INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA FILOLÒGICA, XXXVII

MISCEL·LÀNIA FABRA

RECULL DE TREBALLS DE LINGÜÍSTICA CATALANA I ROMÀNICA DEDICATS A POMPEU FABRA

BARCELONA
1998

MISCEL·LÀNIA FABRA

RECULL DE TREBALLS DE LINGÜÍSTICA CATALANA I ROMÀNICA DEDICATS A POMPEU FABRA

This one
QJPZ-W7F-8RPN

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA FILOLÒGICA, XXXVII

MISCEL·LÀNIA FABRA

RECULL DE TREBALLS DE LINGÜÍSTICA CATALANA I ROMÀNICA DEDICATS A POMPEU FABRA

BARCELONA
1998

Institut Català de Bibliografia. Dades CIP:

MisceHània Fabra. — (Biblioteca filològica ; 37)
Textos en català, francès i anglès. — Facsím., Buenos Aires : Impr. i Casa Editora Coni, 1943. — Referències bibliogràfiques
ISBN 84-7283-419-0
I. Fabra, Pompeu II. Institut d'Estudis Catalans III. Títol
1. Filologia romànica — Reculls d'escrits 2. Català — Reculls d'escrits
804.99 (082.2)

© 1998, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 1998
Tiratge: 600 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-419-0
Dipòsit Legal: B. 45381-1998

PRESENTACIÓ

S'acompleix enguany el cinquantè aniversari de la mort de Pompeu Fabra, i molts som els qui hi hem vist l'avinentesa per a donar públic testimoni de recordança i reconeixement a qui tan reeixidament conduí el procés de codificació de la llengua catalana moderna i la dotà d'una forma escrita unificada i vàlida arreu del domini lingüístic.

La Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha desplegat diverses iniciatives en memòria de qui en fou president i guia. Per un acord pres en la seva reunió ordinària del 4 de juliol de 1997, una d'aquestes iniciatives fou la publicació d'una edició facsímil de la MISCEL·LÀNIA FABRA, *que hom dedicà al Mestre en 1943, després d'una llarga i atzarosa preparació, de la qual dóna notícia, per al lector actual, el doctor Antoni M. Badia i Margarit en el pròleg que acompanya aquesta edició.*

Tot i els anys transcorreguts de llavors ençà, que, sens dubte, poden afectar la vigència dels treballs aplegats aquí, la no menys atzarosa història de l'edició original tan aviat com va veure la llum ens permet creure que aquesta nova edició serà rebuda amb agraïment pels lectors, entre els quals hi ha, per descomptat, els professionals de la filologia.

Heus ací dues bones raons —l'homenatge al Mestre i el servei als estudiosos— que justifiquen amb escreix aquesta iniciativa.

JOAN A. ARGENTER
President de la Secció Filològica

LA MISCEL·LÀNIA FABRA, DEU ANYS DE LA VIDA DEL MESTRE (ENTRE 1933 I 1943)

PREÀMBUL

Aquesta presentació es divideix en tres parts i un epíleg. Els deu anys de la vida de Pompeu Fabra a què em refereixo al títol es divideixen, naturalment, en dos lustres: 1933-1938 i 1938-1943. Això em permet d'exposar separadament els avatars de la MISCEL·LÀNIA FABRA que ací reproduïm en facsímil: n'hi hagué una preparació en els anys trenta (primera part), els treballs tipogràfics quedaren interromputs per la situació de Barcelona el 1938 (segona part) i, per fi, Joan Coromines reeixí a tirar endavant l'empresa i el volum anunciat fou una realitat tangible a l'Argentina l'any 1943 (tercera part). L'epíleg és dedicat a presentar breument el contingut científic de la MISCEL·LÀNIA. Atès que ací m'hauré de referir sovint a diversos indrets del llibre, ho faré remetent el lector a les pàgines corresponents, però cal tenir present que la paginació de l'«Advertiment» previ de Coromines és en xifres romanes i que la de la miscel·lània pròpiament dita és en xifres aràbigues.

1. EL PROJECTE

En la normalitat merescuda
1933

Pràcticament tots els biògrafs de Pompeu Fabra coincideixen a afirmar que, vers els anys trenta, el Mestre visqué una etapa de reconeixement general per l'obra feta. Alguns n'han dit la plenitud. Pompeu Fabra s'ha tornat una figura popular: conegut, respectat, estimat. Aquest sentiment col·lectiu es basa en la correntment anomenada «obra de Pompeu Fabra», la qual, bé que científica, ha tingut un ampli ressò popular. I ja és sabut: el poble intueix allò que no sabria explicar. I hi creu. Els entesos saben prou que la societat li agraeix la codificació ortogràfica i gramatical, l'establiment del «català literari», les

directrius per a l'ensenyament, les *Converses filològiques* (no debades aparegudes a la premsa diària), el *Diccionari general* (acabat de publicar el 1932). Entesos i fidels es fonen en una mateixa reacció, i aquesta s'emmarca en l'Estatut d'autonomia acabat d'obtenir (1932), però que té al darrere trenta anys de lluites per aconseguir-lo, compartides per un país sencer.

S'hi afegiren d'altres motius. Per raons òbvies, ací em limitaré a esmentar la Universitat. D'entrada, l'any 1931 el Ministeri nomena Pompeu Fabra catedràtic de Català per un procediment extraordinari que l'eximeix de les oposicions. Per a ell, la incorporació a l'*alma mater* representa el retorn de qui s'havia donat a conèixer a partir de 1900 com un romanista solvent, però que havia renunciat a la carrera per consagrar-se a cercar remei a la desgavellada llengua del país. Ara, ja bastant endegades les coses, es llança amb entusiasme a l'ensenyament i a la recerca a la Universitat. Però això només és el començ. Decretada l'autonomia universitària (1933), Fabra és designat president del Patronat de la Universitat de Barcelona, que n'és el màxim òrgan de govern. Per tant, recuperat com a professor, també li cauen al damunt altes responsabilitats de gestió.

Res de més natural, doncs, que hom vulgui homenatjar-lo dedicant-li, com s'estila entre universitaris, un volum de treballs dels seus col·legues, amics i deixebles. No he pogut escatir si s'havia constituït un comitè organitzador. Qui s'ocupà de totes les feines inherents fou Joan Coromines, deixeble i col·laborador de Fabra a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Universitat de Barcelona, qui comptava amb el concurs de Ramon Aramon i Serra, aleshores ajudant a la Facultat. Cal dir que aquesta mena d'homenatges aleshores no era tan general com ho ha esdevingut en els nostres dies.[1] Tampoc no se'n féu,

1. Malgrat això, aquesta no era la primera vegada que sorgia el projecte d'un homenatge d'aquesta índole a Pompeu Fabra. Josep M. de Casacuberta n'havia tingut la iniciativa vers l'any 1928, la qual sens dubte hauria anat a càrrec de l'Editorial Barcino. Pel que en diu Coromines ací (p. VII), ja aleshores hi havia hagut tres col·laboradors matiners, que s'havien avançat a lliurar llurs contribucions. Per tant, l'homenatge organitzat en els anys trenta comptava, d'entrada, amb tres articles arribats *avant la lettre*. Coromines diu que, naturalment, els havien guardats per incorporar-los-hi i precisa que així ho ha fet constar a la fi de cadascun, senyalant-los amb el mil·lèsim *1928*. S'acaben amb aquesta marca els articles de Joaquim Cases-Carbó (a la p. 41) i Louis Gauchat (a la p. 179). Però s'oblidà d'indicar quin era el tercer de la sèrie. He rellegit pacientment tot el volum, a la recerca del tercer col·laborador matiner. N'he anat descartant, d'antuvi, els que, per raons d'edat o de circumstàncies (com el fet de citar bibliografia posterior a 1930, etc.), no era possible que haguessin acabat el treball en l'intent de 1928. Hi han quedat «finalistes» Ferran de Sagarra i Alexandre Galí. M'inclino a creure que es tracta de Ferran de Sagarra, membre de l'Institut, perquè el seu treball (p. 363-379) correspon a l'època àlgida de la seva obra *Sigil·lografia catalana* (cinc volums publicats entre 1916 i 1932, dels quals ell ací només cita els dos primers, apareguts, respectivament, el 1916 i el 1922, mentre que el tercer és de 1932). Ferran de Sagarra i de Siscar, nat el 1853, tenia setanta-cinc anys el 1928. Pel que fa a Alexandre Galí (1886-1969), pedagog autor de treballs molt estimables sobre llenguatge i gramàtica, però no romanista ni espe-

en aquest cas, una invitació pública (mitjançant circulars distribuïdes entre gent de l'especialitat). Només a un nombre reduït de persones els fou ofert de col·laborar-hi. «La garba reunida hauria pogut ésser força més voluminosa si no s'hagués observat un sever criteri restrictiu» (p. VI).

En efecte, tal com s'expressa Joan Coromines a l'«Advertiment» (p. VI), en la preparació de la MISCEL·LÀNIA hom s'ha imposat un quàdruple criteri: selecció de persones, exigència de qualitat, presència de temes i representació geogràfica. Potser els organitzadors actuaven amb prudència davant una possible resistència de l'homenatjat? Ben mirat, però, Fabra havia acceptat, complagut, d'altres mostres d'afecte, àdhuc provinents de cercles menys lligats al nucli que més el podia afalagar: Institut, Universitat, professors de català. No podem sortir d'un món on tot són conjectures. Posats a no saber, ni ens és llegut de reconstruir la llista de les persones invitades a col·laborar a la MISCEL·LÀNIA FABRA (bé que al número 3 intentaré d'acostar-m'hi). Tampoc no sembla que es conservi documentació sobre les col·laboracions: tot devia descabdellar-se mitjançant converses personals o correspondència privada (a la qual, en tot cas, no he tingut accés).

El projecte, embolcat amb l'eufòria de la Universitat Autònoma del Patronat, és de procedir al lliurament de la MISCEL·LÀNIA a mestre Fabra en una sessió solemne a la Universitat, prevista per al 20 de febrer de 1938, dia del seu setantè aniversari. A desgrat de les desavinences polítiques, el país marxava i els qui en aquells moments fèiem estudis de batxillerat ens en sentíem fascinats. També un grupet de filòlegs i lingüistes maduraven o ja redactaven la contribució a un recull d'articles amb el qual volien regraciar Pompeu Fabra, que havia salvat la llengua d'un poble. Fins que, indiferent al progrés actiu del país, de la llengua i de la cultura, advingué la catàstrofe que cuidà desfer el país, capgirà el signe de la seva cultura i amenaçà de mort la llengua en què aquesta s'expressava.

---

cialista en lingüística catalana, jo el posaria entre els «dos o tres noms de grans amics del mestre» (segons Coromines, p. VI), que ell addueix com si volgués justificar-se per haver-los inclòs entre els invitats a col·laborar. D'altra banda, Galí estava absorbit, a l'època del projecte de Casacuberta, per la metodologia de l'escola activa (cf la seva obra *Mesura objectiva del treball escolar*, de 1928) i per les qüestions de bilingüisme (assistí al Congrés de Luxemburg, també de 1928). En canvi, el seu article en aquest volum (p. 42-61) més aviat fa pensar en punts de vista que jo li sentia en els anys trenta a les classes que ens donava als alumnes de la Mútua Escolar Blanquerna. Per concloure aquesta ja massa llarga nota: penso que els tres col·laboradors de la «primera època» de la MISCEL·LÀNIA FABRA foren Joaquim Cases-Carbó, Louis Gauchat i Ferran de Sagarra. Remarquem, en fi, que Gauchat i Sagarra (que hi apareixen amb una creu anteposada al cognom) havien traspassat el 1942 i el 1939, respectivament, i, d'una manera semblant, Cases-Carbó moria el 1943: tots tres, abans de la publicació efectiva de la MISCEL·LÀNIA. Ja que de difunts parlo, recordaré que O. J. Tuulio (Tallgren) és el tercer (i darrer) nom que a l'índex de la MISCEL·LÀNIA és consignat amb la creu dels qui ja havien deixat el món dels vivents.

2. LA REALITZACIÓ

En la dolorosa incertesa
1938

Com és sabut i no hauria de repetir, la dita catàstrofe tingué dues fases. El juliol de 1936 el país visqué una injusta rebel·lió militar i una violenta revolta popular, de les quals es derivà una cruel guerra civil de prop de tres anys de durada. Com tants d'altres sectors de la societat, la cultura, la Universitat i sobretot l'Institut en sofriren a desdir. Amb tot, els qui no en foren arrabassats romangueren al peu del canó, procurant de salvar les essències i treballant per un futur que s'adverava ben incert. La segona fase, a la primavera de 1939, s'inicià amb el tràgic acabament de la Guerra Civil, que significà la desfeta del país, la supressió de les institucions i la persecució indiscriminada de totes les seves manifestacions, i molt especialment de la llengua. Si l'Institut havia quedat tocat el 1936, hagué d'emmudir el 1939, fins al punt que aparentment deixava d'existir. No és menys sabut que el gran destret s'havia de perllongar al llarg de gairebé quatre decennis.

Ja es comprèn que la primera fase (1936-1939) incidí en la confecció de la MISCEL·LÀNIA FABRA. Se'n ressentiren molts factors, condicionants de la sort de l'empresa a diversos nivells. Col·laboradors compromesos no pogueren acabar llurs articles. Les comunicacions postals es feien amb lentitud o ni funcionaven. Col·legues estrangers es feren enrere en alguns casos. A desgrat de tot, els originals de què hom disposa són revisats i preparats per a la impremta. Aquesta opera amb pertorbacions greus: canvis en les estructures laborals, no se sap si serviran el paper encarregat, cada dos per tres sonen les sirenes d'alarma de bombardeig, etc. Aquestes anormalitats obstaculitzen de complir els terminis. Les proves d'impremta dels treballs no sempre tornen o, si no, tornen amb retards enormes.

S'acosta el dia assenyalat: el 20 de febrer de 1938 Pompeu Fabra complirà setanta anys. És evident que no serà possible de lliurar-li un volum preparat amb tant d'il·lusió. En els darrers mesos, la il·lusió s'ha tenyit d'una esperança desesperada: si no és ara, quan serà? Com escau a la gravetat de la situació, el dia de l'aniversari del Mestre se celebra una reunió íntima al Seminari de Filologia Romànica de la Universitat, que dóna al jardí per la banda del carrer de la Diputació. Pompeu Fabra és el president del Patronat. Tanmateix, el protocol i la formalitat són vençuts per l'adhesió i la simpatia. Fabra és informat dels treballs en curs per a publicar el volum promès. Ja li'n faran ofrena tan bon punt hi haurà el primer exemplar. Mentrestant, per molts anys, mestre Fabra! Pompeu Fabra és amable i planer com sempre. Però, per dins, potser ja comença de confegir els mots *tasca* i *esperança*, que un dia esdevindran la divisa.

Avançant l'any 1938, les coses es compliquen: baixes laborals per les mobilitzacions militars, les centrals hidroelèctriques del Pirineu ja no forneixen energia. El gener de 1939 s'omplen els camins de l'exili. Pompeu Fabra hi té un lloc. Joan Coromines n'hi té un altre. Però Coromines no se'n va sol. Ultra fitxers de lèxic i d'onomàstica, s'enduu totes les proves d'impremta que ha pogut arreplegar dels articles de la MISCEL·LÀNIA. Naturalment les planxes de plom de la composició tipogràfica resten a Barcelona. Potser un dia seran fotos amb textos de signe diferent.

Per un costat: París, Montpeller, Prada de Conflent. Per l'altre: París, Buenos Aires, Mendoza. Dos camins que separen, però un sol destí que uneix. I aquest destí, que implica tantes coses comunes, també inclou (i no és pas la menys important) la MISCEL·LÀNIA FABRA. Però abans ha de passar un cert temps. El temps d'instal·lació material, d'aclimatació a un medi desconegut, d'inserció a una nova feina, també universitària, però nova pels seus quatre costats. Tanmateix, Coromines és intrèpid i, a més: què no faria per mestre Fabra? El projecte de refer la MISCEL·LÀNIA FABRA es troba, doncs, en bones mans.

3. EL RESULTAT

En l'esperança justificada
1943

Joan Coromines ha esdevingut professor de la Universitat de Cuyo, a la ciutat argentina de Mendoza. Hi treballa sens parar en la seva obra lexicogràfica. Sens parar, no. No es pot treure del cap que el 20 de febrer de 1938 prometé a Pompeu Fabra que li trametria el primer exemplar de la MISCEL·LÀNIA que sortiria de les premses. Ha arribat l'hora de recapitular sobre la desventurada empresa i llançar-s'hi de nou. De moment cal fer balanç. Després vindrà l'hora d'escometre'n la realització material, per a la qual ja fa les gestions apropiades.

Comencem per dilucidar l'estat de la qüestió. Deia (fi del número 2) que Coromines s'havia endut totes les proves d'impremta que havia pogut arreplegar. En principi, això pot servir-nos per a dreçar la llista de col·laboradors, que no hem pogut establir amb dades dels anys trenta. Mirem l'índex de la MISCEL·LÀNIA (p. 401): hi figuren vint-i-un col·laboradors, un dels quals (Amado Alonso) és una adquisició feta a l'Argentina. És sabut que el navarrès Amado Alonso, director de l'Instituto de Filología de Buenos Aires, intervingué en la proposta per a nomenar Joan Coromines professor universitari en terres argentines. Aviat Amado Alonso estigué al corrent de la qüestió de

la MISCEL·LÀNIA FABRA, hi aportà l'inestimable ajut de les seves relacions locals i hi col·laborà amb un article de lectura indispensable sobre la subagrupació romànica del català (p. 81-101).

Per tant, si en llevem Amado Alonso (que s'hi incorporà en els anys quaranta), la llista de col·laboradors que hom preveia a Barcelona en els anys trenta es compon dels vint noms que resten a l'índex (p. 401) més les quatre persones que Coromines cita per llurs noms a l'«Advertiment» (p. VII), que són: J. M. de Casacuberta, R. Aramon i Serra, Pere Fouché i J. Massó i Torrents.[2] El càlcul ens donaria un total de vint-i-quatre col·laboradors.

Nogensmenys, ací comencen els meus recels, que explico en això que segueix. En primer lloc, no deixa de sorprendre que els romanistes estrangers hi siguin en un nombre tan reduït. Són cinc: Paul Aebischer, William J. Entwistle, Louis Gauchat, Leo Spitzer i O. J. Tuulio (Tallgren). Les estades recents de Joan Coromines a Suïssa i França i el prestigi que s'havia guanyat en pocs anys entre els romanistes europeus permetrien d'esperar que aquests hi fossin més representats.[3] No citaré noms, però no puc deixar de recordar certs catalanòfils prestigiosos del moment i relacionats amb l'Institut d'Estudis Catalans que haurien acceptat a mans besades d'homenatjar el Mestre. No hi foren invitats? Si hi foren invitats, els semblà que la situació política desaconsellava de ficar-s'hi? O es perderen els originals? Són dubtes, no pas mancats de fonament.

Tinc, però, un altre argument per a recelar. I ara ja no és un dubte, sinó un fet provat. L'any 1942, essent jo estudiant de l'últim any de filologia romànica a la Facultat de Filosofia i Lletres, m'arribaren unes proves d'impremta del treball que Pere Fouché dedicava a Pompeu Fabra.[4] Ja he dit abans que Joan Coromines havia agafat totes les proves que pogué emportar-se, però és obvi

2. Pel que fa als dos primers, Coromines dóna compte fins i tot dels temes de llurs articles, i afegeix que tots dos s'han vist impedits, «per les circumstàncies [polítiques del primer temps del franquisme]», d'acabar-los i d'enviar-los-hi a l'Argentina (p. VII). Quant als dos restants (Fouché i Massó i Torrents), es limita a dir que també espera de veure'ls publicats aviat.

3. A més, la presència de Joan Coromines i Ramon Aramon i Serra al V Congrés de Lingüística Romànica de Niça (1937) era recordada anys després per un bon nombre de romanistes, els quals, gràcies a ells, valoraven l'obra de Pompeu Fabra i de la col·lectivitat catalanoparlant. Ho vaig poder comprovar des dels meus primers contactes personals amb membres de la Societat de Lingüística Romana, que daten de 1950.

4. Me les féu a mans un bidell de la Facultat, que havia vingut de Madrid (sancionat de resultes de la «depuración de funcionarios» de 1939) i que ens tenia simpatia, a mi i a la colla que formàvem uns quants estudiants. Ell mateix em digué que a l'armari d'on havia sortit aquest plec n'hi havia hagut d'altres, però que aleshores ja només quedava el que ell em donava. Havent comentat amb algú aquesta troballa, m'asseguraven que a la impremta de la Casa de Caritat (de la qual se servia l'Institut) també havien quedat abandonades altres proves d'impremta. Avui tot són suposicions. Només les proves de l'article de Fouché són indiscutibles, les quals conservo i puc mostrar a qui sigui.

que se li escaparen les de Fouché.[5] Quant a la possibilitat que hagués deixat d'emportar-se'n d'altres, cal no oblidar que sovint els impressors en treien dobles jocs, amb el fi de simplificar-ne la correcció. No hem d'excloure, doncs, que Coromines tingués a Mendoza proves de nous articles, duplicats de les quals haguessin romàs en un calaix a Barcelona. La fi d'aquest episodi és que la contribució de Fouché aparegué l'any 1939 en una revista francesa de lingüística romànica.[6]

Deixem-ho així. El contingut definitiu de la MISCEL·LÀNIA són els vint-i-un treballs que, així aplegats, el constitueixen (sense oblidar els dels quatre col·laboradors virtuals, mencionats a l'«Advertiment», p. VII, que ja he comentat). Joan Coromines revisa meticulosament els originals, bé que, per raons comprensibles (la lluita contra el temps, la manca d'un auxiliar), no arriba a regularitzar les referències bibliogràfiques ni a establir una taula d'abreviatures d'obres citades. En principi, els autors dels treballs apareixen, com és obvi, amb llurs propis noms, però sense indicació de l'indret on viuen ni de la institució (universitària o acadèmica) a la qual pertanyen. Ara bé, no deixem de trobar-hi certes anomalies, que no puc deixar d'exposar i comentar.

D'antuvi, Coromines catalanitza els noms dels col·laboradors de la MISCEL·LÀNIA, àdhuc contra les preferències o els usos habituals d'aquests. Modifica en «Cas*e*s-Carbó» el nom de l'autor de l'article sobre la preposició *amb* en català antic (p. 37-41), quan és segur que aquest l'havia signat, com sempre, «Joaquim Cas*a*s-Carbó». O adopta l'insòlit «*Pere* Fouché» per a designar el conegut lingüista rossellonès que, si es deia «Pere» en família, no firmà mai sinó amb el prenom francès «Pierre», amb el qual era conegut pertot arreu. En segon lloc, remarquem que el nom de Josep Giner i Marco és substituït pel de «Guillem Renat i Ferrís» (si bé probablement en aquest cas Coromines no feia altra cosa que respectar la tradició personal d'aquest filòleg valencià, que fins a l'any 1936 sempre havia signat els seus escrits amb pseudònim).[7]

Tanmateix, l'anomalia més rellevant respecte als autors d'articles de la MISCEL·LÀNIA és la que sofriren els noms de Pere Bohigas i Balaguer i Joan

5. Vaig guardar aquestes proves com si fossin una separata. Com era habitual en les proves, apareixen numerades a mà, de l'1 al 38. Però no havien estat corregides. Hi vaig posar una portada amb indicació d'autor (Pierre Fouché) i títol («À propos de *kal.* Étude de toponomastique pré-indoeuropéenne») i un dia vaig escriure-hi *manu mea*: «Proves d'impremta (treball que sembla que anava destinat a la Miscel·lània Fabra). Aparegué a la Universitat en 1942».

6. Pierre FOUCHÉ, «Quelques considérations sur la "base" toponymique, à propos du préindoeuropéen *kal* 'pierre'», *Revue des Langues Romanes* (1939), París, p. 295-326. Com es pot veure pel títol que constava a les proves (cf. la nota 5), l'autor havia precisat el seu contingut en publicar-lo a França. No cal dir que pràcticament és el mateix article.

7. Cf. Josep GINER I MARCO: *Obra filològica (1931-1991)*, a cura d'Antoni Ferrando, València, 1998, p. XIII.

Givanel i Mas, els quals foren estranyament reemplaçats pels de «P. B. Balaguer» (p. 36) i «J. G. Mas» (p. 80). Estranyament? El coneixedor més superficial de la situació de casa nostra en els anys quaranta hi endevinarà el desig d'amagar uns noms per evitar que les persones que s'hi identificaven no es trobessin amb complicacions d'ordre polític. Sembla que qui en prengué la iniciativa fou el mateix Coromines, que no ignorava que ambdós autors afectats, fins al 1939 funcionaris de la Generalitat de Catalunya, havien passat a dependre de la Diputació Provincial de Barcelona.[8]

Per fi, la MISCEL·LÀNIA FABRA aparegué a Buenos Aires el 1943, després d'una desena d'anys de vicissituds de tota mena. Deu anys de la vida del Mestre. Si hem d'ésser exactes, cal dir que les darreres fases (impressió i enquadernació) encara en perllongaren una mica més l'acabament tècnic, de manera que, si a la portada llegim «1943», el colofó de l'última pàgina impresa fa com segueix: «Aquest volum s'ha acabat d'imprimir el 29 de febrer de 1944 a la impremta i casa editora "Coni", carrer Perú 684, Buenos Aires».[9] Feia nou dies que s'havia escaigut el setanta-cinquè aniversari de la naixença de Pompeu Fabra. No cal dir que Joan Coromines s'apressà a fer-ne arribar uns primers exemplars a Prada de Conflent. En aquest racó de les terres catalanes, la MISCEL·LÀNIA esdevenia, en aquell any 1944, una llàntia votiva més, que s'ajuntava a una munió de llumetes que, enmig de les tenebres de l'època més dolorosa de la llengua catalana, vetllaven la *tasca* i estimulaven l'*esperança*.

Si la MISCEL·LÀNIA FABRA no havia tingut una gestació fàcil, tampoc no tingué una vida planera en la seva difusió. Vaig anar-hi al darrere anys sencers, però no aconseguia d'adquirir-la. He comprovat que el 1948 jo encara feia gestions epistolars amb el col·lega i amic Alonso Zamora Vicente, que havia succeït a Amado Alonso com a director de l'Instituto de Filología de Bue-

8. Joan Givanel morí el 1946. He parlat, però, amb Pere Bohigas, que venturosament sempre es posa a l'abast de qui el visita. No recorda d'haver estat ell qui demanés a Coromines que dissimulés la seva filiació personal (a més, la correspondència amb els exiliats aleshores no era fàcil i valia la pena d'administrar-la amb cura), de manera que ell s'inclina a creure que la modificació de noms partí del mateix editor de la MISCEL·LÀNIA.

9. Que em sigui permès d'introduir ací una notícia que té poc a veure amb la MISCEL·LÀNIA, però que sens dubte agrairan els lectors de les generacions joves (més ben dit: de les generacions més joves que la meva). Sota la dictadura mai no mancaren comportaments heroics. Ni en els moments més durs. Penso ara en els impressors coratjosos que, sabent a què s'exposaven, s'arriscaven a publicar opuscles catalans (sobretot de poesia i de narrativa) al marge de la censura. Arribats a Barcelona els primers exemplars de la MISCEL·LÀNIA, començaren de circular en el mercat clandestí del llibre certes publicacions amb el peu d'impremta de l'editorial Coni de Buenos Aires, precisant-ne l'adreça del carrer Perú, 684... Almenys, si aquestes publicacions despertaven sospites un dia, la policia sempre podia comprovar que l'editorial Coni no era un invent, sinó una realitat.

nos Aires. Zamora m'assegurava que a la capital argentina el llibre era introbable i que, quan n'apareixia un exemplar en el mercat de vell, costava una fortuna.[10] Per fi, començats ja els anys cinquanta, vaig tenir la sort de poder-la comprar; crec recordar que fou per mitjà d'algú que sabia el meu interès per tenir-la i que l'havia vista no sé on de París. Perdó per aquestes informacions tan personals, les quals, però, demostren que la MISCEL·LÀNIA FABRA s'havia convertit en un merlot blanc, com se sol dir, i que l'Institut d'Estudis Catalans fa un bon servei a la lingüística catalana reproduint-la en facsímil en el cinquantenari de la mort del Mestre.

EPÍLEG

El volum publicat
«Scripta manent»

Fins ací la història de la MISCEL·LÀNIA FABRA. Era la raó principal per a justificar-ne la reproducció en facsímil. Ho acabo de fer, potser massa prolixament, i me n'excuso. No voldria cloure, emperò, la meva presentació sense dir uns mots sobre el seu contingut. Aquest és el que romandrà en la història de la lingüística; atès que el lector ja hi és a tocar, a la distància de girar full un parell de vegades, puc ésser-hi extremament lacònic.

Penso que la impressió que n'ha de treure qui s'hi acosti en aquesta fi de segle ja imminent, és que la MISCEL·LÀNIA FABRA recull en general els temes de què s'ocupaven els lingüistes i els filòlegs de la romanística general, i catalana en particular, a l'entorn dels anys trenta, i els mètodes que aplicaven en les recerques corresponents. Hi trobem representades cinc menes de disciplines. Les enumero, amb una indicació abreujada dels contingut, pels noms dels autors que les presenten:[11]

1) *Història de la llengua*. *a*) La llunyana funció dels elements de substrat preromà (P. Bosch i Gimpera). *b*) La fragmentació de la Romània (Amado Alonso). *c*) La interpretació històrica del català pel provençalista Bastero

10. Encara que no ho he pogut verificar mai d'una manera documentada, no vull silenciar que durant anys corria la brama d'un episodi que potser és la clau de la raresa d'aquest llibre. Sembla que el vaixell que en transportava de Buenos Aires a Londres el gros de l'edició fou torpedinat per un submarí alemany durant la Segona Guerra Mundial i la seva càrrega desaparegué en les profunditats de l'oceà. No cal dir que el rumor no era inversemblant.

11. No hi faig constar els títols de llurs contribucions per no allargar-me massa: el lector els trobarà a l'índex (p. 401) i, naturalment, a l'encapçalament de cada article. També considero superflu de detallar-ne les pàgines que ocupen en el volum.

(P. B[ohigas i] Balaguer). *d*) L'aportació de la sigil·lografia (Ferran de Sagarra). *e*) El parlar popular de Barcelona al segle XIX (J. G[ivanel i] Mas).

2) *Gramàtica històrica i etimologia.* *a*) D'aquella, una qüestió crucial de vocalisme (G. Renat i Ferrís). Quant a l'etimologia, trobem tres tipus de disquisicions: *b*) fonètiques (Leo Spitzer), *c*) sintàctiques (Louis Gauchat), i *d*) semàntiques (O. J. Tuulio-Tallgren).

3) *Onomàstica i lexicografia.* *a*) L'etimologia del nom de Catalunya (Paul Aebischer). *b*) Els topònims d'origen germànic (Joan Coromines). *c*) Un cens de sarraïns de començos del segle XV (F. Mateu i Llopis). *d*) Un projecte de vocabulari de la llengua medieval (L. Faraudo de Saint-Germain).

4) *Dialectologia, cultura material i folklore.* Pròpiament de dialectologia, tres reculls: *a*) sobre el rossellonès (Carles Grandó), *b*) sobre Benassal (Maestrat) (Carles Salvador), i *c*) el lèxic sobre l'individu al Flamicell (Pallars) (R. Violant i Simorra). *d*) De la cultura material: el vocabulari de la navegació i de la constucció naval (Lluís P. Flores). *e*) De folklore: dades sobre la comarca d'Alcoi (M. Sanchis Guarner).

5) *Sintaxi.* *a*) De moment, la sintaxi històrica de les preposicions (Joaquim Cases-Carbó). *b*) Sintaxi, psicolingüística i creació (Alexandre Galí). *c*) Relacions amb l'idealisme i l'expressionisme en el llenguatge (William J. Entwistle).

A l'«Advertiment», Joan Coromines remarca el seu desig que, ultra articles sobre la llengua comuna, antiga i moderna, estiguessin representats «tots els dialectes catalans i les altres comunitats lingüístiques que més s'han interessat per la filologia catalana» (p. VI). També cal tenir present que «la incomunicació imposada per les dues guerres explica l'absència de bons amics estrangers» (ibídem), constatació que ja he insinuat al número 3.

En suma: el projecte de la MISCEL·LÀNIA FABRA fou víctima, com el seu il·lustre destinatari, de cruels circumstàncies externes. Malgrat tot, Pompeu Fabra i la seva obra resten amb la validesa de sempre. Esperem que, per la seva banda, la nova edició del volum que fou dedicat al mestre confirmarà l'adhesió perenne de les noves generacions al «seny ordenador de la llengua catalana».

ANTONI M. BADIA I MARGARIT
Membre emèrit de la Secció Filològica

Barcelona, novembre de 1998

FACSÍMIL

MISCEL·LÀNIA FABRA

RECULL DE TREBALLS
DE LINGÜÍSTICA CATALANA I ROMÀNICA

DEDICATS A POMPEU FABRA

PELS SEUS AMICS I DEIXEBLES
AMB MOTIU DEL 75è ANIVERSARI DE LA SEVA NAIXENÇA

BUENOS AIRES
IMPREMTA I CASA EDITORA « CONI »
684, PERÚ, 684
—
1943

MISCEL·LÀNIA FABRA

MISCEL·LÀNIA FABRA

RECULL DE TREBALLS
DE LINGÜÍSTICA CATALANA I ROMÀNICA

DEDICATS A POMPEU FABRA

PELS SEUS AMICS I DEIXEBLES
AMB MOTIU DEL 75è ANIVERSARI DE LA SEVA NAIXENÇA

BUENOS AIRES
IMPREMTA I CASA EDITORA « CONI »
684, PERÚ, 684
—
1943

ADVERTIMENT

Aquest volúm havia d'aparèixer per celebrar els 70 anys del mestre. Encarregat de preparar-lo pels seus amics i deixebles, vaig obtenir la col·laboració de diversos filòlegs i la Universitat de Barcelona resolgué acollir la Miscel·lània en les seves publicacions. Els esdeveniments van impedir que l'obra sortís en aquell moment i en aquella forma. Ara és una publicació particular. Lluny de la pàtria l'homenatjat i l'organitzador, no caldrà perdre paraules descrivint la tenacitat i els esforços que s'han hagut de desplegar en la realització del projecte. Aquestes dificultats i les derivades de la Guerra Mundial hauran fet que la presentació sigui més modesta, però s'ha esmerçat tot el que calia per obtenir una impressió rigorosament correcta i amb tots els artificis tipogràfics útils per a la ciència del llenguatge [1].

Tota la vida de Pompeu Fabra s'ha orientat cap a la consecució d'un objectiu avui plenament assolit: la fixació d'una llen-

[1] La notació fonètica adoptada és la que s'havia aprovat per a les publicacions del Departament de Llengües Modernes de la Universitat. Les diferències principals que la separen de la usada en el *Butlletí de Dialectologia Catalana* són les següents (el primer és el signe emprat ací; el segon, el de la dita revista; el tercer, el de l'ortografia corrent): $\text{ə} = \text{ɐ} = e$ neutra; $\check{\text{c}} = \hat{c} = tx$; $\check{\text{g}} = \hat{\jmath} = tj$; $\text{ŋ} = \dot{n} = n$ de *fang*; $\check{\text{s}} = c = x$ darrera i etc.; $\check{\text{z}} = j = j$. La distinció entre b, d i g oclusives i les fricatives corresponents — que en quasi tots els parlars catalans, i en tots els notats fonèticament en aquestes pàgines, es regeix per regles mecàniques, simples i sense excepcions — no ha estat indicada gràficament perquè no tenia interès per a cap dels treballs.

gua literària basada en tots els dialectes catalans i que pogués servir de natural expressió escrita a cada un d'ells; llengua que, tot mantenint d'una manera integral les seves característiques distintives, es conjugués harmònicament amb les grans llengües modernes de cultura. Així també s'ha procurat que entre els col·laboradors de l'homenatge estiguin representats tots els dialectes catalans i les altres comunitats lingüístiques que més s'han interessat per la filologia catalana. Ho he aconseguit gairebé del tot, a desgrat dels entrebancs. La incomunicació imposada per les dues guerres explica l'absència de bons amics estrangers i el fet que, si al costat dels dos representants rossellonès i occidental hi ha una bella aportació valenciana, no hi figuri, en canvi, altra contribució balear que la notació dels dos fragments musicals del darrer article.

La garba reunida hauria pogut ésser força més voluminosa si no s'hagués observat un sever criteri restrictiu. Deixant a part dos o tres noms de grans amics del mestre, només s'han admès treballs de lingüística catalana; i cada un d'aquests treballs és una aportació nova i important a les nostres recerques. Sense sortir del terreny lexical tindrem aplegats ací els únics vocabularis publicats fins avui de regions tan destacades com el Rosselló i el Pallars Occidental, l'únic del Maestrat publicat totalment, i els únics materials que posseïm del parlar dels moriscs i de la gent de mar de València [1]; una cosa semblant es podria dir d'altres aspectes de la investigació lingüística. D'acord amb el desig de l'homenatjat, no haurem tingut, doncs, una mera exhibició de simpaties sinó una obra de consulta de valor perdurable en aquests estudis.

[1] En aquests treballs lexicogràfics, i encara en alguns altres, el sotascrit es va creure en el cas de demanar aclariments i de proposar addicions suggerides per altres obres de l'autor respectiu. Però aquestes rectificacions solament va fer-les l'autor i no s'hi ha afegit res que ell no redactés personalment.

Quant a la data dels articles, molt pocs han estat escrits recentment; els altres ja figuraven en el recull dels 70 anys. Entre aquests, tres es redactaren l'any 1928, com s'ha indicat al final de cada un, amb destinació a l'homenatge que llavors preparava En Josep Maria de Casacuberta. És just que consti ací el nom d'aquest amic, que em va ajudar amb el seu consell valuós però s'ha vist impedit, per les circumstàncies, d'enviar el treball que preparava sobre les senyes dels pescadors en la costa catalana. Tampoc no pot mancar-hi el d'En R. Aramon i Serra, que m'ajudà amb la seva experiència en la fase preparatòria inicial i per les mateixes raons ha hagut de deixar inèdit el seu estudi d'un curiós testimoni del poeta Masdovelles sobre la llengua literària del seu temps. Imprimeixo ací els títols d'aquests treballs amb l'esperança de veure'ls aviat publicats, com també els que Pere Fouché i J. Massó i Torrents destinaven a l'obra.

Sense l'ajuda generosa de grans patricis nostres aquesta publicació hauria estat impossible. En nom dels amics de la cultura catalana faig constar ací la pregona gratitud de què s'han fet mereixedors.

Que el mestre estimat per a qui s'han escrit aquestes pàgines vulgui acceptar-les, en moments de prova, com un testimoni de la fe incommovible que ens inspira la seva obra, carreu solidíssim en què reposa tot l'edifici de la nostra Renaixença.

JOAN COROMINES

AUTOUR DE L'ORIGINE DU NOM DE CATALOGNE

« El nom d'un poble que ha fet un paper important dins la història hispànica i mediterrània — a dit très heureusement monsieur J. Cases-Carbó [1], — poble que és ben viu i pròsper encara, malgrat les vicissituds adverses que han contrariat sovint el seu desenvolupament normal, poble que no ha perdut mai la confiança absoluta en intenses expansions futures ; el nom d'aquest poble... ha interessat sempre als investigadors. » Si ce n'est pas un volume, en effet, ce seraient en tout cas des pages et des pages qu'il faudrait pour reproduire en détail, et surtout pour critiquer, les multiples étymologies qui, le long des siècles, ont été proposées pour ce nom de *Catalogne* [2]. Au XIVe siècle déjà, comme l'a remarqué encore M. Cases-Carbó, Francesch, dans son *Libre de les nobleses dels reys,* conservé en manuscrit à la Bibliothèque de Catalogne, reproduit la légende du Castell Cateló « primera explicació del nom català, que ha estat després repetida, ampliada, modificada, comentada, defensada i combatuda pels autors posteriors » : on la retrouve, plus ou moins intacte, dans la chronique de Bernat Boades, dans celle de Tomich, dans le *Recort* de Gabriel Turell, dans le *De Cathalonia* également de Francisco Calça, imprimé en 1588 [3]. Dès les premières années du XVIIe siècle, le nombre des étymologies du nom qui nous intéresse était assez élevé pour que Andreu Bosch, dans ses *Títols d'honor de Catalunya,* imprimés à Perpignan en 1628,

[1] J. CASES-CARBÓ, *Assaigs de paleontologia lingüística catalana,* Barcelona, 1929, p. 81.

[2] Cf., pour une critique complète de ces étymologies, l'article *Catalunya,* dû à M. F. DE B. MOLL, dans le *Diccionari* d'ALCOVER.

[3] J. CASES-CARBÓ, *op. cit.,* pp. 81-84.

pût en énumérer sept différentes [1] : et c'est dans cet arsenal que sont allés s'armer tous les érudits qui, jusqu'à la fin du siècle passé, ont tenté de résoudre ce problème. Car si l'éminent érudit et sagace chercheur qu'était J. Balari i Jovany a — et ce n'était que justice — rejeté les étymons GOTHOLANOS (nom hybride qui aurait été formé de celui des *Alani* ajouté à celui des *Gothi*), LAND GOTIA ou GOTHLANDIA avec les variantes *Gotholaunia* ou *Gotoluna ;* s'il ne croit pas non plus que *Catalogne* soit un dérivé du nom d'Oger *Catalon,* qui aurait gouverné l'Aquitaine et serait venu dans la Marca Hispanica soutenir les chrétiens contre le Sarrasins, il n'a su, lui aussi, que prendre un vieux tromblon dans le bric-à-brac d'Andreu Bosch, puisqu'il semble faire sienne l'opinion de Miguel Cortés y López qui, dans son *Diccionario* [2], avait dit que « algunos, como Zurita, han conjeturado que de CASTELLANI se ha derivado la voz *catallani* », ce à quoi Balari ajoute, pour donner plus de poids à cette hypothèse, que « en la Marca hízose sentir, desde muy temprano, la necesidad imperiosa de levantar castillos y fortalezas para seguridad y defensa del territorio reconquistado... La Marca cambió por dicho motivo su manera de ser. Esta región se vió pronto erizada de castillos. Hubo, pues, necesidad de crear una muchedumbre de *castellanos,* que como vasallos los defendieran y guardaran en nombre de sus señores... » Et comme, finit-il par dire, au bas-latin de la Marca *castlanus* correspond en catalan *castlà, catlà, carlà,* « cuando el país hubo adquirido fisionomía propia por hallarse constituído bajo el régimen feudal, sus habitantes fueron llamados por otro nombre *catalanes* » [3]. Notre auteur, se rendant compte cependant, sans le dire de façon précise, que la phonétique catalane ne se prêtait guère à expliquer le passage du -ST- de CASTELLANI au *-t-* de *català,* se tira ingénieusement de cette difficulté : « Este apelativo — continue-t-il — fué debido a los extranjeros de allende los Pirineos. A

[1] A. BOSCH, *Títols d'honor de Catalunya,* Perpinyà, 1628, p. 90.

[2] M. CORTÉS Y LÓPEZ, *Diccionario geográfico-histórico de la España antigua,* t. II, p. 523.

[3] J. BALARI I JOVANY, *Orígenes históricos de Cataluña,* Barcelona, 1899, pp. 29-31.

ellos hubo de parecer que en esta región pululaban los *castlanes* o *catlanes*... Comparando *châtelain* con *catlan* y *catalán* se echa de ver que la forma de esta última palabra no debió ser indígena de la Marca. » Et enfin, il fait de *Catalonia* et *Catalaunia* un simple dérivé de l'ethnique *catalan*.

Cette solution, malheureusement, ne peut être retenue. Il faudrait supposer d'abord, en effet, que l'adjectif *catalan* aurait été créé, non point par des Languedociens ou des Provençaux, qui étaient pourtant les plus proches voisins des habitants de la Marca hispanica, et ceux qui avaient le plus de relations politiques, économiques, littéraires avec eux, mais par des gens du nord de la Loire : chose improbable. Mais même si cela avait été, l'hypothèse de Balari doit être rejetée, puisque chacun sait qu'en français le *-s-*, dans le groupe *-st-*, a été prononcé jusqu'au XIIIe siècle, et qu'il n'a même disparu de la graphie habituelle qu'au milieu du XVIIIe [1] : or, au XIIIe siècle *catalanus* et *Catalonia* existaient depuis un siècle et plus.

Dernièrement encore, M. Cases-Carbó, reprenant et amplifiant une étude qu'il avait publiée dans le numéro de janvier 1891 de la revue *L'Avenç*, a proposé une hypothèse nouvelle. Selon lui, d'une part, *català* ne serait qu'une métathèse du nom des *Laiétans*, *Lakétans*, « que ocupaven el modern Vallès i la regió costera del Llobregat al Tordera » [2], et d'autre part *Catalunya* serait bien un souvenir des *Champs Catalauniques*, c'est-à-dire, de *Châlons-sur-Marne:* si Oger Catalan n'est qu'un mythe et son histoire qu'une légende, « emperò — dit-il — una llegenda com aquesta, que persisteix fa tants segles, no és completament menyspreable. Ha de tenir algun valor. Per mi — continue-t-il — aquest valor l'hi dóna la comparació del nom *Cataló* (Otger) amb el nom *Catalaún* del nord-est de França. D'aquesta comparació resulta que el nom *Cataló* és evidentment el *Catalaún* catalanitzat, així mateix com *Catalàunia* donà

[1] Cf., par exemple, E. BOURCIEZ, *Précis historique de phonétique française*, 5e éd., Paris, 1921, pp. 202-203 ; KR. NYROP, *Grammaire historique de la langue française*, t. I, 3e éd., Copenhague, 1914, p. 415 ; W. MEYER-LÜBKE, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, I. Teil, 2. und 3. Aufl., Heidelberg, 1923, p. 155.

[2] J. CASES-CARBÓ, *op. cit.*, pp. 86-87.

Catalònia ; i que l'Otger Cataló és un símbol, una personificació d'un estol de guerrers que, procedents de l'Aquitània, i abans, potser de més cap al nord-est de França, heretaren el nom dels descendents dels Duro catalaunos i del Catalaunos de l'*Itinerari d'Antoní,* i l'aportaren al nord-est hispànic. » Si bien que M. Cases-Carbó conclut : « Els noms *Català* i *Catalàunia* (> *Catalònia* > *Catalunya),* que apareixen per primer cop per escrit al segle XII, són la intersecció de dos corrents lingüístics : l'un, el que procedeix del nom *laketà*, i l'altre, del *Catalaun* del nord-est de França. » [1]

Mais la première de ces étymologies se heurte à une difficulté si grosse que je l'estime insurmontable ; c'est que le nom même des *Laketans* ne nous est connu que par des auteurs — Tite-Live, Plutarque, Frontin, Pline, Dion Chrysostome [2] ; ajoutons-y, comme le veut M. Cases-Carbó, César et Salluste — dont les plus récents sont du 1er siècle de notre ère, si bien que l'affirmation de notre auteur que « els noms *Lacetà* i *Lacetània* desapareixen en la llengua escrita després del segle IV » [3] n'est corroborée par rien ; et que, chose plus grave, même si, comme l'a écrit Grammont, la métathèse *Laketan* > *Katelan* est possible, et appartient à un type connu et classé, il n'existe pas la moindre trace, le moindre indice que cet ethnique ait été usité pendant les mille ans — mille ans pendant lesquels ce qui fait aujourd'hui la Catalogne a subi les invasions les plus diverses, a vu se succéder les conquêtes et les reconquêtes — qui séparent les mentions des *Laketani* chez les auteurs grecs et latins des premières apparitions de *catalanus* et *Cathalonia* dans les texts médiévaux. Ce que dit M. Cases-Carbó, que « aquest nom restà, per sempre més, en la llengua viva sense transcendir, de moment, en cap text, vivint, tanmateix, en estat latent » [4], reste pour l'instant, et restera sans doute, une affirmation gratuite. Quant à son étymologie de *Catalunya,* c'est le type même

[1] J. CASES-CARBÓ, *op. cit.,* p. 88.

[2] Cf. les extraits de ces différents auteurs dans J. CASES-CARBÓ, *op. cit.,* pp. 68-69.

[3] J. CASES-CARBÓ, *op. cit.,* p. 75.

[4] Ibidem, *op. cit.,* p. 76.

du cercle vicieux : il se sert du nom de *Catalunya* pour prouver qu'Oger Catalon a eu, sinon une existence réelle, du moins une existence légendaire et une valeur symbolique et, en même temps, c'est par le nom de ce mythe qu'il explique *Catalunya*. Et, au surplus, sans que je veuille m'attarder à d'autres remarques, est-il vraisemblable que l'adjectif *Catalanus* appartienne à une base différente de celle de *Catalunya?* Le bon sens s'y refuse, et ne pourrait admettre cette double origine que s'il y était forcé par des arguments convaincants.

*
* *

Si l'on veut, je ne dis pas résoudre le problème de l'origine de *Catalogne,* mais simplement le poser, il convient tout d'abord de l'asseoir sur des bases aussi solides que possible. Quand apparaissent les deux mots qui nous intéressent, à savoir *Catalanus* et *Catalonia?* Balari remarque justement que « los datos más antiguos que sobre el particular proporciona el Archivo de la Corona de Aragón, son relativos a nombres personales. El de más remota fecha es el nombre de un veguer de Barcelona del tiempo de Ramón Berenguer IV. En una escritura del año 1156 firma *Guilelmus catalani uicarii de barchinona.* Ejerció este cargo por espacio de diez y seis años, por lo menos, según se deduce de la subscripción de diferentes escrituras, la última de las cuales es del año 1171 » [1]. La mention de 1156 m'est inconnue : mais on rencontre ce *Guilelmus Catalanus,* ou *Guilelmus Catalani* — on ne peut savoir en effet si le second nom est un complément, ou une apposition, puisque les deux noms apparaissent toujours au génitif — en 1160, puis en 1161, par trois fois en 1170, et en 1173 enfin [2]. Que ce soit bien la même personne que celle qui figure dans la charte de 1156, c'est ce que

[1] J. Balari i Jovany, *op. cit.*, p. 29.

[2] J. Mas, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. XI, Rúbrica dels Libri Antiquitatum de la Sèu de Barcelona, 2ª part, Barcelona, 1915, pp. 204 (1160), 209 (1161), 258 (1170) 259 (1170) et 276 (1173) ; J. Mas, *op. cit.*, vol. VI ; Taula del cartulari de Sant Cugat del Vallès, 3ª part, Barcelona, 1910, p. 6 (1170).

suffisent à démontrer deux des textes de 1170, l'un, daté du mois de juin, citant au nombre des témoins « *Guilelmi Catalani uicharii Barchinone* », et l'autre, du 29 juillet, « *Guilelmi Catalani uicarii Barcinonensi* ». Balari mentionne encore un contemporain de Guilelmus, *Petrus catala,* qui signe un document de l'année 1169 : je puis ajouter à ces deux noms celui de « *Bernardo Catalano domus sancti Aegidii procuratori* », mentionné en 1161 [1] ; celui de « *Pontii Catalani et Guillelmi fratris ejus* », qui apparaît en 1162 [2] ; celui enfin de *Raymundus Catalanus,* qui fut en 1173 témoin du testament de Guinard, comte de Roussillon [3]. Un peu plus tard, notre ethnique est employé comme premier nom — nous dirions aujourd'hui comme prénom — : en 1181 une charte est signée par « *Catalane,* filie Bernardi de Monte Eschiuo » [4], et l'on retrouve une *Catalane* en 1183 [5], et un *Catalani* en 1214 [6].

Mais — et cela ne saurait nous étonner — *Catalanensis* ou *Catalanicus* est attesté à une époque sensiblement antérieure comme simple ethnique. Les auteurs de l'*Histoire générale de Languedoc* déjà, suivis par Balari, ont remarqué que le *Liber Maiolichinus,* poème de plus de trois mille cinq cents vers relatant les péripéties de l'expédition des Pisans, alliés du comte de Barcelone Raimond Bérenger III contre les îles Baléares en 1114-1115, était « le plus ancien monument que nous connaissions où on se serve de cette... dénomination » [7] de *Catalogne* et de *Catalans.* A plusieurs reprises, en effet, on trouve dans ce texte, réédité il y a quelque trente ans par C. Calisse, les adjectifs *Catalanensis* [8],

[1] *Histoire générale de Languedoc,* t. II, Paris, 1733, Preuves, col. 577.

[2] *Op. cit.,* vol. cit., Preuves, col. 590.

[3] P. DE MARCA, *Marca hispanica,* col. 1362.

[4] J. MAS. *op. cit.* vol. XI, p. 321.

[5] Ibidem, vol. XII, Rúbrica dels Libri Antiquitatum..., 4ª part, Barcelona, 1915, p. 14.

[6] Ibidem, vol. cit., p. 214.

[7] *Histoire générale de Languedoc,* vol. cit., p. 373.

[8] « Fonti per la storia d'Italia » ; C. CALISSE, *Liber Maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus,* Roma, 1904, vers 249, 565, 766, 786, 1148, 1180, 1406, 1735 et 2864.

Catalanicus [1], ainsi qu'une fois le nom de pays *Catalania* [2]. Et si le nom de l'auteur de ce poème n'est pas absolument certain — on avait pensé tout d'abord à l'attribuer à un certain Laurentius Veronensis, ou Vernensis, ou Vornensis, tandis que Calisse estime plutôt qu'il est l'oeuvre d'un ecclésiastique pisan du nom de Enrico [3], et que Novati avait pris une position intermédiaire en supposant qu'Enrico aurait été l'auteur et Laurentius le correcteur du poème [4] — la date à laquelle il a été écrit n'est pas douteuse : c'est la première moitié du XIIe siècle. Le plus ancien manuscrit du *Liber Maiolichinus,* le manuscrit pisan, n'est en effet pas postérieur à cette date et, comme l'a remarqué Calisse, de nombreux détails, « la narrazione di certi piccoli avvenimenti che non lasciarono conseguenze notevoli, la descrizione minuta dei luoghi, il ricordo di tante persone e delle loro azioni e parole, la esattezza de' nomi arabi e di varî fatti storici, che poi soffrirono corruzioni e dimenticanze in Italia ed altrove », ainsi que le fait que par deux fois l'auteur parle de lui-même comme d'un témoin oculaire de ce qu'il raconte [5], suffisent à prouver que notre chronique versifiée ne peut être plus récente. Du reste, une autre mention de *Cathalonia* prouve que ce mot était connu dès les premières années de ce même XIIe siècle : le traité d'alliance conclu le 7 septembre 1114 entre le comte de Barcelone et les Pisans, document qui a échappé à Balari, donne, parmi les témoins, le nom de « Assalitus vicarius *Cathalonie* » [6]. Il est vrai que nous n'en possédons plus l'original :

[1] C. CALISSE, *op. cit.*, vers 1949, 2110, 2390, 2580, 3073 et 3272.

[2] Ibidem, vers 766.

[3] Ibidem, pp. XVII-XXV. Cf. également, G. VOLPE, *Il Liber Maiolichinus de Gestis Pisanorum illustribus,* « Archivio storico italiano », 5 ser., t. XXXVII (1906), pp. 93-96.

[4] F. NOVATI, *L'influsso del pensiero latino sopra la civiltà italiana del medioevo,* Milano, 1890, pp. 54 et 194.

[5] C. CALISSE, *op. cit.*, p. XX.

[6] Ibidem, p. 140. Cf. aussi, P. PIFERRER, *Recuerdos y bellezas de España,* Barcelona, 1842, p. III. — Cet *Assalitus,* au nom étrange, doit être sans doute le même personnage que cet « *Assalid,* que dicunt Petro Poncii », témoin d'une donation du 2 décembre 1112 en faveur de la cathédrale de Barcelone, publiée en regeste par J. MAS, *op. cit.*, vol. X, Barcelona, 1914, pp. 264-265.

mais le fait que les deux copies, celle des Archives de la Couronne d'Aragon, qui a été publiée par P. Piferrer, et celle des Archives d'État de Pise, datée du 8 août du 1233, publiée par Calisse, donnent exactement la même forme, ne permet guère de douter que cette forme là ne soit exacte.

Si donc le nom de *Cathalonia*, et les adjectifs *Catalanensis* et *Catalanicus*, évidemment latinisés, son attestés dès 1114, et se rencontrent sous la plume pisane de l'auteur du *Liber Maiolichinus*, rien d'étonnant qu'on les retrouve ailleurs dans le courant de ce siècle. Qu'il me suffise d'ajouter quelques mentions aux deux exemples recueillis par Balari — il cite un « *catalanorum* et aragonensium » tiré d'un diplôme d'Alphonse Ier, daté de Jaca en 1169, et un « in regno Aragonis quam in *Chatolonia* » d'un document de 1176 [1] — : la *Charta populationis Tortosae*, qui date de 1149, a parmi les noms de ses témoins celui d'un « fratris Berengarii de Avinione magistri militiae Templi in partibus Aragoniae, *Cataloniae* et Provintiae » [2]; dans une enquête touchant l'acquisition du comté de Carcassonne, exécutée vers l'an 1170, se retrouve le nom de « *Cathalonia* » [3]; la chronique de St-Martial de Limoges, écrite dans la seconde moitié du XIIe siècle par Geoffroy du Breuil, mentionne, parmi les envahisseurs de l'Aquitaine en 1182, les « Asperes, Pailler, Navar, Turlau, Vales, Roma, Cotarel, *Catalans*, Aragonès » [4] et, dans un traité de 1198, il est question de « totam *Cathaloniam*, videlicet a Salsis usque ad Ilerdam » [5]. Enfin, c'est vers la même époque, soit dans le troisième quart du siècle, que le nom de « *Catalans* » apparaît pour la première fois dans un texte littéraire français, la chanson de *Girart de Roussillon* [6].

[1] J. BALARI I JOVANY, *op. cit.*, p. 29.

[2] P. DE MARCA, *op. cit.*, col. 1303.

[3] *Histoire générale de Languedoc*, t. II, preuves, col. 12.

[4] *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, t. XII, Paris, 1781, p. 450.

[5] P. DE MARCA, *op. cit.*, col. 1388.

[6] *Girart de Roussillon*, traduit par P. MEYER, Paris, 1884, tirade 137. M. J. BÉDIER, *Les légendes épiques*, vol. II, Paris, 1908, p. 3, remarque que ce poème « date de 1150 au plus tôt, de 1180 au plus tard ». On trouve

Plutôt que de multiplier ces exemples, qui ne servent pas à grand chose, il me paraît plus intéressant de revenir en arrière, et d'examiner de plus près le nom de personne *Catalanus, Catalana.* Dans le cas du *Guilelmus Catalani* ou *Catalanus,* dont on trouve des traces dès 1156, le second nom, qu'il soit régulièrement au génitif ou qu'il soit au contraire une latinisation arbitraire au nominatif de la forme vulgaire, doit être, plutôt qu'un adjectif ethnique, le nom du père pris comme second nom, ce qui était la règle alors [1], ou un autre nom placé en apposition [2] : et j'en dirais autant pour le *Raymundus Catalanus* de 1173, peut-être. En conséquence, ce *Catalanus,* nom du père de notre Guilelmus, ou second nom, est un de ces adjectifs ethniques employés alors, ainsi que les noms de ville, comme noms de personne [3] : c'est dire que, antérieurement déjà à *Guilelmus * Catalani,* il a dû exister un individu porteur du nom de *Catalanus,* et cela très certainement avant 1156, c'est-à-dire dans la première moitié du siècle. En d'autres termes, la dénomination qui nous intéresse doit s'expliquer comme le nom du « *Bernardi Tolosani* », mentionné en 1214 [4], qui a dû s'appeler *Bernardus * Tolosani,* ce * *Tolosanus* étant attesté au féminin : une *Tolosana* figure dans un acte de 1204, et une *Tolsana* dans un document de 1214 [5].

C'est donc là une preuve de plus, à côté du traité de 1114 et du *Liber Maiolichinus,* que *Catalonia* et *Catalanus* étaient connus dès les premières années du XIIe siècle. Est-il vraisemblable que

Cateloigne, ou des formes approchantes, dans les *Enfances Ogier, Clarisse et Flovent, Beuve de Commarchis :* cf. E. LANGLOIS, *Table des noms propres de toute nature compris dans les chansons de geste imprimées,* Paris, 1904, p. 134.

[1] Cf. J. BALARI, *op. cit.*, pp. 553-554, et P. AEBISCHER, *Essai sur l'onomastique catalane du IXe au XIIe siècle,* « Anuari de l'Oficina romànica de lingüística i literatura », vol. I (1928), p. 99 sqq.

[2] Cf. P. AEBISCHER, *art. cit.*, p. 96 sqq.

[3] P. AEBISCHER, *art. cit.*, p. 85. Pour une vue d'ensemble de ce problème, cf. P. AEBISCHER, *Les origines du nom de « Napoléon »,* « Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa (Lettere, Storia e Filosofia) », ser. 2, vol. III (1934), pp. 265-268.

[4] J. MAS, *op. cit.*, vol. XII, p. 215.

[5] Ibidem, *op. cit.*, vol. XI, p. 313, et vol. XII, p. 214.

ces mots soient beaucoup plus anciens? Sans doute la découverte d'une de ces formes dans un texte antérieur est-elle toujours possible; mais il ne convient pas moins de remarquer que, jusque dans la seconde moitié du XIe siècle, c'est du terme *Marca,* ou plutôt *Marchiae,* qu'on se sert pour désigner ce que plus tard on dénommera *Catalonia.* Balari cite un document de 1065 où il est question des «extremis finibus *Marchiarum* contra Ispaniam»; un autre de 1067, qui emploie une expression presque identique, et une donation enfin, de 1076, d'un alleu au Puig d'Andera, «in ipsa *marca* extrema» [1]. Ces indications, et les exemples que nous possédons de *Catalonia,* laisseraient supposer, bref, que ce serait dans la seconde moitié du XIe siècle que *Catalonia* et *Catalanus* auraient commencé à se répandre: en 1114, en tout cas, ils n'avaient plus besoin d'explication, puisqu'ils étaient connus même des Pisans.

*
* *

Après ces quelques précisions, voici maintenant des remarques d'un ordre plus général, concernant l'origine des noms de contrées et de pays: ce que j'appellerai, si on me permet cette innovation lexicale, la choronymie. Si bizarre que cela puisse paraître, l'étude scientifique des noms de ce genre, dans leur ensemble, est encore à faire. Tandis qu'on s'occupe depuis soixante-dix ans des noms de lieu; que les recherches sur les noms de rivière sont à la mode; que même les noms de montagne ont quelques fervents, les noms des grandes étendues de terres n'ont jamais fait l'objet d'une étude générique. La dernière synthèse de toponymie, l'article *Toponomastica* dû à M. Skok, et paru dans l'*Enciclopedia italiana*[2], article si intéressant pourtant et souvent si neuf, n'en fait pas même mention: et je ne connais guère, comme aperçus généraux, que les quelques pages consacrées à ce sujet par un seul toponymiste, M. A. Dauzat, et par un seul géographe, M. L. Gallois.

[1] J. BALARI, *op. cit.,* pp. 26-27.

[2] *Enciclopedia italiana,* vol. XXXIV, pp. 7-10.

M. Dauzat[1], après quelques considérations sur lesquelles je reviendrai bientôt, remarque que « généralement les noms des États ou des grandes unités géographiques ont été formés d'après les noms des peuples », et que « la ville, qui jouait un si grand rôle dans l'antiquité, a donné parfois son nom à la nation ». Il étudie ensuite, pour la France, les couches chronologiquement diverses des noms de pays, qu'il répartit en cinq catégories : 1°, noms antérieurs à la conquête romaine, très peu nombreux ; 2°, noms d'origine romaine ; 3°, noms datant de la fin de l'époque carolingienne ; 4°, noms datant de l'époque féodale, formés d'habitude sur le nom du chef-lieu, ou, dans l'extrême-nord de la France, dérivés d'un nom de cours d'eau ; 5° noms divers d'ordre historique, tels que *Marche, Franche-Comté, Comtat-Venaissin, Dauphiné, Languedoc.*

Bien que limitée à la région parisienne, l'étude de M. Gallois sur les noms de pays lui a permis quelques conclusions d'une portée plus générale[2]. Il range ces noms sous trois rubriques : 1°, noms historiques, noms d'anciennes divisions politiques ou administratives ; 2°, noms tirés d'un nom de ville ; 3°, noms en usage depuis des siècles sans jamais avoir appartenu à des divisions politiques, soit ce qu'il appelle les noms populaires.

Si intéressants que soient ces deux travaux, ils ne suffisent pas pour les recherches que je voudrais entreprendre. Les catégories établies par M. Dauzat, en effet, sont basées sur des considérations historiques : pour y faire entrer le nom de *Catalogne,* il faudrait précisément connaître ce que nous cherchons, c'est-à-dire l'étymologie de ce choronyme. M. Gallois a vu le problème en géographe, ce que nous ne saurions lui reprocher ; il travaille de plus sur un territoire trop restreint, avec un matériel trop réduit. Ce qu'il nous importe de savoir, au contraire, étant donné le but que nous voudrions atteindre, c'est le mécanisme même de la choronymie ; en d'autres termes, et en dehors de toute considération d'espace, de langue et de temps, il nous faut

[1] A. Dauzat, *Les noms de lieux, origine et évolution,* Paris, 1926, pp. 185-191.

[2] L. Gallois, *Régions naturelles et noms de pays, étude sur la région parisienne,* Paris, 1908, pp. 204-215.

rechercher, d'une façon aussi complète que possible, quelle est la valeur concrète des mots dont on a fait, souvent par dérivation ou par composition, des choronymes.

Les noms de pays, me semble-t-il, peuvent, de ce point de vue, se répartir ainsi :

1° *Noms provenant de la configuration générale ou de l'aspect du pays* : Estrémadure, Traz os Montes, Piémont, Vallès, Valais, Chablais, Conflent, Navarre, Maremma, Nedjd, Floride, etc.

2° *Noms provenant de la position géographique du pays par rapport à un pays donné ou à un endroit donné :* Austrasie, Oesterreich, Sibérie, Yemen, Gharb, Maghreb, Anatolie, Japon, Norge, etc.

3° *Noms provenant d'un détail physique :*

a) Forêts : Ardennes, Jorat, Vaud, Savoie, Unterwald, Schwarzwald, etc.

b) Cours d'eau :

α Hydronymes pris tels quels : Aragon, Tessin, Versilia, Sénégal, etc.

β Noms dérivés d'hydronymes : Blaisois, Ornois, Hainaut, Vimeu, Engadine, Istrie, Bosnie, etc.

γ Noms composés contenant un hydronyme : Aargau, Thurgau, Elsgau, Rheinland, etc.

c) Montagnes :

α Oronymes pris tels quels : Cévennes, Jura, Côte-d'Or, Harz, Aspromonte, Montenegro, Balkan, etc.

β Noms composés contenant un oronyme : Vorarlberg.

4° *Noms provenant du nom d'un peuple habitant ou ayant habité la région :*

α Noms formés par dérivation : Andalousie, Galice, France, Bourgogne, Berry, Bretagne, Normandie, Saintonge, Latium, Ligurie, Lombardie, Pouilles, Bavière, Saxe, Souabe, Prusse, Hongrie, Bulgarie, Soudan, etc.

β Noms composés contenant un nom de peuple : Angleterre, Deutschland, Friesland, Gothland, Bohème, Sverige, etc.

5° *Noms provenant d'un toponyme :*

a) Ville :

α Noms de ville pris tels quels : Schwyz, Faucigny, Portugal, Frioul, Guinée, Maroc, Égypte, etc.

β Dérivés de noms de ville : Parisis, Orléanais, Lyonnais, Oranais, Algérie, Tunisie, Campania, Lomellina, etc.

b) Château : Castille, Liechtenstein, Steier, Tyrol.

6° *Noms provenant d'une caractéristique politique (ou linguistique devenue politique) :* Franche-Comté, Provence, Marche, Palatinat, Grisons, Basilicate, Languedoc, Freiamt, etc.

7° *Noms tirés du nom d'un personnage ou d'une dynastie ayant joué un rôle dans l'histoire de la région :* Dauphiné, Lorraine, Emilia, Tasmanie, Colombie, Bolivie, Chine, etc.

Ce serait un jeu, on le conçoit aisément, de multiplier les exemples pour chacune de ces catégories : ce qui serait plus difficile, je pense, ce serait d'augmenter le nombre même de ces catégories. Pour *Chili,* par exemple, on hésite entre le quechua *tchili* 'neige' ou *chiri* 'froid' — auquel cas le nom aurait été appliqué d'abord à la région andine —, et *chili* 'le meilleur de la terre', qui se serait primitivement dit de la fertile vallée de l'Aconcagua : quoi qu'il en soit, ce nom rentre dans la première série. Un nom comme *Canada,* par ailleurs, signifiait bien 'cabanes' dans un parler local : mais ceux qui ont donné ce nom à cette partie de l'Amérique y avaient vu erronément un toponyme, de sorte que *Canada* appartiendrait à la cinquième série. *Guatemala* est une adaptation de l'indien *quauhtematlan* 'sur le lieu où l'on abat le bois', ce qui le ferait rentrer dans la troisième catégorie, subdivision *a. California,* nom donné tout d'abord à la Basse-Californie, provient du nom de pays imaginaire *Califurnia,* qui se rencontre dans le roman *Las Sergas de Esplandián,* qu'on dévorait dans ces premières années du XVIe siècle : et son auteur, ou mieux son arrangeur, Garci-Ordóñez de Montalvo, paraît l'avoir emprunté à la *Chanson de Roland,* qui avait fait de *Califerne* une région habitée par les Sarrasins. Soit qu'on adopte l'hypothèse de M. Boissonnade [1], qui y voit un dérivé de l'arabe *calaa* 'place fortifiée', soit qu'on préfère y voir un dérivé de *calife* — il est vrai que la *Chanson* ne connaît que *algalife* — on pourra en tout cas colloquer ce nom dans l'une de nos sept séries.

[1] P. BOISSONNADE, *Du nouveau sur la Chanson de Roland,* Paris, 1923, p. 158.

Ce qui est plus important, du reste, c'est de tenter de rechercher à laquelle de ces catégories pourrait appartenir *Catalogne,* ou mieux, en procédant par éliminations successives, à quelles ce choronyme n'a aucune chance de se rattacher. On peut exclure, sans autre forme de procès, les séries 1°, 2°, 3° et 6°. Étant donné que GOTHOLAUNIA, LAKETANI ou *Oger Catalon* sont des étymons improbables ou imaginaires, il est difficile aussi de penser aux catégories 4° et 7°. Resteraient donc seules la 3° série, et la 5°. Mais il ne ressort pas, de toutes les recherches faites jusqu'à maintenant, que *Catalogne* soit en rapport quelconque avec un nom de forêt, de cours d'eau ou de montagne. Viendrait-il dès lors d'un nom de lieu habité, d'un toponyme ?

Une considération générale encore. M. Dauzat a remarqué que « les noms de territoires se sont formés progressivement, par extension géographique, en allant du petit au grand » [1]. Sans doute y a-t-il quelques exceptions à cette règle : ainsi le nom de *Soudan,* qui provient de l'arabe *Birket-al-Sud-an* 'pays des noirs', a-t-il pu se dire de toute l'Afrique, et s'est-il restreint par la suite pour aboutir à sa valeur actuelle. Mais il n'en reste pas moins que le processus contraire, l'élargissement, est de beaucoup le plus fréquent. Un nom comme *Italia,* par exemple, n'a désigné tout d'abord que l'extrême pointe de la péninsule située entre le détroit de Messine et les golfes de Squillace et de Sant'Eufemia; au cours du IVe siècle, il s'applique à tout ce qui est au sud d'une ligne allant de Posidonia, à Tarente; vers 300 avant notre ère, le mot comprend déjà la Campanie, puis, quelques années après, toute la péninsule jusqu'à l'Arno et à l'Aesis. Pendant le IIe siècle, il atteint les Alpes; et enfin, Dioclétien place dans la « diœcesis italiciana » la Sicile, la Sardaigne et la Corse [2]. Un nom comme *Canada* n'a désigné en un premier temps que le bas St-Laurent; depuis 1791, il a remplacé *Nouvelle-France,* qui se disait des provinces de Québec et d'Ontario : et ce n'est qu'au cours du siècle passé qu'il a progressé vers le nord. *Schwytz* s'est appliqué tout d'abord à un petit bourg, puis au territoire dépendant directement de ce bourg, puis à l'ensemble

[1] A. DAUZAT, *op. cit.,* p. 185.

[2] Cf. *Enciclopedia italiana,* t. XIX, pp. 693-694.

de la Confédération suisse [1]. Le nom de *Tyrol* a été porté en premier lieu par un château, le *Castel Tirol,* construit au XIIe siècle : il a passé ensuite au bourg de *Tirolo,* commune de la province de Bolzano, puis, à partir du troisième tiers du XIIIe siècle, à la région tout entière du « comitatus et dominium Tirolense », si bien qu'aujourd'hui encore, quoique Tirolo soit en Italie, l'Autriche a toujours un « Land » du nom de *Tyrol.*

*
* *

Vais-je maintenant oser une proposition concrète, vais-je avancer une solution moi aussi, au risque d'augmenter d'une unité la série déjà si longue des étymologies inacceptables de *Catalogne ?* Que ceux qui me feront l'honneur de me citer, que ceux qui me critiqueront ne parlent pas, je les en supplie, en mentionnant ce qui suit, d'une étymologie présentée comme une certitude : je suis un trop vieux routier de la toponymie pour n'en pas voir, hélas, les nombreux points faibles. L'idée que je veux formuler n'est pas même une probabilité : ce n'est qu'une possibilité.

Pour le voyageur qui, au moyen âge, arrivait à Barcelone par le nord, en suivant la *strata francigena* [2], la ville s'annonçait, peut-on dire, par un défilé où s'engageaient, et le fleuve Besòs, et la route qui le côtoyait. Et ce défilé était commandé par un château-fort dont l'importance était extrême pour la défense de la capitale : Montcada, qui dominait le fond de la vallée de plus de 250 mètres, et qui se détachait, imposant et pyramidal, du système orographique qui forme un arc de cercle dont la ville est le centre idéal. Ce n'est point ici le lieu d'insister sur l'importance de ce château, ni sur la part prise par ses anciens possesseurs dans l'histoire barcelonaise : qu'il me suffise de noter que nombre de documents médiévaux, pour situer une donation,

[1] Sur ce développement, cf. le *Dictionnaire géographique de la Suisse,* t. V, p. 80, et surtout le *Dictionnaire historique et biographique de la Suisse,* t. VI, pp. 410-411.

[2] Sur le tracé de cette route des Pyrénées à Barcelone, cf. J. BALARI I JOVANY, *op. cit.*, pp. 291-297.

pour localiser un endroit, mentionnent les « radices *Montis Catani* » [1], le fief de *Montcada* [2], ou *Montcada* tout simplement [3]. Ce qui est plus intéressant encore, c'est que le Montcada, fréquemment, sert en quelque sorte de borne pour la délimitation approximative de la demi-conque barcelonaise. Ainsi, en 1011, un fidèle donne-t-il à Sainte-Eulalie de Barcelone — je suis obligé de citer, faute de mieux, le texte du regeste de Mn. Mas — « tots los alous y predis que... tenía desde'l riu Bisoceo al riu Lubricato, y de la sorra de la mar al cim de les montanyes que deriven del Monte Ursa fins al *Mont Cada*, exceptuant la casa que tenía dins dels murs de la ciutat de Barcelona » [4]. Ainsi encore, en 1019, un alleu est-il situé dans la région délimitée par Montgat, le riu Lupricatum, la Torre Sallani, cette limite « venint per la collada de les montanyes, a *Montem Catanum* » : cette fois encore, on en excepte les maisons appartenant au même propriétaire situées à l'intérieur de la ville [5]. La même année, un autre alleu se trouve « en diferents llochs situats fora de les muralles de la ciutat de Barcelona, al territori y comtat de Barcelona » : il est limité « a tramontana ab lo terme de *Montcada* y terme de Fenestrilias, va per lo cim de les montanyes sobre la Villa Cannelas, passa per la montanya fins a la torre de Sanla qu'es a la montanya sobre la vila que nomenem Uercio, y passa fins al riu Llobregat ; a aguiló ab lo *Montcada* y va fins al altre Montgat, finint dins de la mar ; a mitjdía ab la crepitudine de la mar, y a ponent ab dit riu Lupricato y va fins a la mar » ; une fois de plus, on en excepte les maisons, propriété du même personnage, situées à l'intérieur de la ville [6]. Un siècle plus tard encore, en 1138, un document énonce certaines redevances d'un fief dont les limites vont aussi : « desde'l Castell de *Montcada* a la mar, y del Castell de Mont Gat a Santa María de Font Rubia » [7].

[1] J. MAS, *op. cit.*, vol. V, p. 13 (1042) ; cf. aussi le vol. IV, p. 274 (1032).
[2] Ibidem, vol. V, pp. 71 (1079) et 86 (1086).
[3] Ibidem, vol. IV, pp. 128 (989), 133 (990), 195 (990), etc.
[4] J. MAS, *op. cit.*, vol. IX, p. 131.
[5] Ibidem, vol. cit., p. 175.
[6] Ibidem, vol. cit., pp. 176-177.
[7] Ibidem, vol. XI, p. 45.

Serait-ce trop hasardé que de supposer que cette demi-conque de Barcelone, limitée par le cours du Besòs, de Montcada à la mer, puis par la chaîne de montagnes dont Montcada est la pointe la plus avancée vers le nord, puis par le Llobregat, ait été la première à porter, dans la langue de tous les jours, la dénomination de *Catalogne,* et que ce nom soit précisément un dérivé de ce *Montcada, Mons Catanus* dans le latin de l'époque ? Géographiquement, il convient de remarquer que cette demi-conque forme une entité bien caractérisée, dans laquelle, par le nord, on n'entrait que par un défilé commandé par le château de Montcada ; administrativement, cette conque ne pouvait être confondue avec le comté de Barcelone, puisque celui-ci était beaucoup plus étendu. Ne formant pas, par ailleurs, une unité politique, elle n'avait pas droit à une dénomination officielle : c'est ce qui pourrait expliquer pourquoi, dans nos textes, elle n'est considérée que comme étant une partie de ce même comté de Barcelone, et pourquoi aussi le premier exemple de *Catalania* se rencontre dans un écrit étranger, moins sujet de ce fait à suivre les habitudes, les usages officiels de la région. D'autre part, le soin que prennent plusieurs de nos documents de spécifier que les bâtiments sis dans la capitale étaient exclus des ventes ou des échanges relatifs à des lieux situés dans les limites indiquées, laisseraient supposer peut-être que *Catalogne* ne se serait dit, tout d'abord, que de la campagne barcelonaise qui s'étend aux pieds de la chaîne côtière, entre celle-ci et la mer : *Catalogne,* en d'autres termes, n'aurait été, pour me servir d'un terme italien, que le *contado,* par opposition à la ville.

Il va sans dire que, si ce point de départ était admis, on expliquerit aisément, au moyen du principe d'extension, comment, petit à petit, ce nom de *Catalogne* a pu s'étendre, jusqu'à signifier, dès la fin du XIIe siècle en tout cas, toute la Marca Hispanica, puisqu'un traité de 1198 parle de « totam *Cathaloniam,* videlicet a Salsis usque ad Ilerdam » [1] : et il semble bien qui'il en était déjà ainsi quelques années auparavant, étant donné que dans un texte de 1194 il est question des « ecclesias

[1] P. DE MARCA, *op. cit.,* col. 1388.

Cathalonie et Aragone » et du «regno Aragone et *Cathalonie*» [1], où les deux pays paraissent être opposés l'un à l'autre. La tendance vers l'unité catalane [2], la puissance croissante des comtes de Barcelone, l'importance grandissante de la ville elle-même, suffiraient à motiver cette extension du sens de *Catalogne*.

Mais, je ne veux pas le cacher, ce point de départ auquel je songe reste hypothétique. Ce qu'il faudrait, ce serait la découverte de quelque texte où la région qui nous intéresse soit appelée «pagus *montecatananus*» ou quelque chose de semblable; ce qu'il faudrait, ce serait qu'un individu originaire de Montcada ou des alentours soit désigné par le qualificatif *montecatananus* ou *montecatanensis*. Et cela suffirait, je crois, à faire de notre hypothèse une certitude.

Car je dois avouer que je ne vois pas de difficulté à ce que, du nom de *Montcada, Mons Catanus*, on ait formé un adjectif **catananus*, en supprimant la dénomination générique *mons* dans **montecatananus* [3]. On trouverait sans difficulté des formations analogues : ainsi, dans le Jura bernois, les gens originaires de la région appelée les *Franches-Montagnes* sont-ils appelés *Montagnons;* ainsi encore les habitants des *Ligues grises* ont-ils pris le nom de *Grisons*, d'où le nom français correspondant au *Graubünden* allemand. Et, pour le cas spécial qui nous occupe, il n'est pas impossible que le nom de *Monte Aragón,* résidence préférée des rois aragonais, par rapport à *Aragón, Aragonensis,* ait pu contribuer lui aussi à susciter **Catananensis*, d'après *Montcada.*

Je serais d'autant plus disposé à admettre cette influence qu'il me semble que c'est à *Aragonia* qu'est dû le suffixe même de *Catalonia.* Sans doute, pour désigner le royaume d'Aragon,

[1] *Colección de documentos inéditos del archivo general de la corona de Aragón,* t. IV, nº CLXVIII, pp. 399 et 499.

[2] Cf., par exemple, F. VALLS-TABERNER i F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya,* curs superior, vol. I, Barcelona, 1922, pp. 130-134.

[3] Ce problème a été traité récemment par M. L. SPITZER, *Espagnol, Spagnuolo, Spaniard,* Travaux du Séminaire de philologie romane, I, Publications de la Faculté des Lettres de l'Université d'Istanbul, II, Istanbul, 1937, p. 222, note 9, qui mentionne les cas de *Saint-Servan* > *Servannais, Saint-Malo* > *Malouin.*

trouve-t-on plus facilement la forme *Aragon*, attribuée à la troisième déclinaison latine, et, plus rarement, *Aragona* [1] : mais *Aragonia*, qui doit être une forme plus savante, inspirée en partie par *Hispania* et par d'autres choronymes en *-ia*, n'est nullement exceptionnel. Dès 1044, pour ne citer que les exemples que j'en ai pu recueillir, on rencontre un *Aragonia* [2], cette orthographe n'est pas rare au XIIe siècle : voici un « Ildefonso rege in *Aragonia* » en 1150 [3], un « regno... *Aragoniae* » en 1156 [4], un « Ranimiro Dei gracia rex in *Aragonia* » en 1134 [5], un « Ildefonsi regis *Aragonie* » en 1157 [6] : et plus on avance dans le siècle, plus on a le sentiment qu'*Aragonia* devient la graphie préférée. Rien d'étonnant, étant donnés les étroits rapports de l'Aragon avec la Catalogne, même avant leur union, que le nom de l'une ait pu réagir sur celui de l'autre. Que cette finale *-onia*, au surplus, soit due à une influence extérieure et qu'elle ne soit pas due à un fait intrinsèque, c'est ce qu'une autre remarque laisse entrevoir : le *Catalania* du *Liber Maiolichinus* permet de supposer que ç'a été là la forme originaire, et que *Catalonia* n'est apparue qu'en un second moment. Or, est-il même besoin de dire que *Catalania* est plus proche de *Mons Catanus* que ne l'est *Catalonia* ?

Un point en tout cas ne saurait faire difficulté : c'est le passage **Catananus*, **Catanania* à *Catalanus*, *Catalania*, puisque cette même dissimilation *n-n* > *l-n* se retrouve dans *Barchinona* > *Barcelona*. Il est vrai que les graphies *Barchinona*, *Barchinonensis* se sont maintenues pendant des siècles ; sans doute sont-elles la règle au Xe, XIe, XIIe siècles en particulier, sous la plume des scribes barcelonais ; mais ce ne devait être là qu'une

[1] *Colección de documentos...*, t. IV, n° CL (« Navarra et *Aragona* ») ; t. VIII, n° X (« regnum *Aragone* »). Cf. P. KEHR, *Papsturkunden in Spanien*, Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil. hist. Klasse, neue Folge, Bd. XXII, 1, Berlin, 1928, p. 261. Cf. p. 403.

[2] *España sagrada*, t. XLVI, app. XXXII.

[3] *Op. cit.*, t. XLIX, app. XXVI.

[4] *Op. cit.*, vol. cit., app. XXVIII.

[5] *Op. cit.*, t. XLVI, app. XXIII.

[6] *Colección de documentos...*, t. IV, n° CV.

orthographe savante, qu'une forme figée ne correspondant nullement à celle de la langue courante. Le fait est, pour me borner à ces mentions, qu'un « comes *Barchilonia* » apparaît dans un acte de 1152 [1] et que le nom de personne féminin *Barcelona* est attesté en 1159 déjà [2]. Il est permis de rappeler ici que *Ruscino* a abouti à *Roussillon :* et les formes avec *-li-* sont courantes au IXe siècle.

*
* *

Le *Catalania* du *Liber Maiolichinus* n'a pas seulement la qualité d'être, jusqu'à preuve du contraire, antérieur de plusieurs dizaines d'années aux formes en *-onia*: il cadre mieux avec l'adjectif *Catalanus*, et lui correspond comme *Hispania* à *Hispanus,* comme *Aquitania* à *Aquitanus.* Et ce n'est pas sans motif que j'esquisse ces rapprochements: *Catalogne* et son ethnique risquent d'être des dénominations inofficielles d'une région bien caractérisée géographiquement, sans doute, mais moins bien caractérisée politiquement; mais ce sont aussi des formations savantes, récentes, sans racines dans une tradition quelconque, et qui ont en conséquence pu mieux que d'autres être composées suivant certaines recettes, et subir l'influence d'autres mots du même genre. J'ai émis plus haut l'hypothèse que la finale *-onia* de *Catalonia* avait pu être suggérée par celle de *Aragonia ;* je ne saurais exclure non plus qu'elle ne fût simplement un compromis entre un *-ania* dû à des mots comme *Hispania, Aquitania,* et un *-ona,* le *-ona,* par exemple de *Barcelona.* Toute une série de choronymes et d'ethniques ont pu agir, peut-être, sans qu'il nous soit possible de préciser.

Quoi qu'il en soit, un dernier point mérite quelque examen. Pourquoi *Montcada,* si tant est que Montcada est à la base de *Catalogne,* est-il appelé, dans le latin du moyen âge, *Mons Catanus* et non pas, ce qui nous paraîtrait de prime abord plus logique, * *Mons Cata,* correspondant mieux à la forme moderne et à son accentuation ?

[1] M. FÉROTIN, *Recueil de chartes de l'abbaye de Silos,* Paris, 1897, p. 81.

[2] J. MAS, *op. cit.,* vol. X, p. 198.

Balari [1], tablant sur une forme *Monte Scatanum,* de l'an 1019, voit dans ce second terme *scatanus* un dérivé par le suffixe -ANUS du radical SCAT- de SCATERE, ce qui est corroboré, selon lui, par le fait que « dicha montaña... se distingue por la bondad y abundancia de las aguas que de ella surgen ». Il explique la disparition du *s-* initial de *scatanus* par une assimilation avec le *-s* final de *mons* qui précédait immédiatement, de sorte, ajoute-t-il, qu'on aboutit à *mons cátanus,* « como es de ver en el privilegio expedido en el año 987 por el emperador Lotario á favor de Sant Cugat del Vallés ». Le *-t-* intervocalique passa à *-d-*, et la finale *ano* perdit, et le *-o,* et le *-n* devenu final : « de este modo — conclut-il — queda demostrado filológicamente el proceso seguido por *scátanus* hasta llegar á su última forma, ó sea, en resumen : *scáta-nus, cáta-nus, cáda-nus* y *cada* ».

Étymologie qui se heurte à une série de difficultés graves. *Scatere,* tout d'abord, ne paraît pas avoir été productif dans les langues romanes : l'italien *scaturire* est un verbe évidemment d'origine savante. Un adjectif *scatanus* n'aurait aucun sens : en tout cas, s'il avait existé, et s'il avait pu aboutir à la signification de « riche en sources » ou quelque chose d'approchant, il aurait été accentué *scatánus,* et non *scátanus.* Enfin, il résulte des deux seules formes anciennes mentionnées par Balari lui-même que la graphie *Mons Catanus* est plus ancienne que *Mons Scatanus* : il est donc vraisemblable qu'il y a dans cette forme un *s-* de trop, et non pas un *s-* de pas assez dans *Mons Catanum.* Pour me borner aux mentions de notre toponyme antérieures à 1020, je note, en effet, *Monte Catano* en 988 [2], *Montem Catanum* en 989, 990 et 1019 [3], *Montero Kathonum* en 1011 [4], mais, c'est vrai, *Montis Scatano* en 1007 et 1019 [5] : cette forme est donc néanmoins plus rare que celle sans *s-*, et rien en tout cas ne permet de la lui préférer.

Le problème important qui se pose est donc celui-ci : pour-

[1] J. BALARI I JOVANY, *op. cit.*, pp. 116-117.

[2] P. DE MARCA, *op. cit.*, col. 938, et J. MAS, *op. cit.*, vol. IV, p. 118.

[3] J. MAS, *op. cit.*, vol. cit., pp. 128 et 135, et vol. IX, p. 175.

[4] Ibidem, vol. IX, p. 131.

[5] Ibidem, vol. IX, pp. 111 et 177.

quoi, tandis que les graphies anciennes *Monte Catano, Montem Catanum, Montis Catani* ou *Chatani,* ou *Scatani,* ont toujours cette finale *-anus,* la forme actuelle *Montcada* ne paraît pas garder trace de cette même terminaison, puisqu'elle postule un * *Monte Cata.* En d'autres termes, l'étymologie adéquate sera celle qui permettra d'expliquer, d'un seul coup, et ce * *Monte Cata,* et *Monte Catánum.*

Cette solution existe. Ici encore, il convient de partir de l'idée que, dans *Montis Catani, Scatani, Monte Catano,* nous sommes en présence de graphies traditionnelles, d'habitudes de scribes, plutôt que de formes correspondant exactement à celles usitées dans la langue de tous les jours. Lorsque M. de Montoliu remarquait que « les etimologies basades en els noms que consten en els documents del baix llatí, a les quals tan afectat es mostra En Balari, són en general força sospitoses, perquè en moltíssims casos l'escriba es limitava a llatinitzar arbitràriament el nom vulgar » [1], il faisait preuve, sans doute, de trop de scepticisme, mais avait en principe raison : chacune des formes latines médiévales doit être en effet examinée, retournée, soupesée, glosée, puisque les scribes n'avaient pas la prétention de fournir des matériaux rigoureusement exacts pour les linguistes du XXe siècle. C'est dire que si, dans le cas qui nous occupe, le second terme du toponyme *Montcada* est considéré presque toujours comme une apposition, et se trouve en conséquence toujours au même cas que le premier — nous avons les variantes *Monte Cat(h)ano,* la plus fréquente, *Monte Cathane, Montis Catani* ou *Scatani,* extrêmement fréquentes elles aussi, *Monte Catheno, Montecateno, Monte Scatano, Montero Kathonum, Montem Catanum, Montem Chatam,* et une fois seulement à ma connaissance *Monte Catani* [2] —, nous ne sommes pas obligés de voir dans ce second terme un adjectif ou un substantif en apposition : ce qui est plus important, je le répète, c'est d'expliquer comment il se fait que, presque toujours dans les textes anciens ce second terme est muni de la finale *-ane, -anum, -ani, -eno,*

[1] M. DE MONTOLIU, *Els noms de rius i els noms fluvials en la toponímia catalana,* « Butlletí de Dialectologia Catalana », vol. X (1922), p. 5.

[2] J. MAS, *op. cit.,* vol. V, p. 128 (1108).

alors que la forme moderne n'en a plus trace, et qu'on trouve une fois, en 1214 déjà, un « Guillelmi de *Muntcada* Dapiferi » [1], où le *-a* final ne paraît pas avoir été accentué.

Si nous remarquons que l'immense majorité des noms de châteaux sont formés d'un premier terme générique suivi d'un second terme qui est, ou un adjectif, ou un nom de personne, et que *Cada* ne semble pas être un adjectif, nous sommes amenés à y voir un nom de personne: et cette hypothèse explique alors aisément, et la forme écrite du moyen âge, et la forme parlée moderne. Un nom simple masculin *Cata*, en effet, contenant le radical CATH qui se retrouve dans les noms de personne germaniques *Cado, Cadalus, Cathelo, Cathold, Cathwulf, Chadalhoh* entre autres [2], devait être décliné ainsi: nom. *Cata*, acc. *Catane* à une époque ancienne; et cette déclinaison gothique s'est maintenue plus ou moins, en Catalogne, jusqu'à la fin du XIe siècle en tout cas, puisqu'à cette époque le cartulaire de Sant Cugat mentionne encore des personnages du nom de *Petro Cixelane, Guilelmi Olibani, Udalgarius Guilerani, Geraldus Olibane* appelé aussi *Geraldus Olibani, Guilabertus Sanllani, Bernardi Olibani, Bonifilius Sanlani, Raimundi Fruiani, Berengarius Olibani, Fruilane, Guimarane* [3], pour ne citer que ceux-là.Sans doute les hypocoristiques masculins de ce genre que j'ai recueillis sont-ils tous terminés en *-o*, comme *Abo, Aimo, Ato, Eudo, Fulcho*, et tant d'autres [4]: mais le fait qu'il existait encore au Xe siècle des féminins en *-o*, comme *Ago, Emo*, permet de supposer que la Catalogne elle aussi a dû avoir des masculins goths en *-a*, masculins que l'on retrouve en Portugal, au surplus [5],

[1] P. DE MARCA, *op. cit.*, col. 1405.

[2] E. FÖRSTEMANN, *Altdeutsches Namenbuch*, I. Bd.: *Personennamen*. 2. Aufl., Bonn, 1900, col. 360.

[3] J. MAS, *op. cit.*, vol. V, pp. 29, 32, 37, 38, 40, 58, 63, 69, 70, 109, 129 et 134.

[4] P. AEBISCHER, *Essai sur l'onomastique catalane...*, pp. 61-62.

[5] Cf. W. MEYER-LÜBKE, *Romanische Namenstudien*, I: *Die altportugiesischen Personennamen germanischen Ursprungs*, « Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Klasse », Bd. CXLIX, Abh. 2 (1905), pp. 85-88, et J. JUD, *Recherches sur la génèse et la diffusion des accusatif en* -ain *et en* -on, thèse de Zurich, Halle-sur-Saale, 1907, pp. 45-49.

et dans le sud de la France [1], en Narbonnaise. Il est donc tout naturel qu'un mont portant le nom d'un certain *Cata* se soit appelé *Mons Catane[m], Monte Catane[m],* d'où nos formes latinisées.

Voilà donc les graphies médiévales expliquées : reste à rendre compte de la forme moderne. Nous sommes évidemment en présence d'un remplacement du déterminant au cas-régime par le déterminant au cas-sujet, dont j'ai donné naguère d'autres exemples pour la Narbonnaise. Étudiant en effet les toponymes languedociens en -ANUM accentués sur l'antépénultième — un CORNELIANUM aboutissant à *Corneille,* un ADILIANUM à *Azeille,* — j'ai signalé déjà l'existence de noms de lieu composés de *podium* ou *villa* dont le second terme — un nom de personne — a changé de cas : *Pechbusque* (Aude) s'appelait *Podium Buxanum* en 1362; *Villedaigne* (Aude) est orthographié *Villa Damiani* [pour *Daniani*] en 1165 ; *Villefloure* (Aude) est dénommé *Villafluranum* en 1197 ; *Villelisses* (Aude) apparaît sous la forme *Villa quae dicitur Micizani* [pour *Witizani*] en 888, d'une part [2], et d'autre part celle de toponymes tirés de noms de saints tels que *Saint-Rome* de SANCTUM ROMANUM, *Saint-Affrique* de SANCTUM AFRICANUM, *Saint-Igne* de SANCTUM ANIANUM [3], pour me borner à ces trois exemples [4] : toponymes qui se recontrent non pas seulement en Narbonnaise, mais un peu partout dans le sud de la France.

Sans que je veuille revenir en détail sur cette question, qu'il me suffise de donner quelques précisions qui permettront d'éclairer le cas de *Montcada* s'opposant à *Montem Catanem.* S'il est exact, comme je l'ait dit tout à l'heure, que la déclinaison masculine en *-a, -anem* était connue en Catalogne à la fin du XIe siècle encore, il est juste aussi de remarquer que, depuis long-

[1] J. JUD, *op. cit.*, pp. 35-37.

[2] P. AEBISCHER, *Noms de lieu languedociens en* -anum *accentués sur l'antépénultième,* « Miscelánea filológica dedicada a D. Antonio M.ª Alcover », Palma de Mallorca, 1930, pp. 80-81.

[3] P. AEBISCHER, *art. cit.*, pp. 81-83.

[4] Pour d'autres exemples analogues, cf. A. LONGNON, *Les noms de lieu de la France,* Paris, 1923, pp. 401-402.

temps, elle était malade. En 1001 déjà, nous trouvons un nominatif *Guimaranus* [1] : et c'est le premier d'une série qui, dans les seuls documents publiés par Mas, comprend *Guillaranum* (1033), *Olibanus* (1060) [2], *Vivanus* (1005) [3] fait sur *Vivas, -ane* qui a donné aussi *Vivasius* (1043) [4]. Et, de façon analogue, nous avons *Lobatonus* en 1008, et *Mironus* en 1054 [5]. Par ailleurs, les cas de génitif en *-ani* tels que *Olibani, Vivani, Sanlani, Cisalani, Chintilani, Egigani, Guillarani, Frugani, Gotmarani* sont extrêmement fréquents dès le commencement du second tiers du XIe siècle. Par ailleurs encore, les confusions de cas sont chose courante aussi, surtout vers la fin de ce même siècle et au cours du siècle suivant : dans un acte de 1123 [6], par exemple, nous rencontrons *Wiliarane* au cas sujet, et *Uuilara* comme cas régime. Rien d'étonnant, dès lors, si des individus sont appelés *Raimundi Oliba* en 1066, *Geraldi Olibe* en 1071, *Guilelmi Sanle* en 1103, *Seniofredi Olibe* en 1132 [7]. Sans doute savait-on encore qu'au nominatif *Olíba* correspondait un cas régime *Olibán,* ou vice-versa, qu'un régime *Viván* avait un cas sujet *Vivas :* n'empêche que cette déclinaison, comme la déclinaison romane elle-même [8], tombait de décrépitude, si bien que, dans le cas de * *Mont Catán* comme dans ceux de *Pechbusque, Villefloure* et autres, on a remplacé le cas régime du déterminant par *Cáta,* dont on savait encore que c'était le cas sujet de *Catán.*

A quelle époque s'est effectué ce changement? C'est ce qu'il n'est pas facile de preciser. Nous avons vu qu'un « Guillelmi de

[1] J. Mas, *op. cit.*, vol. IV, p. 188.

[2] Ibidem, vol. VI, p. 282 ; vol. V, 38.

[3] Ibidem, vol. IX, p. 100 ; cf. vol. V, pp. 60 (1065), 263 (1112) et 276 (1116).

[4] Ibidem, vol. IX, p. 260.

[5] Ibidem, vol. cit., pp. 116 et 316.

[6] Ibidem, vol. V, p. 165.

[7] Ibidem, vol. V, pp. 53, 60, 119 et 188.

[8] Cf. A. Morel-Fatio und J. Saroïhandy, *Das Catalanische, Grundriss der romanischen Philologie,* Bd. I, 2. Aufl., p. 868, et A. Morel-Fatio, *Katalanische Literatur, op. cit.*, Bd. II, 2. Abt., p. 75, note 4. Cf. également mon *Essai sur l'onomastique catalane...*, pp. 99-100.

Muncada » signait une charte en 1214 [1] : et cette forme paraît avoir été accentuée sur l'avant-dernière syllabe. Mais il se pourrait aussi que le remplacement dont j'ai parlé soit bien antérieur, puisque Mas n'hésite pas à traduire par *Montcada* le *Montem Chatam* d'un document de 990 [2]. Je serais donc tenté de croire que les deux formes, celle avec le nom de personne au cas régime, et celle avec le nom de personne au cas sujet, ont vécu longtemps côte à côte, la première étant préférée par les scribes, qui avaient peut-être le juste sentiment qu'elle était grammaticalement la seule correcte, la seconde au contraire étant celle adoptée par la langue de tous le jours.

*
* *

Il n'est donc pas impossible, en résumé, que le nom de *Catalogne* soit un dérivé d'un nom de château, *Montcada,* contenant lui-même un nom de personne comme déterminant. Le nom le plus populaire, le toponyme, aurait vu ce nom de personne germanique *Cata* traité, quant au *-t-* intervocalique, de manière phonétiquement régulière, d'où le résultat *Cada ;* le nom plus figé, plus officiel, le choronyme, ayant au contraire conservé ce *-t-* intervocalique. Sans doute, je le répète, nombreux sont les points obscurs, les transitions hypothétiques qui voudraient quelques étais : mais me leurré-je par trop en pensant qu'après tout mon hypothèse n'a rien d'impossible? Je le voudrais, ne serait-ce que pour offrir au savant et courtois directeur de la Section Philologique de l'Institut d'Estudis Catalans quelques pages qui puissent être un témoignage de mon respect et de ma gratitude.

PAUL AEBISCHER

[1] P. DE MARCA, *op. cit.*, col. 1405.

[2] J. MAS, *op. cit.*, vol. IV, p. 133.

BASTERO I ELS ORÍGENS DE LA LLENGUA CATALANA

El provençalista català Antoni de Bastero i Lledó, nat a Barcelona vers 1675, de pares nobles, morí a Girona el 23 de setembre de 1737 [1]. Doctor en Filosofia i en un i altre drets, canonge i sagristà major de la Seu de Girona i examinador sinodal d'aquesta diòcesi, el 1709 fou enviat a Roma pel capítol gironí, per tal de defensar a la Rota romana la fundació de l'almoina del pa i del vi de l'esmentada seu, posada sota la protecció i dependència del seu sagristà major. Exercint aquesta missió, Antoni de Bastero passà prop de quinze anys a Roma, alternant les activitats curialesques amb una activa recerca de manuscrits d'obres de trobadors de l'edat d'or, a les biblioteques romanes i d'altres ciutats d'Itàlia, entre elles la Medicea de Florència. Cal fer remarcar que per a Bastero l'edat d'or de la poesia

[1] TORRES AMAT li dedicà un article de les seves *Memorias*, en el qual se citen com a bibliografia « los elogios que le dan SALAFRANCA Y PUIG en el *Diario de los Literatos de España*, t. 4, pàg. 379, y SERRA, *Índice*, pàg. 272, n. 381 ». Fa constar TORRES AMAT entre altres coses, que « dejó ms. la *Historia de la lengua catalana*, según dice SERRA Y POSTIUS, en la *Historia de Monserrat* ». La resta de la bibliografia sobre BASTERO, la componen un article de MILÀ, *Bastero, filólogo catalán* (« Diario de Barcelona », 1855 ; *Obras Completas*, IV, pág. 442) ; RUBIÓ I ORS, *Bastero, provenzalista catalán. Estudio crítico-bibligráfico que con ocasión de conmemorar el quincuagésimo aniversario de su ingreso como socio activo en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona... leyó en la sesión pública celebrada por ésta...* Barcelona, 1894 ; JOSEP Mª DE CASACUBERTA, *Documents per a la història externa de la llengua catalana en l'època de la decadència* (« Revista de Catalunya », III, nº 17, 1925, pàgs. 473 a 484) y J. Mª MIQUEL I VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la decadència* (« Revista de Catalunya », nº 92, novembre 1938, pàgs- 434 a 439). Aquest treball ha estat publicat després de la redacció del present article. Això explica les repeticions de què se li poden fer retret.

provençal comprenia no solament els poetes de la bona època, sinó també els de l'escola de Tolosa i els poetes catalans anteriors a la unió de les corones d'Aragó i Castella, així és que Auziàs March i Jaume Roig, per exemple, eren també considerats com a trobadors a provençals.

¿Com es desvetllà en Bastero una vocació filològica tan ferma com la que manifestà durant els quinze anys de la seva estada a Itàlia? Rubió i Ors [1] sospita que és possible que abans d'abandonar el nostre país, Bastero encara no s'hagués interessat gaire per la llengua i la literatura provençals, car és curiós que un recercador com ell, vivint a Girona, hagués ignorat l'existència a la seva Biblioteca Capitular d'una còpia de *Li auzel cassador,* de Daudé de Prades. Sobta, també, la paciència amb què copià el *Llibre de les dones,* de Jaume Roig, a la Biblioteca Vaticana, com si no hagués conegut cap de les edicions d'aquesta obra, fetes a València.

En tot cas el període de plena activitat filològica de Bastero és el de la seva permanència a Itàlia, i tingué com objecte estudiar la influència de la llengua provençal damunt de la italiana. Aquest havia d'ésser el tema de la *Crusca Provenzale* [2], obra de la qual només es publicà el primer volum, que conté: un extens prefaci amb moltes notícies sobre l'elaboració de l'obra; un catà-

[1] *Ob. cit.*, pàgs. 29 i 30. Segons CASACUBERTA, *Ob. cit.*, pàg. 475, la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* fóra molt anterior a la *Crusca* i potser anterior a la seva anada a Itàlia.

[2] *La Crusca Provenzale, ovvero, le voci, frasi, forme e maniere di dire, che la gentilissima, e celebre Lingua Toscana ha preso dalla Provenzale; arricchite, e illustrate, e difese con motivi, con autorità, e con esempij.*

Aggiuntevi Alcune memorie, o notizie istoriche intorno agli antichi Poeti Provenzali Padri della Poesia Volgare, particolarmente circa alcuni di quelli, tra gli altri molti, che furono di Nazione Catalana, cavate da' Mss. Vaticani, Laurenziani, e altronde.

Opera di Don ANTONIO BASTERO, *Nobile Barcellonese, Dottor in Filosofia, e nell'una e l'altra Legge, Canonico, e Sagrestano Maggiore della Cattedrale di Girona, ed Esaminatore Sinodale della medesima Diocesi, detto fra gli Arcadi* IPERIDE BACCHICO.

Volume primo. In Roma, M. DCC. XXIV. *Nella Stamperia di Antonio de' Rossi, nella Strada del Seminario Romano, vicino alla Rotonda. Con Licenza de' Superiori.*

leg de poetes provençals, fet amb l'ample criteri que més amunt hem exposat; una taula, molt extensa, d'autors i llibres citats; una ortografia comparada del provençal i l'italià, que, segons Jeanroy [1], és una breu fonètica de les dues llengües, i, finalment, una llista de paraules provençals manllevades pels antics escriptors toscans als trobadors.

Com es pot veure pel precedent resum, el primer volum de la *Crusca* només conté que els preliminars d'aquesta obra. Bastero no publicà res més en tota la seva vida, però ens ha llegat nombrosos manuscrits, que a la seva mort passaren a poder del seu germà Baltasar, que fou bisbe de Girona, el qual els deixà, segons sembla, al P. Mestre Izquierdo, superior del convent de Sant Agustí de Barcelona, on els veié Torres Amat. En venir la supressió dels convents, l'any 1835, la col·lecció es dividí, i una part anà a l'Acadèmia de Bones Lletres i una altra a la Biblioteca Provincial, avui Universitària, on foren consultats per Milà i Fontanals, per Rubió i Ors i últimament per Josep Mª de Casacuberta, els únics fins avui, segons les nostres dades, que han parlat d'aquests papers.

En conjunt es tracta, segons el còmput de Rubió i Ors [2], d'una quarantena de volums, que es poden dividir en tres grups principals: vint-i-nou quaderns en foli, alguns bastant voluminosos, que contenen els materials per a la formació de la *Crusca Provenzale;* cinc volums de còpies de poesies provençals, tretes dels còdexs 3204-3208 de la Biblioteca Vaticana, i quatre volums d'igual format, titulats *Zibaldoni*, amb *excerpta* d'escriptors catalans, castellans, francesos, llatins i italians. Milà esmenta, encara, tres volums de miscel·lània, una gramàtica catalana i una història de la llengua catalana, que Rubió no veié. Hauria volgut, amb ocasió del setantè aniversari de Mestre Pompeu Fabra, poder-li oferir la relació exacta del contingut d'aquest papers, però degut a les circumstàncies que concorren en el moment de redactar aquestes notes (agost de 1938), m'és impossible de consultar els manuscrits de l'Acadèmia de

[1] *Les Études provençales du XVI siècle au milieu du XIX.* Extret dels «Annales du Midi», XLIII, 1931, pàg. 139.

[2] *Ob. cit.*, pàg. 68.

Bones Lletres, accidentalment fora de Barcelona, i de tornar a veure els manuscrits de la Universitat, fora de consulta per motius de seguretat [1].

M'he d'acontentar, doncs, oferint-li aquesta nota insignificant sobre el ms. 1173 de la Biblioteca de Catalunya, que conté part del llibre primer de la *Historia de la Lengua Catalana,* consagrat als seus orígens. Tal com he dit, aquesta obra, assenyalada per Milà l'any 1855, havia desaparegut el 1894, quan Rubió i Ors redactà la seva memòria, i reaparegué l'any 1931, en el qual fou adquirida per la Biblioteca de Catalunya.

En el seu estat actual el manuscrit 1173 es compon de setanta-dos fulls en foli, numerats en llapis modernament, amb nombrosos fulls en blanc entremig i nombroses notes en cèdules separades, que ordinàriament contenen citacions i extret de fonts. Forma part del manuscrit un quadern de quatre fulls més petits amb notes sobre el trobador Sordello. Es veu que aquest manuscrit no és una redacció definitiva de l'obra, pel fet d'haver-hi passatges redactats més d'una vegada. L'obra és escrita en castellà, excepte els dos primers epígrafs del capítol primer, que ho són en català.

Aquest manuscrit conté els tres primers capítols de la *Historia de la Lengua Catalana*, els quals tracten dels seus orígens

[1] Els manuscrits de BASTERO que he vist a la Universitat són: Ms. 17-1-7 *La Crusca provenzale* (la lletra no sembla de BASTERO). — Mss. 20-5-18 a 32, materials per a la *Crusca*. — Ms. 21-3-23, notes de lèxic provençal, català, italià, espanyol, llatí, etc. Els títols són en català i les definicions són en italià. Suposo que aquest manuscrit deu identificar-se amb el *Zibaldone* provençal, que segons RUBIÓ I ORS es guarda a la Universitat. — Ms. 21-3-24. *Voci che ho registrato dal provenzale di cui la Crusca non ne da esempio.* — Ms. 21-2-8, còpia de part del ms. 3204 i de tot el 3205 del Vaticà, amb obres d'autors provençals i catalans. Segons MILÀ *(Ob. Comp.*, pàg. 445), hom no ha fet prou de cas de l'exactitud d'aquestes còpies, superior a la de RAYNOUARD, ni de la importància d'alguna de les observacions que contenen, com la descoberta de la llei de la declinació provençal, desconeguda abans de BASTERO. També són molt remarcables les observacions que fa sobre el sistema de transcripció, que revelen la possessió d'un veritable mètode filològic. — Ms. 21-4-26, *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català.* RUBIÓ I ORS donava aquest manuscrit per perdut, però JOSEP Mª DE CASACUBERTA l'ha publicat gairebé sencer en l'article més amunt esmentat.

(I), de l'època i lloc de la seva naixença (II) i del nom de romana, que tingué al principi (III). En diversos indrets al·ludeix, però, a matèries tractades en la part que falta, com l'extensió de la llengua romana, la derivació dels mots francès *roman* i espanyol *romance,* « manllevats al català », i la semblança de la llengua romana amb el llatí (fol. 70).

Comença el tractat amb un resum històric dels llenguatges des de la creació del món fins al final de l'imperi romà, època en què començà la corrupció del llatí, causa de la naixença del català [1]. En aquest esbós, Bastero no se separa gens de la tradició bíblica i fa recolzar les seves opinions en l'autoritat d'autors antics i contemporanis seus. L'any 416, principi de la dominació goda a Espanya, és el que Bastero considera com el del començ de la corrupció del llatí, amb el qual s'inicia un procés evolutiu de dos-cents anys, que és el període de gestació de la llengua catalana. A principis del segle VII ja devia estar formada, car, vers 1130, Hug de Floriac escriu una vida de Sant Sacerdot, basant-se en un original escrit en «lengua lemosina», poc després de la mort del sant, ocorreguda l'any 530. Aquest testimoni dóna el *terminus a quo.* El *terminus ante quem* el subministra l'historiador àrab Albucacim Tarif, que declara que els espanyols, al temps de la invasió aràbiga, parlaven les llengües romana i goda. Ara bé : la llengua romana, segons més endavant pretén demostrar Bastero, era la llengua catalana.

El seu lloc de naixença fou Catalunya:

> « Con mucho fundamento conjeturamos que se originó nuestra lengua en Cataluña y en la Galia gótica, esto es, en la Narbonense, y en la Aquitania, oy Guiena : porqué en estos estados floreció y se mantuvo mucho más tiempo y en Cataluña particularmente, en donde todavía sin artificio se conserva, que no en otras muchas y diferentes provincias en las quales ella misma se extendió : de la manera que las plantas que se conservan y duran más

[1] Quan BASTERO escriví la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* encara creia que el català és un dels idiomes que s'originaren en la confusió de la Torre de Babel i negava la seva identitat amb el llatí (vegeu CASACUBERTA, *Ob. cit.,* pàg. 475).

echando más raizes en la tierra y país donde naturalmente se originan y se crían que no las que se trasplantan en diferente clima. De donde se deve suponer y saber que de tal suerte se difundió y derramó casi por toda la Europa, que por espacio de algunos siglos fué la propia y natural de todos los reynos de España y Francia, excepto el Señorio de Vizcaya y demás pueblos de la lengua vascongada en el primer § expresados, del qual idioma catalán con el progreso del tiempo se originaron en parte el francés, el castellano y el toscano, conforme clara y manifestamente una cosa y otra demostraremos en el libro segundo en que trataremos de su extensión.

» De lo referido y de lo que en adelante deduciremos en el progreso de nuestra obra podemos sin temeridad atribuir a nuestra Cataluña, en competencia de la Galia gótica la principal parte y primacía en orden al distrito del origen de nuestro lenguage, assi como suele suceder en una gran llanura sembrada de trigo, la qual siendo ella una misma tierra y sembrada en un mismo tiempo, en algunas partes salen las mieses más ufanas y con más gallardía y fructifican mas que en otras o sea porque el sembrador casualmente y sin repararlo echò con mas liberal mano la semilla en un lugar que en otro, o sea por que en cierta parte del campo se hallò la tierra mas dispuesta, mas sazonada y con mas humor que en otra ». (I, § 4, fol. 21).

El primer nom amb què es conegué la llengua catalana, segons ja hem dit, és el de « llengua romana ». Aquest fet Bastero tracta de demostrar-lo extensament en el capítol III (fols. 42-60), al·legant les autoritats del president Claude Fauchet [1], de Pierre de Case Neuve [2], de Du Cange [3] i d'Honorat Bouche [4]. Tots aquests autors han comentat i han reproduït en llurs obres els juraments d'Estrasburg, un dels quals, pronunciat en « lingua romana », segons l'apel·lació de Nitard, que ens els ha transmès, no és altra cosa, a l'entendre de Bastero i de molts altres autors, que el primer text escrit, conservat en llengua catalana

[1] *Origine de la Langue et Poësie Françoise.* París, 1610.

[2] *L'Origine des Jeux Floureaux de Toulouse.* Tolosa, 1659.

[3] *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis.* París, 1678.

[4] *La Chorographie ou Description de Provence et l'Histoire Chronologique du meme Païs.* Aix, 1664.

o en provençal. Això demostra, segons el nostre provençalista, que el 843, data dels juraments pronunciats per Carles el Calb i Lluís el Germànic, la llengua catalana o provençal ocupava totes les Gàl·lies, com també pel testimoni d'Albucacim Tarif, es dedueix que a començos del segle VIII era coneguda per tota Espanya. El president Fauchet, extensament extractat per Bastero, opina, també, que degut a la fragmentació de la monarquia francesa a l'advenimient de la dinastia dels Capets, la llengua romana quedà confinada als països més reculats de les Gàllies, com la Septimània i l'Aquitània, i més enllà dels Pirineus, a Catalunya. El nostre país, amb la reconquesta, l'estengué, encara, a Mallorca i a València.

Acaba el fragment del manuscrit 1173 amb el § 2 del cap. III (fols. 65-72), on s'estudia la causa per què en els seus començos la llengua catalana adoptà el nom de « romana ». « Romana », segons es desprèn de les autoritats citades per Bastero, era la llengua parlada pels habitants de l'imperi romà. Com que aquesta llengua no era ben igual que la llatina clàssica, degut a mots que s'hi havien introduït, propis dels idiomes dels països on era parlada, i a influències bàrbares, se li donà el nom de « romana », per tal de distingir-la de la llengua literària.

Aquests capítols de la *Historia de la Lengua Catalana,* continguts en el ms. 1173, poden considerar-se com una ampliació d'alguns conceptes del prefaci de la *Crusca,* i per aquest motiu els crec concebuts durant l'estada de Bastero a Itàlia. En l'esmentat prefaci, ens diu Bastero que de primer antuvi, durant la seva permanència en aquell país, projectà només la redacció d'una gramàtica italiana en català, per a ús dels seus compatriotes. Mentre la preparava, estudià detingudament les *Prose* del Cardenal Bembo, que li revelaren el mestratge dels trobadors sobre els grans poetes italians del Tres-cents, i tant li interessà aquesta matèria, que volgué aprofundir-la, i això fou causa de les recerques que emprengué per les biblioteques italianes, les quals el portaren a la conclusió que la llengua dels trobadors — que Bastero anomena provençal, però que identifica amb la catalana — tingué una part importantíssima en la formació de la llengua toscana, tant, que més que una germana gran d'aquesta en sembla una segona mare. Demostrar docu-

mentalment això era l'objecte de la *Crusca Provenzale.* Però es veu que els estudis de Bastero el portaren encara més enllà, car no solament li revelaren l'extraordinària influència dels poetes provençals damunt dels italians, influència que existia, però que ell s'exagerava considerablement, sinó que també li revelaren el paper preponderant de Catalunya en la naixença del provençal, car, segons ell, fou el comtat català qui comunicà el seu idioma a Provença «i no aquesta a la nostra comarca; de la faisó que més tard el comunicà als reialmes de València, Mallorca, Menorca i Sardenya» [1]. Crec que la demostració d'aquesta tesi devia entrar dintre dels plans de la *Historia de la Lengua Catalana,* segons sembla inferir-se de les matèries que tracta aquesta obra en els apunts que ens han arribat. Com es pot veure, la passió patriòtica llevava a Bastero imparcialitat científica i el predisposava a opinions exagerades que d'altra manera potser no hauria sostingut.

Cal, però, reconèixer-li aptituds científiques de primer ordre, i, entre altres, dues d'importantíssimes, que són la passió fervorosa de la recerca, i l'exactitud en la transcripció dels textos. Aquestes qualitats resplendeixen molt més en la part filològica que en la històrica de la seva obra, car en aquesta darrera pesava encara damunt d'ell la tradició fabulosa a través de la qual els historiadors anteriors i contemporanis seus veien els primers temps de la Humanitat, i de la qual no podia desfer-se un home de la seva època. No esdevenia el mateix en la part filològica, on l'arreplega de materials superà la que anteriorment havien fet els provençalistes italians que li serviren de mestres. Llàstima que, per manca de mitjans, Bastero no hagués pogut publicar els abundosos tresors que havia arreplegat, car d'haver-ho pogut fer el seu nom hauria ocupat un lloc preeminent en la història del provençalisme. Els materials que recollí igualaven en importància, almenys, els que força anys més tard recollí Lacurne de Sainte-Palaye (1697-1781) [2], i són els més

[1] Prefaci de la *Crusca.* Citat per RUBIÓ I ORS, *Ob. cit.,* pàg. 36.

[2] Autor de la primera història dels trobadors: *Histoire littéraire des troubadours,* París, 1774. 3 vols. Fou publicada per l'Abbé MILLAT. Vegeu JEANROY, *Ob. cit.,* pàg. 141 s.

considerables anteriors al reculls de Rochegude (1741-1834) [1] i Raynouard (1771-1836) [2].

La publicació de les obres d'aquests autors, però, i les que les han seguides, especialment les de l'escola alemanya del segle passat, i sobretot la sortosa conservació dels originals d'on Bastero tragué els seus materials, fan que la seva obra s'hagi de donar avui per definitivament superada, com ja la hi donà Milà i Fontanals, qui l'any 1855 podia ja escriure justificadament que si la publicació dels treballs de Bastero hauria pogut produir una revolució en els estudis provençalistes del segle XVIII, en aquella data, en canvi, ja podia considerar-se inoportuna i fins a un cert punt inútil [3].

Això no obstant, ens ha plagut de recordar algunes idees del temps de Bastero sobre els orígens del català, tant pel valor apologètic de la llengua, que enclouen, com per haver-se perpetuat molt després en alguns dels tòpics polítco-literaris de la Renaixença: un d'ells ha estat considerar la llengua catalana com a filla primogènita de la llatina, afirmació que durant molts anys, i encara en el nostre temps, s'ha anat repetint en certàmens literaris i actes de propaganda catalanista [4].

P. B. BALAGUER

[1] Autor de *Le Parnasse occitanien ou Choix de poésies originales des troubadours tirées des manuscrits nationaux,* Tolosa, 1819. Veg. JEANROY, *Ob. cit.,* pàg. 143 s.

[2] Autor del *Choix des poésies originales des troubadours.* París, 1816-1821, 6 vols. ; *Lexique roman ou Dictionnaire de la langue des troubaudors comparée avec les autres langues de l'Europe latine.* París, 1836-1844, 6 vols. Vegeu JEANROY, *Ob. cit.,* pàg. 144 s.

[3] *Ob. Comp.,* IV, pàg. 447.

[4] Fins MILÀ I FONTANALS, que en *De los trovadores en España,* publicat el 1860, fa una distinció neta entre el provençal i el català, en el discurs presidencial del primer any de la restauració dels Jocs Florals (1859), per fer l'elogi de la llengua catalana acut al mateix tòpic, per bé que fent lleugeres salvetats. Diu de la llengua catalana « que no sens motiu tenen molts per la primogènita entre les ne-ollatines i que, *ab noms diversos, però ab varietats sols secundàries,* fou un temps la més culta i celebrada ; que ja nou segles ha narrava els dols i els conhorts de Boeci, i té poemes heroics,

romancescs i històrics que compiteixen ab los millors de l'Edat Mitjana; que usava Guillem d'Aquitània quan li prenia *talent de cantar;* que escoltaren i aplaudiren no sols les corts de Provença i Aragó, sinó les de Castella, Inglaterra e Itàlia; que fou conreada per lo Dant i per lo Petrarca...» *(Obres Catalanes,* Barcelona, 1908, pàg. 4).

LA PREPOSICIÓ «AMB» DINS ELS TEXTOS ANTICS

En el nombre d'octubre de 1890 de *L'Avens* [1], revista de què fou fundador el meu amic J. Massó i Torrents, vaig publicar un article que es titulava *Ab, Amb (ambe, am, embe, emb, em, en). Quina forma deu adoptar lo modern català literari?* [2] Jo no coneixia aleshores cap cas de l'existència, en textos antics, indubitablement catalans, de les formes *amb* i *am* soles, isolades. L'existència d'aquestes formes podia, tanmateix, deduir-se indirectament del fet que, en els textos antics, es troben *abdós, abdues*, alternant amb *am(b)dós, am(b)dues* < AMBO DUOS, -AS. Això em feia concloure, que de bon principi la particula *ab*, tot escrivintse així, era pronunciada ja *amb* davant de vocal i *am* davant de consonant: *ab ell* era pronunciat *amb ell* i *ab tu* era pronunciat *am tu*, i que la forma *ab* no era sinó una convenció gràfica intro-

[1] Llavors s'escrivia *L'Avens*. Des de l'any següent va ésser *L'Avenç*, amb ç, en virtut d'una de les normes ortogràfiques que vàrem anar introduint en aquella revista En FABRA i el qui escriu això.

[2] Amb aquest article fou iniciada la campanya de Reforma lingüística que emprenguérem En FABRA i jo a base de la revista *L'Avenç* i de les publicacions successives de la casa editorial del mateix nom. Dos precedents tenia l'ús de la forma *amb* dins la llengua literària moderna, sense altres que potser hi ha i que jo desconec: 1r. L'any 1887 vaig emprar la forma *amb* dins l'edició catalana d'un discurs titulat *Regionalisme econòmic* de D. Pere ESTASÈN, president del Foment de la Riquesa de Catalunya, versió catalana de Joaquim CASES-CARBÓ. Barcelona, 1887. 2n. Entre els 70 i els 75 del segle passat, va ésser publicat en un diari de Tarragona un bosqueig de costums populars titulat *Els Prohoms*. Era d'En PIN I SOLER. La forma *amb* hi era usada únicament, en substitució de la forma *ab*. Dins el nombre primer de *L'Avenç*, de 1891, ja en plena reforma lingüística, va ésser reproduït aquest treball, interessant àdhuc sota aquest punt de vista. Això vol dir que ni En FABRA ni jo, en adoptar l'*amb*, teníem la pretensió d'inventar res.

duïda per tal de representar l'*amb* i l'*am* de la llengua parlada. Aquesta reforma adoptada des de llavors per *L'Avenç,* va fer fortuna, s'anà generalitzant, generalitzant; fou acceptada al cap d'anys per l'Institut d'Estudis Catalans i incorporada definitivament en la llengua literària.

Quan vaig escriure aquell article no coneixia jo, com he dit abans, cap cas antic d'*amb* o d'*am* isolats.

Després en les meves lectures successives, vaig tenir la sorpresa agradable de descobrir en textos antics, i àdhuc en pedres venerables, alguns exemples d'*amb* i d'*am* simples, isolats, és a dir, independents de tota composició. D'altres n'hi deu haver, segurament, que jo no conec i que avui per demà sortiran.

Ara, doncs, penso que escau, en aquest just homenatge al bon amic i antic company Pompeu Fabra, aquesta petita contribució, en la Miscel·lània que li dediquen els seus col·legues lingüistes. Aquestes notes vénen a ésser com una seqüència de l'article d'octubre de 1890. L'exposició dels següents exemples fortifica i completa la meva teoria exposada allí, que la pronúncia *amb* i *am* era cosa viva des dels primers temps, i que aquesta pronúncia s'ha conservat per tradició oral a través dels segles. Vet aquí els exemples.

I

> Quis metra en aguait e apensadament requera cavaler el ferra AM fust el tirara per los cabeyls...
>
> ...E si en altra gissa indignant per qualque cossa en baraya ferra cavaler *ab* poin o *ab* palma o *ab* cauz o AM pera o *ab* fust, esmenli...
>
> (*Usatges*, II.)

> ...sil tira per los cabeyls *ab* una ma V. sols, AM ij. mans X. sols.
>
> (*Usatges*, IX) [1]

[1] Extret del text català dels *Usatges de Barcelona* (manuscrit del XIII^n^. segle), inserit en el còdex escorialès Z 11-14, publicat en l'apèndix I, p. 732 del tom I, segona part, de *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña publicadas por la Real Academia de la Historia. Cortes de Cataluña,* I, Madrid, 1896.

Hom es pot fiar de l'autenticitat d'aquests *am*. Els de l'Acadèmia posen

II

En la cornisa de la porta anomenada del Palau o de l'Almoina o de Lleida, de la Catedral de València, hi ha les següents inscripcions [1]:

En P. am na M. sa muller.
En G. am na B. sa muller.
B. am na Dolça sa muller.
Bertran am na Berenguera sa muller.
D. am na Ramona sa muller.
F. am na Ramona sa muller.
Berna am na Floreta sa muller.

El dit portal és del XIII^n^. segle. Segons opinió de Sanchis i Sivera es construí tot seguit que fou purificada la mesquita.

No hi ha dubte que els qui redigiren aquestes inscripcions pronunciaven *am* i desconeixien la forma *ab*, que triomfà en la llengua escrita; o coneixent-la no la volgueren usar, perquè repugnava a la pronúncia llur. Posteriorment a València s'adoptà literàriament la forma *ab*, sens perjudici que l'*am* de les inscripcions copiades, evolucionés dins la llengua parlada, de primer en *em* i successivament en *en*, que és la forma actualment viva.

III

E yo dich-vos açò, per tal que siats be apparellats, que ans que sien dotze jorns passats haurem haguda huna gran batalla, mas *am* la ajuda de Deu nós la vençrem.

(*Crònica* de DESCLOT, cap. CXXI, f. 98.)

E així com los homens seran defora ab vós e *am* mi en parlament...

(Idem, cap. CXL, f. 121.)

una nota que diu així: « Este texto, hasta ahora inédito casi todo, es copia literal, fiel y escrupulosa del original, cuya ortografía se ha reproducido, sin otras excepciones que las necesarias para resolver las contracciones y abreviaturas que en él abundan. »

[1] Vegeu SANCHIS I SIVERA, *La Catedral de Valencia*, València, 1909, p. 74.

E quan aquelles cent haga armades, pens-ne d'armar lo rey de França trecents o deu milia sis vol, que nom tem ques gos *am* mi atrobar en nenguna part.

(Idem, cap. CLXVI, f. 140.)

Copiat de l'edició Buchon i de l'edició de « La Renaixença ». Ambdues edicions són transcrites segons el manuscrit de la Biblioteca Nacional de París. Les anteriors citacions han estat comprovades amb la fotocòpia del dit manuscrit existent a l'Institut d'Estudis Catalans, al qual corresponen els folis constatats més amunt. És un manuscrit del XV^n^. segle.

IV

...E axí lo duch Dorleans vench avant *amb* un standart vert e una ala dor...

(*Curial e Güelfa*, ll. II, § 45, pàg. 212.)[1]

...*ab* aquell coll de guitarra que entre la pell els ossos no tenia carn alguna, *amb* una roba burella de drap gros, vella molt e descolorida...

(*Curial*, ll. III, § 98, pàg. 493.)

...e despuys *amb* amorosos besars ferse plasent e molt bella festa.

(*Curial*, ll. III, § 99, pàg. 495.)

Era aquest Cupido fill de la dita dea, minyó molt resplandent, vestit de plomes daurades *amb* ales molt grans e una tovallola davant los ulls.

(*Curial*, ll. III, § 99, pàg. 497.)

[1] Publicat per primera vegada per Antoni RUBIÓ I LLUCH, l'any 1901, a despeses i per encàrrec de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. El manuscrit únic és a l'Escorial (prov. de Madrid). Probablement és de mitjans del XV^n^. segle.

Foren comprovades les citacions en una fotocòpia en poder del senyor MIQUEL I PLANAS, que em fou comunicada molt amablement per ell, fa uns quinze anys. El dit senyor era llavors familiar de « L'Avenç » i simpatitzant amb les nostres reformes lingüístiques, de les quals acceptava una bona part. Més endavant... es va girar de l'altre cantó. Déu el faci bo.

Els exemples citats, de quatre fonts diferents, mostren clarament que als XIII^n^., XIV^n^. i XV^n^. segles la partícula escrita *ab* corresponia generalment a l'*amb* i *am* de la llengua parlada. Això és evident.

Altrament, el valor històric de les formes *amb* i *am*, per als efectes de l'adopció de l'*amb* en la llengua literària, és realment un valor positiu, però d'un ordre secondari. La raó decisiva que tinguérem en compte En Fabra i jo, és que més de dos milions i mig de catalans continentals i insulars no n'usen d'altra en la llengua parlada. Davant dels fets hi havia dos camins a seguir: 1^r^., conservar la forma escrita *ab* posant a les gramàtiques, tractats d'ortografia i diccionaris que es pronunciava *am* davant de consonant i *amb* davant de vocal; i 2^n^., adoptar decididament la forma escrita *amb* com a més representativa de la pronúncia general. Ens vàrem decantar a la segona solució dins les nostres publicacions, i la nostra es féu d'influència. I era tan encertada, a la traça, que ha acabat per triomfar dins l'ortografia normal, i quedar incorporada dins la llengua literària.

JOAQUIM CASES-CARBÓ

1928.

L'ALLIBERAMENT DE LA FRASE

NOTES PER A UNA METODOLOGIA DE LA COMPOSICIÓ

1. La composició a l'escola primària no és un art que s'aprengui a base de fórmules i preceptes; és únicament i estrictament el terme d'un llarg i laboriós procés d'alliberament de la frase. En realitat a l'escola primària — i potser en cap mena de grau de l'ensenyament — no s'ensenya a compondre. Dit en termes ben cenyits: l'única cosa que escau a l'escola primària és preparar i adobar bé el terreny perquè l'infant arribi a escriure. I quan diem arribi a escriure, volem significar arribar a escriure pel seu compte, amb aquella mena de facilitat i llibertat d'expressió que es tradueix en això que anomenem alliberament de la frase, i que ens plauria de posar en clar, en poques paraules, encara que la qüestió sigui extraordinàriament complexa. La frase s'allibera quan el subjecte governa els seus elements d'expressió i els fa jugar al seu gust per dir allò que vol dir, de la manera que ho vol dir. Aquesta possibilitat no és un art ni una tècnica, sinó una aptitud estrictament de llenguatge. De la mateixa manera que l'infant aprèn a produir els primers sons, a pronunciar els primers mots i a lligar les primeres frases, aprèn també a governar la pròpia expressió fins a convertir-la en un instrument personal de creació. Diem aprèn i hauríem de dir pot aprendre, perquè, per dissort, no tots els homes, ni de molt, arriben a assolir aquesta fase última de desenvolupament del llenguatge que consisteix precisament en l'alliberament de l'expressió. No hi arriben, com no arriben tots els homes, per la pròpia naturalesa, a desenrotllar totes llurs possibilitats intellectuals ni tota llur intel·ligència. Per això hi ha l'escola, per a ajudar-hi, però el mal és que l'escola tampoc no hi ajuda. D'aquí la nostra lamentació i d'aquí el motiu d'aquesta recerca.

2. Del punt de vista literari hom té una certa intuïció del que és la frase alliberada. La impressió més remarcable que produeix és, de segur, la de cosa que subsisteix per ella mateixa, condició sense la qual no es pot parlar de llibertat.

Aquesta impressió ve donada pet l'organicitat de l'expressió verbal, que implica una íntima unitat. En la frase alliberada, l'autor ha estat capaç de situar cada membre i cada mot en el lloc just per a produir una estructura vivent. La volada pot ésser llarga o curta, això tant se val. El que interessa és la llibertat. Pot tractar-se d'un conte o d'una novel·la com d'una gasetilla. El fet és que l'autor domina el que ha de dir en el panorama de la seva consciència i en el del món exterior, i hi encaixa la seva matèria verbal. Tot això és ben complex, però. *El seu món, la seva matèria verbal,* signifiquen alguna cosa de molt profund, sense el coneixement de la qual el concepte de frase alliberada no es precisa. El psitacisme, que de tan lleuger és la pura remor, no té res a veure amb la frase alliberada. Aquesta precisament només pot produir-se quan actua damunt d'una matèria amb pes i densitat, a la qual l'esperit, en virtut de la seva força interna, fa aixecar el vol.

Després d'aquest moment de gràcia, ningú no és capaç de preveure quines proeses d'agilitat verbal pot realitzar un autor, però això ja no és matèria nostra. Això ja és del domini de l'art. A nosaltres només ens interessa el punt en què el subjecte és capaç d'emancipar la seva expressió i produir el que anomenem la frase alliberada. El nostre problema, per tant, no és literari, sinó lingüístic i psicològic.

3. Però la nostra recerca és més compromesa, perquè, en si, tot fet de llenguatge, per rudimentari que sigui, entranya un alliberament. Del moment que el nadó es regala amb els sons o els mots pel plaer o la necessitat intel·lectual de considerar-los en ells mateixos o de considerar en ells la cosa que representen, ja aquells sons o mots constitueixen un fenomen d'alliberament de llenguatge. Si parlem, doncs, d'alliberament de la frase, que vol dir l'emancipació de l'individu en ordre a la funció verbal total, és precís trobar les condicions o característiques especials d'aquest alliberament, a part de les propietats intrínseques o essencials del llenguatge.

No es pot ensenyar a compondre a les palpentes. Si existeix, com nosaltres postulem, un moment en el qual l'home és capaç d'expressar els continguts de la consciència en forma lliure, personal i desembarassada, l'arribada en aquest moment ha de fer-se per camí fressat i cobrint etapes precises i potser necessàries. La troballa d'aquest camí i d'aquestes etapes han d'ésser, al nostre judici, la garantia d'un veritable ensenyament de la composició, no sols a l'escola primària, on només s'espera el moment de l'emancipació expressiva, sinó també en els graus de l'ensenyament en els quals es tracta el compondre com un art. Els consells, els preceptes i els models presentats en saó i acompanyats d'una pràctica intel·ligent, sempre tindran més valor si poden ésser orientats pel coneixement segur del mecanisme de l'expressió i de les lleis que el governen. La psicologia del llenguatge, mirant d'una banda la lingüística i de l'altra la lògica i la metafísica, ha trobat els valors essencials del que, en relació a l'home que pensa, anomenem llenguatge. Ha trobat, per exemple, que el llenguatge humà només mereix aquest nom quan els sons o vibracions aèries que constitueixen els mots són el suport d'alguna cosa que la intel·ligència posa o treu. Alguna cosa que té la virtut de moure, a través del vehicle alat dels sons, les realitats del món exterior subjectes a l'encadenament del temps i de l'espai i de totes les altres condicions de la causalitat física. És a dir, han descobert que la matèria expressiva només és llenguatge, quan a remolc del pensament o guiantlo, s'ha alliberat de la contingència, però no han tret d'aquesta descoberta totes les conseqüències per a aclarir el misteri del llenguatge humà, com tampoc els tècnics o pedagogs no hi han sabut donar tota l'aplicació, menys en el camp de la composició que en cap altre de l'ensenyament del llenguatge.

4. El primer destriament que cal fer per a isolar el fenomen d'alliberament de la frase, és el del llenguatge pràctic, el llenguatge directe de la vida. Res més allunyat del concepte de llenguatge lliure que la conversa pràctica, que és el que podríem anomenar llenguatge de reacció. En aquesta mena d'expressió, encara que es faci servir un instrument simbòlic com són els mots i les frases, el fet que es produeix a través d'aquest instrument no és pròpiament de llenguatge. És un fenomen de

reacció immediata a través d'una activitat lingüística en lloc d'una activitat mecànica. Són tan emparentades les dues possibilitats de reacció, que amb facilitat es poden intervertir o substituir: la frase, el crit, el gest, l'acció, poden indistintament respondre al mateix estímul. Ni que el llenguatge pugui rebre valors expressius de la càrrega que s'hi acumula en suplir l'acció, no podem considerar aquesta mena de fets expressius com a fets de llenguatge lliure.

La primera fase d'alliberament del llenguatge es produeix, doncs, a través del procés de desvinculació de la vida immediata i consisteix en l'alliberament de l'expressió del caràcter de resposta als estímuls directes o pràctics. Només en el camp del llenguatge com a forma podem preveure el fenomen d'alliberament que estem cercant. I el llenguatge és *forma* quan ell tot sol assumeix — si se'ns permet l'expressió — tota la responsabilitat de la realitat, quan, trencats els vincles amb les coses del món exterior que expliquen l'escena en la comèdia de l'activitat humana, el llenguatge s'ha de sortir del pas sense més recursos que la paraula i, per tant, ha de polaritzar entorn de les formes: mots i construcció, tots els continguts i àdhuc tota la força que s'esmerçarien en l'acció. Nosaltres, per entendre'ns, donem a aquest llenguatge el nom de llenguatge formal, en contraposició a l'altre, que anomenem llenguatge de la vida.

La diferència essencial entre el llenguatge formal i el llenguatge de la vida radica en el fet que aquest últim no es considera mai ell mateix, va de dret a l'acció, que és l'única cosa que té en compte. En canvi, el llenguatge formal es produeix així que el subjecte ha de prendre en consideració el llenguatge com a instrument de l'acció, o bé resol la seva activitat en el llenguatge o, com en l'obra literària, considera el llenguatge com a element de creació, posant-se ell mateix com a finalitat.

El llenguatge formal té un camp molt circumscrit. Es pot donar en el diàleg, quan aquest se surt de les esferes del viure ordinari: el diàleg savi, la discussió argumentada, la conversa de discreteig. Es dóna, innegablement, en l'oratòria, però el seu camp decisiu és el llenguatge escrit en totes les seves formes, àdhuc la forma epistolar. El paper blanc i la ploma tenen la propietat de separar el subjecte del seu món i de deixar-lo tot

sol amb el seu llenguatge, sense cap més recurs per a resoldre la seva activitat.

5. L'acceptació d'aquest principi del llenguatge per ell mateix com a bàsic en el concepte d'alliberament de la frase, suscita, però, algunes objeccions, la solució de les quals és indispensable, àdhuc per a fonamentar la nostra posició. La primera d'elles és l'aparença de fluència i de llibertat del llenguatge de la vida enfront del llenguatge formal. Res més desembarassat que el parlar corrent dels homes des de les primeres edats de la vida, i en canvi res més premiós per als qui no saben escriure — i moltes vegades per als qui en saben — que l'expressió formal. La pretesa facilitat del llenguatge de la vida enfront del llenguatge formal, és vulnerable per molts indrets, però del punt de vista de la nostra tesi n'hi ha prou de recordar que per a nosaltres el llenguatge de la vida no compta, del moment que li falta la condició essencial de la llibertat, que és la de resoldre's en ell mateix com a fet autònom. Aquest llenguatge no compta, com no compten els gestos, els moviments i els actes en la seva infinita varietat. Per definició, doncs, el llenguatge de la vida, sembli tan lliure com vulgui, queda exclòs de la nostra recerca. El llenguatge de la llibertat l'hem de cercar en el llenguatge formal, per més que se'ns pugui presentar premiós, sigui en les formes rudimentàries, sigui en les més evolucionades, segurs que només el llenguatge que l'home pot evidenciar en la seva expressió formal és el seu veritable llenguatge. L'infant, que en la fase enumerativa de la prova de Binet es limita a donar els noms dels objectes que veu en el gravat, no posseeix més llenguatge estabilitzat, determinat i lliure que aquells mots, encara que en el parlar del viure ordinari xerrotegi i frasegi com si dominés veritablement la llengua. I el rústec o l'home inculte que escriu amb estil de soldat, és que parla també amb estil de soldat, encara que sembli que s'expressa amb llenguatge fàcil. El llenguatge de la vida és enganyós, perquè en el parlar ordinari ens entenem, com ja sol dir el mateix poble, amb paraules cobertes. I les paraules cobertes no són, ni seran mai, paraules, encara que siguin llenguatge.

6. En canvi, en excloure el llenguatge de la vida i circumscriure'ns al llenguatge formal, no podem prescindir en cap mane-

ra del factor afectiu, que en el llenguatge de la vida té una preponderància absoluta. Aquest fet no significa, però, la identificació del llenguatge afectiu amb el llenguatge de la vida, ni la del llenguatge formal amb l'objectivitat exclusivament lògica. El factor afectiu juga en tots dos llenguatges, pel fet senzill que sense afectivitat no hi ha llenguatge possible: ni llenguatge pràctic ni llenguatge formal; amb la diferència, però, que en el llenguatge de la vida l'afectivitat és empesa de fora estant, d'una manera immediata, pels vaivens de la realitat externa, i per això el llenguatge hi correspon amb la força i l'espontaneïtat pròpies de la vida, i en el llenguatge formal l'afectivitat neix i es desenrotlla en el mateix fet del llenguatge, cosa que fonamenta i explica, a la vegada, la seva autonomia. L'afectivitat en el llenguatge de la vida és l'afectivitat pròpia de tot acte vital; en canvi, la del llenguatge formal és estrictament la que convé per a donar vida al fet expressiu. En ordre a l'enriquiment de la llengua, tant l'una com l'altra són fecundes, però només l'afectivitat pròpia del llenguatge formal és capaç de legalitzar i sancionar els fets de la llengua fills de l'expansió afectiva. Només en aquestes condicions l'afectivitat pot col·laborar, en el llenguatge formal, a l'objectivitat del fet expressiu, en la qual radica l'autonomia de la frase.

7. Situats, doncs, en el pla del llenguatge formal, cal veure per quins camins es pot arribar a la frase alliberada, passant per la frase premiosa, feixuga i esquemàtica que sol presentar-se en les primeres etapes. Aquesta part de la nostra recerca pot ésser especialment posada en clar per l'observació dels fets o l'experimentació. Tractant-se d'un procés de desdoblament, el mètode genètic serà el més indicat. Les etapes d'evolució del llenguatge des de la naixença fins al seu alliberament, ens donaran potser la clau del mecanisme de formació de la frase lliure, i amb ella les normes per a una metodologia racional de la composició. Com de costum en el mètode genètic, la recerca es pot fer en els dos camps clàssics de l'activitat biològica: en l'individu i en l'espècie, o sia del punt de vista de la psicologia i del de la sociologia, com a fet d'adquisició del llenguatge en l'infant i com a procés de formació de la llengua en una col·lectivitat.

En aquest punt no presentarem una recerca a fons, que no és

l'objecte del treball present, però sí donarem a conèixer els resultats d'unes primeres observacions que puguin servir d'indicació per a recerques més acabades.

En la frase de l'infant, un dels fets més colpidors no és precisament el seu esquematisme, la seva pobresa de formes, la seva exigüitat de contingut. Tot això s'explica a bastament. Hi ha una qüestió de quantitat que no pot ésser d'altra manera. L'infant té un vocabulari reduït, avança a poc a poc en l'adquisició de recursos constructius i en l'aptitud de posar-los en joc. Tot això és cosa de temps i d'exercici. Nosaltres hem observat, en canvi, un fenomen més pregon, al qual hem donat el nom d'adherència verbal, i que és potser més revelador que aquells altres aspectes de la frase de l'infant. És una mena de necessitat que té l'infant — i com ell l'adult que no ha desenrotllat el seu llenguatge —, de recolzar la seva expressió en el món exterior lligat per la trama del temps i de l'espai. La contigüitat i la successió s'imposen com una mena de carrils al llenguatge formal del subjecte. El problema de la congruència del temps i l'espai indispensables a la comprensió, el subjecte no els sap resoldre de cap més manera que seguint-los servilment, arrapat a ells, com l'infant s'arrapa a les cadires i als mobles quan aprèn a caminar. Hom diria que la primera exigència de l'activitat humana és l'objectivitat, i el llenguatge no és pas, en essència, una activitat diferent de les altres. Cal l'objectivitat material de les coses, perquè cal encara, amb més raó, l'objectivitat mental que les suporta. En el llenguatge de la vida l'objectivitat no és un problema, perquè és present en el conjunt de circumstàncies que motiven l'expressió; en el llenguatge formal aquesta objectivitat indispensable ha d'ésser creada pel mateix llenguatge.

La llengua, cada llengua, ofereix un sediment inesgotable per a resoldre de mil maneres l'objectivitat, però el subjecte que no disposa d'aquests recursos, perquè no posseeix la llengua, se n'ha de sortir com pot, i el procediment més a mà, més fàcil i més natural és el de recolzar el llenguatge damunt les coses mateixes, seguint-ne tots els ressalts.

En la frase enumerativa de Binet, l'infant — i també l'adult que té el llenguatge de l'infant — dóna només els noms de les

coses, perquè aquestes constitueixen l'element més a l'engròs de l'objectivitat externa i de la seva expressió. Nosaltres hem recollit una frase infraenumerativa. En la descripció d'un gravat, una nena d'uns nou anys, retardada o feble, ens va escriure: *Hi ha una cadira, una cadira, una cadira i una cadira,* perquè en el gravat, entre altres coses, hi havia quatre cadires. Aquesta mena d'expressió és qualificada d'analítica en termes lingüístics, però en termes psicològics, potser amb més propietat, s'anomena realista, puix que el subjecte no hi fa cap anàlisi: segueix la realitat en el seu atomisme. En tot cas aquesta mena de llenguatge és analític per defecte, per manca o per insuficiència de síntesi, que és la funció objectivadora pròpia del llenguatge. Entre la frase: una cadira, una cadira, etc., i aquesta altra, pròpia dels infants de set a vuit anys: *Hi ha una senyora. Aquesta senyora porta un vestit blanc. A l'esquerra hi té una taula,* etc., no hi ha cap diferència essencial. Totes dues són igualment analítiques o realistes; totes dues són adherents, encara que en diferent grau.

Una de les proves més netes de l'adherència verbal es pot obtenir en l'explicació d'excursions o sortides. Els qui estan acostumats a la redacció dels nois i noies que no tenen el llenguatge cultivat, saben prou que la fórma típica d'aquestes narracions és com segueix: *Hem sortit de casa a les set del matí. Hem anat a la plaça de Catalunya, on ens hem trobat amb els companys. Hem agafat el tren en l'estació subterrània i hem baixat a Sabadell,* etc. És a dir, el subjecte va seguint servilment l'ordre dels fets i de les coses com un veritable fil guiador. Aquesta mena d'expressió representa, però, un moment en l'evolució del llenguatge que té una consagració universal en la literatura. És l'estil de les rondalles i contes per a infants, amb la seva objectivitat característica, mirall de les coses net i transparent, sense res que torbi el repòs del reflex, en el qual hi ha tot l'encís.

8. Un dels caràcters més colpidors de la frase adherent és la manca d'afectivitat. No pas perquè l'infant o l'adult que es troben en aquesta fase de llenguatge no siguin profundament afectius. Ho són pel nivell psicològic en què es troben, governat pels estímuls directes, i ho poden ésser àdhuc per temperament

personal, com ho pot ésser la matèria que desenrotllen. El tema de l'excursió és, en aquest punt, exemplar. El subjecte ha fet l'excursió amb una joia immensa. De segur que tot el camí ha estat una seguida d'emocions agradables: emocions del que ha vist, del que ha fet, àdhuc del que ha dit. És capaç d'haver fet exclamacions d'entusiasme, observacions fines i enginyoses, d'haver retret paraules i versos... Tot ell va ple del cabal que ha recollit durant el dia: paisatges, tipus, efectes de llum, remors, olors, escenes, etc., i de tot aquest tresor, que és l'únic que ens hauria de dir, que és l'únic que interessa saber de la seva aventura, a penes se'n trasllueix un detall en la seva penosa narració, en la qual, o meravella!, s'esmerça a explicar el que no té cap interès, el que tots ja sabem: que ha sortit de casa, que s'ha trobat amb els companys, que ha agafat el tren... Per això quan en un tema d'aquesta mena se'ns presenta una composició com la que ens va fer una noia de catorze anys, en el qual comença: *Fa tres hores que anem en tren i apunten ja les planes de Lleida...,* pensem que hem tingut un èxit, almenys perquè hem assolit que el subjecte es desadherís del món exterior i iniciés l'alliberament de la seva frase.

Com s'explica aquesta incapacitat d'expressió afectiva? Dir que el subjecte no sap treure enfora els propis estats de consciència és només constatar insuficientment un fet. Nosaltres insistirem en el mot objectivar i direm que el que no sap el subjecte és objectivar els seus estats de consciència. No hem d'oblidar que situem el subjecte en un pla de llenguatge formal i, per tant, no es tracta sols de treure enfora els estats de consciència, sinó de treure'ls enfora objectivant-los, cosa molt diferent, en la qual, al nostre entendre, hi ha el nus principal del problema que ens ocupa. Precisament l'infant i l'adult no cultivat, en el seu llenguatge espontani, o sia en el llenguatge de la vida, no fan res més que treure enfora els propis estats de consciència i a penes donen senyals de conèixer el món exterior. En canvi, en el llenguatge formal inverteixen els termes de la seva activitat lingüística: s'esmercen insistentment, feixugament a reflectir en les seves produccions el món exterior, i a penes exterioritzen res del seu món interior. Què ha passat? Com s'explica aquest fenomen?

9. Per a explicar la manca d'afectivitat — podríem dir de lirisme — en el llenguatge formal de l'infant i en el de l'adult que no ha cobert totes les etapes de la seva formació en ordre al llenguatge — és a dir, que no ha alliberat la seva frase —, no hem d'oblidar el principi de la substantivitat del llenguatge. El llenguatge només és llenguatge en quant val per ell mateix, és a dir, en quant s'independitza de les coses immediates superant tots els accidents i es converteix en un objecte substituint tots els objectes. Això és el que nosaltres anomenem objectivar. I el llenguatge només s'objectiva quan és llengua, és a dir, quan transcendeix l'individu i es converteix en alguna cosa universal. El procés d'objectivació del món exterior és el més fàcil, és facilíssim, perquè té en les coses i en les lleis que les governen un mitjà constant de comprovació. El món exterior li fa de suport. Però amb l'objectivació dels estats de consciència aquest control no és possible. El subjecte es coneix, es sent ell mateix, però aquest coneixement propi no és suficient, perquè no és objectiu. També es senten i es coneixen els boigs. El control d'objectivació d'aquests estats afectius també hi ha d'ésser, també hi és, però als infants i als adults no cultivats els és extraordinàriament difícil d'aplicar, perquè aquest control no pot ésser cap més que el mateix llenguatge ja objectivat, és a dir, la llengua. La llengua mateixa, amb el seu sediment d'intel·ligència, és l'única que ens pot dir si els estats de consciència que expressem tenen valor objectiu o no. L'objectivació lírica o afectiva exigeix la possessió de la llengua. La manca d'idees clares sobre aquest punt manté la inveterada confusió entre el que és líric i el que és èpic. Nosaltres sospitem que en el món literari d'avui aquestes dues etiquetes només es posen a ordenacions de tipus reduïdament pràctic, perquè de poesia només n'hi ha una sola i aquesta és essencialment objectiva, fins al punt que la poesia lírica, tinguda en les escoles com a subjectiva, és la que, per salvar-se, ha d'ésser més objectiva, puix que la poesia lírica subjectiva no transcendeix el cercle de les expansions familiars.

10. Però la manca d'afectivitat té encara per a l'alliberament de la frase unes conseqüències més greus, perquè sense ella no hi ha possibilitat que l'individu arribi a expressar-se amb lliber-

tat. Raons, podríem trobar-ne moltes, entre elles la constatació psicològica que la frase, en el seu primer esbós dins l'esperit, és una mena de moviment o ritme que neix en les profunditats de la vida afectiva, molt abans que cap contingut representatiu empleni el recipient rítmic. Però per a nosaltres la raó decisiva és que no hi ha ni hi pot haver cap fet de llenguatge que abans no hagi estat un contingut de consciència de tipus subjectiu. El subjecte, per parlar, no pot ésser ni és mai un receptor inert, una placa fotogràfica. L'infant de la frase enumerativa fa, en certa manera, de placa fotogràfica. En aquesta fase, per tant, no hi ha producte de llenguatge. En la renglera de noms de l'infant que es limita a enumerar, hi ha de llenguatge el que hi té la llengua, no el que hi posa l'infant. D'aquesta frase no ha sortit cap realitat vivent, perquè el qui l'ha dita no hi ha posat la vida.

El problema és complex, però la mateixa seriació de les dificultats ens va oferint la solució. Si l'infant, o l'educand, diem, no és capaç d'afectivitat, és a dir, no és capaç d'exterioritzar els propis estats de consciència, no alliberarà la seva frase. Però l'exterioització de la consciència exigeix el control de la llengua; per tant, l'infant o l'educand no seran capaços d'afectivitat en el seu llenguatge formal si no passen per la disciplina de la llengua. Acceptades aquestes conclusions, la solució metodològica es produeix, al nostre entendre, tota sola. Cal, abans de tot, posseir la llengua, no pas amb una prioritat en el temps, però sí d'una manera absoluta en la cosa. Que ningú no s'imagini mai que pugui ésser capaç d'escriure res que sigui etern sense posseir ben a fons la llengua. Fa anys que el nostre mestre Pompeu Fabra va llançar el crit de: « Cal Gramàtica als nostres escriptors ! » Cal Gramàtica no vol dir la Gramàtica malaurada de l'escola. Vol dir el coneixement de la llengua amb la seriositat i la profunditat amb què es dóna en la Gramàtica ben entesa. Aleshores cal dir que cal Gramàtica als escriptors i a tota persona ben nada que vulgui exhaurir el procés de la seva formació en el parlar i l'escriure. I cal, simultàniament, cultivar l'afectivitat, és a dir, l'aptitud a sentir pel propi compte i a exterioritzar els propis sentiments.

Un exemple vivent d'aquest joc de l'afectivitat damunt del

coneixement total de la llengua és Verdaguer. És acceptat per tothom que Verdaguer posseïa la llengua com pocs escriptors catalans. Havia copsat el vocabulari i les formes vivents en la pagesia, d'on havia eixit, però ell tenia encara el sentit infal·lible de la llengua. D'altra banda, també és acceptat que Verdaguer era un gran afectiu. Doncs la seva afectivitat, aliada a la possessió de la llengua, és l'única cosa que ha fet possible la seva prosa, potser encara insuperada. Com a mostra prenguem les pàgines de la gràcia, finor, i dolcesa de: *Què diuen els ocells?* Obriu allà on vulgueu i sentireu el doll afectiu:

> Què diuen els ocells? Aneu-los-ho a demanar a ells mateixos, si us volen respondre... No trobeu que és bon consell el de l'oreneta? I el del calandrió?... Però jo crec ben bé que això és una calúmnia com tantes vegades se'n posen als pobres ocellets... Que l'escoltin bé, els malpensats de la Plana de Vic, així que surten les primeres violes...

Però aquest doll afectiu raja, no sols perquè Verdaguer era un afectiu, sinó perquè era, encara més, un màgic de la llengua. Podem oposar-li un altre gran afectiu, que ni de molt no posseïa la llengua com ell: Guimerà. La prosa de Guimerà — i la prosa és la pedra de toc — no és tan sols comparable amb la de Verdaguer. En canvi, en poesia, per poc que la llengua l'ajudi, Guimerà pot donar-nos solucions tan reeixides, pel to, per la forma, per la lluminositat expressiva dins el que vol dir, com en *L'enamorada, En el desert, L'escala de la pomera, La trepitjadora.*

11. Però la cosa més colpidora és veure que el mateix procés d'alliberament de la frase que s'observa en la vida de l'individu, es produeix també en el desenvolupament i formació de la llengua escrita en la col·lectivitat. Res tan alliçonador en aquest punt, com el lapse sense llenguatge escrit en el món romà després de la invasió dels bàrbars. Dins la tònica fonamental del llenguatge humà, reconeguda paral·lelament per la lingüística i la psicologia, nosaltres hem de creure que en l'aptitud expressiva corrent, o sia en la força expressiva del llenguatge de la vida, no hi hagué en el món de la post-invasió, cap solució de continuïtat. El soldat, el pagès, l'home d'ofici, el clergue o el

noble d'aquells temps s'expressaven, cadascú en el seu llenguatge o argot, amb tots els recursos que els calien, com ho fa qualsevol altre ésser humà. Parlaven simplement una mena de llatí, com el parlem nosaltres. Però en el llenguatge formal, o sia en el llenguatge escrit, fou una altra cosa. L'aptitud per al llenguatge formal es va perdre i els homes d'aquelles generacions es trobaven com els infants, amb doble motiu: primer, perquè no havien desenvolupat la seva aptitud expressiva en el llenguatge formal; després, perquè no tenien on anar-la a cercar. El llatí escrit s'havia fet tan llunyà del llatí parlat, que esdevenia una altra llengua, i el llenguatge parlat, mancat d'aplicació escrita, no tenia procediments per a resoldre les exigències objectives d'ordre extern i intern pròpies del llenguatge formal. Per això les llengües romàniques en la forma escrita donen la sensació, i són de fet, el començament d'una llengua nova. Hi ha hagut una veritable trencada, i cal reconstruir la llengua penosament a través de les estructures que s'imposen només en la llengua escrita. El fenomen es pot comprovar amb més o menys intensitat en totes les llengües neollatines. La que se n'escapa més és l'italià, que no va deixar mai del tot el contacte amb les formes escrites, i que en la segona meitat del segle XIII, abans de Dant, quan totes les altres llengües romàniques estan al bressol, es presenta gairebé com una llengua madura.

Limitant-nos al català, i, com a exemple, només a uns quants autors, podrem seguir en la llengua unes fases d'evolució gairebé exactes a les que segueix l'individu fins a assolir l'alliberament de la frase. Veurem, en els començaments, d'una manera molt acusada, l'esforç per a l'objectivitat externa, junt amb la penúria de valors afectius, fins que havent assolit la llengua, en el seu xoc amb el món exterior, tots els recursos de l'objectivitat, es fa apta per a reflectir els continguts purament espirituals, i immediatament la frase s'emancipa. Hem passat ja Bernat Metge i volem cap a Antoni Canals i Roís de Corella, on, per dissort, el vol es trenca quan era el moment, no ja de l'alliberament, sinó de l'emmotllament artístic de la frase.

12. La demostració que ens proposem es podria fer amb qualsevol mena de textos escrits i d'autors. Nosaltres ens limitarem a veure sumàriament Ramon Llull, Eiximenis i Bernat

Metge. Ramon Llull és un paratàctic. Resol el problema de l'objetivitat externa, per juxtaposició de membres en correpondència amb les coses, analíticament, o amb un realisme ben primitiu. La gràcia, la finor, la subtilitat, àdhuc la poesia, àdhuc la bellesa de la frase lul·liana, són coses d'altra mena, que nosaltres ni ningú no discuteix, però l'art és un art de miniatura, sense volums, sense valors, sense perspectives, sense gairebé més recurs expressiu que la seva senzillesa ingènua. Obrim, per exemple, el *Llibre de Meravelles*. Diu:

> Com Fèlix fon pertit de son pare, e fo en un gran boscatge, e ach anat longament, sí encontrà una azalta pastoresa qui guardava bestiar. — Amigua — dix Fèlix —, molt me meravell de vós com tota sola stats en est boscatge, en què són moltes males bísties qui porien dar dampnatge a vostra persona; e vós no havets força que vostres ovelles als lops ne a les males bísties deffendre poguéssets. (Llibre primer, *De Déu,* cap I, « Si Déus és ». Ed. « Els Nostres Clàssics », 1931; Barcelona).

No es necessita gaire esforç per a veure, al començament del període, com l'autor va desenrotllant el que ha de dir en sentit lineal, posant les coses una darrera l'altra. Ell ho ha de dir tot amb una mena d'afany de precisió i exactitud, però la llengua no li dóna gaire més que aquesta forma juxtaposada. Les formes sintètiques que per atzar li vénen a la ploma, com « qui guardava el bestiar », de seguida es fan notòries pel clar i obscur que deixen. Llull hauria pogut dir, com ho fa altres vegades: « sí encontrà una azalta pastoresa, e la pastoresa guardava el bestiar ». La necessitat de precisió objectiva es veu en formes com: « Molt me meravell de vós, com tota sola stats... » El « de vós » redundant és exigit per la precisió. La resta de la frase no té una aparença tan marcadament paratàctica com el començament, però a través d'ella hom transparenta l'esforç de la ment per a lligar i construir conceptes que resten encara necessàriament juxtaposats i innecessàriament explícits. « E vós no havets força que vostres ovelles als lops ne a les males bísties deffendre poguéssets », és l'expressió estiregassada del concepte de feblesa, forma molt pròpia del realisme verbal imperant en la llengua escrita que Llull treia enfora.

Aquesta frase ens apareix en la infantesa, no pas perquè Llull fos com un infant ni tampoc, com hem dit més amunt, perquè la llengua que es parlava en el seu temps no fos tan apta per a l'expressió quotidiana com la llengua que parlem nosaltres. Les llengües, substantivament, no neixen, ni moren, ni tenen infantesa, ni senectut com les persones. Era perquè aquella llengua no s'havia esmerçat en la forma escrita, i en aquest pla — únicament en aquest pla — era com una llengua d'infant, i Llull no podia fer més, per tant, que expressar com un infant els pensaments i sentiments d'un home gran per l'edat i més gran per la intel·ligència. Com a frase d'infant hi trobem, doncs, el desenrotllament lineal, paratàctic; la preocupació de l'exactitud externa, en la precisió realística dels detalls, i per contrast amb aquella preocupació, l'escassedat dels recursos afectius amb tot i que l'autor és un gran líric.

El procés de desdoblament i a la vegada d'alliberament pot ésser comprovat a través d'Eiximenis. La trajectòria és la mateixa. Trobem encara en Eiximenis la frase paratàctica, però al costat d'ella, la frase construïda ofereix un luxe més gran de solucions. Eiximenis té més consciència del valor objectiu dels nexes, la conjunció, la preposició, les formes verbals, i per això s'arrisca a prodigar els incisos i a travar-los amb aquesta mena de mots, guiat sempre, però, per la necessitat o l'afany de resoldre l'objectivitat externa. Així mai no s'oblida de precisar, dins l'oració, cada un dels termes que la integren. Cal que el subjecte i l'objecte siguin ben explícits, ben destacables, encara que la frase sigui carregada. Pot aparèixer redundant, però acusant bé cada element o membre, guanya vigor i energia, aquella mena de força bon tros aspra que caracteritza la frase d'Eiximenis.

Copiem del volum *Contes i Faules*, publicat per l'Editorial Bàrcino en la col·lecció «Els Nostres Clàssics», el fragment que segueix, tret del conte *D'un gran miracle novell* («Primer del Crestià», capítol LXII):

> Deus saber que com mercaders (e creu que fossen de Mallorca) navegassen devers orient amb moros ensems, mentre eren en la nau parlaren de llurs lleis; e de continent los mercaders crestians al·legaren la virtut dels miracles per la qual s'era fundada crestiandat, e així mateix al·legaren-ne molts qui tots dies se fan de

> ça e de lla, en les grans esglésies dels sants qui són escampades per diverses parts de la crestiandat.

En aquest fragment només fins on diu «llurs lleis», hi ha quatre incisos: «com mercaders», «e creu que fossen de Mallorca», «amb moros ensems», «mentre eren en la nau». Quant a nexes, hi comptem: «que com mercaders», «amb moros», «mentre eren», «de continent», «per la qual», «així mateix», «al·legaren-ne molts», «qui tots dies», «qui són escampades». Eiximenis segueix:

> Respongueren los sarraïns que aitambé sabien ells grans miracles en la llur llei, e que si de fet los crestians ne volien veure que ells llur n'ensenyarien. E com vinguessen en terra de moros e fossen en terra, los crestians demanaren tantost amb gran instància que els ensenyassen de llurs miracles.

La precisió de termes es veu acusada en les formes a voltes innecessàries: «sabien ells», «los crestians», «que ells llur», «en terra de moros e fossen en terra», «que els ensenyassen de llurs miracles». Aquesta mena d'insistència és encara més acusada en el fragment que segueix:

> E llavors los moros amb los crestians pujaren alt en un gran desert e aquí trobaren un sarraí ermità que faïa penitència, així com fan los nostres ermitans en crestiandat; e com fossen tots acostats a ell, los moros li feren gran reverència...

Per això el traç de la frase d'Eiximenis és tan accentuat. No hi ha matís encara, però l'energia de la ratlla en fa el servei. Així pot arribar Eiximenis a produir una frase que es plega a la cosa com un vestit, com per exemple en aquest fragment:

> E com davant ell, alt en un munt, en un arbre, hagués gran multitud d'aucells, aquest ermità llurs manà de part de Mafumet de Meca, missatger de Déu, que los dits aucells vinguessen davant ell.

13. L'alliberament de la frase, però, no es troba fins a Bernat Metge. Tots sabem que Eiximenis i Bernat Metge són contemporanis, però per raó de l'ofici, dels costums i del temperament, Eiximenis és encara medieval i Bernat Metge mira cap al Re-

naixement. De fet, doncs, la prosa de l'un és una seqüència de la de l'altre. Però no ens hem d'equivocar: Bernat Metge és encara un primitiu; és l'últim dels primitius; clou el cicle de formació del català, perquè ell és el primer autor que demostra haver exhaurit el cicle evolutiu de la llengua escrita i haver assolit, per tant, això que anomenem la frase alliberada. Bernat Metge ens dóna la sensació de trobar-nos en un món nou, perquè amb ell, per primera vegada, la frase es desenganxa, pren una volada franca amb l'elegància de moviment que permet el domini total dels propis instruments d'expressió. Però no gaire més. La filigrana de la prosa d'art no existeix ni podia existir en Bernat Metge. Prou va fer. No oblidem que ell era un trescentista, i en el segle XIV, França, per exemple, no té més que autors medievals (Gerson, Montreuil, Oresme). Fins a la primera meitat del segle XV no li apareixen autors (Christine de Pisan o Alain Chartier), com el nostre Bernat Metge, i una cosa semblant podem dir de Castella, amb el seu tres-cents somort. Però, per dissort, Bernat Metge tanca el període de creixement només amb una magnífica esperança. El segle XV, que va ésser per a França, i encara més per a Castella, el segle de la introducció dels clàssics i del bateig de la llengua, va ésser per a Catalunya, del punt de vista de la prosa, el segle de la liquidació. En comparació a Bernat Metge, Antoni Canals no representa un avenç notable, i Roís de Corella, que clou el segle, és, del punt de vista de la prosa, un enfarfec de retòrica no assimilada, que fa pressentir el falset dels segles d'hegemonia castellana, amb tot i ésser Corella, entre nosaltres, el poeta de la força i de la magnitud. Darrera d'ell el món de la nostra prosa és nit fosca fins a arribar a l'aparició limpidíssima de Verdaguer.

Bernat Metge és la monjoia que fa de partió, i per això se'ns presenta amb una mena de doble cara. Per una banda, sentim en ell la frase lliure i àgil, però per l'altra, encara trobem la preocupació de la precisió expressiva, si no com en Llull, d'una manera semblant a Eiximenis. S'ha desadherit del món exterior, però en porta encara en el seu revers tota l'empremta. Vegem-ho, si no, en la *Història de Valter i Griselda,* un dels fruits més assaonats de Bernat Metge (Edició «Els Nostres Clàssics»; Barcelona, 1927). Diu en la dedicatòria a Isabel de Guimerà:

> A mi encercant entre els llibres dels filòsofs e poetes alguna cosa amb la qual pogués complaure a les dones virtuoses, ocorrec l'altre dia una història la qual recita Petrarca, poeta laureat, en les obres del qual io he singular afecció. E com la dita història sia fundada en virtuts de paciència, obediència e amor conjugal, e a mi sia cert que entre les altres virtuts, vós, senyora, siats dotada d'aquestes singularment, per ço he determinat d'arromançar la dita història, e de trametre-la-us perquè vós e les altres dones virtuoses prenats eximpli de les coses en ella contengudes...

L'afany d'ésser ben explícit encara és potser la nota dominant d'aquesta mena de frase. L'autor segueix i acusa tots el detalls del pensament; tot hi és marcat i posat en evidència: però al costat d'aquest ròssec de servitud, el període ha sabut desplegar-se amplament en una certa majestat de vol. Tres moviments rítmics en donen raó. El primer, fins a « afecció », fa de temps introductori, i els dos últims es contrabalancen després de « singularment ». Incisos, inversions, aposicions, nexes, tot obeeix a un impuls intern que aixeca la massa de la frase i la sosté en l'aire. Cada element de frase, cada mot, cada so, cada pausa són al lloc que els corresponen, no pas arbitràriament o a l'atzar, sinó obeint les normes profundes de la realitat de la llengua. Aquest és el fenomen que Bernat Metge representa en la nostra literatura i en el desplegament de la llengua catalana.

14. La doble sèrie d'observacions que hem fet: una a través del desplegament del llenguatge formal, en l'individu, i l'altra sobre el desplegament de la llengua escrita o literària a través dels escriptors, posen en evidència un fet que pedagògicament i literàriament té una gran importància. És la dependència de l'individu en relació a la llengua. L'alliberament de la frase està en funció de la formalització de la llengua. Per dir-ho en termes ben cenyits: si la llengua no ha resolt i, en certa forma, legalitzat els problemes de l'objectivitat del pensament, és molt difícil que l'individu pugui expressar-se amb frase alliberada. Hauria d'ésser tan fort, que ell tot sol hauria de valer per tota una generació o una sèrie de generacions. Ramon Llull, amb tota la seva grandesa, no ho va assolir. Van caldre cent anys d'esforços i d'accions i reaccions col·lectives.

En certs aspectes exceptuaríem el llenguatge poètic, però potser no exceptuaríem Homer. El valor de la Gramàtica, de la Retòrica, de la Dialèctica i de totes les disciplines del pensament, que esdevenen a la vegada disciplines del llenguatge, és innegable. La poesia tota sola, amb el seu extraordinari valor objectiu (esmentem per exemple Píndar i Horaci), no arribaria mai a legalitzar totes les formes que necessita la llengua per a objectivar el món i l'esperit. Per això pot meravellar-nos la gairebé universal facilitat d'expressió dels romans. Els era fàcil perquè la llengua els la donava feta, com la dóna també el francès als francesos i el castellà als castellans, encara que cada una d'aquestes llengües es produeixi també a la seva manera i amb el seu matís. L'excés també és un perill. Sèneca és massa abundós, com Ciceró fa el gest massa ample, però el mateix perill és una demostració del fet.

En canvi, la manca d'una llengua formalitzada pot produir fenòmens tan curiosos com el de *Mar i cel*, de Guimerà. El poeta magnífic, l'home d'imaginació escalfada, l'afectiu gairebé deliqüescent, el temperament dramàtic per excel·lència, malgrat les seves prodigioses qualitats, no arriba a produir, amb el *Mar i cel*, una obra veritablement literària. A penes arriba a emancipar el llenguatge de l'acció. Llegiu *Mar i cel*. Tot són intents de frase: exclamacions, juraments, demostracions d'intenció, acompanyats de mímica, de gestos, d'actitud. Rarament la paraula, vehicle del pensament i del sentiment, es desplega per ella mateixa, donant el contingut a través de la bellesa formal de la llengua. És l'antítesi del teatre grec i del teatre francès, fets per a la intel·ligència i la música del vers. *Mar i cel* és la mostra d'un teatre per a ésser accionat, no pas, de segur, per voluntat de l'autor. Però Guimerà va escriure en un moment que no teníem llengua legal en el sentit més profund del mot, i ell era simplement un poeta, un bard, un autor dramàtic, no un literat com Verdaguer, que per ésser literat va curar amb delectança el seu instrument: la llengua. Guimerà va donar-nos la idea; menys que la idea: la visió, de *Mar i cel*. El meravellós poema ha quedat per escriure.

15. No és el nostre objecte desenrotllar en aquestes notes brevíssimes un mètode complet d'ensenyament de la composi-

ció, sinó tan sols destriar els punts de vista que el poden fonamentar. Del que hem dit ara, es poden desprendre el criteri orientador i potser també les etapes cabdals a cobrir que es resumeixen en dues activitats extremes, en aparença antitètiques: cultiu de l'afectivitat i cultiu de la llengua fins a les regions més apartades de la Gramàtica. La resultant és l'alliberament de l'expressió. Sabem, però, que, en el mètode, el problema difícil és el desenrotllaament pràctic a base de normes, exercicis i treballs cenyits i concrets. Això és el que ens reservem per a una altra ocasió. Només farem una indicació liminar que considerem indispensable. Nosaltres no pensem en el geni. Si penséssim en el geni, el nostre mètode consistiria únicament a donar-li aire. Pensem en qualsevol infant que s'educa i ha d'ésser home dins una comunitat d'homes que parlen la llengua o les llengües dels homes i necessita, per tant, desplegar tota la seva aptitud de llenguatge per a expressar-se amplament. Per això el mètode de l'ensenyament del llenguatge i de la composició exigeix, com a cosa indispensable — no única, com hem vist —, la incorporació a la llengua, amb tots els seus valors i amb totes les seves possibilitats. Però com que la pedagogia vol que s'admeti també la possibilitat que cada infant pugui ésser un geni, aquesta incorporació a la llengua caldrà que es faci salvant tota la personalitat, tota la individualitat de l'educand. La conciliació d'aquests dos extrems és la clau d'un bon mètode a la vegada que representa un antídot contra la buidor, l'enfarfec o l'encarcarament.

ALEXANDRE GALÍ

LLEGINT «LA COLLA DEL CARRER» [1]

NOTES FILOLÒGIQUES I FOLKLÒRIQUES

Tot el que es faci per conèixer la Barcelona del segle passat serà obra meritòria, ja que podrà veure's, per un costat, la sobtada creixença que ha tingut en aquests últims cinquanta anys, i per l'altre, els canvis radicals en els seus costums; pot dir-se que des de la primera Exposició Universal celebrada a Barcelona l'any 1888 ha passat la nostra ciutat de poble gran a ciutat cosmopolita. Qui llegeixi *Barcelona vella* [2], *Memorias de un menestral* [3], *Curiositats barcelonines* [4] i *Recuerdos de mi larga vida* [5], per no esmentar altres obres d'aquest gènere, podrà formar-se idea aproximada de Barcelona en el segle XIXe, i si, després de coneguts els treballs de Francesc Anglada, Gaietà Vidal i Valenciano, Gaietà Cornet i Mas, Josep Coroleu, Francesc Puig i Alfonso i Conrad Roure, llegeix els escrits d'Emili Vilanova i Joan Pons i Massaveu, completarà la visió retrospectiva de la dita ciutat i coneixerà de manera detallada els usos i maneres de viure dels nostres avantpassats, els quals, si bé eren de tem-

[1] *Memorias de xicot,* per JOAN PONS I MASSAVEU (Barcelona, La Renaixensa, 1887).

[2] Comprèn les següents obres: *Barcelona antiga en el sigle XIX,* de FRANCESC ANGLADA; *Barcelona de 1820 a 1840,* de GAIETÀ VIDAL I VALENCIANO, i *Una mirada retrospectiva,* de GAIETÀ CORNET I MAS (Barcelona, Ilustració Catalana, 1906).

[3] De JOSEP COROLEU. Comprèn els fets més importants ocorreguts a Barcelona del 1792 al 1894. (Barcelona, Biblioteca «La Vanguardia», 1888).

[4] De FRANCESC PUIG I ALFONSO, que signa amb el nom de JORDI DE BELLPUIG. (Barcelona, Societat Catalana d'Edicions, 1919).

[5] De CONRAD ROURE (Barcelona, Biblioteca d'«El Diluvio», 1925).

perament pacífic, tingueren també les seves èpoques turbulentes, però no perderen mai el caràcter alegre, treballador i amic de l'estalvi, segell característic del nostre poble.

La majoria de la classe proletària era liberal. Havia contribuït a enrobustir aquell partit que tenia per lema « Constitución o muerte » ; havia defensat amb les armes a la mà Isabel II contra els tèrbols mangoneigs de la seva mare, creient que amb la novella reina tindria la llibertat tan anhelada ; després va creure que amb la forma d'estat republicana podria satisfer millor les seves aspiracions, i els noms de Castelar, Figueres, Pi i Salmeron foren per al treballador sinònims de talent i honradesa. Però cal dir que totes les lluites, angoixes i sofriments que havia passat no foren del tot suficients per a fer-lo canviar de caràcter ; havia suportat molts anys les despòtiques i capricioses ordres d'un governant i treballat molts més per gaudir la poca llibertat de què fruïa, i per això no la malbaratava en aventures, ni se la deixava arrabassar així com així ; els dirigents del poble, de la nostra menestralia, no ignoraven com els havia costat de poder sortir a les nits sense el fanalet de mà i solament en casos d'urgència ; sabien que podien tornar a casa a « les petites » sense por que cap ronda, com la d'en Tarrés, per exemple, els fes anar a dormir allí on hom no desitjava, i veia com la vigilància nocturna anava desposseint-se del to imperatiu que usava, i fins els mossos de l'Esquadra deixaven d'ésser aquells ferotges botxins de l'època de Carles d'Espanya.

Joan Pons i Massaveu situa l'acció de *La colla del carrer* en l'època en què el poble va començar a fruir de llibertat, i, segons els diaris del seu temps, no es llançà a una follia desenfrenada gràcies al seny dels dirigents, els quals, amb l'exemple i la paraula, evitaren sàviament el que sol passar en la majoria de convulsions socials i revolucions polítiques. El novel·lista situa les descripcions que ens fa, en l'època tumultuosa que va des del destronament d'Isabel II fins a la proclamació del seu fill per a rei d'Espanya ; gairebé podria dir-se, des de la batalla d'Alcolea fins a la rebel·lió militar de Sagunt. Quina època ! La de sublevacions a diari, avalots pels carrers, enderrocament de les muralles i Ciutadella, del bombardeig de Gràcia, la dels

cipaios d'en Targarona i republicans dels germans Martí [1], de la popularitat del prestidigitador-cirabotes Canonge, i glorificació d'un redemptor del poble com Clavé; dels grotescos Xatos, el del Born i el del carrer Vermell [2]. Aquella famosa època de les pedrades entre els «cendrosos» batussant-se amb els «lleons» o els del Portal de Mar amb els del Nou [3], en què els treballadors convertiren els terrenys que més tard foren els eixamples de la ciutat, com els glacis de la Ciutadella, el fons de Valldonzella, les hortes de Sant Bertran i molts altres, en camps de joc, i mentre els grans jugaven a botxes, bitlles, flèndit, xapes i soldadet, el nois s'entretenien amb les baldufes, bales, cartons i eixarranca, i les nenes, fent rodones, entonaven cançons pròpies de la mainada [4].

Pons i Massaveu ens descriu, bellament, l'enyorança que li produeix a un enamorat del seu carrer el canvi operat pel temps en les seves cases i veïns. Per més que he recercat, segueixo ignorant a quin carrer fa referència; si ens parlés de les baralles dels xicots del carrer de la Cera amb els del Lleó, creuria que es tracta de la banda ponent de la ciutat, però com que així mateix esmenta les dels portals de Mar i Nou, això és, d'un altre extrem, i certs punts semblen coincidir amb els barris de Santa Maria o Sant Just, resulta que no podem orientar-nos bé

[1] Més coneguts pels sobrenoms del *Noi* i el *Xic de les Barraquetes*.

[2] El novel·lista ens els descriu de mà mestra en la p. 70.

[3] Cert que els xicots dels carrers de la Cendra i del Lleó anaven a pedrades, com els del Poble Sec amb els de Sants; però també hem de dir que anys més tard va tornar a ésser moda, per tal com estudiants de l'Institut i la Universitat se n'anaven a fer pedrades contra els aprenents i treballadors d'un forn de vidre que hi havia en el terreny que avui dia és plaça de Letamendi, pedrades en les quals sortia algun dels bel·ligerants amb la *clepsa*, *closca*, *olla* o *tupí* amb trencs o nyanyos.

[4] No esmento el fer volar l'estel, per tal com ja molts escriptors l'han celebrat i de tothom és conegut. Farà uns cinquanta anys, vaig tenir l'honor de conèixer personalment l'eminent dibuixant Eusebi Planas, el qual sabent la meva dèria per l'estel, va ensenyar-me la seva magnífica col·lecció, il·lustrada i acolorida per ell; veritables obres d'art, les quals és llàstima que s'hagin perdut. A. Capmany, en *El tradicionalisme en els jocs i joguines de la infantesa* («Arxiu de Tradicions Populars», Barcelona, Imp. Casa de Caritat, 1928), tracta dels estels.

per esbrinar a quin carrer pot referir-se. Un altre mèrit té aquest llibre, i és que tot el que ens descriu és cosa viscuda i expressada sense artifici.

Qui passi els ulls pel present treball i hagi llegit el llibre *La colla de carrer,* observarà que no esmentem les paraules *capissar* [1], *clepsa* [2], *closca* [3], *garjola* [4], *leri-leri* [5], i algunes més, poques en realitat, les definicions de les quals ja figuren en els diccionaris. Avui dia, aclarir les expressions o frases que esmento és joc de poques taules, com sol dir-se, però si, passats uns quants anys, es llegeix el dit llibre i ningú no ha explicat quelcom del lèxic emprat pel novel·lista, ¿no farà pensar, amb el significat d'algunes de les seves paraules? Si no existís un llibret imprès a Barcelona per Sebastià de Cormellas l'any 1609, el qual porta per títol *Romances de Germanía* [6], ¿com s'hauria pogut estudiar i aclarir molts escrits d'aquella època en els quals hi ha paraules usades per la murriesca? Aquest i no altre és el mòbil que m'ha fet emprendre el present treball.

I

> ... Ens ensenyaren a confegir el nom de « llibertat » prenent la *filosa* per busca y per cartell la barricada... Si algun dels compromesos buscava l'amagatall en nostras llars, no cal que'l cerquessen los *mossos de las cordas*... (p. 7).

La paraula *filosa* no he sabut mai què significa [7], ni a què pot referir-se. Després d'haver publicat el meu treball *Argot barce-*

[1] « Res de capissar lo perqué d'una cosa sino se li acudia de sobte y per son natural...» (p. 16).

[2] « Si'l toca a la clepsa li esmicola el cervell » (p. 30).

[3] «...posantnos una cara tan vermella com si a dintre de la closca hi portessem un llum encés» (p. 24).

[4] «...se veia conduhida S. R. M. a son trono de la garjola » (p. 70).

[5] «... y'l Menut, aprés d'esquivar un mahó enter y verdader que li aná leri-leri si no li aixafa la closca...» (p. 31).

[6] L'autor fou JUAN HIDALGO. Hi ha una segona edició impresa a Madrid per Sancha, el 1779.

[7] No em refereixo a la canya o bastó en el qual s'enrotlla la floca que es vol filar, sinó al terme emprat pel novel·lista.

loní [1], vaig sentir a un «de la busca» que deia que l'havien «carregat» per portar a sobre una «filosa». Si *filosa* és «rus» o «rossinyol», això és, una eina que utilitzen els *rebentadors de pisos,* no és aquesta *filosa* de la gent de la vida la filosa a què fa referència el novel·lista.

El poble anomenava *mossos de les cordes* els Mossos de l'Esquadra, institució creada per a la persecució de malfactors, però que els governadors i altres autoritats utilitzaven, com passava en l'època que ens descriu el novel·lista i molts anys abans, per a detenir els polítics d'idees avançades (liberals i republicans). Per això, feta ja la revolució del 1869, una de les primeres disposicions del Comitè fou la dissolució d'aquest cos armat.

II

Cap *aleta* per això com la del sereno (p. 9).

Ací el novel·lista usa la paraula *aleta* en la significació de persona eixerida, desperta, llesta.

III

... ó llensantnos entre cap y coll, á tall de *geps* lo primer trastot que'ns venía á ma... (p. 14).

Joc en el qual poden participar molts jugadors. Per a jugar a *geps,* és de necessitat una pilota, la qual és tirada per un dels jugadors al que té més a prop; el que la recull fa el mateix, i així sucessivament. Com que, quasi sempre, el qui rep el cop de pilota es tomba d'esquena, perquè no la hi tirin a la cara, per això en diuen *geps.* Probable corrupció de *gepic* i *geperut* [2].

[1] *Butlletí de Dialectologia Catalana,* vol. VII (1919), pp. 11-68, i tiratge a part, Barcelona, Imp. de la Casa de Caritat, 1919.

[2] El *Diccionari Aguiló,* article *gep,* escriu també *jugar a gepa.* Cal dir que també hem sentit aquesta variant de geps.

IV

Anavam á partir de joguinas; *feyam vaca* en certs jochs .. (p. 15).

Fer vaca equival a anar a mitges en un negoci [1].

No fa molts anys se sentia entre la gent marinera: *Ja han fet la « mota » i han recollit vuit-cents « patacons »* [2]. La paraula *mota* entre la gent de mar era la subscripció que es feia per emprendre un viatge, el capital necessari per a fer el negoci. A la « mota » prenien part des del pilot o *nostramo* fins al *cussiné* [3], ço és: tota la tripulació; quan « rendien viatge » es repartien els guanys o pèrdues amb proporció a les quantitats aportades per cadascun, i se'n reservava un tant per 100 per a l'amo del vaixell, si eren guanys.

V

Compareixia luego'l xicot del manyá, l'aficionat á tombar vessinas, á jugar á *quart y ajuda*... (p. 18).

El *quart i ajuda* no recordo que hagi estat un joc. L'he sentit usar com a crit, per demanar que altres companys defensin a un; l'he sentit per obtenir l'ajut d'algú amb el qual s'havia fet abans pacte de reciprocitat defensiva i ofensiva. També he vist dir *Quart i ajuda!* en el moment en què un pegava a l'esquena d'un amic seu, posant-se ràpidament el dors de la mà dreta davant del front perquè en girar-se qui havia rebut el cop, veiés que estava present qui podia sortir a la seva defensa.

[1] En el *Diccionari Aguiló*, article *vaca*, es llegeix que *fer vaca* és 'fer societat, unir-se, anar junts'; « es diu quan dos s'ajunten en els jocs o quan els venedors s'associen per repartir-se els beneficis o les pèrdues ».

[2] La paraula *patacó* fou importada de l'Havana per la nostra gent de mar. El *patacó* era el *peso*, moneda d'ús corrent en aquella illa, el qual tenia l'equivalència del nostre *duro*. L'època descrita per PONS I MASSAVEU, era la dels *patacons, napoleons*, o *naps*, com deia el poble. Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, p. 41.

[3] Sempre que hem sentit aquesta paraula, en el sentit de cuiner, ha estat pronunciada per gent de mar. Evident barbarisme.

VI

> Un vespre era á *fet,* altre á *arriscats,* altre á *baras y lladres;* devegadas en una mateixa vetlla jugavam á *romamí-romamá,* á *amagar esquenas,* á *las quatre pilastras,* á *cavall fort,* al *guardiá de la bona col,* á la *rateta;* jochs tots de desarrollo gimnastich... (p. 23).

Per a jugar *a fet* cal que siguin molts els jugadors, per tal com dura més. Hi ha un jugador que « para », i aquest es posa d'esquena a tots els altres jugadors, els quals cerquen un lloc per a poder amagar-se; quan ja tots han trobat el seu amagatall, un d'ells crida *fet!,* i el que parava es dedica a cercar-los; quan en troba un o dos dels que estaven amagats, procura tocar-los amb la mà o bé buscar-ne d'altres, i els que ja han sortit del lloc on es trobaven o bé han estat perseguits però no tocats, se'n van a *tocar fusta,* ço és, van al lloc on s'havia posat el que « parava ». Aquell que té la desgràcia d'ésser tocat és el que « para » en el joc següent.

Serra i Boldú, en el seu treball *Folklore infantil,* ens fa saber que « jugar a fet » és tan antic, que els nois de la Roma imperial ja s'hi divertien [1].

El joc d'*arriscats* és un dels més interessants [2]. El formen dos bàndols o equips [3] amb igual nombre de jugadors. Cada bàndol té el seu « capità », i aquest distribueix el personal que té a les seves ordres, no oblidant-se de posar dos jugadors un a cada extrem de la ratlla on es troben alineats els del seu partit; als jugadors que figuren a l'extrem de la ratlla els donen el nom de « vigilants », i tenen la missió de sortir en casos d'extrema necessitat: quan poden ésser alliberats els presoners o bé quan un del bàndol contrari es proposa passar la ratlla. A uns 3 metres de la ratlla en la qual s'ha situat cada bàndol es posa un senyal per a tenir-hi els presoners. En començar la partida, el capità

[1] Vegeu *Folklore y costumbres de España* (Barcelona, Martín, 1931; vol. III).

[2] El títol ja indica la classe de joc que és: Arriscar-se. I ja ho diu el refrany: « Qui no s'arrisca, no en pisca ».

[3] Tenint la paraula *bàndol* o *partit,* tothom usa *equip* per modernitzar l'idioma.

assenyala la sortida d'un dels seus, la qual cosa motiva la mateixa acció per un del bàndol contrari; l'estratègia o picardia del jugador ha de consistir a fer acostar l'enemic a les seves línies, perquè en un moment donat pugui ésser envestit per qui, per haver sortit últim, és l'amo del camp i té dret a envestir tots; però cal dir que, per això, un jugador que hagi sortit, té dret a tornar al lloc de sortida, « a prendre ratlla » i envestir tots els jugadors del bàndol conrari. Aquell que ha estat tocat queda presoner i se situa al lloc esmentat abans. Quan n'hi ha alguns i aquests veuen que algú va a alliberar-los, es donen les mans, perquè tocar-ne un representa salvar-los tots. Si un jugador arriba a traspassar la ratlla del bàndol contrari, guanya la partida. Com es comprendrà, un joc d'aquesta mena necessita un camp espaiós i un bon nombre de jugadors.

No conec el joc esmentat per Pons i Massaveu amb el nom de *vares i lladres,* però, ¿no serà una variant del que coneixem amb els títols de « lladres i serenos », « lladres i vigilants » o «lladres i municipals», ço és: joc d'amagar-se i ésser perseguit? En els esmentats jocs, els jugadors que fan d'autoritat han d'ésser iguals en nombre als que fan de malfactors; guanyen aquells a aquests, si bé a vegades el joc s'allarga tant, que el cansament fa que es rendeixin uns i altres.

Un altre joc per al qual es necessita tenir bones cames és el de *romamí-romamà* [1]. No té nombre de jugadors assenyalat, però com més n'hi ha, millor. Per a aquest joc és d'utilitat una corretja o a vegades solen usar un mocador enrotllat ben estretament per una de les puntes, lligant-lo al mig amb un cordill perquè no es desfaci i fent-li a una de les puntes extremes un nus perquè el cop que donarà el que « para » es faci sentir. Tots els jugadors es posen de cara a un que fa de «pare» o «lloca»; aquest estarà assegut a terra mentre els altres jugadors estaran dempeus; la « lloca » té la corretja per un cap i tot dient una endevinalla dóna l'altre cap al primer jugador; si aquest no dóna la solució, li pren la corretja i passa al segon i després al tercer etc., fins que n'hi ha un que ho endevina, i tot seguit, deixant-li

[1] MASPONS I LABRÓS, en *Jochs de la infantesa* (Barcelona, Martí i Cantó, 1874), esmenta aquest joc, però donant-li el nom de *romamà*.

enterament la corretja, comença a cridar la « lloca » *romamí-romamà!*, *romamí-romamà!*, i el que té la corretja a envestir repartint cops a tots els que se li posen al davant, i així una bona estona. Els jugadors procuren d'allunyar de la « lloca » el que diríem amo del carrer, perquè quan aquell diu *romamí, vina'm a mi!*, tota l'autoritat que tenia la perd i els altres jugadors li priven el pas perquè no vagi on és la « lloca », a « tocar fusta », ço és: lliurar la corretja, situar-se al lloc on s'havien congregat els jugadors, i en privar-li el pas l'« atonyinen » o li tusten l'esquena. També hem de dir que hem sentit a alguna « lloca » cridar: *Romamà, toca'm la mà.*

No crec que el joc d'*amagar esquenes* necessiti explicació, per tal com les dues paraules ja indiquen clarament de què es tracta. Tot el joc està a resguardar l'espatlla; el qui es creu tenir bones cames es passeja pel mig del carrer esperant que algú hi vagi per pegar-li a l'esquena; quan s'entaula lluita, els més tímids, aquells que no es mouen d'arrambats a la paret, aprofiten aquells moments per a anar de part a part del carrer.

El joc de *les quatre pilastres*, també sol dir-se dels « quatre pilons », és el que a Castella en diuen « las cuatro esquinas ». Hi prenen part cinc jugadors. Quatre es posen equidistants uns d'altres formant un quadrilàter un xic espaiós, d'uns 4 o 5 metres de costat, i al mig hi ha un jugador que és el que « para ». Els jugadors que hi ha a cada angle procuren canviar de lloc aprofitant una lleu distracció del que hi ha al mig, però si aquest pot col·locar-se en un angle que estigui buit, el que anava a ocupar-lo perd i passa al mig, i el joc torna a començar.

Del joc de *cavall fort* n'he sentit dir del « cavallet » i fins del « cavall bernat » [1]. Consisteix a posar-se un noi amb els braços plegats per sobre del cap i repenjat a la paret, esperant que un, dos o tres jugadors li pugin a sobre l'esquena, com si cavalquessin. El que puja, diu:

Cavall fort,
ten-te fort,
i si caus, digues: Fava del meu cor!

[1] Fabra, en el *Diccionari General de la Llengua Catalana*, article *cavall*, esmenta l'últim títol. Jo crec que el més vàlid és el primer, per tal com és el primer vers qne diu el qui salta.

Això, més que res, és com un avís perquè el qui està ajupit es prepari per a rebre l'envestida del qui salta. La mateixa lletra diu el segon i tercer, posant-se tots tres sobre l'esquena del qui fa de cavall. Si per no tenir suficient espai, l'últim que salta, rellisca i toca de peus a terra, passa a fer de cavall; però també es pot donar el cas que aquest es cansi i digui: *Fava!* Tot seguit comença una altra partida. Quan són molts els qui juguen, n'hi sol haver dos o tres que fan de cavall; els qui rellisquen, passen igualment a parar, rellevant els qui ho feien, però sempre seguint l'ordre d'antiguitat; per a això dels qui están ajupits, el primer és el qui es troba més a prop de la paret.

Segons Le Roy, *le cheval fondu*, que no és altra cosa que el *cavall fort*, és « un des jeux scolaires les plus anciens et les plus frénétiquement pratiqués » [1].

Del joc *El guardià de la bona col* també havem sentit dir-ne *El guardià de la vinya.* Per a aquest joc es necessita una corda un xic llarga; d'entre els jugadors, un fa de guàrdia i un altre fa de col, i tots dos tenen la corda un per cada extrem; els altres jugadors procuren pegar a l'esquena del qui fa de col, el qual estarà assegut a terra, i el qui fa de guàrdia procura que no solament no toquin el qui fa de col, sinó veure si pot tocar algun dels altres jugadors. Aleshores el jugador tocat passa a fer de col, i el qui feia de col, a guàrdia.

He sentit donar el nom de *la rateta* a tres jocs ben diferents; no crec que a cap dels dos primers faci referència Pons i Massaveu, per tal com no són jocs gimnàstics, ni de córrer; el tercer és més probable que sigui l'esmentat pel novel·lista. 1r Un xicot que amb un tros de drap gris o negre fa un embalum com si fos el negrall d'una rata i lligat per un fil un xic llarg que ell porta a la mà, fa seguir aquell drap per la vorera o el mig del carrer, esverant, com pot suposar-se, les dones. Com es veu, és un entreteniment massa innocent, en el qual solament intervé un jugador, cas d'arribar a ésser joc. 2.n Un xicot, amb un tros de mirall a la mà, el posa de manera que rebi la influència dels raigs del sol, per reflex produeix una claror viva i amb un lleu moviment de mà fereix la vista de qui el mira. Aquest dos jocs, si és que po-

[1] Le Roy, *Jeux de plein air et d'intérieur* (Paris, Lafitte et Cie, 1914).

den merèixer aquest nom, es fan l'un al vespre i l'altre en ple dia. El 3.r és així: Com al joc de *romamí-romamà*, s'utilitza una corretja o un mocador estretament enrotllat. Tots els jugadors, menys un, el que dirigeix el joc, s'asseuen a terra fent rodona i donant-se tots la cara; el que dirigeix el joc dóna voltes a la rodona per la part exterior, dient amb cantarella:

La rateta ja s'amaga,
la rateta ja se'n va,
qui la tingui que comenci,
que comenci a pegar.

Dissimuladament, dient això, ha deixat caure la corretja o el mocador darrera d'un dels jugadors, i com que tots estan amatents per veure qui serà «rateta», així que es troba amb la corretja o mocador comença a fer la seva feina, que no és altra que repartir corretjades al que té prop. El que fa de director, quan crida: *Que vénen els gats!*, vol dir que «la rateta» ha acabat la seva missió, corrent tot seguit a l'emparança del director de joc.

VII

> Un cop era que'l xich dels bessons, fugint de la *lloca* en lo joch dels *descuydats*, havia relliscat al acte de *tocar fusta*... Devegadas era una dona á la qui embestiam per darerra en lo joch de *saltar y parar*... (p. 24).

La paraula *lloca* ja l'hem esmentada en tractar del joc *romamí-romamà;* és, com si diguéssim, el director del joc.

El joc dels *descuidats* també pot figurar entre els gimnàstics, esmentats abans pel novel·lista. Un jugador surt envestint-ne d'altres, i així que en toca un, aquest segueix el qui l'ha tocat; tots dos jugadors surten altre cop, però ara donant-se les mans; si tenen la sort de tocar-ne un altre, la «cadena» ja és de tres etc. Els altres jugadors han de procurar que es deixin de les mans, això és, que es desuneixin, i aleshores els empaiten pegant-los a l'esquena, si és que no han «tocat fusta». Quant a *tocar fusta*, en tractar del joc *a fet* ja havem dit el que significava.

El joc dit de *saltar i parar* sembla que no hauria de necessitar explicació perquè els dos verbs ja indiquen clarament de què es tracta. En aquest joc poden prendre part dos o més jugadors; com més n'hi ha és més distret i fins més entretingut. Un xicot es posa ajupit amb les mans tocant-se els genolls i el cap molt acotat perquè en saltar no li facin mal [1]; el que salta pren un xic d'embranzida i, posant les mans sobre l'esquena del que està ajupit, i obrint molt les cames, passa a l'altra part i, a una distància regular, es posa a parar aquell que havia saltat [2].

Le Roy ens fa saber que a França se l'anomena *le saut de mouton*. Serra i Boldú assenyala la variant de *la coz*, ço és, el que aquí en deien *amb espuela*, que era que al saltar, amb el peu dret es pegava un cop al cul del qui parava.

VIII

> ... un dels cosins del llauner, y uns quants de la seva colla, jugavan á la *ratlleta*... (p. 26.)

A la *ratlleta* es pot jugar amb cartons, con feien els nois, o amb diners, com es veia amb els homes. Es fa una ratlla a terra i, des d'un lloc un xic separat, els jugadors tiren una peça per veure qui la fa arribar més a prop de la ratlla, la qual es pren com a fita. El qui té la seva peça més a prop és el primer, i per aquest ordre tots els altres; quan ja se sap l'ordre que tenen els jugadors, el primer agafa totes les peces (cartons [3], peces de dos quartos o de deu cèntims) i, posades totes de manera que la cara vagi a la part inferior, les tira totes en l'aire; aquelles que queden a terra de cara enlaire són les que guanya el primer jugador, i la mateixa operació es repeteix amb els altres, fins a no quedar cap peça.

[1] Si un jugador, en saltar, toca el cap del qui «para», no és cap falla, perquè «ja se sap que el cap és bord».

[2] El novel·lista ens diu que en sortir de col·legi armaven gros escàndol cridant i corrent, «fent rodolar algun atrotinat tarot a puntadas de peu, ara saltant un per sobre de l'altre, posats tots en renglera...» (p. 13).

[3] Els cartons amb què jugaven els nois eren les cobertes de les capses de llumins.

Però hem de dir que també hem sentit dir *jugar a ratlla*, el qual és un joc molt diferent del de la *ratlleta*. El joc de *ratlla* és molt semblant al de saltar i parar, però en aquest solament n'hi para un i tots els altres salten; el primer diu, en saltar: *Ratlla*, i l'últim: *Ratlla i quatre*, ço és, ratlla i quatre peus, i es posa en aquest lloc; si el primer salta d'un salt, tots els altres han de seguir-lo igualment, però si algú no pot saltar o, en saltar, toca ratlla, aleshores para, i el que parava passa a saltador.

IX

... Perque no venien ab tot l'*hospici*?... (p. 28).

El llegidor modern no trobarà cap sentit en això que diu el Menut. Qui té ja el cap blanc i és barceloní celebrarà el reeord que fa de la indumentària dels asilats de la Casa de Caritat. Abans, en Pons i Massaveu ens ha dit que els que últimament es presentaren per defensar els lleons anaven amb «brusa blava», i ara el Menut ens parla de «l'hospici»: tot està bé. Els nois de la Casa, com deien ells familiarment, anaven amb gorra, brusa curta feta d'un teixit que feia ratlles blaves molt juntes i fines, pantalon de vellut i espardenyes. La primera impressió del color de la brusa era el blau.

X

En Carles, fent voltejar lo mandró y tot ulls *filant* las pedras... arribant fins á las primeras estivas sense etjegar una sola *tepa*... Fins que rebé l'ajuda de nou ó deu mes, ja tots *pallangas*... (p. 29).

Filar per 'mirar', és paraula mot usada per la gent de carrer. La frase: «*Files* massa prim i a mitja edat no hi veuràs», encara se sent avui dia.

Tepa equival a 'pedra'. Serà per la combinació de les quatre lletres *p, e, t, a,* demostratives del petar del mandró?

Pallangas, 'xicots de setze a divuit anys'.

XI

... altras vegadas, al pendre esbranzida boy fent rodá'l mandró pera enviar-los un *caramel·lo dels llarchs*... y ens haviam d'amorrar á terra perque no'ns badés l'*olla*... — Apa aquí, *llengueros!* — cridava'l Menut... — *Cobas!*... Més que *cobas!*... — reprenian los lleons... Una *admetlla d'Arenys*... Te, un *borrego de Vilanova*... (p. 30).

Aquí el novel·lista escriu *caramel·lo dels llargs, admetlla d'Arenys* i *borrego de Vilanova* com a sinònims de 'pedra', però no és fàcil de sentir aquestes frases; la que ho és més és la paraula *ametlla*. Cervantes, en el *Don Quijote,* escriu *peladilla de arroyo* i *almendra* [1].

Olla per 'cap', és paraula la qual encara se sent entre la gent treballadora.

Llengueros!, això és: 'Covards! Gent de molta llengua i pocs fets'. « Tu només tens llengua », diuen a un que cerqui subterfugis per no barallar-se.

Cobas, corrupció de *covards* [2].

XII

... ohirem tot d'una la veu de: «Los *russos!*... *Gura, gura*... Los *russos* venen (p. 31).

La gent anomenava *Rússia* [3] la guàrdia municipal muntada, i *gura* els municipals de peu. Deien la *Rússia* i els *russos* perquè en el seu uniforme anaven coberts amb casc, el qual els ignorants creien que era peça procedent de Rússia; els municipals

[1] « Llegó en esto una peladilla de arroyo y dándole de un lado le sepultó dos costillas en el cuerpo... llegó otra *almendra,* y dióle en la mano y en el alcuza tan de lleno, que se la hizo pedazos... ». (I, 18).

[2] Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, p. 26.

[3] De « la Rússia », com solia dir-ne la gent, ja ens fa saber el novellista que els fets que ens descriu amb tant de color eren «memorables en aquella época per haber donat molt que fer al cos de municipals montats, coneguts aleshoras ab lo sobrenom de *russos*» (p. 26). Referent a *gura*, GIVANEL, *op. cit.*, p. 34.

de peu anaven coberts amb « ros », morrió que el general literat Ros de Olano va adoptar per a l'exèrcit espanyol.

XIII

... á punt d'engolirsels una *xalera*... (p. 32).

A l'obertura formada per les pedres o llambordes que hi havia en els empedrats al mig del carrer, i que servia per a engolir l'aigua quan plovia i que aquesta anés directament a les clavegueres, se li donava el nom de *xalera* o *xal·lera* [1]. En obligar les Ordenances municipals que aqueixes obertures es fessin als cantells de les voreres, vora el lloc destinat al trànsit rodat, el nom no ha canviat, però els xicots han vist que eren més grans, i si aleshores se'ls hi « penjava » una peça de dos, després hi podia caure una pilota.

XIV

... y'l meu company ja havia *caygut* altre vegada *d'oros*... (p. 40).

Les frases *caure d'oros* o *anar-se'n d'oros* signifiquen 'caure de cara'. També he sentir dir-ne *de lloros*. ¿Serà per la semblança entre el nas de l'home i la part superior del bec del dit animal? No diem *nas de lloro* a aquell que el té molt arquejat?

XV

La pariona li duya'l del manyá que s'esqueya repassant los tres o quatre mots d'un *bocadillo*... (p. 44).

Barbarisme. Es veu clarament la derivació de *bocado*. La paraula *bocadillo* pertany a l'argot teatral, i és la relació curta, d'una o poques paraules, en boca d'un personatge [2].

[1] També havem sentit dir-ne *xala*.

[2] És una llàstima que no s'hagi fet cap treball estudiant l'argot teatral, ni s'hagi publicat un vocabulari del teatre; crec que seria interessant i ens donaria a conèixer moltes paraules que la tradició ha anat conservant: *bolo, caudal* i *anar de cucurulla* són paraules i frases que fa més de cin-

XVI

... se'ls jugá á *uni, dori, teri* etc... (p. 52).

Mai no he vist jugar a l'*uni, dori,* etc., i ningú no m'ha explicat quin joc és. He sentit a unes nenes la següent rima infantil:

Uni, dori,
teri, quateri,
mata la veri,
viri, viron,
compta-les bé
que dotze hi són.

Però això no és cap joc.

Maspons i Labrós, en la seva obra abans esmentada, assenyala aquest joc i, per la descripció que fa, es veu que no pertany a la classificació dels gimnàstics, feta per Pons i Massaveu. El citat folklorista escriu:

> Lo us mes comú... es pera saber á qui tocará amagar en lo *poput* ó á *fet* ó en tots los altres jochs en que hi te d'haver un que amagui.

XVII

> No n'havia de fer si ell perque durés la fressa tot sovint hi afegia *llaunas*... (p. 53).

En aquest passatge, la paraula *llauna* equival a *pesseta*: com havem sentit *andola* o *endola, cigala, llufa* i *pela* [1].

quanta anys que usen els còmics. En el llibre *Arsenal*, obra pòstuma de CONRAD COLOMER (Barcelona, 1898), hi ha la significació de *donar panyo, resar el paper, tenir taules, fer bolos* i *ajustar-se per xufles*.

[1] Vegeu GIVANEL, *op. cit.*, pp. 15, 28, 45 i 55. A molts prostíbuls, la liquidació diària que feien les mestresses o « amas » amb les interessades en el negoci, era per mediació de llaunes, en equivalència de pessetes. « — Tu, quantes llaunes tens? » « — Avui és mal dia; només he fet sis llaunes. » Quan la gent la va donar per veure en tota moneda una falsificació, i dels duros i pessetes deien que eren *sevillanos*, molta gent, de les pessetes, en deien *bailarines*.

XVIII

... mon pare ja feya estona's gratava l'orella boy *guipantme* de resquillentes... (p. 57).

Guipar, per 'mirar' 'veure', és paraula que sentim sovint [1]. A mitjans del segle passat hi havia a la Casa Provincial de Caritat, de Barcelona, un sereno, al qual els nois li donaren l'apellatiu d' « Hermano Guipes », perquè cada nit, abans d'entrar en funcions, recorria tota la seva demarcació, fanal en mà, i, penetrant per dormitoris, cambres, corredors i escales, a tot arreu aplicava la llum del seu fanal, « guipant-ho » tot per veure si estava en ordre.

XIX

... aquell afany que sentiam ataleyats en fer *banderetas, salomons* y *llargandaixos*... (p. 68).

No es comprenia una festa de carrer, una « sortija », sense *banderetes, salomons* i *llargandaixos;* els principals objectes ornamentals eren aquests. Les *banderetes* anaven enganxades amb cordills, que es passaven de part a part del carrer formant paral·lelogram amb les façanes de les cases o bé ziga-zaga, collocats a una altura d'uns 4 metres. Els *salomons* eren uns ornaments fets amb *cadeneta,* els quals tenien una forma simètrica, per a la qual cosa s'utilitzaven cèrcols de bóta o de barril, i anaven penjats d'un cordó o cordill gruixut, el qual era lligat als balcons alts de cases frontereres [2]. Els *llargandaixos* es feien amb tires primes de paper, més o menys llargues, i anaven sostinguts per cordills, de la mateixa faisó que els *salomons.* Tant les *banderetes,* com els *salomons,* com els *llargandaixos,* acostumaven a fer-se amb papers de diversos colors. En l'època que ens descriu el novel·lista, el paper preferit era els bitllets de les rifes que setmanalment feien a Barcelona la Casa de Caritat, l'Hospital de la Santa Creu i l'Ajuntament de la ciutat,

[1] Vegeu Givanel, *op. cit.,* p. 34.

[2] En català antic es deia *salomons* a les aranyes de cristall que servien per a l'enllumenament d'un saló. Vegeu *Diccionari Aguiló,* article *salomó*

rifes que el públic deia de « la Caritat », de « l'Hospital » i « dels Empedrats ».

XX

... ab son baylet nú dut a *coll-y-be*... (p. 70).

A coll-i-be és frase viscuda. El Xato del carrer Vermell portava el seu fill com els pastors porten un be que s'hagi trencat alguna de les seves extremitats, ço és, entre cap i coll, i amb dues potes, les toràciques o les abdominals, a cada costat.

XXI

... y un dels pocs *enmantellinats* pacífics que donaven el tom... (p. 71).

Generalment el poble català no és donat a la beguda; potser ho fa també el beure amb porró. *Mantellina, curda, paperina* i *pulmonia* són veus sinònimes de 'borratxera', i també de qui està borratxo es diu que *està pet* o *ensofrat.*

XXII

... y per l'ordre que la sort de *parells y senassos* designava... (p. 72).

Joc per a dues persones, les quals han d'endevinar si la suma dels dits estirats de sengles mans dels jugadors fan o no un total que sigui divisible per dos.

XXIII

La primera que surt de la bossa, si no'ls sab greu... es *¡ las ocas !* (p. 86).

Els jugadors són afectats a assenyalar les cartes, no amb el nom corresponent a cada pal, sinó amb termes ja coneguts pels qui diàriament es reuneixen a passar l'estona. Aquí *las ocas* equival a dir 'el vint-i-dos', per la configuració o silueta de cada

número. Entre els jugadors de cartes, *la puta* és la sota d'oros, i he sentit dir *les ulleres de Mahoma* del dos d'oros, i *la Soledat,* del set d'espases; entre els aficionats al *quinto,* dir *els anys de Crist, els invertits* i *les dues carbasses* 'al trenta-tres', 'seixanta-nou' i 'vuitanta-vuit', respectivament, és cosa que no causa cap novetat.

Tot això és el que hem vist en el llibre de Pons i Massaveu [1], però si en llegíssim d'altres, per exemple el d'Eduard Vidal i Valenciano, *Jochs y joguinas* [2], hi veuríem esmentats els jocs de *bales, tacatasques, juli, bòlit, rodolins, roda-roda, pilota, grues, estels,* etc., molts dels quals mots no figuren en el *Diccionari Aguiló,* i cosa igual podríem dir, referent al llibre de Cortils i Vieta, *Ethología de Blanes* [3], on se citen el *cocornu,* que és el *puput; sauva,* que és jugar a *fet*; *xanca i repòs,* que és l'*eixarranca,* junt amb altres que manquen en el dit *Diccionari.*

J. G. MAS.

[1] En l'època descrita pel novel·lista era molt corrent de sentir a les tavernes: *Noi, posa'm dos quartos de barreja* (beguda composta de vi moscatell i aiguardent); i a les que feien esmorzars: *Dóna'm un « guàrdia civil amb casaca »* (un bunyol amb arengada). En algunes cases de menjar *de sisos* (perquè, generalment, cada ració de verdura i fins sopa, costava sis quartos, se sentia cridar al mosso: *Un de flatoses!* o bé *Un de seques!* (mongetes seques). VILANOVA, en *Las bodas d'en Cirilo,* anomena l'aiguardent *bàlsam de lloritos* i *llepissosa.*

[2] Barcelona, Lòpez, 1893.

[3] Barcelona, Verdaguer, 1886.

PARTICIÓN DE LAS LENGUAS ROMÁNICAS DE OCCIDENTE

Han sido varios, mi querido amigo Corominas, los colegas catalanes que me han pedido les concrete cuál era en definitiva mi opinión sobre aquella debatida cuestión de la subagrupación románica del catalán [1], y a todos he ido respondiendo por carta lo más inequívocamente que he podido. La afectuosa insistencia de usted y la ocasión de honrar con un tomo de estudios filológicos al venerable maestro don Pompeu Fabra me hacen volver una vez más sobre el tema en esta carta que, por estar destinada a la publicación, tendrá que acomodar su estilo a un múltiple lector.

En la primavera española de 1927 me hallaba yo enfrascado en un tercer artículo sobre la subagrupación románica del catalán (que no iba a ser el último), cuando mi contratación por la Facultad de Filosofía y Letras de Buenos Aires para dirigir su Instituto de Filología hizo cambiar mis planes de trabajo. Si ahora todavía vive en mí el interés de aquella vieja polémica, no es para agregar algunas cuestiones más, sino para plantear la cuestión fundamental: ¿Qué es eso de iberorrománico o galorrománico?

Iberorrománico, como concepto auxiliar de la romanística, no puede ser más que una de dos: lengua romance enclavada en Iberia o lengua romance de sustrato ibérico. En ambos casos el catalán es iberorrománico sin necesidad de polémicas.

Iberorromance no puede ser más que una de dos: la forma que el romance tenía en Iberia durante el imperio visigodo y

[1] A. GRIERA, *Afro-romànic o Ibero-romànic*, *BDC*, 1922, X, págs. 34-53; W. MEYER-LÜBKE, *Das Katalanische. Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt*, Heidelberg, 1925; AMADO ALONSO, *La subagrupación románica del catalán*, *RFE*, 1926, XIII, págs. 1-38 y 225-261. Terciaron otros.

primeros tiempos cristiano-árabes o quizá el conjunto de caracteres comunes de las lenguas románicas peninsulares. En ambos casos, y sin necesidad de polémicas, el catalán se incluye en el iberorromance o no hay tal iberorromance.

Las mismas distinciones valen para el galorrománico con relación a las Galias, de modo que el provenzal, sin más trámites, resulta galorrománico o no tiene existencia tal entidad como Galorromania [1].

Una sola posibilidad — lógica — queda para que el catalán de hoy no sea iberorrománico: que el primitivo romance de esa porción de la Tarraconense se haya extinguido, desalojado por un dialecto galorrománico importado. Ésa es, precisamente, la posición de Meyer-Lübke *(Introducción a la Lingüística romance*, § 24; *Das Katalanische, Einleitung)*: el catalán es provenzal trasplantado a Cataluña en el siglo VIII a medida que retrocedían los árabes. Pero esa posibilidad lógica no es histórica. Las poblaciones nativas no fueron expulsadas ni aniquiladas, y las constituciones francas *de Hispanis*, de los años 781, 815 y 844 lo testimonian ampliamente. El habla patrimonial de esas poblaciones tampoco fué suplantada por otra en el centenar de años que duró la dominación franca, una dominación lejana y de tipo militar-fronterizo que no afectó a los fundamentos de lo social autóctono. Me complace mucho, amigo Corominas, que sea usted, con sus investigaciones toponímicas en curso, quien venga dando a estos hechos históricos una rigurosa comprobación lingüística. Los antiquísimos topónimos del territorio catalán primitivo prueban con su fonética que el sistema lingüístico del catalán es autóctono y no importado; y, como contraprueba definitiva, usted señala dos zonas donde la toponimia románica originaria tiene una fonética divergente de la catalana: una el extremo norte del Pallars (punta noroeste de Lérida); otra, las Baleares, Valencia y sur de Cataluña. La historia explica bien

[1] Por el sustrato, el gascón es iberorrománico: primero, por los ibéricos aquitanos, y segundo por la invasión de vascones a fines del siglo VI (VASCONIA > *Gascuña*). Como tal ha sido considerado repetidas veces, especialmente en el vocabulario; Rohlfs, *Le gascon*, ha emprendido la tarea sistemática de aclarar la posición lingüística del gascón como intermediario entre el francés y el español.

esta discrepancia: el Pallars, por haber sido romanizado tardíamente desde la vieja Cataluña, y las islas y zona meridional por haber sido catalanizadas por los catalanes reconquistadores. Si el catalán hubiera sido importado en el siglo VIII por los francos, la toponimia antigua de la parte nuclear de su dominio actual lo denunciaría con sus discrepancias fonéticas, como lo denuncia en aquellos territorios donde el catalán fué realmente importado.

Así, pues, siendo autóctono el catalán es iberorrománico, por muchos puntos de contacto que tenga con el provenzal. Es más, aunque llegara a la identidad con el provenzal, lo único que eso probaría es que los Pirineos, frontera política, no sería frontera lingüística; pero, aun idénticos, el catalán sería tan poco galorrománico como el provenzal iberorrománico. Los anulados serían los conceptos auxiliares de galorromanismo y de iberorromanismo.

Usted recordará que otra justificación de galorromanismo fué lanzada una vez como la bola en la ruleta. La ocurrencia consistió en imaginar que Cataluña había sido romanizada por una corriente procedente de Galia (por eso, galorrománico), y que el resto de Iberia había sido romanizado por otra corriente procedente de África (por eso, afrorrománico). Meyer-Lübke por un lado y yo por otro empleamos tiempo y trabajo en probar la falsedad de todos y cada uno de los testimonios léxicos aducidos; pero hubiera debido bastar este recibo: « La ideíca tropieza con la imposibilidad cronológica ». La intensa romanización de Cataluña y de la cuenca del Ebro comenzó un siglo antes que la del sur de Galia, también muy intensa, y siglo y medio antes de que César emprendiera la conquista de la Galia del Norte, nunca tan bien romanizada. Andalucía y la zona levantina (es decir la Iberia frontera del África), fueron intensamente romanizadas, con perdurables colonias patricias, de romanos y de italiotas, doscientos años antes de la conquista de la Tingitania y de la Mauritania.

En suma: ni geográfica ni históricamente se puede hablar de un galorromanismo del catalán. Pero — podrá argüir la obstinación —, diga lo que diga la historia y la geografía, es lo cierto que el catalán tiene un evidente parentesco especial con

el provenzal, al que se parece más que a ninguna de las otras lenguas románicas. Por de pronto lo vamos a conceder. Pero deducir de ello el galorromanismo del catalán es un triste testimonio de lo mediociencia que es todavía la lingüística en su cultivo particular. Entre estas dos lenguas, autóctonas de sus respectivos territorios, el catalán se parece al provenzal exactamente en la medida en que el provenzal se parece al catalán; y deducir de la semejanza el galorromanismo del catalán es exactamente el mismo desatino que deducir el iberorromanismo del provenzal.

Si se ha hablado de galorromanismo del catalán, y no al revés, es por motivos psicológicos, no lógicos: el provenzal aparece como el idioma mayor, el catalán como el idioma menor; el provenzal tuvo una poesía trobadoresca de importancia histórica mundial; en la literatura catalana, más modesta, se advierte un fuerte influjo provenzal; el provenzal ha sido tema central de estudio lingüístico desde que se constituyó la romanística; las lenguas peninsulares eran estudiadas no más que incidentalmente hasta hace cuarenta años; por pereza, se despachaba el catalán entero como una variante del provenzal; el provenzal está enclavado en una de las grandes potencias que mantenían el equilibrio europeo; el catalán en una de las del coro. En consecuencia, caso de que la semejanza de ambas lenguas invite a la reagrupación de los romances occidentales, no se nos pasará por las mientes la idea de poner en crisis el galorromanismo del provenzal, una lengua tan ilustre en la historia europea de la literatura, enclavada en la Galia y que venimos estudiando desde hace más de un siglo; en cambio, será problemático el iberorromanismo del catalán, una lengua no tan ilustre literariamente, enclavada no más que en Iberia y que hasta hace pocos años ni sabíamos que era realmente uua lengua. El impulso lo ha dado, pues, el peso psicológico de «lengua más importante y lengua menos importante»; la justificación histórica se ha buscado *a posteriori,* como lo prueba su falsedad.

De la subagrupación de las lenguas románicas puede la lingüística sacar enseñanzas; pero a condición de proceder sin tales prejuicios de orden extralingüístico. La vieja división en lengua de Occidente (Galia e Iberia) y de Oriente (Sicilia,

Italia, Rumania) no ha perdido hasta hoy nada de su justificación ni de su conveniencia. Del estudio de los caracteres aislados, a la geografía lingüística le han resultado nuevas zonas coherentes, como la alpina, la pirenaica, y, con otra reagrupación, la zona mediterránea (regiones costeras de España, Francia e Italia) en oposición a la atlántica, etc. Me refiero, sobre todo, a trabajos como los de Bartoli y Rohlfs y los de la escuela suiza de Jud y Jaberg, con sus originales estudios de paleontología léxica. Pero ¿a qué recordar otros, si usted mismo, amigo Corominas, ha dado más de una vez con la zona pirenaica o la zona mediterránea en sus agudas pesquisas de geografía léxica? [1].

Aparte esas zonas lingüísticas halladas por la geografía lingüística, es también legítima y promete ser provechosa otra partición propuesta como tema, una real subdivisión. Por ejemplo: en la gran porción occidental de la Romania, desde la Galia belga hasta la Lusitania, ¿cómo se subagrupan las lenguas según el desarrollo cumplido y según el material latino conservado por cada una? Hasta ahora se han dividido en lenguas galorrománicas e iberorrománicas. Esta división estaba impuesta por ideas extralingüísticas (las entidades geográficas Galia e Iberia y su respectiva homogeneidad histórica), y ha sido justificada lingüísticamente con la abundancia de rasgos comunes a las Galias (cisalpina, belga y lugdunense) y de otros comunes a Iberia. Los trabajos léxicos de Jud están demostrando precisamente que la idea ortodoxa de una nivelación idiomática en todo el imperio romano era excesiva, y que la Península Ibérica tenía ya en aquellos tiempos una personalidad peculiar opuesta a la de Galia e Italia y manifestada sobre todo en su vocabulario [2]. Galia también ostenta su temprana personalidad,

[1] « *Dis Aup i Pirenèu* ». *À propos du* « *Rätisches Namenbuch* » (*Festschrift Jud*, Zürich, 1942). *Les Relacions amb Grècia reflectides en el nostre Vocabulari* (en *Homenatge a Rubió i Lluch*, III, 283-316).

[2] Principalmente en *Problèmes de géographie linguistique. I. Problèmes lexicologiques de l'hispano-roman. II. Éteindre dans les langues romanes.* III. *S'éveiller dans les langues romanes* (*RLiR*, I, págs. 181-236; II, págs. 163-207). *Probleme der altromanischen Wortgeographie*, *ZRPh.* XXXVIII, págs. 1-88) Los estudios de M. Bartoli, p. e. *Caratteri fondamentali delle lingue neola-*

más como terreno de cruzamientos que como homogeneidad. Mi propuesta no implica, pues, una desaprobación de la división tradicional; pero supone la posibilidad de otra agrupación de las lenguas occidentales por otra línea que la de los Pirineos: la línea que resulte del examen exclusivamente lingüístico de la cuestión.

Todas las lenguas contiguas tienen rasgos comunes, por supuesto; de modo que problema lingüístico sería buscar una agrupación mayor que la de dos lenguas contiguas. Las lenguas a ambos lados de los Pirineos, gascón, provenzal, aragonés y catalán, muestran un parentesco especial, como usted sabe muy bien por sus propias investigaciones, en la fonética, en la gramática, en el léxico [1]. En sus *Orígenes del español,* Menéndez Pidal

tine (Arch. glott. it., 1936, XXVIII) muestran también con muchos rasgos la peculiar fisonomía del lenguaje de Iberia, del de Galia, del de Italia y del de Dacia, en las fases latina, romana y románica.

[1] El libro de GERHARD ROHLFS, *Le gascon* (Halle, Niemeyer, 1935, Anejo 85 de la *ZRPh.*) se subtitula «Études de Philologie Pyrénéenne» y su idea básica es la gran semejanza (parentesco) del gascón con el aragonés y con el catalán. Rohlfs forma el grupo pirenaico con estos tres romances (parentesco léxico, fonético, morfológico y sintáctico) y los opone al provenzal, destacando las peculiaridades del gascón frente al provenzal según la vieja tradición, que modernamente han seguido Bourciez y Ronjat. Tiene usted razón, amigo Corominas, al subrayar (*Vox Romanica,* 1937, II, págs. 154-155), que la originalidad del catalán es aún mayor; no sé ya si la tiene tanto en su sugerencia de que la originalidad del gascón frente al provenzal no es tan auténtica como Rohlfs enfatiza, ya que — arguye usted — en el vocalismo siguen ambos una misma línea; me parece que esa concordancia en el vocalismo, principalmente de tipo tradicionalista y fiel al sistema latino vulgar, aunque es uno de los importantes rasgos de parentesco provenzal-gascón, no menoscaba la autenticidad de los otros rasgos peculiares del gascón, no sólo en el consonantismo sino en la morfología, en la sintaxis y en el léxico. De cualquier modo, esto no afecta a nuestra idea: en vez de los tres romances de Rohlfs, bien se podría incluir también el provenzal en el grupo pirenaico. El número y quizá la importancia de los rasgos parientes estará siempre en razón inversa del número de los romances: mayor entre dos que entre tres, y mayor entre tres que entre cuatro; pero un estudio comparativo de los cuatro — gascón, provenzal, aragonés y catalán — revela todavía suficientes caracteres comunes y exclusivos para que la lingüística forme con ellos un grupo. Han contribuído recientemente al estudio de esta área

ha probado inequívocamente qué sorprendente homogeneidad había en el mapa lingüístico de la Península antes de que lo transformara la reconquista de los castellanos: rasgos característicos del catalán y del aragonés frente al castellano (*f-* conservada en lugar de *h-*; *ll* o *y* en lugar de *j*; *it* en lugar de *ch*; diptongación de *ĕ, ŏ* ante yod; *l-* inicial palatalizada) se

pirenaica: A. KUHN, *Der Hocharagonesische Dialekt* (*RLiR*, 1935, XI, pp. 1-312); F. KRÜGER, *Die Hochpyrenäen*, Hamburgo, 1935 (y varios otros títulos); W.-D. ELCOCK, *De quelques affinités phonétiques entre l'aragonais et le béarnais*, París, 1938; R. MENÉNDEZ PIDAL, *Orígenes del español*, §§ 52-55, especialmente el mapa de la página 304 *mb>mm>m*; *nd>nn>n*; *ld>ll>l*; *nt>nd*; *lt>ld*, etc.). Estos fenómenos son de varia extensión en una zona contigua que abarca el sur de Francia y el norte de España (incluso el castellano), y como la varia extensión de cada asimilación es proporcionalmente semejante en otra área románica, al sur de Italia, Menéndez Pidal deduce de aquí un predominio de oscos en la colonización romana. Ya sé que usted, amigo Corominas, es escéptico respecto a esta relación, y que prefiere (*l. cit.*) ver aquí una vez más la extensión de una onda fonética del vasco, en lo cual sigue Ud. la tradición formada por la línea Luchaire-Saroïhandy-Rohlfs: ambas ideas son igualmente lógicas y sólo la investigación histórica puede decidir; la proporcionalidad de las áreas de cada asimilación, aunque aproximadamente igual en la zona pirenaica y en la itálica meridional, no puede ser aducida como convincente, porque son hechos de fonética general (Ver mi estudio *Nasales*, en *Problemas de dialectología hispanoamericana*, Buenos Aires, 1930, págs. 63-86). En cualquier caso, ya se deba a sustrato, ya a la procedencia de los colonos, la zona de estas asimilaciones se revela como una bisagra que une el sur de Francia y el norte de España y cuyo pasador son los Pirineos.

Aunque referidos sólo a tres de estos cuatro romances, no me resisto a transcribir los «tres importantes resultados» del libro de Rohlfs (págs. 1-2): «1° El latín introducido en la antigua Aquitania sufrió una evolución completamente original. Desde este punto de vista, el Garona ha formado un límite natural entre la Galia propiamente dicha y el territorio aquitánico; 2° En muchos hechos lingüísticos (fonética, morfología, sintaxis, vocabulario) se puede comprobar una correlación sorprendente entre el gascón y los idiomas de la España septentrional (aragonés, catalán). Sobre todo entre el gascón y el catalán, el acuerdo es mucho más estrecho de lo que se pudiera creer hasta el presente; 3° El influjo de la antigua lengua ibérica se manifiesta no sólo en un número considerable de supervivencias léxicas, sino también, y muy claramente, en las tendencias de pronunciación». Elcock es quien se ha preocupado de aprovechar a los historiadores para sentar el parentesco lingüístico sobre la secular comunidad de vida.

extendían por el centro y sur de España, a través de los dialectos mozárabes, hasta alcanzar el leonés y, en parte, el gallego-portugués. En Francia, Suiza y norte de Italia, los dialectos franceses, los provenzales y los francoprovenzales y piamonteses forman un entretejido de caracteres, de modo que las transiciones geográfico-lingüísticas son muy graduales. Así, pues, entre lengua y lengua contiguas hay a la vez frontera y concordancia, y una frontera capaz de valor reagrupador será solamente aquella que, por excepcional número y gravedad de sus elementos diferenciales, pueda ostentar una significación mayor que la sola de separar dos lenguas. Contemplando la continuidad geográfico-lingüística desde Bélgica hasta Portugal, una sola frontera lingüística tiene tales caracteres: la franja de límites lingüísticos flotantes que separa en Francia los dialectos del norte de los del sur. ¿Ha observado usted, por ejemplo, los cinco rasgos que aduce Carl Appel en su *Provenzalische Lautlehre*, § 3, como muestra de los límites de «algunas diferencias»?:

1. Desarrollo de Á lat. en la palabra *chercher* (*Atlas ling.* mapa 22): en el sur *á*, en el norte *é*.

2. Forma del imperfecto de la 1ª conjugación: en el sur ABAT, en el norte -EAT y otras formas (mapa 1223).

3. Forma del imperfecto del verbo sustantivo: en el sur ERAT, en el norte *était* (mapa 510).

4. Expresión del concepto 'andar': en el sur *anar*, en el norte *aller*.

5. Partición de la presión expiratoria en la palabra *petit*: en el sur *pᵉtí*, en el norte *ptí* (mapa 623).

Pues bien: esos cinco rasgos de muestra (elegidos por Appel, no por mí) marcan la separación no sólo entre el francés y el provenzal, sino entre el norte de Francia y el resto de la Romania occidental: con el provenzal y el gascón están el catalán, el aragonés, los antiguos dialectos mozárabes, el castellano, el leonés y el gallego-portugués. Pero aún hay diferencias más graves, algunas no aducidas por Appel porque se internan más o menos en territorio meridional. Ningún otro hecho lingüístico tiene en la evolución fonética de las lenguas romances la importancia y el alcance que el siguiente: en el norte de Francia las

vocales tienen distinta historia si están en sílaba libre o trabada; en el sur de Francia y en Iberia, no [1]. Este hecho afecta a un elemento tan básico como la constitución misma de la sílaba [2]. No hay fenómeno equivalente que separe al provenzal no digo del catalán, pero ni siquiera del castellano. Todas las vocales acentuadas del latín vulgar (aparte ahora las extremas I, U), se han alterado en francés en sílaba libre y se han conservado en sílaba trabada. Esta distinción es desconocida en gascón y en provenzal, lo mismo que en catalán, castellano y portugués. En provenzal, que ha conservado todas las vocales acentuadas sin diptongarse (excepto *ĕ, ŏ* ante *yod)*, se ha iniciado en época moderna una diptongación que no reconoce diferencia entre sílaba trabada y libre. Otra de las barreras que separan al francés del resto de la Romania occidental es el tratamiento sistemático de las vocales seguidas de nasal trabante: en francés, la vocal se nasaliza y la nasal desaparece; en gascón, provenzal, catalán, castellano, leonés y dialectos (el portugués tiene en esto historia aparte, en algunos puntos coincidente con el gascón), la nasal se conserva y la vocal no se nasaliza. Añádase la alteración de timbre (aparte la nasalización) sufrida específicamente por las vocales francesas en esa posición. Semejante revolución en el vocalismo no tiene parangón con la historia de

[1] Esta oposición del francés a todas las otras lenguas de occidente en el trato de las vocales ya ha sido subrayada por W. v. WARTBURG, *Die Ausgliederung der rom. Sprachraüme*, Halle, 1936, pág. 29. Todas las vocales del latín vulgar, menos las extremas I, U (clásicas Ī, Ū), «se diptongaron» en francés, según interpreta von Wartburg; la U también se alteró, pero lo mismo en sílaba libre que en trabada (*ü*), de modo que se debió a proceso diferente: palatalización.

[2] Von Wartburg retrae la diptongación francesa de las vocales en sílaba libre al fenómeno del alargamiento de las vocales en latín vulgar (siglos V y VI), que se cumple en el galorrománico septentrional con caracteres divergentes del resto de Occidente. Al hablar de la diferente constitución de la sílaba, pienso en diferencias en el modo de gobernar los hablantes la intensidad silábica. La sílaba es un impulso articulatorio-espiratorio; como tal impulso, se compone de una tensión seguida de una distensión (parte creciente y parte decreciente): los galorrománicos del norte muestran en su historia vocálica haber tenido una conducta aparte en el gobierno de la distensión silábica y en la relación articulatoria entre la vocal y la consonante en esa parte descendente.

las otras lenguas occidentales. Otro punto en que el francés se separa notablemente de las otras lenguas occidentales — y no occidentales — es la extraordinaria riqueza del vocalismo: *e*, *a*, *o* abiertas y cerradas; vocales llamadas «mixtas» o «compuestas»: *ö*, *ü*, *e* muda o «caduca» (Grammont) y aun la *ö* con variedad abierta y cerrada *(chaleur, feu)*; variedades de cantidad; vocales nasales. En el consonantismo, el francés ha cumplido, concordemente (con la particularidad de seguir cumpliéndola hasta la época moderna) una transformación mucho más profunda y extensa que las otras lenguas: pérdida de las sonoras (menos la labial) procedentes de sorda *(sûr* < SECURUM; *vie* < VITA; [1]) palatalización de las velares C, G, inicial y tras cons. + A *(champ, jambe, vache, verge)* y complejísima historia de estas consonantes en cualquier posición; pérdida temprana de la S ante consonante (s. XI, ante sonora; s. XII, ante sorda)[2], con alteración del timbre de la vocal precedente; en el tratamiento de las consonantes finales, el específico fenómeno de la «liaison»; *r* uvular e igualación fonética de *r* y *rr*.

El francés ha desarrollado en su historia tantos y tan extraños caracteres específicos que se opone por sí solo a las otras lenguas occidentales (y aun a todas las románicas). Y la historia justifica esta repartición: la Galia narbonense y la mayor

[1] «Según ya resulta de los hechos expuestos para el período románico primitivo (§ 171 y sigs.), el trato de las consonantes intervocálicas ha conducido a una escisión profunda entre el norte de Galia, que lleva muy lejos el debilitamiento, y el Sur, que se comporta en general como las lenguas ibéricas». E. BOURCIEZ, *Eléments de ling. rom.*, 1923, § 270. En el trato de las sonoras procedentes de sordas (perdidas luego en francés), el territorio provenzal más próximo al francés las conserva oclusivas, el catalán y el español las han hecho fricativas. El provenzal se ha mantenido en esto más alejado de su vecino el francés que esos dos idiomas ibéricos. No lo deben desatender quienes tan fácilmente confunden semejanza con parentesco en los hechos lingüísticos.

[2] Un proceso análogo de relajación, aunque con diferentes condiciones fonéticas, se está operando actualmente en los dialectos castellanos del sur de España, Canarias y algunas zonas americanas. Por supuesto, sin parentesco histórico, sólo en fonética general. Tampoco hay parentesco histórico (interdependencia) en el coincidente resultado de *ch* <-CT- en provenzal y castellano: *nuech, fach, noche, hecho*.

parte de España fueron romanizadas intensamente y tempranamente. La Galia del norte, conquistada más tarde, fué latinizada con mucho menor intensidad, como lo prueba el mayor número de palabras indígenas sobrevividas y el fuerte sustrato que impregna el sistema fonético del francés. Ha sido habitual considerar todas las Galias una unidad románica por el común sustrato céltico de su romance [1], tanto como por la unidad territorial y administrativa en tiempos romanos; pero tomar la clase de sustrato como criterio agrupador es un pie forzado, anterior al examen del romance estudiado. Una división *a posteriori* del examen, a base de lenguas de fuerte sustrato y lenguas de escaso sustrato étnico, me parecería siempre mucho más científica, por ajustada a la realidad. El grado de romanización y el grado de sustrato están en razón inversa. El provenzal podrá juntarse con el francés en que el sustrato del uno es galo y el del otro también; pero ¿de qué vale tal igualdad si ese sustrato galo ha fermentado activamente en el norte y se ha amortecido en el sur? [2] O dicho positivamente: la igualdad nominal (galo-galo) queda menoscabada porque la profunda y temprana latinización del sur fué eliminando los elementos de sustrato (en eso consiste la latinización progresiva de un territorio), y la imperfecta y más tardía latinización del norte permitió a sus elementos de sustrato perduración activa.

La Galia narbonense y la Hispania del Mediterráneo se igualan en lo profundo de su latinización. El grado de acomodación y fidelidad al tipo latino no ha sido incluído en la lista ortodoxa de factores que determinan el parentesco y el distanciamiento entre las lenguas romances (cronología, sustrato, procedencia de los colonos, divisiones administrativas); pero es factor más importante que cualquiera de ellos, porque da sentido a todos.

[1] No me propongo, amigo Corominas, examinar todas las derivaciones de la cuestión, y así tengo que dejar de lado intentos, como el de Heinrich Morf, de explicar la partición lingüística de la Galia por el triple sustrato de belgas, celtas y aquitanos, los tres pueblos que César encontró: *Zur sprachl. Glied. Frankreichs*, Berlín, 1911.

[2] Se suele achacar también a sustrato galo el cambio fonético -CT- > *it*, la sonorización de -P-, -T-, -K-, y la conservación de -S, comunes al norte y al sur. Pero ¿cómo de influjo galo si también son comunes a Iberia?

Luego viene la época tradicionalmente reconocida como decisiva para la participación lingüística de la Romania: la de las invasiones y reinos de los germanos. Y otra vez nos encontramos con el mismo fenómeno, y aun mucho más agravado: el sur de Galia e Hispania no son desviados del tipo latino; en la Galia del norte, los francos — y en menor grado los borgoñones — impregnan de sustancia germánica todos los aspectos de la vida y de la cultura.

La Gotia románica, cuya capital estuvo sucesivamente en Toulouse, Barcelona y Toledo, se ofrece otra vez como unidad lingüística, en frente de la Franconia románica. Pero esta unidad no es el resultado de la acción lingüística de los visigodos sobre los territorios de su imperio, sino, al revés, por su casi nula intervención en la marcha del romance: los visigodos eran escasos y estaban ya muy impregnados de romanismo. La parte activa se reduce a que, con la unidad política, se fomenta la coherencia de todo el territorio en el uso y desarrollo de la lengua, porque las acomodaciones del hablante con su sociedad, base tanto del funcionamiento como de la continua evolución de cada lengua, tienden a nivelarse por todo el reino. La unidad política de Hispania y del sur de Francia nunca estuvo duraderamente consolidada, pero la vinculación fué estrecha durante más de tres siglos y medio, y después siempre lo siguió siendo entre ambas vertientes de los Pirineos. Los visigodos se asientan en esta parte de la Romania a principios del siglo V. Cierto que ya en el primer tercio del siglo VI los francos les quitaron gran parte de las Galias, pero, fuera de que el dominio franco del sur fué de un tipo muy distinto del del norte, por un lado los visigodos retuvieron la Septimania hasta su desastroso fin (711), y por otro la Aquitania sufrió a fines del siglo VI y principios del VII una re-iberización por la invasión de los vascones. Todavía en el siglo VIII estuvo el sur de la Galia estrechamente ligado a la suerte de España por la invasión árabe; la batalla de Poitiers (732) fué decisiva para detener el avance musulmán, pero no puso fin a su dominación en las Galias (F. Codera, *Est. crít. de hist. árabe esp.*, Zaragoza, 1903). Los visigodos eran un pueblo de señores a quienes las leyes prohibían mezclarse con los « romanos »; cuando después se abolieron esas leyes y se igualó la

religión, los visigodos ya estaban en un rápido proceso de desnacionalización y fueron ellos los romanizados; sus huellas en el romance son pocas y solamente léxicas [1]. Los visigodos, pues, no constituyeron un factor de desviación lingüística para el romance de su imperio. Por consiguiente, el estrecho parentesco de las lenguas resultantes es la consecuencia de haberles dejado desarrollar libremente sus tendencias románicas, y, sobre todo, de no haber perturbado su carácter tradicionalista y conservador (con una débil excepción de que luego hablaremos).

En oposición a los visigodos, los francos conservaron secularmente su carácter nacional, su organización y sus leyes y costumbres germánicas. En el norte de las Galias, los francos se instalaron como pueblo y se mezclaron en grandes masas con los galorromanos en la vida rural y agrícola, en los oficios, en la administración pública y en la familia. Los francos (también en oposición a los visigodos) practicaron una consciente política de nivelación franco-galorrománica en las instituciones públicas y en la vida privada. La coexistencia de la lengua de los dominadores (corte, señores, guerreros y pueblo) con la de los dominados, trajo como consecuencia forzosa su interpenetración: la germanización del romance y la romanización del franco. Durante tres siglos, del VI al VIII (y aun más, pues los francos operaban entre el Soma y el Loira mucho antes de su ruptura con Roma), las tierras entre el Rin y el Loira eran bilingües. En las zonas más septentrionales el romance acabó por ceder a la germanización; más al sur, al revés. Los francos, aunque numerosos y asentados como pueblo, eran mucho menos que los galorromanos. Además los merovingios, y mucho más abiertamente los carolingios, se consideraban como los herederos de Roma, y ese ideal político no fué de lo que menos influyó en su final romanización. No hay modo de disentir de W. v. Wartburg cuando, refiriéndose a este largo proceso de romanización, dice que los francos aprendían y usaban el romance *ore germanico* [2]. Y no sólo lo hacían los francos, sino también los

[1] Cfr. E. GAMILLSCHEG, *Historia ling. de los visigodos*, *RFE*, XIX, págs. 117-150 y 229-260, y *Romania Germanica*, I, págs. 297-398.

[2] Para toda esta representación de la historia de los francos en las Ga-

galorromanos mismos mezclados con ellos e influídos en todos los órdenes de la vida por los conquistadores. Entonces se infiltraron duraderos fermentos germánicos, de modo que el romance se contaminó de germanismo en su mismo sistema. Además de los elementos francos numerables (fonéticos, morfológicos, sintácticos, léxicos) y de las tendencias germánicas que desde entonces se infiltran en la constitución misma del francés, tal situación histórico-cultural tuvo otra consecuencia indirecta: la de detener en el romance la progresiva eliminación de los elementos de sustrato céltico, puesto que estorbaba la progresiva acomodación del galorrománico al tipo ideal latino [1]. En suma: germanización, como proceso y estado cultural, implicaba en el mismo grado desatadura del modelo romano de cultura que las gentes estaban viviendo, una desviación o alteración del ideal a que hasta entonces se atenían las acomodaciones sociales que iban tejiendo la lengua.

El francés actual, con su carácter tan apartadizo de los otros idiomas románicos, es, pues, el resultado de una doble hibridación eficaz: la una, la acción del sustrato céltico, más triunfante que en ninguna otra región románica; la otra, la acción del superstrato franco, incomparablemente más persistente que la de ningún otro superstrato germánico. Ambas han convergido en apartar al francés del tipo latino, si lo comparamos con el italiano, el provenzal, el catalán, el castellano y el portugués. Así como el rumano, por su aislamiento geográfico desde el siglo III, por su existencia puramente dialectal hasta hace bien poco, y por la invasora vecindad de lenguas extrañas, se ha formado con una complexión mestiza, y entre las lenguas derivadas del latín es un idioma aparte, así también, en el resto más coherente de la Romania, el francés, nacido en territorio galo nunca bien latinizado y luego germanizado más intensamente que ninguna

lias, cf. E. GAMILLSCHEG, *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches*, Berlín-Leipzig, 1934-1936 (3 tomos); FRANZ PETRI, *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich*, Bonn, 1937 (2 tomos); W. v. WARTBURG, *Die Entstehung der romanischen Völker*, Halle, 1939.

[1] Cfr. mi artículo *Substratum y Superstratum*, en *RFH*, 1941, III, págs. 209-218.

otra región del imperio, es un idioma de mestizaje; y si se quiere recordar que todos los idiomas lo son, digamos que el francés lo es en tal grado mayor que el italiano, el provenzal, el gascón, el catalán, el castellano y el portugués, que constituye un tipo aparte. El francés se ha desarrollado con un carácter especialísimo, y en una auténtica partición lingüística de la Romania debe tener un sitio no compartido. Ningún otro idioma románico tiene personalidad tan innovadora como él, ninguno ha llevado tan lejos las líneas de la evolución propia.

Los francos, es verdad, no tuvieron en el Loira el límite de su reino: desde el siglo VI poseyeron casi todo el sur, y durante cerca de un siglo tuvieron en Cataluña su Marca hispánica. Pero más abajo del Loira sólo tuvieron un dominio político-militar, no de colonización. Donde el p u e b l o franco estuvo asentado fué en el norte, y allí cumplió en la cultura galorrománica una obra de germanización que unos cuantos nobles terratenientes, los funcionarios y los militares destacados en las regiones del sur, no podían cumplir. Ésta es también idea importante en W. von Wartburg, *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume*, Halle, 1936, y no me parece que sea forzar su interpretación si, de sus dos expresiones alternantes, «oposición entre el norte y el sur de la Galia» y «oposición entre el norte de la Galia y el resto del Occidente románico», hago yo hincapié en la segunda.

El grado de romanización inicial y el grado de fidelidad posterior a la tradición latina me parece un doble criterio de agrupación de las lenguas perfectamente legítimo. Con este criterio el provenzal, sin dejar por eso de ser galorrománico, forma grupo con el catalán, que no deja por eso de ser iberorrománico, y con el castellano y con el portugués. Todos ellos forman con el italiano el grupo de lenguas fieles (comparativamente con el francés) al tipo latino.

Dentro de este grupo esencialmente conservador, el castellano es el que se aparta otra vez (aunque muchísimo menos que el francés), por el número y la gravedad de sus innovaciones peculiares. Esta idea es básica en el libro magistral de Menéndez Pidal, *Orígenes del español:* el romance del este, sur, centro y oeste de España presentaba en los siglos X y XI una

sorprendente homogeneidad, envolviendo a un islote de excepción, que era la primitiva y diminuta Castilla. Esta pequeña Castilla (que todavía era más pequeña antes del siglo x), comprendía desde el alto Ebro hasta el Duero, pero aun en esta reducida región hay que hacer capitales distinciones histórico-lingüísticas: « Al norte se destaca la primitiva Cantabria, que abarcaba lo que originariamente se llamó Castilla Vieja, con Amaya, la Bureba, Campó y la Montaña » (§ 99_1). Región tendiente al arcaísmo lingüístico (lun*ciro ; ennos* 'en los' ; *conna* 'con la' ; pedaç*u ;* artículo *lo* en vez de *el).* Dejando ahora otra zona al sudeste, de influencia riojana (Alfoz de Lara, Clunia, etc.), la región que tiene un papel capital en la constitución de la que llegará a ser lengua española es la central: ciudad de Burgos, Cardeña, Covarrubias. Es « la región que, sobre todo a partir de la segunda mitad del siglo x, fué centro político y social del gran condado constituído por obra de Fernán González, y foco de creación, o al menos de irradiación, de las principales modalidades lingüísticas » (§ 99_4). Al hablado en esta zona central llama Menéndez Pidal « castellano común ».

Se puede, ciertamente, hacer un estudio comparativo de las lenguas literarias, sin atención a la geografía o con referencia a una vaga geografía de mera orientación. Entonces se podrá comparar, sin más, el catalán con el español, con el italiano o con el francés. Pero si la comparación tiene pretensiones de geografía lingüística, todas las reflexiones han de estar condicionadas por este hecho fundamental: el castellano es autóctonamente el hablar peculiar de un pequeño islote lingüístico, y las discordancias o concordancias que se le hallen con el catalán o con el provenzal, por ejemplo, sólo serán valederas para ese islote, y no para el resto del territorio peninsular. El que la fortuna política y militar de los castellanos haya extendido luego su propio hablar suplantando a los dialectos mozárabes del centro y del sur, al riojano, al navarro-aragonés y en parte al leonés, no borra quince siglos de historia lingüística anterior.

Pues bien: teniendo en cuenta la extremada limitación geográfica del castellano primitivo se puede entender mejor su papel de excepción: « El dialecto castellano representa en todas

esas características [1] una nota diferencial frente a los demás dialectos de España, como una fuerza rebelde y discordante que surge en la Cantabria y regiones circunvecinas». Cantabria y Burgos aparecen «en su evolución lingüística como región más indócil a la común evolución de las otras regiones, más revolucionaria, más inventiva, original y dada al neologismo» (§ 99_4).

Dentro de una geografía lingüística tan conservadora como es la de la Romania visigótica, estas disonancias dan al castellano una fisonomía singular, aunque las notas diferenciales son escasas y de mínima profundidad en comparación con las notas diferenciales del francés. Esas notas apartadizas, compensadas en cierto modo por otras, como la conservación de las sílabas finales (*-o, -a, -os, -as*), no impidieron a los humanistas españoles desarrollar ingeniosamente la tesis de que su lengua era la más noble de las neolatinas por su mayor fidelidad a la madre común [2].

La historia justifica también la disonancia castellana. Cantabria, Autrigonia y Vardulia (desde las actuales provincias vascas hasta Asturias) fueron siempre apartadizas. Doscientos años tardaron los romanos en conquistarlas. Aquellos rudos montañeses no sólo no admitieron para su suelo el dominio romano, sino que varias veces salieron de casa para luchar contra las legiones. Ellos ayudaron a Numancia, y en el año 56 a. J. C. fueron en socorro de los vascos aquitanos que luchaban contra Roma. Famosa en la historia de Roma es la sublevación de los cántabros, astures y vacceos en el año 29. Augusto

[1] Son *h-* por *f-*; *ž* por *ll* en *muger, paja;* G- perdida en *enero, ermano; ch* por *it* en *noche, pecho; z* por *x* < -SCI- : *azada, pez;* no diptongación de *ŏ, ĕ,* ante yod. Añádase que otras veces en que Castilla sigue el mismo rumbo lingüístico que extensas regiones peninsulares, el castellano se adelanta mucho en el resultado: fijación de los diptongos *ue, ie,* mientras las otras regiones vacilaban entre *uo, ua, ue, ie, ia;* monoptongación de *ei, ou;* fijación del artículo; reducción del diptongo *ie* en *-iello.*

[2] Cfr. ERASMO BUCETA, *La tendencia a identificar el español con el latín,* en *Homenaje a Menéndez Pidal,* I, págs. 85-108, y *De algunas composiciones hispanolatinas en el siglo XVII* (*RFE,* 1932, XIX, págs. 388-414). «Hispanolatinas» quiere decir que los tales productos resultaban escritos a la vez en español y en latín, como alarde de semejanza.

en persona dirigió la guerra (años 26-25), que no pudo acabar, ni él ni sus generales. Por fin Agripa le dió fin favorable el año 19, tras diez años de lucha, con increíble crueldad de un lado e increíble desprecio de la vida del otro. Diezmados, dispersos, vendidos como esclavos, todavía intentaron dos sublevaciones, una el año 16, otra tan tarde como en tiempos de Nerón. El imperio creyó entonces necesario vigilar el país con una guarnición permanente.

Tras las invasiones germanas, esa parte de España, desde Vasconia hasta Asturias, vivió más de 150 años a su albedrío, fuera del dominio visigótico, hasta que Leovigildo la incorporó en 574; pero aun en el siglo final del imperio visigótico vivió al acecho de su independencia [1].

La Castilla Vieja estaba en el corazón geográfico de la antigua Cantabria. Sus tierras, tan tarde y tan mal romanizadas, quedaron luego, en los primeros siglos de la Reconquista, aisladas lingüísticamente, entre los vascos corraciales del este, los Picos de Europa al oeste, y por el sur el desierto-frontera de los árabes. Ahora se llaman *Castella*, los Castillos, y sus habitantes renuevan la antigua vida de rudeza y de belicidad permanente, como avanzada del reino cristiano contra los musulmanes. Todavía en el siglo IX, cuando los castellanos salen por primera vez de los límites montañosos de la antigua Cantabria para instalarse en la meseta, en lo que había sido durante más de 150

[1] Así resume R. MENÉNDEZ PIDAL, *Historia de España*, III, pág. XLVII: « Perpetua pesadilla para los reyes godos fueron los pueblos de las montañas cántabropirenaicas. Toda conmoción o descontento lo acompañaban ellos con una sublevación. El primer rey que se propuso afirmar la robustez del Estado, Leovigildo, tropezó con los Cántabros y los Vascones; Recaredo sufrió irrupciones de este último pueblo; Gundemaro hubo de devastar la Vasconia; Sisebuto tuvo que someter a los Astures y a los Vascos Rucones; Suíntila, una vez más, somete a los Rucones y contiene el desbordamiento de los Vascones; Recesvinto tiene que acudir de nuevo a la irrupción de los Vascones; Vamba ahora, Rodrigo después; siempre estos pueblos más tardíamente romanizados se sentían ajenos a las ideas estatales romanas, rudos para comprender la sociedad política, como Estrabón había descrito a todos los Iberos. Los Astures y los Cántabros pronto, constreñidos por los peligros que sobrevinieron, se levantaron a ideas superiores: los Vascones, peor romanizados, tardaron en irlas adquiriendo ».

años un desierto estratégico [1], los castellanos refuerzan su ya importante sustrato lingüístico (= deficiente romanización) con una abundante inmigración de vascones sin romanizar o apenas iniciados en la romanización [2].

Pues bien: el castellano común ha salido, no directamente de la Castilla Vieja (antigua Cantabria), sino de esta primera región castellanizada entre el alto Ebro y el Duero, de esta región tarde y mal romanizada y luego reiberizada en parte en la repoblación de los años 900.

Así es como en geografía lingüística resulta el castellano el menos representativo de los idiomas iberorrománicos, porque su solar no fué más que un islote disidente, en medio de dialectos homogéneos que cubrían toda la península y que prolongaban su carácter común y básico (conservadurismo, fidelidad al tipo latino) por el sur de Francia.

Así es como, por paradoja, en una fisiognómica lingüística resulta el castellano el más ibérico de los romances peninsulares, porque sus rasgos característicos o son exclusivos o forman un conjunto exclusivo y propio de Iberorromania, y porque, aparte la explicación sustratista de algún cambio aislado como el de *f* > *h*, es evidente que, en bloque, la separatista evolución del castellano está en íntima relación histórica con la índole menos desiberizada (= menos romanizada) de los cántabros y sus sucesores. Una « mens iberica » ha presidido el desarrollo del castellano.

Así es, también, como en la historia externa (no lingüística) de estas lenguas, el castellano resulta el principal de los idiomas iberorrománicos, porque, por su fortuna y sus dotes políticas y guerreras, los castellanos tomaron en el siglo XI la hegemonía peninsular, trasplantaron su propio dialecto por reconquista a las tierras del centro y del sur, y lo contagiaron por ventajas generales a los leoneses y aragoneses, de modo que, por la época de los descubrimientos, el castellano se había con-

[1] Año 884, repueblan Burgos y Ubierna; 899, Cardeña; 912, llegan hasta el Duero: Roa, Osma, Clunia, San Esteban de Gormaz.

[2] Ver MENÉNDEZ PIDAL, *Orígenes*, pág. 499.

vertido en el español; es más, en el siglo XVI llegó a ser todavía la lengua del Imperio mundial de Carlos V [1].

Son tres criterios heterogéneos (el geográfico-lingüístico, el fisiognómico y el de historia externa), cuyo necesario discernimiento rara vez acatan los comparatistas, y que faltó del todo a W. Meyer-Lübke en aquel su intento de galorromanizar el catalán.

Aquí llego, amigo Corominas, al fin de mi jornada. Y como es de uso, resumo: se han hecho particiones de las lenguas romances atendiendo a muy tempranas discrepancias (en tiempos romanos) en unos pocos rasgos: así la partición en Romania Oriental y Romania Occidental; otras, atendiendo al origen común del posible sustrato lingüístico (Galorromania, Iberorromania); otras se intentan por el sello que les hayan dado los germanos destructores del Imperio romano. Un interés especial puede legitimar estas limitaciones, con tal que nunca se pierda de vista la limitación. Pero cuando se emprende el estudio comparativo de unas lenguas en su totalidad, como en la polémica con Meyer-Lübke, la única manera legítima es hacer entrar en la cuenta a la historia entera, desde la romanización hasta hoy. Por la partición de la Romania en Oriente y Occidente, el italiano resulta agrupado con el rumano enfrente del castellano; pero por la suma y resultado de toda su historia y por la totalidad de su incesante crecimiento respectivo, el italiano y el castellano están juntos, estrechamente emparentados entre sí y con el provenzal, catalán y portugués, mientras que el rumano es idioma inagrupable. Por el origen común del sustrato, el provenzal se junta con el francés en oposición (con distingos) a las otras lenguas romances; pero por la totalidad de su historia y por el conjunto de su constitución, el provenzal forma familia con el italiano, el catalán, el castellano y el portugués enfrente del francés. Hasta el siglo III, el latín de Dacia y el de Italia se oponía con ciertos caracteres (pérdida de la -S) al resto de la Romania; desde el siglo III el dacorrumano quedó aislado, e

[1] Cfr. mi *Castellano, español, idioma nacional*, 2ª edición, Buenos Aires, 1943, y el estudio, ya sugestivo por el título, de A. MOREL-FATIO, *L'espagnol, langue universelle*, en *Études sur l'Espagne*, 4e Série, París, 1925.

Italia forma grupo coherente con Galia e Iberia enfrente de Dacia. Dentro de lo que podremos llamar la « Romania continua », la provincia romana de las Galias mostraba hasta el siglo VI una coherencia lingüística cuyos variados residuos permiten hablar hoy de galorrománico; pero desde el asentamiento de los francos, el norte se desromanizó gravemente, y aunque por fin se rerromanizó, la lengua resultante tiene una constitución tan original, tan apartadiza del tipo común al resto, que dentro de la Romania continua el francés resulta inagrupable. Queda todavía el castellano, romance autóctono de un pequeño rincón mal romanizado, afortunado luego hasta ser una lengua mundial: comparado con los tan conservadores provenzal, catalán y portugués, presenta unos cuantos rasgos apartadizos. La tendencia estética a la simetría podría tentarnos a repetir para el castellano, en este grupo dos veces reducido, la conclusión del aislamiento que hemos hecho para el rumano y para el francés; pero la proporción de lo apartadizo y de lo acorde cambia ahora fundamentalmente.

El castellano tiene como diferenciales algunos rasgos aislados, ninguno que corra, como en el francés, por series de fenómenos. De manera que, aunque con algunos elementos extraños al carácter tradicionalista de las otras lenguas, el castellano, sobre todo si lo comparamos con el francés, entra en general en el grupo del portugués, leonés, aragonés, catalán, provenzal y gascón, una familia estrechamente unida. Si al correr de estas páginas les he agregado a veces el italiano, no es desde luego porque lo crea participante con igual carácter que los otros, sino que sólo lo equiparo a ellos en lo de la fidelidad al tipo latino, en oposición al francés disidente, sin desconocer por eso su fuerte y peculiar personalidad.

AMADO ALONSO

LINGÜÍSTICA I ETNOLOGIA PRIMITIVA A CATALUNYA

Són freqüents els casos de col·laboració mútua entre la filologia i l'etnologia primitiva. Per a l'explicació dels sediments lingüístics de totes les llengües que tenen una llarga història i que han absorbit restes de llengües anteriors desaparegudes, és de la més gran utilitat tenir fixat el quadre de l'evolució de l'etnologia del país en què s'han produït els fenòmens lingüístics, com ho és per a l'explicació dels parentius i de l'evolució dels pobles primitius comptar amb la discriminació dels al·luvions que han pogut aportar en les llengües històriques.

Evidentment, cal procedir sempre amb la major prudència i no arriscar-se a explicacions arbitràries, però sempre serà útil de confrontar els resultats obtinguts independentment i intentar posar-los d'acord.

Per a Catalunya el marc de l'evolució etnològica primitiva efereix, sens dubte, possibilitats considerables d'explicació. És per això que voldríem plantejar aquí alguns problemes comuns i sotmetre als nostres filòlegs algunes orientacions que creiem que poden ésser fructíferes.

*
* *

Més enllà de la romanització de Catalunya cal tenir present que el nostre país havia travessat diferents etapes etnològiques [1], que sens dubte es corresponen amb variades etapes lingüístiques.

En els períodes immediatament anteriors, Catalunya degué,

[1] La fonomentació detallada dels nostres resultats en relació amb l'Etnologia de Catalunya i de la Península, vegeu-la en BOSCH, *Etnologia de la Península Ibèrica* (Barcelona, 1932).

en tot o en part, parlar uns dialectes ibèrics, com altres territoris de l'E. d'Espanya i de la vall de l'Ebre. Les inscripcions de tipus ibèric de les monedes autònomes, algunes en pedra, i grafits a la ceràmica indígena del temps de la cultura ibèrica (entre el segle VI i la romanització) ho confirmen. Les llengües ibèriques poden tenir arrels molt profundes a Catalunya, car l'ascendència dels ibers i de les seves cultures se segueix fins a la cultura d'Almeria de l'eneolític (tercer mil·lenari a. de J. C.) La seva extensió en el territori català cal suposar-la sobretot per les comarques meridionals de les riberes de l'Ebre i Tortosa (Ilercavons) i per l'Urgell (Ilergetes), i àdhuc, per la costa, fins a endinsar-se a França, ben lluny a Provença, i al Llenguadoc. L'angle NO. de Catalunya, al N. del Montsec i a partir del Ripollès i del Berguedà, incloent-hi la Cerdanya, no semblaria apropiat per a haver parlat mai dialectes ibèrics, car els seus pobles no sofriren mai la iberització, encara que poguessin haver-ne experimentat influències indirectes; a la zona d'intersecció amb el territori pròpiament ibèric (Garrotxa, Plana de Vic, Bages), aquestes influències pogueren ésser molt sensibles.

En relació amb l'estrat ibèric, cal considerar el de les llengües cèltiques. La seva presència a Catalunya és indubtable, i si, per una part, comprovem l'existència al nostre territori de noms de lloc d'aqueix caràcter (noms en -DUNUM: BISULDUNUM-Besalú, VIRODUNUM-Verdú; i en -ACUM: Florejacs, Vulpellac, i Cucullae-Cogul), l'arqueologia ens els explica, demostrant que la més vella invasió cèltica, la del poble i de la cultura de les urnes de 900 a. de J. C., s'estengué àmpliament per gairebé tot el territori català, i se'n salvaren a penes les comarques tarragonines litorals i el Baix Ebre. L'extensió dels moviments cèltics al territori català i la forta influència que la cultura cèltica operà sobre la cultura ibèrica pertot arreu, fa que els noms en -ACUM, que s'han volgut de vegades explicar com de formació més recent, puguin ésser posats en relació versemblantment amb els dits moviments. Per altra part, els elements cèltics nostres semblarien procedir tots d'aquell moment tan antic, puix que al NE. de Catalunya els celtes foren esborrats, a partir del segle VI, pels moviments ibèrics, i nosaltres no sembla que hàgim tingut una segona celtització, com les terres

al N. del Pirineu, que al segle III veieren arribar els volques tectosages, els quals no passaren del Rosselló.

*
* *

Per sota dels estrats lingüístics ibèric i cèltic, poden imaginar-se'n almenys dos, amb certa seguretat, els quals arrencarien d'un temps molt antic, anterior a la penetració dels ibers i que representarien les llengües indígenes pre-eneolítiques.

Un d'ells és el dels pobles que desenvoluparen a Catalunya la cultura de les coves, possibles derivats dels antics capsians del paleolític i íntimament emparentats amb els pobles de la mateixa cultura, del S. de França. Un altre és el grup dels pobles pirinencs, que des de les comarques netament pirinenques s'infiltraren a l'eneolític fins al Pla de Bages, el Montseny i el Maresme, després d'haver dominat a tota la plana de Vic, el Gironès i l'Empordà; com també arribaren molt lluny a França. De la barreja d'aquests dos pobles, predominant l'un o l'altre, segons que el territori en qüestió fos més o menys allunyat de les comarques interiors del Pirineu (Alt Urgell, Vall d'Aran, Pallars), procedeixen les tribus de nom conegut històricament que cal considerar com a no ibèriques: Arenosis-Aranesos, Andosins-Andorrans, possiblement estesos per tot l'Alt Urgell, Bergistans, Ceretans-Cerdans, i els de nom desconegut, del Pallars i Ribagorça, formant el grup dels pobles de tipus predominantment pirinenc; Ausoceretes de la Garrotxa, Ausetans de Vic i Girona, els de menor barreja pirenenca; i, amb forta barreja ibèrica, els Indigetes de l'Empordà, els Laietans del Maresme i del Vallès, els Lacetans del Pla de Bages i la Segarra i els Cossetans del Camp de Tarragona, barreja que devia ésser molt accentuada tan sols en els Cossetans.

D'aquest estrat pre-ibèric, l'element no pirinenc lògicament ha de tenir afinitats lingüístiques amb els pobles de l'altra part del Pirineu, els Sordons de les Alberes i del Rosselló i els Elisics del Narbonès, considerats aquests, amb més o menys fonament, com a pertanyents a la familia lígur del S. de França.

L'estrat ètnic pirinenc caldria identificar-lo lingüísticament amb els pobles de parla eusquèrica, de les llengües dels quals

hi ha rastres indubtables a tot el Pirineu català (Llasquarre, Araós). El caràcter dels pobles que parlaven aquestes llengües, sense que això vulgui dir que no puguin tenir totes les influències ibèriques que siguin comprovades, l'hem cregut sempre no ibèric. El veïnatge de pirinencs i almerians (els avantpassats dels ibers) fa possible d'explicar-se la infiltració d'elements lingüístics ibèrics en l'euzkera, i àdhuc, si es comprovés, la seva iberització. Malgrat tot, creiem que l'euzkera resta una llengua no ibèrica i d'un tipus diferent, que degué ésser la pròpia dels pobles pirinencs [1].

*
* *

Existeix encara un estrat lingüístic més antic a Catalunya?

Des del punt de vista de l'etnologia primitiva es pot admetre que abans dels pirinencs i dels capsians del neolític hi pogué haver una altra etapa de la població de Catalunya, d'arrels paleolítiques, ja sia al Pirineu (la dels avantpassats dels bascos-pirinencs al paleolític superior), ja en altres comarques de més al Sud: la dels antecessors del capsians en el paleolític inferior.

Lingüísticament, sembla comprovar-se a les comarques pirinenques l'existència d'un tipus de nom de lloc molt primitiu, monosil·làbic sovint (Ger, All, Ur, etc.), que potser representa un element diferent del basc. Semblaria estar en relació amb el substrat més primitiu, del qual s'han trobat rastres no sols al Pirineu espanyol, sinó a tota la zona cantàbrica, als Alps i al N. d'Itàlia. Hi hauria la possibilitat de posar aquest substrat en relació amb les llengües parlades pels pobles paleolítics d'aquestes regions, que en realitat tenen una cultura molt emparentada, almenys a Espanya, França, i Suïssa (l'anomenada franco-cantàbrica). Si bé és molt probable que en aquest grup de pobles primitius paleolítics hi hagi les arrels dels pirinencs i, per tant

[1] Sobre la naturalesa no ibèrica dels pirinencs-bascos, vegeu la nostra *Etnologia de la Península Ibèrica,* on es resumeixen i citen els nostres treballs anteriors; i sobre el caràcter no probatori dels elements ibèrics que puguin comprovar-se dintre de l'euzkera per a fixar el caràcter ibèric d'aquest i del poble, vegeu la nostra polèmica amb HUG SCHUCHARDT, citada també a l'*Etnologia*.

dels bascos, aquests poden haver cristal·litzat en el grup pirinenc, després del paleolític, i perdudes les seves afinitats amb els de les altres comarques relacionades amb el seu territori al paleolític, i, per tant, l'euzkera primitiu podria haver-se format també aleshores i representar una etapa lingüística posterior al substrat esmentat, que a Catalunya representarien els noms de lloc a què ens referim.

*
* *

No ens correspon a nosaltres de fer l'estudi del que dintre del català representa una supervivència dels diferents estrats lingüístics primitius. Creiem, però, que seria de la major importància arribar a classificar el que pugui atribuir-se als uns o al altres, i que en relació amb els resultats que s'obtinguessin caldria revisar especialment tota la nostra toponímia.

El dia que coneguem bé el que resta dintre del català de les llengües primitives de Catalunya, ens podrem explicar segurament moltes coses obscures de la gestació de la nostra llengua.

Una d'elles serà per què el català es formà en relació amb les varietats de la llengua d'oc. Els elements ètnics de tipus no ibèric de la Catalunya vella forçosament ressorgiren o el seu heretatge pesà considerablement en els segles de l'alta Edat Mitjana, en el temps de la gestació del llenguatge, quan, desfeta la unitat romana, els nostres comtats pirinencs restaren aïllats de les antigues terres ibèriques dominades pels sarraïns i en íntima connexió amb els països d'oc, feudataris dels francs. Les primitives afinitats pre-romanes matisaren la descomposició del llatí a part del procés que formà les altres llengües romàniques peninsulars, i, a més, degué tenir-hi considerable influència la possible supervivència, en les comarques pirinenques més interiors, on potser el llatí a penes si havia penetrat o almenys ho havia fet molt superficialment, de restes de les llengües primitives.

I no sols la supervivència lingüística pre-romana degué ésser activa en l'aspecte lexical. En la fonètica dels dialectes catalans és, sens dubte, possible de trobar una causa de diferenciació que s'enllaci amb aquells estrats primitius. La fonètica de

la Catalunya nova, més emparentada amb la fonètica aragonesa i valenciana, té potser la seva explicació en el caràcter ibèric dels seus territoris a l'època pre-romana, així com les diferències fonètiques, dintre del català occidental entre les terres de l'Urgell i les del N. del Montsec, poden obeir també a la diferència de la base ibèrica ilergeta respecte de les comarques del Pallars i Ribagorça, on els ibers segurament mai no penetraren.

Encara, certes fronteres dialectals que coincideixen més o menys amb les antigues delimitacions de les tribus primitives, poden tenir semblant explicació. Pensem en el límit del català oriental, coincident amb les fronteres dels ilercavons i dels cossetans i en les infiltracions de fenòmens d'una o altra varietat del català al llarg d'aquella frontera, com és el cas de les comarques del Priorat, situades entre els ilercavons, els ilergetes ibèrics i els cossetans, que representen una barreja d'ibers i de capsians.

P. Bosch i Gimpera

NOMS DE LLOC CATALANS D'ORIGEN GERMÀNIC

Molts estudis moderns d'etimologia toponomàstica estan tan plens d'ètimons suposats, d'arrels pertanyents a llengües ignotes (protobasc, llenguatges pre-indoeuropeus, del substrat mediterrani etc.) i d'àrdues encavallades d'hipòtesis, que per al lingüista amic de trepitjar terrenys ferms, ja comença d'ésser un plaer rar de trobar en un estudi actual l'explicació d'un nom per elements pertanyents a llengües modernes, ben conegudes i fàcilment controlables. Per una vegada ens permetrem de navegar contra el corrent, i d'arrenglerar sota els ulls del Mestre estimat, exemple excels del més sa positivisme científic, una sèrie de noms de lloc catalans d'origen fins ara desconegut i d'aspecte a primera vista enigmàtic, però que provenen modestament de noms de persona germànics medievals [1]. I podrem veure que aquesta mena d'etimologies sovint no requereixen investigacions menys complexes que les de nissaga prehistòrica ni són menys riques d'ensenyaments metodològics, històrics i fonètics.

Noms en « -ren(y) »

El nom del poble de *Gombrèn* o *Gombreny*, en el Ripollès [2], no sembla d'origen clar. L'única idea que ocorre de primer an-

[1] Tots els noms que estudio manquen al llibre tan útil i ben fet d'AEBISCHER sobre els noms de lloc catalans d'origen personal. N'hi manquen encara molts més, que penso recollir un dia en un treball especial. Tots ells manquen també a l'obra de GEORG SACHS sobre els noms de lloc espanyols d'origen germànic, la part del qual dedicada a Catalunya no recull sinó una ínfima part dels existents en el nostre país.

[2] Hi ha també una *Coma de Gombreny* en el terme de Queralbs, a la mateixa comarca.

tuvi, és relacionar-lo amb el mot cèltic *COMBOROS 'apilotament, acumulació, claper', d'on ve el fr. *encombrer*, it. *ingombrare*, cat. *escombrar* etc., i del qual no manca algun representant en la nostra toponímia, com Sant Guillem de *Combret*, nom d'una ermita a les muntanyes de Canigó (terme del Tec). Però no hi ha res d'això.

Precisem primer la forma actual del nom. L'oficial ha estat, fins a 1933, *Gombreny* (pron. **gumbrén**), i aquesta sembla ésser la forma usada entre la gent de les poblacions allunyades de la localitat. Així ho he sentit dir a un ramader empordanès a la fira de Gósol, i En J. M. de Casacuberta em comunica que ho ha sentit pronunciar d'aquesta manera (o en la variant vulgar, menys usada, **mumbrén**) a persones de Borredà, de Sant Quirze de Besora i fins de Ripoll. Però en la rodalia del poble, al mateix Gombrèn, a Mogrony, a Mataplana, a Aranyonet, he pogut constatar moltes vegades que no s'usa altra forma que *Gombrèn*. Atesa aquesta raó i el fet que, com veurem més avall, la forma amb *-n* és la més conforme a l'origen, la comissió de tècnics, presidida pel nostre homenatjat, que preparà l'any 1933 la llista esmenada dels noms dels pobles de Catalunya, aprovada després amb caràcter oficial per la Generalitat [1], adoptà com a nom oficial *Gombrèn*. La forma amb *-n-* és l'única emprada en l'ètnic *gombrenès*, vulgarment **gumbernés**, molt popular en el país i usat per Verdaguer [2].

No es pot posar en dubte que el «lloc de *Gomsen*, parròquia de Sant Pere de Montgrony», anomenat en una escriptura de 1347 [3], és idèntic a Gombrèn. Que aquella grafia no és una errada o un lapsus, ho prova el fet que és la que surt constantment en els documents de l'època, dels anys 1278, 1346, 1368, 1372 i 1376 [4]. El context de tots aquests documents indica amb evidència que es tracta del poble de Gombrèn i no d'una altra localitat.

[1] *Llista dels Noms dels Municipis de Catalunya, dreçada per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, 1933.

[2] En *Lo Comte Arnau (Aires del Montseny)*, *Obres Completes*, Barcelona, 1905 i ss., tom VI, p. 353.

[3] SERRA I VILARÓ, *Les Baronies de Pinós i Mataplana*, p. 334.

[4] Íd., pp. 311, 376, 309, 378 i 353.

No gaire lluny de Gombrèn, en l'alt Berguedà, existeix el municipi de *Gisclareny* (sentit per mi **ziskləréɲ** a Puig-reig, Gósol, Gresolet i altres localitats, **siskləréɲ** a Gresolet), compost de diversos veïnats que s'escampen per les muntanyes entre Bagà i Saldes. Doncs bé, el nom antic d'aquest poble presenta la mateixa *s* en lloc de *r* que ens ha intrigat en el cas de Gombrèn: en un document del tercer quart del segle XIII el llegim escrit *Gisclasen* [1]. Posteriorment apareix ja la *n* final palatalitzada: *Gisclaseyn* 1313 i 1361 [2]. Però la *-s-* no comença a sortir convertida en *-r-* fins a la segona meitat del segle XIV: *Gisclareyn* 1350 [3], *Gasclaren* 1359 [4], *Gisclareny* 1394 [5]. Ara bé, salta a la vista que *Gisclasen* no és altra cosa que el nom de persona germànic medieval GISCLASIND. El gran Corpus de l'onomàstica germànica antiga, l'*Altdeutsches Namenbuch*, de Förstemann, registra aquest nom en les formes *Gisilsind* i *Gisalsind* [6], però pel mateix recull pot veure's que els noms que contenen l'element inicial GISIL- sovint el presenten en la forma GISLA- o GISCLA- *(Gislamar, Gisclafrid* etc.) [7].

L'etimologia que acabem de trobar per a *Gisclareny* ens dóna llum sobre la de *Gombren(y)*, que serà un altre nom de persona en -SIND: GUMESIND [8], usat efectivament en la Catalunya medieval, com pot veure's en el treball d'Aebischer [9].

El fenomen de rotacisme o canvi de *s* sonora entre vocals en *r*, que observem en els nostres dos noms, no és gens rar en la

[1] Íd., p. 99.

[2] Íd., pp. 127 i 169.

[3] Íd., p. 146.

[4] « Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón », XII, p. 66.

[5] SERRA, *op. cit.*, p. 31.

[6] Tom I, columna 655.

[7] L'epèntesi de *c* entre *s* i *l*, com és sabut, és de regla en els germanismes romànics i, almenys en part, sembla ja remuntar a les bases germàniques dialectals. Recordem SLAITAN *esclatar*, SLIHT *esclet*, SLAG cat. ant. *esclau* 'rastre', SLAHTA it. *schiatta* etc.

[8] FÖRSTEMANN, col. 692.

[9] *Onomastique Catalane du IXe. au XIIe. Siècles* (extret de l' « Anuari de l'Oficina Romànica » de la Biblioteca Balmes, I), p. 38.

toponímia de l'Alta Catalunya. El poble d'*Iravals*, a la Cerdanya francesa, és anomenat *Isavals* a l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell; el de *Glorianes* en el Conflent, era antigament *Glosianes*, provinent segurament de CLAUDIANAS; *Mirapol* (vulgarment *Moripol*), agregat de Gósol (alt Berguedà) [1], vindrà potser de MANSIO PAULI, i en tot cas apareix escrit *Mesapolo* en el dit Acte de Consagració; *Carerac* surt de *Caresac* CHARISIACUM (Balari, *Orígenes*, p. 12); més avall veurem com *Ralleu*, un altre poble del Conflent, ve de *Asaleu*; en aquest mateix volum (p. 187) es recull el rossell. *enfarenat* < **enfasenat* = cat. *enfeinat*, oc. *afasendat* (FACIENDA); *xaruc* < oc. septentr. *chazuc* CADUCUM, relíquia de les *Cançons de gilós* dels trobadors llemosins; i més exemples, en Alart, *Rom.*, IV, 465-7. No manquen tampoc els casos en què el canvi de *s* sonora en *r* es fa darrera de consonant, com en el cognom *Tolrà* o *Toldrà* per *Tolzà*, de *Tolosà*. Quant a la intercalació d'una *b* en *Gombrèn* < **Gomrèn* < *Gomzèn* (que així s'ha de llegir evidentment el *Gomsen* dels documents), ja no és necessari d'explicar-la.

El canvi de *-n*, provinent de *-ND'* en *ny*, no té explicació fàcil. Crec que es tractarà d'una conseqüència de la vacil·lació entre *-n* i *-ny* en els casos en què aquesta final prové de NN; com en *engan* i *engany*, *Joan* i *Jovany*, *cana* i *canya*, *cànem* i *cànyem* (cf. *BDC*, XXIII, 255 i 256). Aquesta vacil·lació devia estendre's a casos en què només la *-n* era normal fonèticament, com quan provenia de ND. El freqüent nom de lloc *Coll Pan* [2] (COLLIS PANDUS 'corbat', anàleg al més modern i tan corrent *Coll Tort*) apareix alguna vegada en la forma *Coll Pany* [3]. El poble berguedà d'*Olvan* (vulgarment *Alvan*), del qual ignorem l'etimologia, apareix escrit en el Cens de Catalunya de Pere III *loch del Vayn*.

[1] Cf. la masia de *Mirapols* en el terme de Cantallops (Alt Empordà).

[2] Hi ha llocs d'aquest nom a la Serra de Sant Amand, prop de Ribes (Ripollès) (TORRAS, *Pirineu Català*, IV, 48), a la de Mogrony, terme de Campelles (mateixa comarca) (*ibíd.*, IV, 163), prop de Font-romeu (Cerdanya) (*ibíd.*, IX, 288).

[3] Prop d'Espinavell, terme de Molló (Ripollès) (TORRAS, I, 22). Hi ha també una *Serra del Pany* al terme de Brocà (Berguedà) i un *Coll Pan* o *Coll Pany* (pronunciat de totes dues maneres en el país) en el de Gombrèn.

El nom de la localitat de *Cabrenç* [1] en el Vallespir, es pronuncia **kəbrẽns** a la banda empordanesa, on ha donat nom al poble de *Maçanet de Cabrenys*. Aquest nom, que sembla sortir del nom de persona llatí CAPRENTIUS, és escrit *Cabrens* l'any 1141 [2] i en el segle XIII [3], *Cabrenç* en el XIV [4], *Cabruç* (errada de lectura per *Cabrenç*) 1359 [5], *Cabrenç* 1385 [6], *Cabrens* 1396 [7], *Cabrenchs* 1427 [8], *Caprencio* 1435 [9], *Cabrenys* 1673 [10]. En els altres casos de noms en -SIND que estudiem a continuació, apareixen molts altres exemples d'aquesta *-ny*.

Si, una vegada convençuts que la terminació *-reny* pot venir de -SIND, anem a la recerca d'altres noms de lloc en *-reny* que puguin tenir el mateix origen, no deixarem de trobar-ne d'altres. Ja Meyer-Lübke [11] va demostrar que *Castell de l'Areny*, un altre poble del Berguedà (que pròpiament caldria escriure *Castell d'Alareny*), ve de CASTELLUM ATHALASINDI [12].

D'*Estelareny*, agregat d'Anserall (Alt Urgell), no puc afirmar res amb seguretat perquè em falten formes antigues documentals. Però un nom de persona germànic *STILISIND és molt possible, puix que el radical STILJA- no és gens desusat (*Stilico, Stillihilt, Stillerat, Stillolf*, Förstemann 1364) i la terminació -SIND és de les més fecundes.

No puc, en canvi, indicar quina és la base germànica del

[1] ALART, *Not. Hist. Comm. Rouss.*, 131; BOSCH DE LA TRINXERIA, *Records d'un Excursionista*, 103; VERDAGUER, *Canigó*, II, 202; íd., V, 48.

[2] ALART, *Not. Hist. Comm. Rouss.*, 142.

[3] SERVERÍ DE GIRONA, *Prés d'un Jardí*.

[4] *Crònica de Pere III*, p. 185.

[5] « Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 122,

[6] ALART, *Not. Hist. Comm. Rouss.*, 179.

[7] « Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 201.

[8] ALART, *op. cit.*, 189.

[9] ALART, *Doc. Géogr. Hist.*, 85.

[10] ALART, *Not. Hist. Comm. Rouss.*, 200.

[11] *BDC*, XI, 11 i 13.

[12] Ultra la forma antiga adduïda per MEYER-LÜBKE, tinc anotades les següents: *castello Adalasindo* 1017 (MONSALVATJE, *Noticias Históricas del Condado de Besalú*, I, 275), *Castell de Leseny* 1326 (SERRA, *op. cit.*, 487).

nom del riu *Bastareny* [1], afluent de l'alt Llobregat, situat com tots els noms anteriors en la regió pirinenca, però les formes antigues *Bestasinde* 1061 [2], *Bestessen* 1087 [3], fan sospitar que cal cercar-li l'origen pel mateix camí i que En Montoliu (*BDC*, X, 16) i En Moll (*Diccionari Alcover*, s. v.) no ho encertaren en voler cercar-hi el mot *areny* 'sorral' [4].

D'altra banda aquesta última sembla que ha de continuar considerant-se l'etimologia més probable de *Balsareny*, poble de Bages, el nom del qual, com indicà Balari (*Orígenes Históricos de Cataluña*, 77) sembla que ha de descompondre's en BALTEUM ARENĔUM 'balç o cingle d'arena' (o bé 'balç de l'areny', mirant aquest darrer mot com a substantiu i no com a adjectiu). Ho comprova la forma antiga *Balciarenno* de 990, citada per Balari, p. 77.

El canvi de *-n* en *-ny* no s'ha produït en *Torèn*, poblet agregat a l'ajuntament de Saorra (Conflent), el nom del qual, escrit *Torent* o *Thorent*, existeix com a cognom en la Catalunya espanyola. L'antiga forma *Torresindo* de l'any 950 [5] em fa creure que es tracta del nom d'home gòtic THURISIND (Förstemann 1470) que, convertit en **Torerèn*, haurà passat a *Torèn* per superposició sil·làbica o haplologia. La forma moderna es troba ja en *Toreno* 1337 [6], *Toren* 1359 [7], íd. 1396 [8].

[1] Els noms de riu provinents de noms de persona són molt freqüents a Catalunya: *Valira* VALERIA, *Freser* FREDARI, *Gaià* GALLIANUM, *Francolí* FRANCULIN, *Rigard* RICGARD etc.

[2] MIRET, *Ant. Doc. Cat.*, 11.

[3] SERRA, *op. cit.*, 391.

[4] Es podria pensar en BERTISINDIS (Förstemann 295), d'on **Berterèn* i, amb una dissimilació con la de SARTOR > *sastre*, **Besterèn* i *Bastareny*, però justament les formes antigues indiquen que la primera *s* és més antiga que el canvi de la segona en *r*. En canvi ha d'ésser aquest BERTISINDIS el que ha donat el nom del poble aranès de *Betrén*, com ho demostra la grafia en baix llatí *Bertrendo*. (Altres noms de pobles aranesos d'origen personal germànic: *Bausén* BELISIND, *Aubert* ALBERHT, *Betlan* BETILA, -ANIS, *Escunyau* SCONIALD, *Montcorbau* cf. el nom d'home *Corberan*, del mateix radical amb terminació -HRAMN).

[5] MARCA, *Marca Hispanica*, 865, confirmada per ALART, « Bull. Soc. Agr. Pyr. Or. », X, 82.

[6] ALART, *Stils de Villefranche*, 33.

[7] « Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 129.

[8] Íd., p. 99.

Tampoc no s'ha produït en *Truitarens,* veral de Vilallonga de Ter. Aquest * TROCTISINDUS, el mateix que els noms portuguesos en *Trote-*, *Troite-*, *Truite-*, estudiats per Meyer-Lübke, (« Sitzber. Wien », CXLIX, 2, 23, cf. Brüch, *ZRPh.* XLI, 688-9), conté el gòt. *(ga)draúhts*, amb substitució de la inicial DR-, inoïda en llatí, per *tr-*, com en el cast. *trapo.*

No sempre els noms de lloc provinents d'antropònims en -SIND han mudat la -S- en *-r-*. En *Espaén*, agregat de la Guàrdia (Alt Urgell), que l'any 1357 surt en les tres formes *Spaen*, *Spasen* i *Spaseny* [1], i representa SPANOSIND (Aebischer, *Ét. de Top. Cat.*, 29, cf. l'arrel SPAN- de Förstemann 1355), la *-s-* ha caigut. En *Requesens*, nom del conegut castell empordanès d'on eixí l'il·lustre llinatge català, provinent de RICOSIND (Förstemann 1269; Aebischer, *Ét. de Top. Cat.*, 25), o bé del cèlebre nom gòtic REKESWINTHS *(Recesvint)*, la *-s-* s'ha conservat fins avui. Però entre les grafies antigues que tinc anotades — *Rechesen* 1074 [2], *Recherenno* 1210 [3], *Requeren* segle XIII [4] — no manquen testimonis del rotacisme, que s'ha imposat en el cas de la masia de *Can Requerens* prop d'Arbúcies (Selva) [5].

Noms en « -riu »

Arderiu o *Ardariu* és el nom d'una masia situada al SE. i dins el terme de la Pobla de Lillet (alt Berguedà), bastant difós així mateix com a cognom (segons el *Diccionari Alcover*, a les províncies de Barcelona i Girona i a la ciutat de València). En els temps medievals aquesta masia, llavors qualificada de *uilla*, sembla aver tingut força importància. Heus ací, per ordre cronològic, les mencions antigues que en conec:

Ardariz 1017, MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1003.
in uilla Ardarid 1174, SERRA, *op. cit.*, p. 46.
Arderiu 1388 i 1576, *ibíd.*, pp. 70 i 388.

[1] SERRA, *op. cit.*, 394.
[2] *RLR*, III, 278.
[3] ALART, *Privilèges*, 95.
[4] *RLR*, 2ª Sèrie, II, 58 n.
[5] AEGERTER, *Mapa del Montseny*, Centre Excursionista de Catalunya.

En Moll, en el *Diccionari Alcover*, després d'ocórrer-se-li relacionar-lo amb el nom de persona germànic HARDARĪC, hi renuncia per no saber explicar com -IC s'ha pogut convertir en *-iu*; aquesta terminació, segons ell, sols podria sortir del «sufix» -ID, i, per demostrar-ho, recorda que *Llofriu* ve de LOTFRID. Ara bé, un nom * *Hardarid*, ni existeix en l'onomàstica germànica, ni hi ha pogut existir, perquè si bé és veritat que l'element inicial HARD(A)- és dels més freqüents i productius, no hi ha un element final -RID sinó únicament -FRID; ara bé, un * *Hardafrid*, admetent que existís, no podia donar *Arderiu*.

Es tracta realment del ben conegut HARDARIC (Förstemann 757) i l'explicació és senzilla. En l'origen es digué en baix llatí VILLA HARDARICI 'vila o mas d'Ardaric'. El genitiu HARDARICI, un cop perdut o sobreentès el nom comú VILLA, evolucionà palatalitzant la C davant I en la forma que és normal en català i, així com PACEM donà *pau*, HARDARICI es convertí en *Ardariu* [1]. Les mencions antigues del nostre nom, amb llurs grafies en *-d* i en *-z*, confirmen que la seva *-u* surt d'una C llatina palatalitzada; tots els lectors assidus del baix llatí de Catalunya estan acostumats a trobar formes vulgars con *leder* o *lezer* LICERE, *pad* o *pa(t)z* PACEM etc.

El cas d'*Arderiu* no és únic ni de bon tros. Són ben coneguts els nom de lloc castellans i portuguesos en *-(r)iz* provinents del genitiu de noms germànics en -(R)IC, i els noms del Sud d'Espanya en *-(r)iche* (*Escriche*, *Formiche* etc.) d'igual origen, amb la representació mossàrab de C palatalitzada per *ch*. Però Meyer-Lübke no estigué encertat en creure [2] que aquests noms no existeixen en el domini català.

En el terme de Brocà (alt Berguedà), prop de Gréixer, hi ha la important i antiga masia d'*Escariu*, el nom de la qual, avui pronunciat *Escriu* com he pogut constatar en nombroses excursions (hi ha també una *Coma d'Escriu* en el terme de Queixans, Cerdanya), és idèntic etimològicament al del poble d'*Escriche*,

[1] Prop d'Arderiu hi ha l'*avetar d'Ardericó* (TORRAS, *op. cit.*, V, 126) que presenta un diminutiu del mateix nom de persona, diminutiu que retrobem en la *Font d'Ardericó*, a la Serra del Port del Comte, en el Solsonès (*ibid.*, VIII, 406).

[2] *Das Katalanische*, p. 160.

a la província de Terol (d'ací el cognom valencià *Escrig*), *Escariche* (Guadalajara), i al nom de lloc portuguès *Escariz* (per al qual vegeu Lautensach, en « Volkstum und Kultur der Romanen », VI, 147) i gallec *Ascarriz* (Coruña), i representa ASCARICI, genitiu llatí del nom d'home germànic ASCARĪC (Förstemann 148). Mencions antigues: *Escariu* 1256, 1292, *Schariu* 1306, *Escariu* 1368 (Serra, *op. cit.*, pp. 391, 112, 120 i 185).

Gitarriu és un llogaret de la Garrotxa, pertanyent al terme de Sales. Encara que avui el nom es pronuncia tal com l'he escrit (és a dir **žitərĭu**) i així ho he sentit moltes vegades, a Sant Aniol, al Molí, a Bianya etc., la grafia *Guitarriu* ha estat fins fa poc la corrent [1], i és la més antiga, puix que en documents llatins de 1228 i 1362 es llegeix *Guitarrivo* (Monsalvatje, XVI, 275) [2]. Aquesta consideració obliga a rebutjar l'explicació d'Alcover [3], que hi veia un compost de l'imperatiu del verb *gitar* amb el substantiu *riu*, i a cercar-hi el genitiu del nom de persona germànic WITIRĪC (Förstemann 1572), ben conegut en l'Espanya visigòtica i avui representat pel nom de poble gallec *Guitiriz* (prov. Lugo i Corunya). Quant al pas modern de *Guitarriu* a *Gitarriu*, cal posar-lo en relació amb palatalitzacions recents com les que han sofert els cognoms *Gifre* (o *Xifra*), *Ginart, Ginovart, Gitart* (vegeu *Diccionari Aguiló*), per *Guifre* WIFRID, *Guinart* WINHARD, *Guinovart* WINOARD, *Guitart* WITHARD, i el nom de lloc *la Geltrú* (vegeu més avall).

El mateix reforçament de la -R- en *-rr-* que hem vist ací i en *Ascarriz*, degut al sentiment de la composició del nom (WITIRIC = WIT- + RIC-), [4] el retrobarem en *Llongarriu* nom d'una

[1] Escriuen d'aquesta manera BOTET I SISÓ « Geogr. Gen. de Catalunya », ALSIUS *(Nomenclátor Geográfico-Histórico de la Provincia de Gerona)* i MONSALVATJE *(op. cit.)*. En canvi, TORRAS (*op. cit.*, vol. II), el mapa d'Estat Major al 20.000 i el mateix Alsius tenen ja *Gitarriu*.

[2] Val a dir que Alsius, que cita també l'últim d'aquests textos, hi dóna la lliçó *Gitarrivo*.

[3] *BDLC*, IX, 322.

[4] Aquest sentiment de la composició en els noms germànics podria indicar l'existència d'importants nuclis bilingües romano-germànics, perquè d'una banda els francs i visigods no tenien en llur llengua el doble fonema r i r̄, i d'altra banda els hispano-romans, que posseïen aquesta distin-

esglesieta rural de la Vall de Bianya, a la mateixa comarca. Encara que no en conec formes antigues, no vacil·lo a identificar aquest nom amb un nom de persona germànic * LANGURIC (d'on *Llongarriu* amb metàtesi de les vocals), que si bé no fou recollit per Förstemann, és d'existència molt probable, vist que tant la terminació -RIC com l'element inicial LANG- (*Lang(u)bard, Lang(u)wich, Lancpert* etc., Förstemann 1012-3) són dels més productius de l'onomàstica germànica.

Els *Plans de Llandrius*, prats en els afores de Camprodon, tenen en llur nom una *-s* secundària, corresponent a la pluralitat de peces de terra que els constitueixen, però no es pot dubtar a identificar aquest nom amb el de persona LANDIRIC.

Ja és menys segura, en canvi, l'etimologia de *Toloriu*, poble de la Cerdanya espanyola. Però la grafia antiga en *-rid* (i la variant en *-rit*, a la qual no manquen exemples anàlegs en les antigues escriptures de Cerdanya [1]) fa creure que en tot cas la base terminava en -RICI o -RICE:

> *Tolorit* 1143, MIRET, *Castellbò*, p. 375.
> *Tolerid* i *Toleriuo* 1258, ALART, *RLR*, XII, 121.
> *Toloriu* 1359, « Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 89.
> *Toloriuo* 1408, SERRA, *op. cit.*, 427.

Si es tracta d'un nom d'home hipotètic * TOLURIC, de la mateixa família, no gaire abundosa, dels *Tollo, Tolleib, Tolman* etc., recollits per Förstemann (col. 1400), o d'una altra cosa, no goso assegurar-ho. Tampoc no asseguraré si el mateix nom de persona es troba a Suïssa, a la Sobreselva, en el de lloc *Tuleritg*, terme de Flem («Kreis» Trin); ací *-itg* < -ICU, cf. *Sumvitg* (poble) SUM-

ció en llur sistema fonètic, no podien tenir el sentiment de la composició dels noms germànics. Les dues circumstàncies solament podien concórrer en els francs i visigods bilingües. Deducció de gran importància per a la història de la colonització germànica. Però cal advertir que no és pas segura. No es pot descartar, en efecte, una etimologia popular merament romànica que veiés en -RIC el mot romànic *ric*, d'origen germànic també, si bé independent.

[1] Per a tota aquesta qüestió de les grafies del representant de -C palatalitzada en els nostres documents en baix llatí, vegeu l'estudi d'Alart en la *RLR*, XII, 112 i següents.

MUM VICUM, *Turitg* (nom sobreselvà de Zuric) TURICUM (Planta-Schorta, *Rätisches Namenbuch*).

El mateix he de dir dels dos llogarets de la mateixa comarca que porten el nom de *Caborriu* o *Coborriu* (avui pronunicat **kuburíu̯** o **kubəríu̯**), un d'ells pertanyent al terme de Bellver i l'altre, agregat de Lles. Les mencions antigues:

> *Caborrit* 1289, SERRA, *op. cit.*, 378.
> *Caborrivo* 1297, VALLS I TABERNER, *Vall d'Àneu i Vall Ferrera*, 346.
> *Caborriu* 1359, «Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag.», XII, 87 [1].

de les quals l'última es refereix al de Bellver, la primera sembla que es refereixi al de Lles, i l'altra a qualsevol dels dos, solament ens indiquen, amb la *-t* (= *-d* o *-z*) de la menció més antiga, que la *-u* no és d'origen labial, sinó dental, però no existint noms germànics coneguts que se li assemblin, i tenint en compte el parentiu molt versemblant amb *Caborreu*, pasturatges del terme d'Arcavell (Alt Urgell), la cosa més probable, vista l'àrea geogràfica del nom, és que es tracti d'un nom pre-romà [2].

Hi ha després una altra categoria de noms en *-riu*: aquells en què s'ha conservat el primer element, el substantiu que regeix el genitiu del nom de persona. Entre ells el més diàfan és *Vilopriu*, poble del Baix Empordà, del qual no conec altra grafia antiga que *Uiladprici* 1078 [3], fora de les més recents *Villaprivo* 1316 i *Viloprivo* 1362 (Alsius, 238). La *-d-* de la primera forma cal considerar-la com una «grafia inversa» d'un so *-u̯-*, originada en mots com *grau*, *hereu*, en els quals, tot pronunciant *u̯*, el notari escrivia *d* — *grad(us)*, *hered(em)*—, per llatinisme o

[1] PAU VILA, *Cerdanya*, p. 228, parla, de més a més, d'una grafia *Caput Rivi* del segle IX i *Coboriu* del segle XIII. Però no cita la font i sospito que deu haver-hi algun error en la primera d'aquestes mencions.

[2] En tot cas cal rebutjar el CAVUM RIVUM d'En MONTOLIU (*BDC*, X, 27), que no podia donar altra cosa que * *Caurriu*, i que presentaria un ordre de mots irregular. Quant a CAPUT RIVI 'naixement del riu', ni correspon a la situació geogràfica de cap de les dues localitats ni explicaria la *-o-* conservada.

[3] «Analecta Tarraconensia», IV, 367.

arcaisme. Es tracta de VILLA HĬLPERĪCI. Aquest nom de persona, ben conegut com el d'un rei franc (Förstemann 841), va ésser força usat a Catalunya. Un *Elpericus* surt en un document de 1007 a Sant Martí de Canigó [1], un *Elperigo* o *Olperic* a Serdinyà l'any 1066 [2], i una família *Alprich* vivia a Banyuls de la Marenda abans del segle XV [3]. El nom de lloc, abans d'arribar a *Vilopriu*, degué passar per les fases * *Vilalpriu* i * *Vilaupriu* (testificada pel *Uiladprici* de 1078). Ni el pas de *l* davant labial a *u*, ni la reducció de *au* pretònic a *o* no poden estranyar en una comarca on es diu *taup*, *aubercoc*, *escaufar* (sovint pronunciats *obercoc*, *escofar*) etc.

Boloriu és un poblet agregat al terme de Fígols (Alt Urgell) i és també el nom d'un altre indret molt allunyat dins la mateixa comarca, un veïnat de bordes del terme d'Arcavell (avui pronunciat, aquest últim, **buleríu** o **buluríu**). Totes les mencions antigues, en les quals s' observa encara un altre sistema de notar el so sortit de -c palatalizada (-*x* = -**gz**, en lloc de -**dz**), es refereixen a la primera localitat :

Villa urix 1011, MIRET, *Butll. Acad. Bones Lletres*, VIII, 440.
Buadella sive Vilerix 1030, íd., 442.
Vilori... 1030, íd., 442.
Villa urix 1043, íd., 427.
Vila Erix 1056, íd., 432.
Uelorit 1187, íd., VI, 394.

L'any 1043 apareix un personatge anomenat *Uilerix* comprant un alou a la vall de Fígols (*ibíd.*, VI, 353), Podria creure's a primera vista que és el nom d'home germànic WILIRIC (Förstemann 1605) i, essent evident que no es pot separar el nom d'aquest personatge del nom del poble homònim de la mateixa vall, es podria imaginar que *Boloriu* va pendre nom d'aquest *Uilerix*, que seria propietari o fundador seu. Però d'una banda els documents ens ensenyen que *Boloriu* ja portava el seu nom

[1] ALART, *Cartulaire Roussillonnais*, 40.
[2] Íd., p. 69.
[3] ALART, *Not. Hist. Com. Rouss.*, I, 227.

almenys trenta-dos anys abans de l'aparició del seu suposat epònim, i sobretot la fonètica ens demostra que ens hem llançat per una falsa pista, puix que el genitiu WILIRICI no podia donar en català altra cosa que * *Guilriu* o * *Guilarriu*. Sens dubte en el nostre cas és la població la que donà el nom a la persona que la posseïa i no la persona a la població. El testimoni unànime de les grafies antigues indica que el nostre nom conté el mot VILLA, cosa que ja podríem suposar per una altra raó encara, perquè si el nom tot sencer fos un nom de persona germànic, aquest solament podria començar per B- o per W- (d'on avui *Gu-*) i no pas per V-, que no es germànica. * *Viloriu* passà per dissimilació a * *Veloriu* i aquest a *Voloriu*, per una assimilació d'un tipus molt corrent en català (*fonoll* < *fenoll*, *rostoll* < *restoll*, *Corrubí* [1] < *Querrubí* * CARIUM RUBEUM [2], etc.). Sols resta determinar el nom de persona que, posat en genitiu, va afegir-se a VILLA. Crec que serà el nom gòtic ben conegut EURĪC, que té l'avantatge d'explicar alhora les formes antigues amb *-e-* i la moderna amb *-o-*, puix que el diftong germànic EU (o la seva variant gràfica i dialectal IU), en posició pretònica, sol representar-se en català tan aviat por *o (u)* — *Tubau* [3] THIUDIBALD, *el Tubert* [4] THIUDIBERHT, *Vilartolí* [5] VILLARE THIUDILINI, *Sant Ou* [6] < *Sant* **Oau* EUDALD — com per *e*: THIUDIRIC > *Tederic* (autor de l'antiga Cirurgia catalana publicada per Ludwig Karl a la *ZRPh.*) > * *Ted'ric* > * *Teuric*, d'on *Talric* [7].

Montsoriu és el nom d'un castell ben conegut del terme d'Arbúcies (Selva). En un altre indret de la mateixa comarca hi

[1] ALSIUS, *op. cit.*, 240 ; TORRAS, *op. cit.*, IV, 185.

[2] PUJOL, « Bibl. Fil. », IX, 114 ; MEYER-LÜBKE, *BDC*, XI, 10.

[3] Llogaret del terme de Sant Jaume de Frontanyà, alt Berguedà.

[4] Masia en el terme de Beget, Garrotxa. *Tubert* és també cognom.

[5] *Villare Tudelini*, 882, ALSIUS, *op. cit.*, 204. Poble de l'Alt Empordà, per a l'origen del qual vegeu AEBISCHER, *Études de Top. Cat.*, p. 20.

[6] Ermita del terme de Gombrèn, Ripollès. Una altra en el de Tordera, Selva. El sant titular de totes dues és, efectivament, Sant Eudald. Pronunciat **santóu**. El mateix origen deu tenir el nom de muntanya *Puig-ou* (una entre Salarsa i la Vall del Bac, i una altra a la Serra de Rocacorba, totes dues a la Garrotxa).

[7] Masia de Freixenet, Ripollès, pron. **talrík**, i cognom rossellonès.

ha la parròquia de *Montsoliu*, en el terme de Sant Hilari. La diferència entre els dos noms és en realitat inexistent, puix que l'últim s'escrivia antigament amb una *-r-* en lloc de la *-l-*, i el primer és pronunciat vulgarment **munsulíu**, com he pogut notar a Sant Celoni i molts altres indrets de la rodalia. La forma amb *-l-* és moderna en tots dos casos i deguda a una etimologia popular (*mont soliu* o solitari, qualificatiu que escau molt bé al *Montsoriu* d'Arbúcies). No és possible, doncs, fundar-s'hi per a veure-hi MONTEM IPSI OLIVI, com feia Alcover, *BDLC*, IX, 357. Mencions antigues:

Montem Suricium 1191, ALART, *Privilèges*, 71.
Montesiricho i *Montseriu*1362, ALSIUS, *op. cit.*, 154.
Montsoriu 1367, MIRET *Castellbò*, p. 259.
Montsoriu segle XIV, *Crònica* de DESCLOT, ed. COROLEU, p. 312.

D'aquestes formes, la més antiga en data no és pas, com passa sovint, la més arcaica. En tot cas no es pot pensar en *SORĪCEM (clàssic *sorex*) 'rata', que a penes ha deixat cap rastre en el domini català, i que no donaria un sentit acceptable [1]. Les dues de 1362 presenten una *i* o *e* que sobreviu encara en les regions extremes de la llengua a *Son Montseriu*, possessió del terme de Manacor [2], i *Montseriu*, masia del terme de Mosset (Conflent) [3], localitats que degueren pendre nom de les més conegudes de la Selva. La *e* s'assimilà després a la *o* precedent, com és corrent en català: *conjuminar* < *congeminar*, *cossoril* < *coceril* (derivat de *cócera* CULCITRA), *esmortuir* < *esmorteir* etc. Partint de *Montseriu* trobarem una fàcil explicació del segon element en el nom d'home germànic SIGIRĪC, que si en temps del rei visigod d'aquest nom s'emprava en aquesta forma plena, més tard apareix com a *Siric* (Förstemann 1331). Igual etimologia té *Castro-*

[1] A París hi ha el *Parc de Montsouris*. És possible que en aquest cas hi hagi al·lusió a la muntanya de la faula que va posar al món un ratolí; al·lusió, però, que solament pot escaure a un turó de dimensions minúscules, que no són de cap manera les del Montsoriu d'Arbúcies, ni les de les muntanyes que enronden l'església de Sant Hilari que duu aquest nom.

[2] *BDLC*, II, 255.

[3] Mapa francès del Ministeri de l'Interior al 100.000, full d'Ax-les-Thermes.

jeriz (Burgos), segons Menéndez Pidal (*Orígenes*, p. 89), cf. *Castro Seriç, -ize*, en documents de 1127 i 1154 (*Doc. Ling.*, 37.14 i 196.16).

No posseeixo mencions antigues del llogaret de *Cortariu*, agregat de Bellver de Cerdanya, ni de l'església rural de *Pujolriu*, en el terme de Joanetes (Garrotxa) [1], però les etimologies respectives CORTEM HARICI [2] (o ERICI) [3] i PODIUM ODALRICI [4] semblen evidents.

No s'ha de creure, naturalment, que tots els noms de lloc en *-riu* continguin un nom de persona germànic. Vull citar com a prova el curiós cas següent. El poblet de *Garrius*, agregat de Salses (Rosselló), és anomenat antigament :

uilla Garicis 1100, ALART, *Cartulaire*, 111.
Garridz 1170, ALART, *Privilèges*, 48.
in garricis 1192, ALART, íd., 72
Garrius 1310, 1385, ALART, *RLR*, X, 61, i *Doc. Géogr. Hist.*, 15 i 25.
Garricio 1435, ALART, íd., 82.

Per l'escriptura de 1192 veiem com llavors hi havia encara consciència que es tractava de l'ablatiu plural GARRĪCIS (amb funcions de locatiu), del nom comú que avui sona *garriga* i significa 'landa' [5]. És notable la conservació d'un ablatiu plural llatí, cas rar en la toponímia catalana [6].

[1] Per al qual vegeu MONSALVATJE, *op. cit.*, XVII, 110. TORRAS, *op. cit.*, VI, 143, escriu erradament *Pujol Riu*.

[2] FÖRSTEMANN, 763.

[3] Íd., 465.

[4] Íd., 1190. Potser cal partir de la forma abreujada *Ulric*, bastant antiga en germànic.

[5] Per a l'origen, pre-romà, del tipus *GARRĪCA o *CARRĪCA, vegeu SCHUCHARDT, *ZRPh.*, XXIII, 198; SKOK, *ZRPh.*, XLIX, 76; GAMILLSCHEG, *ZRPh.*, XLI, 505; BRÜCH, *ZRPh.*, LI, 515-8; BALARI, *Orígenes*, 190-2; *Arch. Rom.*, II, 128.

[6] Però no únic. La *u* de *Banyuls* només pot explicar-se per la influència metafònica de la ĭ de BALNEOLIS sobre la ŏ tònica. *Postius*, masia de Muntanyola (Osona), solament pot venir de l'ablatiu POSTĪCIS 'a les portelles', cf. *postich* en MUNTANER, *Crònica*, cap. 130 i 227.

Altres noms en «-iu» provinents de noms de persona germànics

Pratformiu és el nom d'un veïnat del terme de Guixers (Solsonès), situat 3 quilòmetres a l'Est del poble de la Pedra. He sentit pronunciar aquest nom **pratfurmiu** en la rodalia immediata. El seu segon element s'ha de relacionar per una part amb el de la masia de *Vilaformiu*, vint minuts de distància al Nord de la ciutat de Berga [1], i per l'altra amb el del poblet de *Puiforniu*, agregat de Soriguera (Pallars Sobirà) [2].

La forma antiga d'aquest últim, *Puigformici* 1066 [3], ens ensenya que el seu segon element es idèntic al dels altres dos noms, sinó que modernament ha sofert el mateix canvi de *m* en *n* que observem en el nom comú *formiga*, en molts dialectes romànics [4], així com en el verb *fornir*, oc. ant. *formir, fromir*, del germ. FRUMJAN. És un fenomen que serà degut en part a l'acció dissimilatòria de la *f-*, labial con la *m*, i part a la influència de la família romànica de FURNUS [5]. Quant al nom de persona, és *FRŬMIC, recollit per Förstemann (col. 545) solament en la variant fonètica *Frumih* (cf. *Frumocho*, més avall, mateix nom amb declinació feble). Per a la metàtesi de la *r*, cf. el cas de *formir*, citat més amunt, i el de *forment* FRUMENTUM. El mateix genitiu

[1] TORRAS, *op. cit.*, VI, 61.

[2] Segons En J. M. de Casacuberta, a Sort es pronuncia **pumfurniu**. És una alteració recent, fàcil d'explicar. La *i* de *Pui-* degué perdre's en la pronunciació vulgar descurada, i després s'haurà produït el fenomen tan corrent de propagació de nasal.

[3] VALLS I TABERNER, *Vall d'Aneu i Vall Ferrera*, p. VIII.

[4] Com és sabut, la forma *furnicŭ* és la que ha triomfat en romanès. I en els parlars de França, *fourni* té una extensió notable (vegeu l'*ALF*). En català he recollit **furniga** a tots els parlars de Cardós i Vall Ferrera i també als Guiamets (Priorat). La masia de *Formigosa* en el terme de Querol (Alt Camp), es pronuncia allí **furnigóze**.

[5] No pot ésser un fenomen purament dissimilatori perquè, d'acord amb la llei de Grammont, la dissimilació hauria hagut de produir-se en sentit contrari. Però la dissimilació hi pot haver contribuït: ja que la *f-* no podia fàcilment dissimilar-se en cap altre so. És probable que, en molts llocs, la *-n-* hagi partit del derivat *formigó:* com que els formigons es cremen, aquest mot estava molt exposat a l'etimologia popular FURNUS.

FRUMICI ha donat nom al poble de *Formiche* a la província de Terol.

El nominatiu * FRUMIC apareix en el nom de lloc bastant freqüent *Collformic*, que designa sengles masies en el terme del Brull i en el de les Masies de Roda (Osona), i un veïnat en el terme de Maçanes (Selva); apareix també, lleugerament alterat, en el de les Roques de *Castellformit*, prop de Sant Llorenç de la Muga (Alt Empordà)[1]. El nom del poble de *Formiguera* (*Formiguères* en la grafia oficial francesa, amb una *-s* muda arbitrària), la capital del Capsir, crec que ve d'un nom de persona diferent però de la mateixa família, * FRUMIGARIUS[2], forma llatinitzada del germànic *Frumigar* (Förstemann 545)[3].

Beliu és un antic veïnat de la Cerdanya espanyola, esmentat en nombrosos documents:

> viam de *Belis*... in maso de Almiro de *Belit* 880, MARCA, 52.
> in *Beliz* casas 983, VILLANUEVA, *Viaje Literario*, X, 263 i 266.
> *Beliu* 1293, ALART, *RLR*, XII, 121.
> *Baliu* 1396, ALART, íd.

De la comparació del context dels dos primers documents, sobretot el primer, es dedueix que Beliu estava situat prop de Baltarga (terme de Bellver), segurament entre aquest poble i Beders. Però avui la localitat i el nom han caigut en l'oblit; en l'enquesta toponímica completa que vaig realitzar a Cerdanya l'any 1935 no vaig aconseguir trobar-ne rastre. *Beliu* representa el genitiu d'un nom d'home germànic * BILIC, registrat per Förstemann (col. 304) només en la forma feble *Bilico* i en la femenina *Bilica*. Avui el nom de localitat no sobreviu sinó en el cog-

[1] TORRAS, *op. cit.*, II, 197.

[2] Cf. *Audegarius* al costat de *Audagar*, *Leodegarius* per *Leodegar*, etc.

[3] Formes antigues: *Fromigueria* 900, ALART, *Cartulaire*, 11; *Frumigera* 1131, «Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag.», IV, 5; *Formiguera* 1260, ALART, *Privilèges*, 232; *Formigera* 1354 i 1395, ALART, *Doc. Géogr. Hist.*, 9 i 30; *Fromiguera* 1359, «Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag.», XII, 116; *Formiguera* 1396, *ibíd.*, 174. Encara modernament existeix **frumigéra**, forma que he sentit, al costat de **furmigéra**, a un vell pastor de Ral, l'any 1933. Començant en *Fr-* les formes més antigues, no crec que es tracti d'un derivat de FORMICA.

nom català *Balil.* La *a* tònica demostra que res no té a veure amb això el nom de la localitat mallorquina de *Bàlitx,* en el terme de Fornalutx.

L'origen de *Carmeniu,* poblet de la Vall de Castellbò (Alt Urgell), ja fou insinuat per Meyer-Lübke (*BDC,* XI, 16). Fundant-se en la forma que té el nom en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell, *Kasamuniz* [1], el savi romanista ja va sospitar en el segon element un nom de persona en genitiu. Restaven dos punts per aclarir. El mot CASA apareix en *Carmeniu* abreujat en *cas,* com en el fr. *chez,* castellà vulgar *en cas de,* cat. *a ca (de).* Davant una consonant sonora, *d* o *m,* la *-s* en català s'ha perdut en *a ca (de)* i ha esdevingut *r* en *Carmeniu* (vegeu, per a aquests canvis de la *s, BDC,* XXIII, 315, i XXIV, 36). Ja és més difícil de precisar el nom de persona que figura en el nostre nom. La *-u-* de la forma antiga és desconcertant perquè no es veu com ha pogut convertir-se en una *e* moderna. Altrament un nom **Munic* no ha estat registrat per Förstemann. Hi ha en canvi, i és ben conegut, *Mennic* (Förstemann 1090 o, sense Umlaut, *Mannic).* Probablement l'escriba de l'Acte, com passa sovint en semblants casos, devia traçar un pal de massa, i en lloc dels set pals seguits del nexe *-mini-* de **Kasaminiz* devien sortir-li els vuit de la forma equivocada *Kasamuniz.*

És molt possible que tingui el mateix origen el *-maniu* que surt en altres dos noms: *Valldemaniu,* torrent en el terme de Pineda (Maresme), i *Romanius,* llogaret agregat a Fígols (Alt Urgell) [2]. *Ro-* està per *Riu-,* como en *Romadriu* (poble del terme de Llavorsí, Pallars Sobirà) RIVUM MATRICEM, *Runer* (riuet que separa Andorra de l'Alt Urgell) RIVUM NIGRUM, *Rodamilans* (cognom) < *Riu de Milans* (nom local del curs superior del riu Francolí) etc.

No voldria assegurar que aquest sigui el lloc de parlar de *Darnius,* poble de l'Alt Empordà, anomenat antigament

Darnicibus 963, MONSALVATJE, X, 170.
Darnitiis 1187, MONSALVATJE, XII, 35.
Darnicibus 1285 i 1324, ALSIUS, 46.

[1] PUJOL, « Bibl. Fil. », IX, 43.

[2] TORRAS, *op. cit.,* VIII, 378.

No és impossible, però resta purament hipotètic, un nom de persona * DARNIC, provinent de l'arrel DARN-, a la qual pertanyen, amb «Lautverschiebung» de la consonant inicial, els noms *Taranhart* i *Thernolt*, recollits per Förstemann (col. 404). Però fora d'aquesta, no s'albira enlloc cap altra etimologia. Passat que ens acontentem qualificant-lo vagament de pre-romà [1].

Alguns altres noms de lloc provinents de noms de persona germànics

Em limitaré a enumerar uns pocs casos curiosos, prescindint, a dotzenes, d'altres no menys segurs ni nous, però que donarien a aquest treball una extensió desmesurada.

Brangolí és un llogaret agregat al poble d'Enveig, a la Cerdanya francesa. Només tinc dos testimonis antics del nom, però basten per a assegurar una etimologia que sense ells no hauríem sospitat:

Uillanguli 1067, ALART, *Cartulaire*, 72.
Vilangoli, segle XIII, P. VILA, *Cerdanya*, 228.

És, doncs, VILLA ANGLOĪNI [2] (Förstemann 118). De *Vilangolí*, amb una doble dissimilació, va sortir **Verangolí*, i d'ací, *Brangolí*.

Fumanya, poblet del terme de Fígols (Berguedà) [3], és anome-

[1] Si ho fos, podria estar respecte de l'enigmàtic *Darna Collecta* de l'Acte de la Seu (nom antic de Santa Llocaia, poble de la Cerdanya francesa) en la mateixa relació que estan entre ells els sens dubte pre-romans *la Quar* i *la Corriu* (escrits respectivament *Illa Corre* i *Illa Corriz* en el dit Acte). En cauvi no sembla que tingui res a veure amb tot això *Sadernes* (agregat de Sales, Garrotxa), que no és * *Ses-dernes*, com es podria creure, puix que la grafia *Sadernes* es troba ja en un document de 977 (ALSIUS, *op. cit.*, p. 200, cf. MONSALVATJE, *op. cit.*, XVIII, 93-4). Crec que *Sadernes* i *Saderra* (pagesia en el terme de Torelló, Osona) vénen de la mateixa base pre-romana que el *Seterrae* (altres llegeixen, sens dubte a tort, *Secerrae*) que hi havia en temps dels romans cap allí on avui es troba Hostalric (Selva). Per a -RR- > *-rn-* en mots pre-romans, vegeu «Vox Romanica», II, 455.

[2] Per a la metàtesi, cf. CONFLUENTEM > fr. *Confolens* i baix llatí de Catalunya *Confulente* (*BDC*, XI, 23).

[3] Hi ha una masia del mateix nom al terme de Lluçà (Osona).

nat *Fumanya* l'any 1359 (« Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 67), *Fumaya* a la segona meitat del segle XIII (« Butll. Acad. Bones Lletres», XIII, 240) i *Fulcimania* l'any 1163 (Serra, *op. cit.*, p. 45). Aquesta última menció indica que el nom és idèntic al que s'ha conservat en una forma més plena en *Fussimanya*, denominació d'una important i antiga masia del terme de les Masies de Roda (Osona), d'altres en els d'Avinyó (Bages) i Maçanet de Cabrenys (Empordà), i d'un veral en el de St. Martí de Centelles (Osona) [1]. Es tracta del nom d'home germànic registrat per Förstemann solament en les formes *Folcman* i *Volcaman*, però que degué existir a Catalunya en la forma primitiva FULCIMANN [2], per tal com en els altres noms de la mateixa família hi ha *Folchirat* al costat de *Fulcrad*, *Folchirich* al costat de *Fulcrich*, *Folchenod* al costat de *Folhcnod*.

La Geltrú, agregat de Vilanova, la capital de Garraf, anomenat:

> *ipsa Guisaltrud*, segle X, BALARI, *Orígenes*, 237.
> *Guisaltruid* 1183, MAS, *Notes Hist. del Bisbat de Barc.*, XII, 22.
> *Sa Guialtrun* (errada de lectura per *-truu*?) 1359, « Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 28.

sembla ésser un nom de dona germànic * WISALTRUD [3], no recollit per Förstemann, però format amb la terminació femenina tan freqüent -TRUD, i un radical que només apareix en *Wiselgar* (col. 1624). Aquest nom està isolat però *Wis-*, del qual aquell és una mera ampliació, ajustada al tipus normal, és en canvi

[1] És també cognom, del qual el Diccionari AGUILÓ registra les variants *Forsimanya* i *Forcimanya*.

[2] Per a la -NN germànica i la *-ny-* catalana, cf. el nom d'igual terminació ALAMANN > *Alamany*, nom de persona i, avui, ètnic.

[3] La pèrdua de la -s- intervocàlica és un fenomen ja prou conegut. Notem, però, que ultra els mots que contenen una altra S o C (*ensiam* etc.), la pèrdua enlloc no és tan freqüent com en aquells en què, trobant-se la -s- en posició pretònica, hi ha una R o una L en el mateix mot: *reïna*, *roada*, *roella*; els derivats de *lloса*: *lloanca*, *lluïssa*, *el Lloà* (que caldria escriure *el Lloar*, poble del Priorat), *Lluelles* (Sant Feliu de, prop de Navès, Solsonès); *Boldú* BISULDUNUM (BALARI, *Orígenes*, 337) etc. Aquest últim és precisament el nostre cas.

molt freqüent. Per al pas de * *Guialtrú* a * *Gialtrú* (d'on després *Geltrú*), vegeu més amunt a propòsit de *Guitarriu* [1].

Madaloc de baix i *Madaloc de dalt*, masies del terme de Montferrer (Vallespir), són anomenades *Madalauco* en un document de 881, publicat en el *Cartulaire Roussillonnais* d'Alart (p. 8). Crec que es tracta del nom de persona *Madalhoh* (Förstemann 1144), que en gòtic havia de tenir la forma * MATHALHAUHS, com el gòtic *háuhs* correspon a l'alem. *hoch*. La *h* germànica en final de síl·laba, que en aquesta posició no sonava com a mera aspirada sinó amb el valor de l'*ach-Laut* alemany, és transcrita sempre en romànic per C : WAHTEN > * WACTARE > *guaitar*, BLEIH > it. *biacca*, GAH > * GAC > fr. *gai*, i àdhuc, davant una semivocal, JEHJAN > *jaquir*. Podem partir, doncs, d'una base llatinitzada * MATHALAUCUS.

Meyer-Lübke en el seu estudi ben conegut del *BDC*, vol. XI, no va aconseguir explicar el nom del poble de *Malanyeu* (agregat de la Nou, Berguedà) [2], el qual declara d'origen obscur. Les úniques mencions antigues que he recollit, són:

> *Malangez* 839, Acte de la Seu, PUJOL, « Bibl. Fil. », IX, 233.
> *Malannez*, a la còpia del segle XII del mateix document.
> *Malayeu* (evidentment lectura errada per *Malayeu*) 1359, « Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag. », XII, 67.
> *Malanyeu* 1367, SERRA, *op. cit.*, 181.

És tracta ací també del genitiu d'un nom de persona, el que apareix en la forma *Malangecus* com a nom d'un monjo del monestir d'Ovarra (Ribagorça) en la primera meitat del segle X [3] i,

[1] Perquè es pogués tractar del nom ben conegut *Gisaltrud* (col. 651), caldria o que les grafies antigues *Gui-* fossin notacions errònies en lloc de *Gi-*, cosa poc probable vista llur unanimitat, o que el nom fos d'introducció molt tardana, posterior a tot el procés palatalitzador de la G davant I, ço que no és de cap manera impossible, cf. *Guerau* GERALD. Comptat i debatut, les raons que pesen a favor de * WISALTRUD i de GISALTRUD són, doncs, gairebé de força semblant, i al qui prefereixi atenir-se sempre als ètimons testificats, se li pot reconèixer el dret de fer prevaler aquest últim.

[2] Avui pronunciat **malanéu** a Borredà (segons En Casacuberta) i **malanéu** al poble mateix, com he pogut constatar personalment.

[3] SERRANO Y SANZ, *Noticias Históricas del Condado de Ribagorza*, p. 232.

com a nom de lloc, en un *Podium de Melanego*, prop de Reixac (Vallès Oriental), l'any 1041 [1]. L'origen del nom de persona és obscur a primera vista, però crec que, com la major part de l'antroponímia de l'època, serà germànic, i sortirà per metàtesi de MAGANLEIC, format amb els dos elements MAGAN- i -LEIC, tan fecunds tots dos en l'onomàstica germànica (Förstemann 1071 i 995). Potser tindrà el mateix origen l'antiga localitat de *Malannecos*, partit d'Aranda de Duero, 1246, citada en els *Doc. Ling.* de Menéndez Pidal, 220.7.

El nom del poble de *Ralleu*, en el Conflent, presenta un exemple clarissim d'etimologia que hauria estat impossible de sospitar sense la coneixença de les formes medievals. Heus-les aquí :

Araled 1232, ALART, *RLR*, XII, 119.
Araleu 1260, ALART, *RLR*, XII, 119.
Areleu 1272, ALART, *RLR*, XII, 119.
Araleuo 1275, ALART, *Privilèges*, 339.
Areleu 1324, ALART, *Stils de Villefranche*, 16.
Areleuo 1324, ALART, *Stils de Villefranche*, 52.
Enellen (errada segurament per *Erelleu*) 1359, «Col. Doc. Inéd. Arch. Cor. Arag.», XII, 129.
Areleu 1396, íd., XII, 180.
Arelleuo 1435, ALART, *Doc. Geógr. Hist.*, 88.

Resulta, doncs, que les mencions més antigues del nom el presenten escrit constantment amb una sola *l*, ço que em porta a creure que ací la *ll* és tardana, posterior a la caiguda de la *A-* [2] i deguda a una falsa anàlisi del nom, que, veient-hi el prefix *re-*, va fer que la *l* fos tractada com a inicial [3]. Tenint en compte

[1] BALARI, *Orígenes*, p. 19.

[2] Les dues mencions de 1359 i 1435 no basten per a somoure aquesta creença. Aquestes grafies amb *-ll-*, com es pot veure, són excepcionals en l'època i poden ésser mancades de valor fonètic, és a dir, correspondre a una pronúncia *Areleu*, com es troba escrit *sollaç* per *solaç* etc. Altrament, com ja indico més avall, també pot ésser que en el segle XIV existís ja la pronúncia amb *R-* i la grafia amb *Ar-* fos arcaisme notarial.

[3] De la mateixa manera *relotge* (de *horolotge*) s'ha convertit en *rellotge*, i *Salagosa*, de SALICOSA 'indret plantat de salzes' (MEYER-LÜBKE, *BDC*, XI, 27), en *Sallagosa*, per haver-se pres *Sa-* per un article.

que en els Pirineus són freqüents els casos de *s* sonora intervocàlica que passa a *r* (vegeu, més amunt, p. 111), i que la *s* sonora per la seva part sovint representa una -D- [1], i fixant-me en la *-d* de la menció més antiga, crec que procedeix identificar el nostre nom de lloc amb el nom de dona ADALHAID, que en els nostres documents de l'època surt en la forma *Azaled* [2], *Azales* (amb *-s* de nominatiu) [3] o, amb metàtesi, *Alaseu* o *Alaset* [4].

Fa de mal dir si el nom del poble de *Relleu*, a la Marina d'Alacant, té o no la mateixa etimologia que el del poble pirinenc. En el primer cas caldria que fos un nom posat després de la Reconquesta, per imitació de l'altre, com n'hi ha tants casos al País Valencià *(Montserrat, Polinyà, Cencelles, Pardines,* etc.), car, desenrotllant-se autòctonament, de cap manera ADALHAID no podia donar *Relleu* en terra valenciana, on una -D- representada per *-s-* (d'on *R-*) fóra cosa inoïda. El fet que el nom del poble valencià es trobi sempre escrit amb *Re-* des de l'Edat Mitjana [5] no és una prova decisiva en contra de la seva identitat amb el *Ralleu* pirinenc, perquè en el Conflent la forma *Ara-* dels documents de la mateixa època pot no ésser més que un arcaisme notarial

[1] Compareu el cas rigorosament paral·lel de *Glorianes*, anomenat *Glosianis* els anys 1337, 1349 i 1359 (ALART, *Stils de Villefranche*, 39 ; « Bull. Soc. Agr. Pyr. Or. », X, 93 ; *Doc. Géogr. Hist.*, 12) i provinent sens dubte de CLAUDIANAS. El tractament del nexe -DI- és semiculte com el que observem en molts altres noms de lloc en -ANUM, com *Veciana* VETTIANA, *Fortià* FORTIANUM, *Clariana* CLARIANA etc. Quant a la conservació de la -D- intervocàlica en figura de *-s-*, àdhuc abans de l'accent, no és rara en els Pirineus : *Freser* FREDARI, *Pesillà* PEDILIANUM.

[2] Documents de Poblet, anys 1187 i 1198 (*Cartulari de Poblet*, ed. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1937, pp. 42 i 43).

[3] Íd., any 1198, p. 43.

[4] Document rossellonès de 1233. ALART, *RLR*, XII, 120, que és el qui recull totes dues formes, assenyala encara, en altres documents, les formes *Adladed, Aladet, Aladzez, Alazaz.*

[5] *Releu*, Crònica de Jaume I, ed. Aguiló, p. 371. De la mateixa manera surt escrit en dos documents medievals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Reg. 222, f. 108 ; Reg. 2316, Feud. Martí, f. 72), el primer d'ells de l'any 1322. Avui el nom es pronuncia rəlɛ́ʊ̯ a Alacant, Xixona etc. (Dades facilitades en part per En J. Giner i March). Per a més documentació dels segles XIV-XVI, vegeu ací mateix, pp. 216.

ja superat en la pronúncia viva; i tampoc no ho és que el nom ja surti en la Crònica de Jaume I, puix que aquest llibre usa ja certs noms importats pels conquistadors, com és el cas del poble valencià de *Montcada*.

Acabada la nostra investigació, serà bo de subratllar-ne alguns resultats d'abast general, els uns lingüístics, d'interès històric els altres. Entre els fets fonètics completament ignorats o que ara apareixen sota una nova llum, assenyalaré el rotacisme (noms en *-reny*, *Ralleu*, i llista p. 111); el pas de -NN tardana, o de *-n* d'un altre origen, a *-ny* (*Fu(ssi)manya*, noms en *-reny*, i llista p. 111); la palatalització secundària de *Gui-* en català que hem constatat en *Gitarriu*, *la Geltrú* etc.; el tractament català dels fonemes o grups germànics IU (*Boloriu*), la fricativa dental sorda TH (tractada adés com la fricativa sonora D del llatí vulgar — en *Castell d'Alareny* i potser *Requesens* — adés com l'oclusiva sorda T, en *Madaloc*), la H implosiva (*Truitarens*, *Madaloc*), les oclusives sordes intervocàliques (adés sonoritzades — *Madaloc* — adés intactes — *Gitarriu*, *Requesens* — segons la data d'introducció); finalment el tractament -CI > *-u* dels noms germànics en genitiu, constantment paral·lel al dels mots llatins en -CE, així com el cas de *FULKIMANN > *Fussimanya*, que assignen a la palatalització de $c^{e,i}$ en la nostra llengua una data prou tardana per a afectar no sols els noms visigòtics sinó fins els d'origen franc, com *Vilopriu*, no anteriors al segle VIII.

Per al vocabulari els ensenyaments abunden. Em limito a cridar l'atenció sobre el fet que l'etimologia de *Garrius*, demostra que l'ètimon pre-romà del català *garriga* no terminava en -IGA sinó en -ICA. Quant a la flexió, hem trobat una quantitat impressionant de genitius del singular i dos casos indubtables d'ablatiu plural (*Banyuls*, *Garrius*), que junt amb altres que podrien recordar-se de vocatiu (*Sant Quirze* SANCTE QUIRICE), locatiu (cf. *Espigueo de Latín Vulgar*, en *AILC*, II), i de genitiu plural (*Puigfrancor*, masia de la Garrotxa, PODIUM FRANCORUM), donen una imatge molt més complexa del que podia esperar-se per a la declinació del llatí vulgar tardà de Catalunya.

En matèria de conclusions històriques, no ens deixem portar a l'error, tantes vegades comès, de confondre la nacionalitat

dels noms amb la dels individus que els duien, deduint de l'abundor de l'onomàstica la importància de la colonització germànica en el nostre país [1]. La de posar-se un nom visigòtic o franc fou una moda que moltíssims hispano-romans seguiren, atrets pel prestigi de la noblesa d'entroncament teutònic. Però d'aquest primer treball i dels estudis que el completin no pot deixar de deduir-se qne aquest prestigi en certs moments fou grandíssim, i abassegadora la moda; que entre nosaltres hi contribuïren tant els francs com els visigods; i que si els noms d'aquesta procedència, extraordinàriament nombrosos en els Pirineus i bastant freqüents encara fins a la línia Barcelona-Lleida, esdevenen rars d'ací cap al Sud, no és perquè en les comarques del Migjorn la moda no vagi existir, sinó perquè allí la dominació sarraïna i la Reconquesta alteraren i replasmaren a fons la toponímia, i quan aquelles terres van ésser poblades de nou, la moda ja havia passat o estava passant i l'onomàstica d'encuny cristià o bíblic anava reprenent els seus drets (*Salomó, Virgili, El Morell, Constantí* en el Camp de Tarragona). En tot cas, d'ells resultarà que aquell prestigi no fou pas més petit a Catalunya que a Galícia, contra el que podia creure's pels estudis modèlics però molt incomplets d'Aebischer i pels superficials de Sachs. Finalment, quan pugui completar aquests estudis amb els paral·lels sobre la toponímia romana, cristiana i aràbiga, el tant per cent de totes elles format per noms de lloc d'origen personal, força més gros que en altres parts de la Romània, farà ressaltar poderosament com un tret comú als homes de totes les les civilitzacions que han passat pels nostres límits, la tendència a mirar la terra abans que tot en funció de l'home, com a susceptible de conreu, d'habitació o de propietat.

JOAN COROMINES

[1] Per a un indici insegur de bilingüisme romano-germànic, vegeu p. 116, n. 4.

REMARKS

ON THE

IDEALISTIC EXTENSIONS OF LINGUISTIC SCIENCE

Under the direction of Amado Alonso the Philological Institute of the University of Buenos Aires has shown special interest in the field of Stylistics. The interest is embodied in a couple of volumes, both of so general a nature as to raise fundamental questions in this region. An *Introducción a la Estilística Romance*, composed of essays by K. Vossler and L. Spitzer in Spanish dress together with a bibliographical article by H. Hatzfeld, exemplifies the science as a whole; and Ch. Bally's and Elise Richter's essays in *El Impresionismo en el Lenguaje*, show how the methods of Stylistic research would apply to a particular problem. In the second volume A. Alonso and R. Lida give us the sum of the whole matter in a long essay entitled *El Concepto lingüístico del Impresionismo*. The sum of the matter is surprising: there is no such thing as linguistic impressionism: « el lenguaje mismo no puede ser impresionista ». But, lest so trenchant a negation should prove disheartening, the essayists go on to assert that, despite the fruitlessness of the main research, the science of Stylistics has been advanced:

> pues estos perspicaces filólogos, mientras se esforzaban vanamente en fijar los lindes y determinaciones lógicas del lenguaje impresionista, han ido señalando numerosos rasgos estilísticos muy ajenos al tratamiento meramente gramatical, e interpretándolos a la luz de intereses psicológicos y estéticos. La Estilística les debe por ello un importante avance.

We bow to superior knowledge. And, of course, the case is not unknown in science, that a research should prove vain in itself but give important collateral results. From the vain imaginations of alchemists chemistry arose, and from astrology astronomy; from witch-doctoring, medicine. Yet the plain man

cannot but ask himself what is the worth of a science which sends its devotees in search of what is not there to find (and the bibliography of linguistic impressionism covers ten pages!); and how rigorous is the method which gives eight mutually irreconcilable answers to the same question (for señores Alonso and Lida discover just so many definitions of impressionism)? This is very different from what we have experienced in phonological research or any of the older branches of philological study. In them, even if we debate the inferences (as in the Substratum Theory of Ascoli), the terms of the argument are the same and known to us. But in work in this new manner we cannot be sure that even the word «Stylistics» means the same thing to different philologists; the marshalling of evidence and methods of inference differ from almost the opening sentences of an essay. Very sweeping deductions are drawn from observations which we were taught to regard as slender; one hears of national character as displayed in language, of *Weltanschauungen*, and of single phrases which are the key to an author's whole work. One ascribes «Bescheidenheit», for example, to the Spanish people on the evidence of such a form as *usted;* but one does not stop to consider whether *usted* has the same affective value as the *v. m.* of the seventeenth century, whether the observance of social distinctions in that age was due to the modesty of the speaker or his sense of what courtesies were due to himself, or whether a people as such is capable of having qualities. The Spanish Jew says *el Dio* when the Christian says *Dios,* but it seems hazardous to connect this with the *Weltanschauung* of the two religions. *Dios* may seem a plural to those who say *el Dio* and so to distinguish polytheists from Jewish monotheists; but it is just as much due to a mere habit of saying prayers in Latin *(aeterne atque omnipotens Deus* — a vocative, rather than a nominative DEUS, I think), or not doing so. Italian *Iddio*, Catalan *Déu*, and Rumanian *Dumnezeu* cannot be construed as criticisms of the apparent plurality of the Spanish *Dios.* Observations of this sort are interesting, undoubtedly; but they are also unsettling, for to the plain man there seems to be a severe disproportion between the premiss and the conclusion.

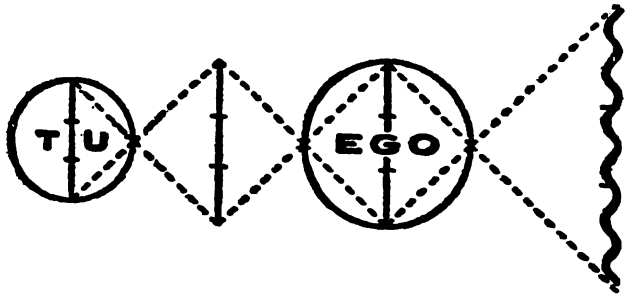
The strength and attractiveness of the new methods lies in the recognition that language is the everpresent attribute of a human being. Whatever he does, thinks, feels, hopes, imagines, all that materially or immaterially concerns him, must have its counterpart in language, since *qua* human being he is always a speaking being. The territory of philology is thus vastly greater than the comparatively restricted terrain occupied by the Young Grammarians. They investigated the sounds of which speech is composed, the forms assumed by words and the varieties of significance attached to each form, the way words grow from each other and the changes of their significance. But all this was done, though with great skill, without an experiential context. It might be urged that they did not study language at all, but only the elements out of which it is composed, since language is inseparably one of the processes of mind and it comes forth completely phrased and in a context. The idealistic researcher fully grasps this fact, and infers that there will be a linguistic aspect of every human experience; and he concludes justly. As in so many cases, A. Meillet has found a judicious formula which does honour where honour is due, when he remarks that these speculations have an element of real value: « il faut lui savoir gré d'avoir affirmé que le problème existe, et qu'il y a lieu de l'étudier, en somme d'avoir largement contribué à ouvrir la fenêtre et à donner de l'air à la linguistique » [1]. The question at issue is: with what kinds of significance is our speech charged, and with what certitude may we make affirmations concerning them.

It is relevant, then, to consider what happens when we speak, taking our oration as a whole, unanalysed. It may be worth thinking on these lines, even at the risk of repeating the first pages of an elementary text-book, and even though he who

[1] MEILLET on VOSSLER (the connection between language and civilization), quoted with approval by I. IORDAN, *Introducere in Studiul Limbilor Romanice*, Iasi, 1932, p. 126. MEILLET none the less uses the word « dangereuses » in the clause immediately preceding. Iorgu IORDAN'S admirable book has been translated into English by John ORR, London, 1937, which should be consulted by any Romance linguist who cannot read Rumanian. He has much to say on the new linguistic tendencies.

writes is in this field an unspecialized student. For unless our basic distinctions are comprehensible to the plain main, unless they require as little specialized intelligence as Euclid's axioms and postulates, then not only will the unpretentious student be confused (and he has a just right to a clear explanation from the specialists), but also the notion of Stylistics and kindred matters will vary, as they now do, from one investigator to another, no common good resulting.

We have to consider what happens when we speak. Emil Winkler's approach, in his *Stylistik*, has long seemed to me the one most likely to lead to an agreement, and, in its simplicity, the least likely to conceal some false assumption. He draws a diagram to show our experience stands to the verbal expression we give it. One may well begin with a diagram in the land of Ramon Llull, who drew so many. Winkler's diagram, however, related the phenomenon to the speaker only; and that is, I am convinced, falling short of speech. For speech is composed of comprehensible symbols, and he who comprehends, or fails to, is not the speaker but the listener. To each EGO there must correspond a TU; speech is dialogue, and monologue is only reflexive dialogue. For the speaker does not himself require to employ intelligible symbols, the effect of which would only be to convey to his mind an impression which he has already received directly from the phenomenon itself. Were he to utter sounds only to please himself, they would more likely be exclamations giving vent to unanalysed emotion, than intelligible symbols which are superfluous. The full diagram of speech, therefore, will assign roles to TU, as well as EGO, and will be something like this:

Impression (Iii) Expression (E) Impression (Ii) Phenomenon (P)

A Phenomenon (P) produces an impression (I i) on the mind of the speaker which he conveys in an expression composed of intelligible symbols (E) so as to convey an impression (I ii) to the mind of the listener. To parts of the phenomenon correspond parts of the expression and the two impressions.

The impression in the mind of TU is both logical and emotional. He has understood EGO's intelligible symbols in three ways, namely:

1) in their logical sense as conveying information,

2) in so far as there are symbols used to denote affective values, and

3) a certain surplus of significance not symbolically represented, which TU receives because he too is an artist in words, and is intuitively sympathetic with the thought-processes of EGO.

It will be evident from the diagram that we should not forget this sympathy is incomplete. The mind of TU is somewhat different from that of EGO, and his impression does not entirely correspond with EGO'S expression, EGO'S impression or the original phenomenon.

1) The informative or logical value of the sentence, in so far as it concerns the arrangement in order of the symbols, is the field of Syntax. EGO analyses his impression of the phenomenon into parts which he arranges in a linear fashion for the benefit of TU. In this way we may begin the study of Syntax from the starting-point of the sentence as a whole: in place of the old Greek conception of an order of words, we have the conception of a united sentence which es divided. To pursue this thought further is to reach the notion of « parts of speech» not unlike that of ancient grammarians, with the sole difference that we recognize no autonomous unit but the sentence. Thus, there is a phenomenon to be expressed: every sentence will express a phenomenon, but not every sentence will possess a verb, if the phenomenon be adequately expressed without one. Still there is normally an element set apart to denote phenomenality, and that element is the verb. Once the mind can separate this element from the whole impression, there remain things which can be named in different relations with the

phenomenon proper; these are nouns in their cases. One can detect some source, agent or cause in most phenomena; often also something wholly and inertly determined by the action of the verb, and also something affected by it, but not without the possibility of some reaction. Thus the Agent, Patient and Recipient cases of nouns declare themselves. Highly inflected languages possess other « cases » which are really not such. The genitive, for instance, which attaches noun to noun, does not denote a relation to the phenomenon, and is properly an adjective. So to *nacimiento de Cristo* corresponds in Serbian *rodenje Hristovo*, where *Hristovo* is formally an adjective. In Basque and Chinese the genitive and the relative clause have the same symbol (Basque *-en*, Chienese *ti)*; the relative clause is an adjective. In *el que llegó ayer nos avisó, el que llegó ayer* has the function of naming something in a particular relation to the phenomenon, and therefore is a noun. The chief difference which results from taking the sentence as the unit of Syntax, and not the word, is that the forms taken by words will not unduly influence our description of their functions. Though *Cristo* is a noun, *de Cristo* is an adjective, because that is its function; but *el que llegó ayer* is a noun, as it stands to *nos avisó*, though itself capable of further analysis.

As the relation between the parts of the whole sentence is not only expressed by order, but often by form (enclitics or terminations), it is clear that Morphology belongs to the same study as Syntax, as expressive of meaning. Enclitics bring words under the accent of some dominant word, and so also prefixes and suffixes group significant elements (though not words) under a dominant accent; there is no cause for treating of the enclitics as Syntax, but the prefixes and suffixes as Morphology, in another place. Morphology classifies words by sound and sense. These classes interfere with phonetic development on the one hand (morphophonology), and symbolize meaning on the other (morphosyntax); but for Morphology itself there is no separate place in linguistic science, though there may be one due to convenience when one treats a specific language. In such a language as Chinese, Morphology vanishes.

2) All languages have developed symbols to connote affective

values. The study of linguistic symbolism in this respect is the field marked out by Ch. Bally for his *Stylistique :*

> La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage au point de vue de leur contenu affectif, c'est-à-dire, l'expression des faits de la sensibilité par le langage et l'action des faits de langage sur la sensibilité [1].

It is a study which can be objectively conducted, since the affective symbols have fixed conventional values, and assertions made here have the same « scientific » quality as those formerly made concerning phonology, morphology or syntax by the Young Grammarians. But this study lies on the extreme limit of linguistic « science ». Language goes beyond the limits of objective study, and accompanies the mind into the higher realm of art. Philologists have, in recent times, sought to follow its flight. The greatest cause for uncertainty in accepting their conclusions seems to me the failure to notice that an intellectual frontier has been crossed. The « scientific » positivism, which has its place in the study of symbols of fixed objective value, is out of place in the more fluid realm of intuitive understanding. The philologist, if he is not to be deemed an intruder in the realms of literary criticism, social history, or psychology, must learn to moderate and condition his assertions in the manner long since discovered to be proper to the more delicate humane studies.

« Science », in our modern acceptation of the term, is less than knowledge. There are many things known which are not known to « science » or in a « scientific » manner. Science deals with things that can be measured, weighed or pondered. Science, according to a recent authority :

> is most clearly defined by saying that it is firstly a vast collection of facts expressed in exact and unambiguous language in such a manner that anyone who cares to take the trouble can test their truth ; and secondly a collection of rules or laws which express the connection between these facts [2].

[1] *Traité de Stylistique française*, 2e éd., p. 16.

[2] F. Sherwood Taylor, *The World of Science*, London, 1936, p. 1.

The older philology drew its peculiar strength from the fact that it kept within this formula. Thanks largely to the example of evolutionary biologists, it was possible to collect a vast number of unambiguous facts, and to formulate rules or laws to connect them. These rules function, not perhaps « without exceptions », as the old saying went, but as norms which are generally valid ; they function even in the writings of philologists who have affected to repudiate the sound-laws. But there are many facts which are not of this nature : there are facts which depend on a context or a previous understanding, and there are facts which are different to different people. They cannot be made into a vast collection, for then they lose their essence ; nor can they be tested by anyone who cares to take the trouble. They lie outside the province of « science », and yet they can be known in their own way, and they require language for communication. The linguist justifiably follows such facts ; but he unjustifiably, in my opinion, makes assertions about them in the old positive « scientific » fashion.

3) TU is also a creator of expressions and so a fellow-artist with EGO. Through what EGO says his mind reaches out to the phenomenon itself, and he knows how this phenomenon would impress himself. He will not be impressed exactly as EGO has been, and he may even misunderstand EGO by substituting what would have been his own impression. The difficulty human beings find in understanding each other is notorious. Still, because TU is an artist he is able to gather *a)* an impression of EGO'S meaning beyond what is expressed in conventional symbols, and *b*) perhaps an impression of things not consciously present in EGO'S mind, though in various ways implicit in his expression. The first falls within the realm of knowledge, but not of « science ». What we know of EGO'S intention beyond the symbols he uses is relative and often indefinite. We may say « a little relaxation is a good thing », *dulce est desipere in loco,* or « don't keep the bow always bent ». So far as the intelligible symbols are concerned, they are of much the same logical and affective value. Yet each phrase has its own effects, though not always the same effect in all contexts. The Latin phrase, for instance, will be considered genial and intimate by

TU if he is a Latinist, but arrogant if he is not; and TU will gauge pretty accurately EGO'S intention, since he knows what he would mean himself by similar conduct. An author who uses a rare word rarely gives it a significance different from that given by an author who uses the rare word frequently. In the one case the affective value lies in the word itself as it occurs, in the other it is part of a style affecting rareness, but individually counts for less. Wheter a word occurs rarely or frequently is not properly a matter for a word-count; it is known intuitively. To discover on the artistic plane what was EGO'S full intention, allowing due place to intuition and human sympathy, is a part of knowledge, but not of objective science; and the philologist will only go astray and lead others with him, if he employ in this sphere his old assertive language, or if he try to load on linguistic observations alone inferences which should have a wider basis. The art of interpreting EGO'S intentions may be called Hermeneutics.

As to the other possibility indicated, the discovery of significance beyond EGO'S conscious intention, I must make my suggestion with due reservations. What is there in poetry that makes it poetry? The poet conveys his meaning in logical and affective symbols, and he produces on the listener's mind an impression of the beauty or passion that fills his own. But he moves him yet more. He exceeds the orator by a *divinum quid;* not so wise as a philosopher, he seems to possess an inspired wisdom. His language is charged with a significance which eludes investigation; a significance that is felt to be something more than what we may learn, even relatively, of his intentions by the art of Hermeneutics. The best-loved poets meant what they meant, but they are accompanied by a chorus of echoes which they owe to posterity, so that it is next to impossible to read them according to their superficial meaning. Vergil tells us that Aeneas saw the Trojan War depicted on a wall at Carthage, and halted and weeping:

> « Quis iam locus », inquit, « Achate,
> quae regio in terris nostri non plena laboris?
> En Priamus! Sunt hic etiam sua praemia laudi;
> sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
> Solve metus; feret haece aliquam tibi fama salutem. »

He may have meant :

> Is there any phace, any region on earth, Achates, not filled with the report of our warlike toils ? Look at Priam ! Even here in Carthage he receives the rewards proper to his renown ; tears are shed for his misfortunes, and his death moves men's minds to pity. Cease to fear ; you will find a kind of salvation in this sort of fame.

The sense of the second last line, in its context, seems to be encouraging; it is better to be remembered sorrowfully than to be forgotten altogether. Yet *sunt lacrimae rerum* means something other and more moving than that. There is music and intensity in the line beyond anything Vergil may have consciously meant, and yet it was put there by Vergil. « Nature's tears and the mortal sadness of mankind » has been discovered in that music by posterity, and, I think, justly so. The music is not merely one of sounds. It is noticeable that when a man does not understand a language, he is generally convinced that its sounds are disagreeable or at best tedious. French seems a nasal snarl, Italian a sibilant buzz ; Rubén Darío thought there could be no worse fate for Spanish Americans than to learn « barbarous » English :

> Tantos millones de hombres, ¿ hablaremos inglés ?

The music and persuasiveness of poetry, even the best, is not self-evident, but is connected with the meaning. It dawns on the reader when he has pierced through the symbols to the poet's impression, it grows as he enriches his mind with more and more vivid conceptions, and it reaches perfection when it dominates him as a thing immortally veritable in itself. The consummate poet's artistry reaches beyond symbols and context, and his expressions are charged with unlimited significance, « wingèd words », *paraules vives,* capable of revealing new charms and profounder beauties to a sensitive mind.

WILLIAM J. ENTWISTLE

CONSIDERACIONS ENTORN D'UN PLA

DE

GLOSSARI RAONAT DE LA LLENGUA CATALANA MEDIEVAL

El *Diccionari Aguiló,* a pesar de la insuficiència del seu cabal lexicològic és actualment, i serà per temps encara, mentre no sia superat per un nou treball d'ampliació i perfeccionament de les característiques que l'informen, un instrument únic i d'una incontestable utilitat per a la coneixença i divulgació del català medieval, a favor especialment d'aquelles persones no avesades a la lectura dels vells autors, envers els quals tenim tots el deure moral d'aprendre a estimar-los, i amb ells l'esperit i el geni de la pàtria, que inspirà llurs obres.

Aquell efecte de superació podria versemblantment ésser conseqüent de l'adopció dels fonaments bàsics del gran glossari de La Curne de Sainte-Palaye, obra considerable que dins el domini lingüístic de França constitueix un veritable monument elevat a perpetuació i recordança del seu pretèrit parlar vulgar i literari. De les definicions, explicacions i comentaris que hi figuren il·lustrant la nomenclatura, significació, història, localització regional i altres circumstàncies dels vocables, a més dels fragments de textos paradigmàtics que els justifiquen, en resulta una esplendorosa visió enciclopèdica del món medieval, que sembla reviure reflectit en el llenguatge dels documents testificatius aportats com a autoritats.

Un mirall de virtut anàloga on poder veure particularment reproduïda, amb igual fidelitat, la imatge de la vida passada del nostre poble i del seu parlar, no ens hauria d'ésser massa difícil de posseir si en confiàvem l'elaboració als nuclis de zelosos investigadors i amadors de la vella llengua, mai no extingits, per fortuna, a casa nostra. La tasca a realitzar per ells, adés agrada-

ble, adés enutjosa o monòtona, d'escorcollar i despullar curosament i metòdica els antics escrits, es simplifica cada dia més atenent la quantitat progressivament creixent de publicacions de textos inèdits de tot llinatge, fins ara celats en diversos arxius, i que un cop donats a llum resten en disposició d'ésser compulsats tothora pels estudiosos, sense haver de suportar les limitacions reglamentàries imposades i la freqüent incomoditat dels locals on radiquen els originals. Les riqueses lèxiques d'aquests, així recollides, triades, i classificades després per ordre d'antiguitat, des de la data més reculada de la naixença de la llengua fins a les dues primeres dècades del segle XVI, límit extrem de l'època de la goticitat, en faran paleses totes les manifestacions idiomàtiques, de les quals no deuríem ignorar res. Tal ignorància, si és excusable avui als il·literats, donat l'allunyament dels temps, no és perdonable a les gents instruïdes, obligades de salvar aquella distància mitjançant el menor esforç que suposa llur superioritat cultural i adequada preparació.

Si la història dels mots esdevé, segons Damiron, inseparable de la història mateixa de les idees, trobarem, en la vetusta lexicografia nacional, representat el pensament de Catalunya a l'Edat mitjana, la notícia detallada del qual ens facilitarà una convivència ideal amb els nostres antecessors de llavors i, ensems, el goig d'allargar el curs massa breu de la nostra existència, en realitzar una part de la bella fantasia d'Anatole France, que volia dilatar d'uns quants segles la vida humana prolongant-la, vers el passat, per la meditació i l'estudi, i vers l'esdevenidor, per la imaginació i el somni.

El conjunt dels elements documentals juxtaposats promiscuadament a l'atzar de l'ordre alfabètic dels mots dins el diccionari format amb ells, per bé que podrà aparèixer caòtic o desproveït d'unitat, no deixarà, malgrat tot, d'oferir-nos una pintura prou exacta de la nostra societat medieval i del seu llenguatge, ja durant el nostre envejable segle d'or, ja abans o després, en els respectius períodes de progrés o decadència, paral·lelament a les vicissituds de la història de la nació. Els vells textos, en efecte, bo i fragmentàriament transcrits, exposats com a exemples, ultra complir plenament el fi indicat, són testimonis preciosos probatoris de les graduals evolucions de l'antic parlar modificat de

generació en generació, i ens proporcionen l'ocasió de comparar la llei gua amb ella mateixa i amb les coetànies estrangeres i, més que més, amb les neollatines, les quals, donada llur afinitat, han exercit influències mútues entre elles, i obrat sense reciprocitat sobre la catalana. Així és com, al costat de les seves genuïnes belleses, comprovarem molt d'hora les màcules de solecismes, idiotismes i barbarismes que l'entacaran sempre més, degut a l'acció pertorbadora dels contactes externs, materials o ideològics, literaris o polítics, i assenyaladament d'aquests darrers, resultat fatal de la contigüitat territorial de pobles circumdants, constituïts en estats nacionals de forta personalitat històrica i originalitat lingüística ben específica i distintament acusada, amb persistents tendències assimiladores i absorbents, en detriment de la nostra individualitat ètnica.

Revelaran, també, els exemples textuals dels articles del diccionari, l'existència d'una múltiple varietat de formes ortogràfiques d'un mateix mot, a causa d'accions fonètiques dialectals, sense comptar la mediació del llatí escolàstic, introductor de formes sàvies, artificiosament construïdes per l'eruditisme dintre la llengua escrita, que es va matisant de vocables polits en concurrència amb els sinònims més familiars, espontàniament forjats a la nostrada per natural plasmació en boca del poble; el de la ruralia, en particular, on arrela l'element de major vigoria racial, creador i corruptor ensems del parlar nadiu, per contrari del que fa la ciutat, residència de l'element conservavador i estabilitzador del llenguatge, que l'ennobleix i el fixa per mitjà de l'escriptura servadora, garantia de continuïtat i permanència tradicionals.

L'agregat de les cèdules circumstanciadament redactades, responent als concepts explanats, aplegarà resumidament la ideologia especulativa i els coneixements pràctics integrant el patriomoni cultural de l'avior, posat a la vista i a l'abast dels moderns gràcies al dispositiu panòptic d'un diccionari, les pàgines del qual oferiran a l'arqueòleg de l'idioma el gaudi immediat del riquíssim contingut dels mots multiseculars, tant els perduts, ignorats o desapareguts, com els eclipsats i renascuts, els simplement arcaics o caiguts en desuetud, i més encara els permanents invariables, arribats vivents a nosaltres. Tot ells, en

les fases successives del progrés literari, han contribuït, en major o menor mesura, a exterioritzar les més subtils concepcions del l'esperit de savis i filòsofs, i a expressar galanament el sentiment artístic de poetes i prosistes, mestres uns i altres de l'art de pensar i d'escriure, honor dels nostres annals intellectuals.

Els compiladors del futur diccionari medieval, si per cas volien donar-li una estructuració al més possible acostada a la contextura modèlica del *Dictionnaire Historique de l'Ancien Langage François,* podrien adoptar en la confecció dels seus articles una norma reguladora, a fi d'uniformar-ne la redacció, que abraçaria els conceptes següents:

a) L'origen etimològic més immediat del mot.

b) La definició o explicació; la significació directa, les accepcions translatícies, metonímiques o figurades, i els sinònims.

c) Les variants ortogràfiques o prosòdiques més corrents i no revestint deformacions de tal importància que donessin lloc accessòriament a un article especial.

d) La correspondència per a la comparació de les mateixes formes en qualsevol de les llengües neollatines, amb preferència, de la francesa i de la provençal.

e) La citació dels passatges del text o textos adduïts com a autoritats justificatives, ordenats cronològicament de major a menor antiguitat.

Els modismes, locucions adverbials, idiotismes, frases proverbials i familiars, vulgarismes etc., així com certs noms propis (geogràfics, toponomàstics, cognoms personals), notablement desfigurats sota grafies vicioses o arbitràries, haurien d'ésser també objecte de sengles articles per a llur deguda identificació.

Un treball d'orientacions similars de les damunt apuntades va ésser emprès temps ha per mi a guisa d'auxiliar mnemotècnic, a utilitat i servei propis exclusius, quan, tot just iniciat en les lectures dels nostres clàssics, anava, a compàs d'aquelles, anotant, per retenir-ne el significat, els nombrosos termes ignots de la vella llengua, idioma nou (permeteu-me la paradoxa), obscur i quasi incomprensible aleshores per a mi. Aquesta laboriosa operació havia de suplir l'ajut d'una llum guiadora com la que

hauria pogut subministrar-me, d'haver estat publicada, l'obra mestrívola d'Aguiló, plena de les clarícies de què freturaven la ignorància i les confusions del novençà. Mai, però, vençuts del tot aitals inconvenients, he anat després continuant amb persistent i fins potser maquinal activitat l'exercici d'aquella iniciativa, individual i, per tant, de limitat rendiment, malgrat d'haver estat estimulada per la curiositat sempre insatisfeta de llegidor àvidament apassionat de textos antics.

La diligent laboriositat desplegada en la meva ocupació voluntària, delitosa recreació més que no treball, sistematitzada per la proverbial fórmula clàssica *nulla dies sine linea,* ha arribat a produir un ja prou frondós vocabulari, amassat al marge d'exigents obligacions professionals, que n'interrompien ben sovint la continuïtat, endemés per mi mateix trencada en imposar-me, molt de tard en tard, el repòs aconsellat sapientment en un altre clàssic precepte:

> Interpone tuis interdum gaudia curis,
> Ut possis animo quemvis sufferre laborem.

Del lèxic així acumulat, migrat fruit en comparació de la magnitud del somniat diccionari (que si no complet — absurda pretensió irrealitzable, car els treballs de lexicografia són sense fi ni compte — podríem almenys aspirar a veure'l abastar aproximativament les proporcions del de La Curne), heus-ne aquí, destacat a continuació, en qualitat d'espècimen, un lot d'un centenar de cèdules tretes a l'aventura, comprensives de mots que, ja per no inventariats dins els glossaris publicats, ja per haver estat fins ara incompresos o mal interpretats, incorrectament grafiats per lliçó defectuosa, confusió paleogràfica etc., o ésser qüestió de veus simplement remarcables a causa de llur singularitat, he d'estimar-los mereixedors de l'atenció dels romanistes. La massa de les cèdules reunida en el meu fitxer sobrepassa de molt la xifra de trenta milers, corresponent a altres tants de mots, i he d'avaluar en força més del doble la dels exemples que les il·lustren, insubstituïbles representants de totes les edats de la llengua, i constituents de la part més vital del nostre diccionari.

El pla acabat d'exposar, si de primer antuvi apareix clar i de fàcil ordenació com tots els projectes quan s'engendren en l'esperit, s'enfosquirà i s'enasprirà al moment que, portat a la pràctica, caldrà traduir-lo en fets concrets. Aquesta serà l'ocasió precisa de posar a contribució a tal fi la zelosa competència dels investigadors esmentats al començament, els quals serien agrupats sota el patrocini de l' Institut d'Estudis Catalans, que assumiria la direcció i organització dels pacients i difícils treballs a realitzar corporativament, i coordinar-ne els resultats amb els de les aportacions individuals separadament obtingudes, adreçant el conjunt total a la culminació i digne coronament de l'obra pel meu optimisme imaginada factible i planera.

Tocant a la meva actuació de compilador de materials possiblement utilitzables algun dia, em proposo continuar-la amb la mateixa habitual constància, tanta com m'ho consentiran les precàries energies físiques i mentals de vell setantí, esperançat de participar, mal que sia com a modest col·laborador pòstum, en l'empresa planejada en aquest escrit. L'alta exemplaritat enclosa dins la noble teoria moral de l'activitat, professada per Littré, qui, septuagenari més avançat, no vacil·là a aplicar-la a prosseguir els seus treballs fins a l'extrem, deixant al destí la decisió de si havia o no d'acabar-los, ha d'inspirar i afirmar el meu propòsit de perseverant continuïtat.

I finalment, afegiré a les presents consideracions, incoherents amb excés, la declaració de com el sentiment de vera i admirativa amistat que, nascuda els dies enyorats de jovenívol companyonatge universitari, m'ha lligat sempre més al Mestre ara tan justament homenatjat, i ensems l'ambició de proclamar-me el seu deixeble, poden sols dispensar la meva presència en aquest selecte aplec de doctes lingüistes, de gramàtics i d'eminents tractadistes de filologia, ciència dins les atractives vastituds de la qual he divagat abusivament com a impenitent diletant, seduït per l'encís irresistible dels seus estudis conduents a l'esclariment de l'origen i lleis del mecanisme misteriós de la paraula, atribut de la nostra racionalitat i natural imperi sobre tots els éssers vivents de la terra.

Aburçonament s. m. — Acció i resultat d'aburçonar.

... e breguejaven portants aquella ciutat en grans perills e escandels de morts, naíres, ferides, esvahiments e *aburçonaments* d'alberchs mijançants bombardes e altres artelleries de mala pensa... *(Manual de Consell,* València, 27 novembre 1409).

Aburçonar [ABORÇUNAR] v. Batre o esbotzar amb *burçó, bursó* o *bussó,* ariet.

E ço que pus greu es: hagen *aborçunades* portes d'alberchs, e scalats aquells per entrar... *(Furs de València,* llib. IX, § LXV. Rei Pere III, any 1371).

Aç [ACI, ATZ, AZ, HASÇ] s. f. (ll. *acies).* — Línia, front de batalla d'una tropa; fila, formació en ordre de línia desplegada per formacions o trossos (cast. *haz).*

Item ordonaren que les companyes de peu axi ordenades e posades en *aç* no·s moguen de loch sino en la forma seguent, ço es que esperen e attenen tro lo senyor Rey sia a la dita creu del Puig. *(Manual de Consells,* nº 3, ff. CLXIII-IV. Arx. Municip. de València.)

1.716 Adonchs, com la batalla se donas estant Tarquino en la dreta *aç* en lo sobiran loch de la batalla, soptosament se mes tanta pahor en la host, que tots començaren de fogir... (Fr. ANTONI CANALS, *Valeri Màximo,* llib. I, tít. VI.)

... com en la batalla latina vees les *açes* o batalles dels Romans quasi vençudes e aterrades, vota als Deus lo seu cap per lo profit del ben publich. (Íd., *op. cit.,* llib. V, tít. VI.)

E aquells qui vendran apres los primers qualquiers sien, passen lur peno en la çaga dels primers e facen lur *açi* ordenadament a cascun costat del cami ves la Ciutat... *(Manual de Consells,* nº 3, ff. 163 i 164).

Tantost posa en la primera *atz* los ligures e·ls francezes e umpli la de gent balear e de maures; la segona *atz* colloca los cartagineses e·ls affres; la iij. *atz* es plena de cavalers de Brucia... (Fr. ANTONI CANALS, *Scipio e Anibal,* cap. VIII.)

...apres de tantes batayles per mi vensudes, apres de tantes *azes* de gents mortes e dissipades... jo sol, sens armes... era forçat de vanir a vosaltres demanant ab gran humilitat pau... (Íd., *op. cit.,* cap. V.)

Ab tan, lo rey fo aconseguit, e vench ab sos cavallers esperonant ab llurs *hasces* esteses, e vengueren a junta als cavallers francesos, e feriren ardidament sobre aquells... (DESCLOT, *Crònica,* cap. CLIX.)

Acunçador,-a s. i adj. m. i f. — Qui acunça (ital. *acconciatore, -trice*).

> Que lo mestre *acunsador* met en hun morter de acer fort temprat diamants bruts qui no son bons per acunsar,.. (JAUME FERRER DE BLANES, *Sentencias Catholicas.)*

Acunçament s. m. — Acció i resultat d' acunçar (ital. *acconciamento).*

> Tots los qui tost | *acunçament* volreu
> En fets d'amors | amprau Na Monbohi,
> Ella us fara | tot lo que feu a mi,
> No·s pot saber | l'endreç que hi trobareu.
>
> (AUZIÀS MARCH, *Cants d'amor,* LVII.)

Acunçar v. a. *(a* i rad. *cunç).* — Posar en cunç, adobar, aparellar, endreçar, ordenar, acomodar, polir etc. (ital. *acconciare).*

> Tots aquests mals | no·m son res de suffrir
> En sguart d'hu | qui del tot me destenta
> E·m fa tot jorn | d'esperança pertir
> Com no vey res | que m'avanç d'una spenta
> En *acunsar* | nostre desliurament...
>
> (JORDI DE ST. JORDI, *Canç. de Saragossa.* f. 97.)

Àcunçat, -ada adj. (p. p. del v. *acunçar).* — Adobat, aparellat, polit, embellit etc. (ital. *acconciato, acconcio).*

> ...a mon semblant me par esser mes mort que viu, per la color que te descolorida, ab mes bella cara e lo lustre dels ulls que par que sien robins *acunçats. (Tirant lo Blanc,* cap. CCLXXXIV.)

Beuna s. f. — Nom d'un vi molt estimat, extret d'un cep cultivat a l'Aragó i provinent de Beaune, vila de França (Côte-d'Or). V. Rabelais, *Pantagruel,* llib. III, cap. LII, i llib. V, caps. XXXIV i XLII (cast. aragonès *beuna).*

> ...e N Andreu de Peguera de qui es lo castell ha tengut tinell a nos e a tots los qui son venguts ab nos... e ha donat de fort vi vermell aytal com lo de *beuna* e vi cuyt que ha .xix. anys que es fet... (Lletra de JOAN I a sa muller, 11 maig 1390.)
>
> A ssopar bech de *beuna* e de Sent Porçà, e faç me refrescar les cames ab aygues precioses... (EIXIMENIS, *Lo Terç del Crestià,* f. 167 v°.)

Buçó [BUTÇÓ] s. m. (de *burs* o *buts,* cop, empenta). — Màquina de guerra, ariet (prov. *boso(n) ;* cast. *bozon).*

... e havien feyt .j. *buço* e una pertxa que li havien ferrat al cap primer, e anels que havia de ça e de la on se tinguessen les cordes, ab que derrocassen les cases... (Rei JAUME I, *Crònica*, 296.)

...que pensassen d'armar la nau d'En P. Desvilar... e altra nau de les majors que·n Barcelona sien apres d'aquella, e que les encuyrassen e en cascuna metessen .cc. homens combatents... e que hi metessen *buçons* e ancores e arganels e castells llevadissos, e encuyrar e armar gabies... (R. MUNTANER, *Crònica*, cap. XCV.)

E de bel assalt anaren al raval e trenquaren les portes ab *butçons*, e entraren e robaren e cremaren aquell... *Crònica* (Ms. Arx. de la Seu de València, sig. 676 : 15.)

Burç [BURS] s. m. (etim. incerta; del llat. *pulsus ?*). — Xoc, empenta, aürt, cop penetrant (prov. *burc, burs;* ital. *bussa;* francès antic *bous*). Cp. els s. mod. *burxa, burxada* i el v. *burxar*.

E puix acosta·s a ell quant hac tirada la llança, que de *burç* dona li tal colp al cavall que·l esfondra de dues parts. (DESCLOT, *Crònica*, cap. CII.)

... a tots plegats, ço es veguer ... e altra gent isqueren de la dita preso, e en aquest instant lo dit porter qui era a la dita del cap de la scala alargua la ma per donar la dita cedula al dit Luis Palat, e, alargant le y, lo *burç* de la gent lo cuydaren lançar scala avall. (Guerra de Joan II, Docs. Arx. C. d'A., vol. XIX, p. 81.)

Burc [BURZ] **de costat.** — La pleuritis, que causa un dolor lancinant al costat. *(Burc* o *burç*, cop, burxada, punxada).

LI. Recepta per a guarir *burch de costat.*
CX. Recepta per a guarir *burz de costat.*

(Micer JOHAN, *Libre de receptes.*)

164. Axi com sent Pau que guaria altres e ell havia *burç al costat*, axi sent Thomas d'Equi... » (Sant VICENÇ FERRER, *Quaresma*, III).

Item prenets dues dracmes de riubarber e ab vin trempat dats ne a beura a tota persona qui hage *burç* dins lo cors : meravellosament lo guorra. (Receptari de la Univ. València, f. LXV, v°).

Bursó [BUSSÓ] s. m. (etim. *burs* o *burç*). — Peça de la primitiva artilleria de foc, així nomenada per analogia del *buçó*, ariet.

Que·b gran poder | de fletxes e bombardes
E de *bussons* | ab moltes spinguardes
Entraren dins | ab grans crits e furor

(Anònim, *Cançoner de Saragossa*, f. 235 v°).

... los dits cent balesters e scuders, ensemps ab los officials, han feta mostra molt ben armats e arrejats ab bones balestes, cuyraces, *bursons* e altres armes e instruments necessaris, segons tal cas requer... *(Llibre de la Universitat,* Igualada, 1448.)

Item un mollo de guix per fer pedres de *bussons.* (Inventari de Cartellà, 1523.)

Bursó [BUSSÓ] s. m. — Era un cert foc d'artifici, potser un coet de tro.

.... que per la dita senyora Reyna dona Germana sie feta aquella festa que fou feta com l'altre Reyna dona Hysabel Reyna de Castella... novament entra en la terra, festejant aquella de fochs grechs, qüets, *bursons* e de luminaries e altres jochs ... *(Llibre de la Universitat,* Igualada, 1506).

Buts s. m. (germ. *bózen*, ferir). — Cop, empenta (prov. *but, bot).* V. *burc, burç, burs.*

E com los senyals foren feyts qui eren ordonats, pensam de ferir tots ensemps en un *buts,* e donam tal en mig d'ells que parech que tot lo castell ne vengues en terra. (R. MUNTANER, *Crònica,* cap. CCXX.)

Cunç s. m. (b. ll. *cunctium,* adob, restauració, reparació). — Endreç, bon ordre, disposició, netedat, polidesa etc. Cp. l'adj. ital. *concio.* Es troba usualment precedit de la prep. *en,* formant una locució adverbial sinònima de *a punt* (ital. *a concio, in concio).*

Primerament: que la dita Ciutat meta en aquest armament deu galeas arreades a ses propies messions e despeses... e varades en mar en *cunç* de navegar... (CAPMANY, *Col·lecció diplomàtica,* c.)

Que us dire? Tantost com l'estol del rey Carles fo davant Nicotena, pensaren tuyt de desarborar e·s meteren en *cuns* de batalla. (R. MUNTANER, *Crònica,* cap. LXVII.)

... e axi arrapat e scabellat e mal en *cunç,* dix en aquell qui ab micer Philipo eren: — E per que ha fet aço, mossenyer? (*Decameron,* jornada 9ª, novel·la 8ª.)

1.938 ...com los ciutadans de Tebes, per enamistat que li havien, donassen l'offici del mustaçaf a qui·s pertany de tenir en *cunç* los carrers de la Ciutat... (Fr. ANTONI CANALS, *Valeri Màximo,* llib. III, tít. VII.)

De *cunç* es deriven els verbs *acunçar* i *encunçar,* els substantius i adjectius *acunçat, acunçador* i el subs. *acunçament,* acció d'acunçar.

Duill [DUYLL] s. m. (b. llat, *ducilis, ducibulus, duciculus).* — Petita peça de fusta foradada per a tapar la fibla feta a una bóta (prov. *dozil, dozilh ;* franc. *douzil, doisil, dosil, dille* ; cast. astur. *ducil).* El mot, sota la forma *duy,* és vivent a Benissalem segons Aguiló.

... un jorn scientment lexa lo *duyll* del vexell del vy ubert devant ell per tal que per lo vesar del vy la feris... (EIXIMENIS, *Terç del Crestià,* cap. XCV.)

Encunçar v. a. — Acunçar.

E tement de no fer se coneixer e constret de necessitat, se adona a *encunçar* ocells de cassa, de que ell molt gran mestre... *(Decameron,* jornada 10ª, novel·la 3ª.)

Encunçar-se v. refl. — Convenir-se, concordar-se, acomodar-se (ital. *acconciarsi*).

...tement se que si lo compte *se encunsave* ab lo rey, que faheren consellar la mare e la muller del compte que en tota manera desconsellasen al compte que no prestas la fidelitat ne *se encunsas* ab lo rey... *(Comte d'Urgell,* ed. Revista Catalana, p. 8.)

Esclau s. m. (orig. incert). — Petja, petjada ; traça, vestigi, rastre (prov. *esclau).*

14. On, com la fembra qui ama molt sa filla la qual ha perduda e troba la petja d'alcun home e seguex aquel *esclau* creen e havent fe que sia l'*esclau* de sa filla : on adoncs es la fe sua falsa, pus l'*esclau* es d'ome e ella ha creensa que sia de sa filla... (LLULL, *Libre de Contemplació,* cap. 240.)

E cavalcaren, e anaren al camp, e vaeren l'*esclau* del cavall e tot ço que·l senescal los hach dit. (R. MUNTANER, *Crònica,* cap. XCI.)

Espelt [SPELT] s. m. (etim. germ. *speut).* — Llança porquera, asta o bastó guarnit d'un ferro ample i punxegut per a la caça major (prov. *espeu, espeut, espiaut;* fr. ant. *espié, espiel, espiet, espiez* ; íd. mod. *épieu ;* ital. *spiedo ;* port. *espêto ;* cast. *espiche.*) Cp. llin. *Espel, Espelt.*

163. Item una lansa en que ha .j. ferra, que servex al dit senyor con va a cassa de munt. Item .j. *spelt* que servex al dit senyor per la damunt dita raho... (Inventari d'Alfons IV, 1417.)

Estereia [STEREYA] s. f. (del grec *steira,* la carena d'un vaixell?). — Les *aigües* d'una embarcació, o el rastre que deixa marcat

darrera d'ella quan solca l'aigua, assenyalant-hi el seu pas durant un cert temps (port. *esteira ;* cast. *estela).* Cf. Jal, *Glossaire Nautique,* a *esteira* i el seu der. el v. *esteirar.*

E a poch star les galeas qui eran devant fframenors, per compta .xv. fteren una *stereya* d'elles, e axi remant vengueren unes derrera altres, passant devant lo dit senyor... (*Manual de Novells Ardits,* 17 octubre 1472.)

Forcella s. f. (dim. de *forca).* — Anat. : Nom de la boca del ventrell a causa de la forma bifurcada de la unió de les costelles amb l'estèrnum en aquell lloc (prov. *forcela* ; ital. *forcella ;* francès antic *forcelle, fourcelle, forcel).*

De deslogament de la *forcella* dells pitz. (Fra TEDERIC, *Cyrurgia,* Ms. de París, fons espanyol 212, f. 37.)

Fromir v. a. (germ. *frumjan).* — Executar, acabar, produir, complir etc. (prov. *fromir, formir.)*

Rhetorica es parlament
Fayt ab bell ordonament
E pot la hom avenir
Ab est Art, et *fromir*
Mesclant los començaments
D'on ix tan bell dictament.

(LLULL, *Aplicació de l'Art general,* De Rhetorica, 1.)

24. ... car en axi com en un loc se fara un arbre bell e bo e de prop aquell arbre altre arbre qui no sia d'aquella especia no·s pora embellir ni *fromir*... (Íd., *Libre de Contemplació,* cap. 359.)

Fúrcula s. f. (b. ll. *furcula).* — La forcella o boca de l'estómac.

De trencament de la *furcula* dell pitz (Fr. TEDERIC, *op. cit., loc. cit.,* f. 34.)

Gab s. m. (escandinau *gabb,* burla). — Burla, befa, escarn (fr. ant. *gab* ; prov. *gap* ; ital. *gabbo.)*

Si lo consili bo no·t sab
De sanctetat te faras *gab ;*
Nuyl be menjaras en ton mab,
Ira de Deu sera en ton cap.
Ah, robador !
No faças a Deu deshonor,
Lo teu Senyor.

(LLULL, *Consili,* VIII.)

Gabar v. n. (rad. *gab*). — Burlar, plasentejar; fer el fanfarró (fr. *gaber*; prov. i port. *gabar*; ital. *gabbare*).

Parla l'amant:
Bon cantador | yo no so de tal cosa
Ni axi poch | plorar me·n plau ni·m cur,
Ni en *gabar* | negu mon cor no·s posa,
Car çert mes am | estar me tot segur.

(FRANC. OLIVER, «Requesta d'Amor de Madama Sans Merci», *Cançó. de Saragossa*, f. 287, v°).

Gabar v. a. i refl. — Significava també lloar amb exageració, enaltir, exaltar; jactar-se, gloriar-se.

...e nos *gabam* los molt la terra de Maylorques, e mentre nos la *gabavem*, dix don Sanç Dorta: — Senyor, vos *guabats* tot dia Maylorques e·l Regne de Maylorques, mas conquerits Valencia... (Rei JAUME I, *Crònica*, § 129.)

101. Per ço car fo home mort crucificat, e per ço aquells qui·s *guaben* que son sos amadors, seguesquen son esclau. (LLULL, *Amic e Amat.*)

Forma bessona de *gabar* era *gaubar* amb els corresponents derivats *gaubament, gaubador, gaubat, gaubança.*

Gabar-se v. refl. — Burlar-se, mofar-se (prov. *se gabar*; ital. *gabbarsi*; fr. *se gaber*).

442. Mentint *se gaben*,
sempre varien,
jamay se rien
sens ficcio,
per tracio
rien e ploren,
criden que·s moren
quant son pus sanes,
si han terçanes
llur mal no colen.

(J. ROIG, *Spill.*)

Gabella s. f. (dim. f. de *gab*). — Burla, trufa, befa. Va sempre unit al v. *fer*, formant la frase *fer gabella*, sin. de *gabar*, fer burla, trufar-se, rallar, janglar etc. (fr. ant. *faire gabel, se gabeler* [Rabelais]; prov. *gabelhar*). El mot, en aquest cas, és en absolut diferent de significació i etimologia de *gabella*, impost o vectigal.

Pus que tots jorns no usats *fer gabella*
Ab la qui us vol vers mi mal consellar.

(ANTONI VALMANYA, «Cobla sparça», *Cançó. de París*, f. 109)

Guança s. f. (ital. *guancia*). — Galta. Cp. el franc. ant. ***badigoince***, llavi penjant, galta.

... los uns penyaven sobre·l foch guanxos de ferre ficats en los vuylls lurs, o en los nases, o en les *guances*, ho en les mameles... (*Viatge d'Owein al Purgatori*, p. 18).

293. E aqui la mesquina anima acusave·s dels mals passats, e per sobregran tristea e per desperacio les sues *guances* s'arrapave... (*Visió de Tundal, Clares Valls.*)

7. Car les blanques e les vermelles *guançes*,
Lla hom era, de la bella Aurora
Per trop edat ja retornaven rançes.

(FEBRER, *La Comèdia de Dant*, « Purgatori », cap. II.)

Hosa [HOSSA, OSSA] s. f. (germ. *hosc*, bota). — Era un calçat fort de viatge, que preservava el cavalcador del fred, de l'aigua i del fang (prov. *oza;* fr. ant. *heuse, heuze, housiau, housseau, houzeau* etc. ; ital. *uosa ;* cast. *huesa, osa*). Cf. Puiggarí, *Estudios de indumentaria española*, pp. 119 i 313.

... cavalca axi be com a senyor be arreat, axi com havia acostumat de cavalcar ab sos *hoses* e ab capell de sol e els guants, e be ordonat. (R. MUNTANER, *Crònica*, cap. LXXXIX.)

... e vestia huna gramalla blava, no gayre bona, e hun capiro blau vestit en son cap, e ses *osses* calsades... (DESCLOT, *Crònica*, cap. CIV.)

Et les selles veylles, e·ls esperons veylles, et les *oses*, e·l capell de sol, e·ls guans que·l senyor rey lexara, si el senyor rey o vol donar a altre, que·l cavalleriz no y prenga null dret. *(Ordonaments del Senyor Rey En Pere I*, Arx. C. d'A., reg. 1.529, part. 1.)

Infla s. f. (llat. *infula*). — Toca o cobertura de cap, de caràcter sacerdotal (b. ll. *infula ;* ital. ant. *infola*). Cf. Puiggarí, *op. cit.*, pp. 145 i 146.

189. Al don de Gironella
laix *inffles* de Roaix.

(SERVERÍ DE GIRONA, *Testament.*)

Isard [ISART] s. m. (orig. inconegut). — Nom vulgar d'un antílop pirinenc del gènere *rupicapra*, dit també *sicard* [*sicart*] i així registrat al *Thesaurus Puerilis* (Perpinyà, 1591), capítol « De algunes besties salvatges », f. 40 v° (prov. *uzar, uzarn ;* fr. *isard*, del català ; cast. aragonès *sarrio*).

Manam vos que vistes les presents nos trametats a Barchinona la pell del laho, la pell del cervo o totes les pells dels *isarts*, axi vermelles com blanques... (Arx. C. d'A., reg. 1.964, f. 109 v°.)

Ivaç [IVÀS, IVARS] adv. (etim. *vivaç*, prompte, viu, ràpid). — Promptament, ràpidament, aviat (prov. *ivatz*, *ivas*, *vivatz*, *viatz*).

... e corregueren tota la terra: mas dura gayre, que *yvaç* los fo vedat. (DESCLOT, *Crònica*, cap. CXI.)

— Senyor, a mi es semblant que yo e asats en aquest segle, e si a vos plau trats m'ich *hivas* e prestament. (*Storia del Sant Grasal*, Ms. de G. REIXACH, f. 129.)

E cela blancura que es en los uyls dels infants es guarida *ivas* ab que hom hi meta de la let de la fembra axi com havem dit. (Mᵉ JOAN JACME, *Alcoatí*, f. XXXV, v°, *a*.)

Ivacesa [YVASSEA] s. f. — Ivaciositat, celeritat, promptitud. V. l'exemple de Llull a *ivaçós*.

Ivaciositat s. f. — Qualitat d'una cosa ivaçosa; velocitat, rapiditat. V. *ivassea*.

5. ... car vos sabets quantes esteles son, e sabets lo compte del moviment del firmament e de sos corses celestials, e sabets lur *ivaciositat*. (LLULL, *Libre de contemplació*, cap. 22.)

Ivaçós [IVARÇÓS], -osa adj. — Viu, ràpid, prompte, rabent (prov. *viasier*, *vivasier*).

12. ... car aquella ara es tant de poca quantitat e es tan *ivassosa* del temps passat a l'esdevenidor que lo nostre enteniment ni pot apercebre sa poca quantitat ni li leu que pusca atenyer son curriment e sa yvassea. (LLULL, *Libre de contemplació*, cap. 22.)

... les rodes *yvarçoses* volteiaven los seus membres... (VILARAGUT, *Les Tragèdies de Sèneca*, « Ypolit e Phedra », p. 463.)

Ivaçosament [IVARÇOSAMENT] adv. — D'una manera ivaçosa; ivaç (prov. *ivazamen*, *vivasamen*, *viasamen*).

Lo crexement e l mellorament de les coses venen suaument e a tard. Mas lo peyorament se cuyta molt *yvassosament*. (*Flors de les Epístoles de Sèneca*, LXXXXI.)

Car axi ven la cruel serpent qui ha fort larch cors, trau la lengua e mou la tan *ivarçosament* que par que haia tres lengues. (VILARAGUT, *Les Tragèdies de Sèneca*, « Medea », p. 390.)

Jac [JACH] s. m. (etim. inconeguda. Segons la suggestió de Du Cange, l'origen del mot provindria dels *Jacques*, els pagesos de l'Ile-de-France revoltats contra la noblesa el dia de Corpus de l'any 1358). — Perpunt de tela o de pell de cérvol amb reforç de malla, llaunes o escates etc., usat per la gent de guerra (prov. *jaca;* fr. *jacke, jaque;* ital. *giacco;* cast. *jaco, jaque;* angl. *jack;* alem. *jacke*). Cf. Puiggarí, *op. cit.*, p. 356.

... un *jach* o spatleres ab civelles. (Inventari de Vic, 1403.)

Item : un tros de canamas apta per fer *jach*. (Íd. de l'hospital de la Santa Creu. Manual TORRÓ [1408-11.])

Item ha en la dita caxa hun *jach* turch de carmesi ab faldes de launes de cuyraça en lo cors e no en les faldes. (Íd. del príncep de Viana, 1461.)

Jangla [JONGLA] s. f., Jangle s. m. (subs. verbal de *janglar*). — Jocositat, burla, facècia, rall, truferia (b. ll. *jangularia;* prov. *jangla;* fr. ant. *jangle, gengle, genglois*).

160. Los juheus, vehents que Jhesu Xrist provava que podia esser cregut, que no ere tot sol en son dit de veritat, ells respongueren burlant e ab *jangla*. (SANT VICENÇ FERRER, *Quaresma*, XXXV.)

1175. Lo joves deu de so curar
Ffassa la nina alegrar
Ab *jangles*, ab jochs atretal
Per apausir son cors leyal.

(Facet.)

No m pens per res que sia neguna qui aço guos dir, si donchs no·s esforça de celar veritat ab paraules de truffa e de *jongla*. *(Història dels Reis de Bretanya*, Ms. de París, f. 95.)

Janglador, -a adj. i s. m. i f. — Que es plau a janglar, aquell, aquella que jangla; burlaner, -a; trufaire (prov. *janglador;* fr. ant. *jangleor, gengleres, gengler*).

Hom *janglador* poc es preat e per alguns molt desamat. *(Ex proverbiis arabum*, Ms. de Santes Creus, Bibl. prov. de Tarragona.)

Janglar v. n. — Xerrar faceciosament, riallar, burlar (prov. *janglar;* fr. ant. *jangler, gengler*).

... que·l dit senyor duch, ja apres mengar, se troba molt be, e stech fort alegre e *jangla* molt ab mon car frare l'infant en Marti e ab tots quants eren devant ell. (Arx. C. d'A., Reg. 1811, f. 84 g.)

... cauran los huns en homey e los altres en fornicacio e axi seran *ganglats* e ascarnits per lus pecats e per lo gin del diable... *(Storia del Sant Grasal,* Ms. de G. REIXACH, f. 80 v°.)

Jaques s. m. (etim. *jac*). — Espècie de perpunt, guarnit o no de malles; en aquest darrer cas el trobem expressament anomenat *jaquet de malla* (cast. *jaco de malla*, fr. *jacque de maille;* ll. medieval *jaquemardus*). De tota manera sembla sinònim del *jac* (franc. ant. *jaques*). Cf. Puiggarí, *op. cit.*, p. 356.

42. E cota ben taylada
De bon asser e fi,
E *jaques* atressi
Ffort e de bona tayla.

(PERE MARCH, *L'arnès del cavaller.)*

... que les cames de l'ymage del comte de Barchinona que vos fets sien guarnides de gamberes e de sabates de ferre e de cops, a la guisa antiga, e quel *jaques* li cobre quaix tot lo goneyll... (RUBIÓ, *Docs. cult. cat. med.*, vol. II, n° CCXCI.)

Item un *jaquet de malla.* (Inventari del noble En Castara.)

Jocar-se v. refl. — Anar-se'n a jóc, posar-se els ocells damunt el joquer per dormir (fr. *se jucher*).

... car les guineus e les altres besties salvatges comunament no van sino de nits e fan aytals malafetes... e tot açó cessaria si·ls paons a la nit *se jocaven* dins lo castell. (ARX. C. d'A., reg. 1179, f. 48 v°.)

Karabe s. m. (persa *kahruba*) — Ambre groc, succí, d'aplicació medicinal (fr. *karabé).*

Item prenets karabe que es lambre | e molets lo | e dats li·n a beure | e no li qual haver pahor de vomit. (Receptari de la Universitat de València, f. xlvj.)

Lampa s. f., **lampasc** s. m. (orig. obscur; del germ., saxó *lappia* ?). — Obstrucció, tumor inflamatori que sobrevé a la membrana que tapissa el paladar dels cavalls joves, del ocells de caça etc. (fr. *lampas, lampast;* ital. *lampasco*).

Mas per raon dels poyls & de la malaltia la qual appelen los lecs *lampa,* dona·l a menjar a l'esperver lacrimules... (*Libre del nudriment e de la cura dels ocels,* f. 110, *a*).

Dell *lampasch. Lampasch* es malautia que es fet en la part subi-

rana de la boca sobre les dents per abundament de sanc. (FRA TEDERIC, *La cirurgia dels cavals*, Ms. Bibl. Nac. de París, fons espanyol 202, f. 101.)

Lander s. m. (etim. inconeguda). — Peça de vestir, sobrevesta amb mànegues (cast. ant. *lander, lender*). Cf. Puiggarí, *op. cit.*, p. 284.

En los presents empero furs parlants dels vestirs e arreament no son enteses cuyraces, spaces, basalarts ne altres arneses de armes, e sobrevestas e *landers :* los quals *landers* no puxen esser portats sino anant en armes, o fahent mostra d' armes... (*Furs de València*, llib. IX, *De drapers e sastres e de vestirs*, XXIV.)

517. Item .j. *lander* de drap d' aur ab lo camper blanc ab flocadura baia d' aur, lo qual fo del Rey en Johan quondam. (Inventari del rei Martí, f. 99, v°.)

Llobàs s m. (augm. de *llop*). — Mal de llop o *lupus*.

Conjur de *lobas*.
Nostre Senyor e mossen sent Pere
se·n anaven per lur cami
e encontraren lo lop *lobas*.
— E on vas lop *lobas ?*
so dix nostre Senyor.
— Vau a la cassa d' aytal
menjar la carn e beure la sanch d' aytal.
— No fasses lop *lobas !*
so dix nostre Senyor.
Ve te·n per les pastures
menjar les erbes menudes.

(Del manual d'un notari de Perpinyà, 1397.)

Llop s. m. (etim. ll. *lupus*). — Ulceració de caràcter tuberculós que ataca i rosega quasi sempre la cara (ital. *lupo ;* fr. *lupus, loup ;* b. ll. *lupus*).

Aquest es el caliquion, e val al *lop* can cau en les ginyives e son podrides e caen les dens... (Mᵉ JOAN JACME, *Alcoatí*, f. xcviij., a.)

Item prenets pegua, e sofre, e seguons de forment e fonets ho tot en forma que aperegua enguent e posats lo sobre la plaga del *lop*, e continuant no·l jaquira crexer per la persona. (Receptari de la Universitat de València, f. cxlix. v°.)

Llupa [LUPPA] s. f. — Pedra preciosa imperfectament formada per la naturalesa, i també llentia de vidre imitant una pedra precio-

sa (prov. *lopa ;* fr. *loupe*). Cf. Léon de Laborde, *Glossaire Français du Moyen Age.*

Item altre didal blanch ab ·ij· granadets, e una *luppa,* e una pedra de vidre es contrafetta de maracde. (RUBIÓ, *Docs. cult. cat. med.*, vol. I, nº CLXXIII.)

Maçamorro [MASSAMORRO] s. m. (orig. inconegut ; les etim. donades pel P. Larramendi i per Monlau són inadmissibles). — Nom aplicat a les molles o engrunes del bescuit, amb les quals era confeccionada una sopa per a la xurma de les galeres. «*Maçamorro,* du biscuit bouilly pour la chiourme» (Oudin, *Dictionnaire espagnol-français*, 1660). Cf. Jal, *Glossaire Nautique* (franc. *machemoure ;* cast. *mazamorra ;* ital. *mazzamurro*). Cp. el port. *massamorda.*

Per que si m veu demenar
De tantes coses socorro
Veniu a considerar
Quant es mal de praticar
Tots dias lo *maçamorro.*

(PERE TORROELLA, *Cançoner de Saragossa*, f. 170.)

Item, un garbell per passar *masamorro.* (Inventari de la Drassana de Barcelona, 1465.)

Marrec s. m. (de *marrà,* mascle de l'ovella). — Anyell i, fam., infant, pàrvul, escolar de les classes més baixes de l'ensenyament primari.

Item. Un libre en que ha una lectura de *marrech* de nou qui es de paper. (Inventari d'En Gomar, XIVª segle.)

Montarí [MONTERÍ] adj. i. s. m. — Montasí (falcó) (prov. *montarin ;* fr. ant. *montaigner* [faucon]).

... e lo senyor infant En Ferrando lliura·m dos falcons *montarins* gruees qui eren estats del senyor rey son pare, que trames per mi al senyor rey de Sicilia... (R. MUNTANER, *Crònica*, cap. CCLV.)

Item dos *munterins* sords que no han volat. (Inventari del príncep de Viana, 1461.)

Montasí adj. (de *mont*). Aplicat als falcons, anomenats també *pelegrins,* que no havien estat domesticats de petits (cast. *montano ;* prov. *montarzin, montargin*).

Dels ocels qui son appelats falcons son .vij. maneres. ¶ Lo primer es apelat laner... ¶ La segona manera es aus pelegrins, lo qual es

leus de nudrir. ¶ La terza manera es *montasi*. (*Libre del nudriment e de la cura dels ocels qui·s pertanyen a caça*, f. 110-c.)

... entes havem que aqui en Barchinona ha ·j· falco pelegri o *montasi* que ·j· hom de Cicilia nos envia... (RUBIÓ, *Docs. cult. cat. med.*, vol. II, nº XXIII.)

Murcec s. m. (ll. hip. *mus caecus*). — Rata penada (port. *murcego*; cast. *murceguillo*, *murciégalo*, *murciélago*).

Item prenet sanc de *murcech*, suc d'erba sana, ous de formigues... e pastat o tot ensems ab sanc de *murcech* e d'aquesta cosa posat ne sobre aquel loc. (*Tresor de pobres*, cap. II.)

Musaquí [MUSEQUÍ, MUSAGUÍ, MARRUQUÍ] s. m. (b. llat. *musachinum*). — Part de l'armadura que cobria el dors i s'adaptava als omòplats (cast. *musaquí*; ital. *musachino*; franc. ant. *musequin*). Cf. Puiggarí, *op. cit.*, pp. 354 i 357.

... un parell de *mosequins* colrats. (Inventari, Mallorca, 1345.)

... un nostre arnes de junyer ... es assaber : elm, escut, pancera, braçal, *musagui* et mayopa... (RUBIÓ, *Docs. cult. cat. med.*, vol. I, nº CCCXX.)

20. item .ij. parells de *marruquins* de ferro. (Inventari de Pere Beçet, VII.)

Nacse [NACZE, NACCI, NACSI] adj. inv. (orig. incert). — Escàs, migrat, minvat, reduït ; aplicat esp. a la moneda feble o falta de pes.

Aquest dia fou feta crida per la dita Ciutat ab trompes e tabals... ab la qual se publica la restitucio de pesos e mesures les quals eren stades remogudes e fetes *naczes* per causa de la guerra e subvencio dels cavalls... (*Manual de Novells Ardits*, 31 juliol 1474.)

8233 florins vells tria,
ella·ls canvia,
baratarà
e comprarà
timbres trencats
e stisorats,
nachcis e mals
falsos reals.

(J. ROIG, *Spill.*)

Neis [NEIX, NEGUEIX, NELEIX, NEQUEIX] adv. — Encara més, eixament, fins, ni encara, ni etc. (prov. *neis*, *neisas*, *neus*, *negueis*, *negues*; fr. ant. *neis*, *necs*).

Los marits poden reptar lurs mulers d' avolteri, *neis* per sospita, he eles se·n denen porgar per lur avagant, per sagrament e per batayla... (*Usatges de Barcelona.* [*Mariti uxores.*])

Donchs no basta a tu, o sancta verge, exir de ton loch tant solament si no oblides tots tos parents e *neix* la casa de ton pare. (*Epístola de sant Jerònim a santa Eustoxi,* f. iv, v°.)

E aquesta yla es revironada de montanyas molt altas d' aquela part que es opposada a Cathalunya, en tan *neix* son altas que a aquels qui naufragan son en mort e als navegants en horror. (MARSILI, *Crònica,* cap. I.)

De neguna vianda no·t sadols *negueix* de sopes en aygua freda. (*Epístola de sant Jerònim a santa Eustoxi.*)

... la verge que null temps no era estada saludada per home fo espaventada, entant que no li poch respondre : *neleix* .j. mot no li respos a ssa salutacio... (*Ibíd.*)

Aço es be malaventurada oradura que la gent van cerquant pompes *naquex* en menant dol. (*Flors de les Epístoles de Sèneca.* La .lxiij. epistola.)

Nier adj. — Aplicat als pollets del ocells que són encara al niu (prov. *nizier ;* fr. ant. *niais ;* cast. ant. *niego ;* ital. *nidiace*).

IV. Per proveir en lo desorde que de quiscun any se fa en pendre e robar los ous dels stors y traure stors *niers* del niu, lo que causa que ja per a vuy no·s troban stors en lo Principat de Cathalunya e Comtats de Rossello e Cerdanya... (*Constitucions de Catalunya,* llib. IX, tít. XXI.)

Nofè s. f. (*no* i *fe*). — Absència, manca de fe ; infidelitat, deslleialtat, perfídia (prov. *nonfe ;* fr. ant. *nonfeiz, nonfoi*).

1. Lectio epistole del trabayl
Que en Buch moch ab son cavall;
En Buch, car es hom de be,
Repta son cavall de *nofe.*

(Disputació d'en Buch ab son cavall.)

Òliba s. f. (etim. *oli,* per la creença popular que es beu l'oli de les llànties. Segons Covarrubias, el nom cast. *lechuza* tindria el mateix origen, ço és, el ll. *lecythus,* setrill d'oli). — Nom vulgar del *Strix flammea,* ocell rapaç nocturn.

76. ... aquest mon es dit nit, e l'altra vida dia clar. Ara nosaltres som axi com a muçols, o rates penades, o *olibes :* tanta es la claritat altra. (Sant VICENÇ FERRER, *Quaresma,* LIII.)

Orerona s. f. (del ll. *hora nona*). — Col·lació, refecció lleugera, berenar (prov. *auranoa*, d'on el v. *auranoar*, berenar, fer col·lació).

... et puga en un tarrat que y ha en vista del colomer per penre lenya per apareylar de *orerona* a son marit que ere a Cervere et devie venir, et a ella matexa... (Procés del crim d'homicidi perpetrat al castell de la Guàrdia Alada, 1396.)

Paltrina s. f. (ll. pop. *pectorina*). — La regió del pit, vulg. pitrera (fr. *poitrine;* prov. *pectrina, peitrina*. Cp. l'ital. *pettorina*).

E lo servent devalla mantinent, e mes tot son coltell per la *paltrina* del cavaller qui jaya en terra, si que mantinent mori. (DESCLOT, *Crònica,* CXLIX.)

Panescal [PANESCAM, PENESCAL, PENESCALM etc.] s. m. (ital. *paliscalmo* [... *poliscalmo,* a più *scalmi*. Lo *scalmo* è la cavicchia in legno o ferro a cui si appoggia il remo. — Levi, *Navi venete*], *palischermo, perischermo, periscarmo* etc.). Qualificatiu adjuntat a una barca al servei d'una nau o vaixell major. Cf. Jal, *Glossaire Nautique*.

E axi com foren alla a la mar, lo senyor rey de Mallorques descavalca e avalla madona la regina, e puix la mes en una bella barca de *panescal* de la nau que hom li tench empaliada... (R. MUNTANER, *Crònica,* cap. XCV.)

Item que aia bona barcha de *panescalm* armada de rems a doble... (Contracte de la nau *Santa Maria,* 23 setembre 1394. ARX. de Perpinyà.)

... cascu enserca si algun remey pogueren trobar en scapament de llurs persones, en tant que fou acordat entre ells metre la barqua de *panescam* en mar. E de ffet en aquella munta lo patro e apres tots los altres... (*Decameron,* jornada 2ª, novel·la 7ª.)

... los capitans de l'armada de Genova trameteren huna barqua de *penescal* al senyor rey, dient que ells no volien haver combat ni batala ab lo dit senyor rey... (*Dietari del Capellà d'Anfós IV*, f. 75.)

... e lexaren se caer en la barcha de *penescalm*, e vengueren sempre a nos... (Rei JAUME I, *Crònica,* § 111.)

... e irem sopar a Emposta, on es mester que·ns trametats, si veets que sens perill muntar hi puxam, una galea dijous mati, e ·iij. o ·iiij. barques de *penescam* ab que·ns en devallem riu avall. (Itinerari de Joan I, nº 382.)

Pija s. f. (b. ll. *pedica*). — Enginy, instrument per a prendre certs animals; parany (fr. *piège;* dial. del Berry *pige;* ital. *pièdica*).

Qui para *piges*, cepons, laços o altres ginys per pendre besties o aus feres, en honors on les gens solen passar ab bestiar, e aquel bestiar o besties masedes que sien de domestica natura caen e y moren, es tengut d'aqueles a emenar a lur senyor... Aquestes emenes deu fer, si doncs no u aura feyt cridar per la Ciutat publicament que tot hom que·s guart d'aytal loc que *piges* hi ha parades o altres ginys que aqui sien parats. (*Costums de Tortosa*, llib. tercer, rúbrica XII, II.)

Polaina s. f. (fr. *poulaine*, de *poulanne*, pell de Polònia amb la qual es confeccionava). — Punta exageradament allargada i aguda en què feien terminar el calçat les gents a la moda dels segles XIV^{è} i XV^{è}. El nom passà per assimilació a designar la proa dels vaixells a França i a Itàlia (ll. medieval *polayna, polena, poulainia, poulena*, etc. ; ital. *polena, pulena*). Cf. Puiggarí, *op. cit.*, pp. 309 i 311.

... ades *polaynes* llargues, ades curtes. (B. METGE, *Lo Somni*, llib. IV.)

324. Item un parey de galotxes ab *polaytnes*. (Inventari del rei Mattí, f. 90.)

En l'any de .mccccxxxxv. en lo mes de juliol, fonch trobada huna bota en Tarragona a bora de la mar ab dos homens dins, la hu sens cap ab gipo de seda negra ab borzeguins grochs, e l' altre degolat ab huna cota verda del temps e calzes de grana ab çabates de *polayna*. (*Dietari del capellà d'Anfós IV*, f. 93, v°.)

Item hun arnes de Mila complit de seguir ab son almet ab dos baveres, la una de correr a l' altra de seguir, e hun arnes de cames ab escarpes ab *polayna*... (Inventari del príncep de Viana, 1461.)

Puja s. f. (etim. incerta, potser del grec ποδός, genitiu de πούς, escota [Jal]). — Nom d'una corda o d'una simple combinació de politges lligada al car de l'antena per a tombar-la a la dreta, així com la orsa la tombava a l'esquerra (ital. *poggia ;* fr. *poge, pouge;* port. *poja ;* cast. *puja*).

E ell mana que estiguessen los mariners apparaylats los uns a la *puja*, los altres a la orça de popa e·ls altres a la orça de proa. (Rei JAUME I, *Crònica*, 57.)

Item una *puge* de canem. (Inventari de la Drassana de Barcelona, 1465.)

Puja s. f. — Per extensió, el costat dret o d'estribord d'una embarcació, per semblant de com *orsa*, nom del cordatge que obrava a l'esquerra, designava el costat de babord (fr. *poge*).

Primer respos | lo patro qui·s vestia :
Lo barber voll | e·l escriva me·n força
Que jo us mostre | dema per tot lo dia
Honor qui es | dins en aquella força ;
No us calra pus | hoir *puga* ni orsa
Per arribar | hon se reposa honor.

(LLEONARD DE SOS, *Cançoner de Saragossa*, f. 137.)

Lo Papa — O sant pastor | pus podeu paradis
Tancar, obrir | no aureu maior força
Ffer navegar | a *puja* e orça ?
Cert si aveu | segons lo meu avis,
Pus donchs entrats | son en la vostre barcha
Reys, comtes, duchs | feu los pacificar.

(Obra anònima sobre la presa de Constantinoble pels turcs, *Cançoner de Saragossa*, f. 238, v°.)

Quarra [CARRA] s. f. — Quartera, mesura frumentària. Compareu l'ital. *quarro*, pam.

En forment .XXV. *quarras* qui a raho de .iij. s. la *quarra* segons comuna stimació munta..... 3 ll. 15 s.
En ordi .l. *quarras* qui a raho de .j. s. la *quarra*, segons comuna stimació monta..... 2 ll. 10 s.

(*Compartiment de Sardenya*, Curatoria de Campita. B. de Ladrera.)

Item cascun qui aportas sal, forment, ordi ho tota altra fruyta al port de la dita terra paguava per cascuna *carra* mazurada..... 1 d.

(*Ibid.*, Curatoria de Fundi de Monta.)

Quedi s. m. (àrab. *qadi*). — Arbust originari d'Aràbia (fr. *cadie*).

Dix Johan Damaçen del *quedi*. Dix que·l *quedi* es arbre en semblant de palma e fa fruit que gita bona olor. (ABEN HUÉ, *Libre de les medicines particulars*, f. 29 *a*.)

Quermaki adj. (de *kermes*, àrab *kirmiz*, hemípter que dóna la tintura carmesí). — D'una color escarlata, carmesí o grana.

118. Item dues dalmatiques del prop dit tercenell amb peraments de atzeytoni vellut *quermaki* brocat d'aur ab fresadura entorn les manegues... (Inventari del rei Martí, f. 53 v°.)

Quintana s. f. (ll. med. *quintana*). — Justa, joc de sortija (ital. *quintana* ; fr. ant. *quintaine*).

Lo dit dia fou feta collacio en la sala de la lotge al senyor Rey e senyora Reyna, e foren fetes *quintanes* en mar per be festivar. (*Manual de Novells Ardits*, 19 agost 1481.)

Rai adj. adv. (ll. *rapidus*). — Veloç, veloçment, apressat, apressadament (ital. *ratto ;* cast. *raudo*).

... e per ço me ha fetes comprar aquestes dues perque lo convit sia pus copios ; e no y vindras tu ? — Respos Siacho : — Ben *ray* que y vindre. (*Decameron*, jornada 9ª, novel·la 8ª.)

Raig s. m. (ll. *ratis*). — Conjunt de peces de fusta lligades ensems i formant una plataforma o taulat flotant. Tren de fusta tallada, conduïda per flotació riu avall (fr. *radeau ;* prov. *radel*).

... e anant a veles o que surt sia en algun loch se encontrara alh algun *raig* de fusta, axi com de arbres o de entenes o de veles o de qualque altre lenyam se volra... (*Consolat de Mar*, cap. CCLIX.)

Rastell [RESTELL] s. m. (b. ll. *rastellus*, del ll. *rastellus*, rascle). — Cancell reixat, guarnit de punxes de ferro, que es podia acalar per tancar l'accés d'un castell, plaça forta etc. (prov. *rastel ;* cast. *rastillo*, *rastrillo ;* port. *rastrilho ;* fr. *herse ;* ital. *saracinesca*).

Era aquell *restell* de aquells qui son posats en les muralles per dubte d'escala. (*Curial & Guelfa*, llib. tercer, 104.)

Relló [REYLÓ] s. m. (ll. med. *relho, relhus*). — Espècie de dard (prov. *relho(n) ;* fr. ant. *reillon ;* cast. *rejón*).

... e com foren en la ciutat, nul hom no poria escriure los jochs e els alegres, taules redones, taules, juntes de *reylo*, de cavallers salvatges, borns, anar ab armes... (R. MUNTANER, *Crònica*, capítol XXIII.)

Revera adv. (ll. *revera ; re*, abl. sing. de *res*, reforçat per l'adj. *vera*). — Verament, en veritat ; realment, en realitat, en efecte, efectivament.

Hoc encara los patrons contrafahents sien e romanguen obligats en bens e en persones per tals cambis o contractes, encara que los navilis se perden e en tot cas, si donchs no mostraran legitimament denant los Consols de la mar, a lur coneguda, que tals cambis o contractes *revera* tot frau cessant, haien servit o haguessen a servir *revera* en espatxament, obs e necessitat de aquells navilis o fustes...

(*Ordinacions de Conseller de Barcelona sobre fets marítims*, 21 novembre 1435.)

... car vuy per hun ducat se donen setze cruats o reals d'argent jatsia *revera* no valga sino de tretze en quatorze, de hon se segueix que la moneda d'argent no pot aturar en lo dit Regne per la dita desproporcio... (Arx. del Regne de Mallorques. Còdex de Sant Pere, f. 194, v°.)

... que la Ciutat prestas a mossen Joan de Conquabella... deu quintars de salmitra de aquella que dita Ciutat te, la qual *revera* servia per la barxa del delentado de Murcia ab la qual anaven molts comanados en Rodes per socorrer, per quant se dubtave erra assitiat per lo Turch. (*Manual de Novells Ardits*, 29 agost 1499.)

Saur [SOR, SORD] adj. (b. ll. *saurus*). — De color daurada o groga tirant a bru, aplicat als cabells rossos foscos, i també als ocells de presa abans de mudar el primer plomatge, que és rogenc (prov. *saur* i el dim. *saurel*; fr. *saur*). Cp. l'ital. *soro*, inexpert, ximple.

524. Tant vos vey lo cors gracios,
Los ulls amorosos e rients,
La boca fresque e beles dents,
Los cabells *saurs*, albits e grans.

(Planys del Cavaller Materó.)

209. Mas li seu cabeyll *saur*
Que semblavon daurat
Eron tan scampat
E tirat e malmes
Sobre·l seu vis qui es
May pur que nuylla flor.

(Frondino e Brisona.)

... qui pendra dels dits falcons vulles que sien *sors* o mudats, aquells no gos pendra ne tresportar a nagun ne gitar del Regne de Mallorques... (Crida del 4 de març de 1393, Arx. Hist. de Mallorca.)

6742. ab lo lourar
los aguilons,
tots los falcons
mudats e *sos*,
sparvés, açtós
al puny d'hom cuyten.

(J. ROIG, *Spill.*)

Item dos munterins *sords* que no han volat. (Inventari del príncep de Viana, 1461.)

Saûs [SAHUÈS, SAÓS], **-a** s. m. i f. (b. ll. *segusius*). — Nom d'una raça de grans gossos de caça de mont (prov. *saüs;* cast. *sabueso;* port. *sabujo;* ital. *segugio*).

Munters fassen segons que en Pascual Montero los manara ... et negun d' els no gos tenir sino .iiij. *sahuesos* et una *sahuesa*, et dels cadells de la *sahuesa* no romanguen mas .ij... (Ordenaments del rei Pere I, Arx. C. d'A., reg. 1529, part 1.)

... e a Marcucho que sia aquella nit matexa ab nos e ab la lebrera e *sahuesos* del comte de Foig e ab lo seu lebrer. (Itinerari del rei Joan I, nº 192.)

... que a ops de cassar e matar los dits lops, nos trametats dels vostres *saoses* e dels lebrers de Bratanya a aço aptes e bons... (Arx. C. d'A., reg. 1276, f. 19 vº.)

194. Item un altra fermayl d' aur qui es una luna ab .j. *saus* smaltat al mig de blanch, lo qual *saus* te al col .j. collar d' or e a l' espatla .j. balaix... (Inventari d'Anfós IV, 1413.)

Serigot [SERGOT, SIRIGOT] s. m. — La part aquosa de la llet, separada de la coagulable (prov. *serigot*).

La sua cura primera porgar lo cap, si la vertut lo li sofer, ab *sergot* e ab escamonea... (Mᵉ JOAN JACME, *Alcoatí*, f. XXXIX vº,*a*.)

E el *sirigot* nedege e lave les entramenes e trau les humors podrides. (ABEN HUÉ, *Libre de les medicines particulars*, f. 105 *b*.)

Tiès, -esa adj. (alt alemany ant. *diutisc*). — Tudesc; germànic, alemany (fr. ant. *thiais, thiois, tiois,* ital. *tedesco*).

... erem vestits a la manera *tiesa*, de drap meytedat, ço es la una part de vellut vermell e l'altra de drap d'aur... (Rei PERE III, *Crònica*, cap. III, § 13.)

Trast s. m. (ll. *transtrum*). — Banc dels remers de galera (ital. *trasto*).

... dar del boti per refrescament, ço es, a cascun galiot un flori e forniment de *trast*, e a cascun companyo cinch florins e que ells se fornesquen... (*Libre de Memòries*, València, 1398.)

E encara los ballesters en taula fan altre be, com veuran aquell palomar o postich qui voga en lo seu *trast* seria hujat e volra beure o menjar, que ell avandara e vogara lo seu rem per delit... (R. MUNTANER, *Crònica*, cap. CXXX).

Trastejar [TRESTEJAR] v. a. — Dotar o guarnir una embarcació de *trasts* o bancs de remer.

Lo Senyor Rey, per squivar perill, messio e risch de les dites galees de Barchelona qui anassen desarmades de Barchelona a Valencia, vol que ab los uxers qui deuen esser trameses al riu de Tortosa la dita xurma de les dites galees venga, e aqui seran les dites dos galees de Barchelona e *trestejar* s'an la. (CAPMANY, *Col·lecció diplomàtica,* LXIV.)

Tressa [TREÇA] s. f. — Trena (ll. med. *trescia ;* prov. *tresa ;* fr. *tresse ;* ital. *treccia*, *trezza*).

... e prenent la per la *tressa* dels cabells, le·s lança als peus e comensa la ferament a batre ab lo dit basto. (*Decameron,* jornada 9ª, novel·la 9ª.)

— Ara via, dix Matta, almenys estant aci sots segura que no us pendran per les *treces*... (*Curial & Guelfa,* llib. II, 15.)

206. Item .j. bracellet d'aur, qui es fet axi com a cadena de *treça* qui·s porta en lo braç. (Inventari d'Anfós IV, 1415.)

Treudes s. f. pl. — Trespeus (cast. *trébedes*).

Altres posen les bragues del marit en lo terrat, altres lancen los ferres o *treudes* de sobins, altres la çabata : unes pradures. (Sant VICENÇ FERRER, *Reportationes sermonum,* vol. III, f. 233.)

Trompa s. f. (b. ll. *turbinus,* del ll. *turbo*). — Baldufa (cast. *trompa, trompo ;* fr. ant. *trompe ;* ital. *tròttola*).

Juga a la *trompa* e a les taules fuig. (*Libre de Cató. Sentencies Morals,* Ms. de Sant Cugat. Arx. C. d'A.)

Trompar v. a. (orig. incert). — Enganyar, abusar per l'astúcia, la mentida, l'artifici (prov. *trompar,* fr. *tromper*).

... donchs com tu faras almoyna no vulles *trompar* davant tu com fan los ypocrits qui volen esser justs en les sinagogues et per les carreres per zo que sien vists et honrats per los homens. (*Evangeli de sant Mateu,* Còdex del Palau, f. 5.)

91. La, ab senyals e ab paraules ornades,
Isiphile *trompa,* la joveneta,
Qui primer hac les altres enganades
Lexa la aqui prenyada e soleta.

(FEBRER, *La Comèdia de Dant,* « Infern », cap. XVIII.)

Trony, -a, adj. (etim. dubtosa : cèltic *trein,* morro, nas?; germ. escandinau *triona,* morro de porc?). — Camús, pla (prov. *tron*). Cp. el s. fr. ant. *troigne,* morro, i el mod. *trogne,* cara.Cf. als *Ges-*

ta Comitum Barcinonensium la història de Guillem II de Besalú « qui cognominatur *trunnum,* eo quod nasum fictitium haberet », passatge al qual fa referència el text de Carbonell, posat més avall com a exemple. La forma llatina medieval *trunnus* sembla corroborar les etimologies damunt apuntades.

Codony, grony, engrony... bony, *trony.*

(JAUME MARCH, *Diccionari de rims.*)

Aquest comte Bernat Guillem Gordo procrea de sa muller dos fills, Guillem *Trony* qui hac la naril curta e plana, e Bernat Guillem... (P. M. CARBONELL, *Chroniques d'Espanya,* f. 50 v°.)

És a remarcar ací la curiosa coincidència de noms i especialment dels sobrenoms històrics amb què són coneguts el comte català i el duc de Tolosa Guillaume *au court nez,* afectats d'una semblant defectuosa conformació facial.

Trony s. m. — Nom d'un peix de mar el qual apareix anomenat també *morro trony,* essent de notar aquesta duplicació de significat per la reunió dels dos vocables quasi sinònims *morro* i *trony* (fr. *trogne*).

Encara deuen esser esquivats en aytal temps peixs viscosos, axi com morenes e anguiles, e peixs bestiguals axi com dalfi, muçola e *troynn* e sos semblants. (JACME D'AGRAMONT, *Tractat de pestilencia,* art. V, segona part, cap. III.)

... lo dentol, la morena, lo *morro trony,* de Nostra Señora fins a San Miquel, y altres peixos també... (DESPUIG, *Col·loquis de la Ciutat de Tortosa,* col. VI.)

Uix [UX] s. m. (llat. *ostium*). — Porta, portell i particularment obertura practicada en una bóta o tona per on pot un home penetrar a l'interior (prov. *uis, ueis, us* i els dims. *uiset, uset ;* fr. *huis ;* ital. *uscio*).

Una thona de .iv. sesters.
Item un vaxell ab lo *ux* de sobra qui te .vj. botes.

(Inventari de Vic, 1423.)

Una bota de fusta prima ab son *uix* qui te serqua de sinch carregues... (*íd.*, *id.*, 1507.)

Urtar v. a. (rad. *urt,* cop, xoc). — Tocar, encontrar, topar, percudir amb força, i fig. mortificar, ferir, ofendre moralment i rudement (prov. *urtar ;* ital. *urtare ;* franc. *heurter*). Cp. *aürtar.*

126. ... qual stimul te puny tant a *urtar* tu mateix ab axi obstinat desplaure e cruesa d' animo? (*Deifira,* f. 5.)

Verdesca s. f. (orig. incert; b. ll. *berdesca, bresteschia, breteschia, brestachia* etc.) — Construcció de fusta, superestructura bastida damunt una torre, muralla, barbacana, pont etc., de les fortificacions, per a cobrir i protegir els defensors contra els trets enemics (prov. *verdesca;* ital. *bertesca, beltresca, bertresca* etc.; fr. ant. *bretesche, berteiche, bretoische, bretesse*, etc.).

... e que sobre los portals del Coxo, de Torrent, de Sancta Creu e en la torre de sancta Catarina fossen fetes *verdesques*... (*Libre de Memòries*. València, 1373.)

Lo mestra d' axa, qui ten en mes les *verdesques*, pren l' any. 20 ll.

(*Compartiment de Sardenya*, Oficials de l' Alguer.)

Dich ho a fi que esta vila sta e de gent e dels murs e valls, e portals, corredors, mantellets, *verdesques* e encara lo castell axi mateix molt mal a punt. (Guerra de Joan II, docs. Arx. C. d'A., vol. XXI, p. 210.)

... e dalt, al cap de les escales, tenien huna *verdesca* a manera de castel ab dos portes ab perns en manera que·s podien tanquar e hobrir e fer armes, e podien estar en cascuna *verdesca* .xv. homens d'armes o balestés. (*Dietari del capellà d'Anfós IV*, f. 68, v°.)

Verdescar [ENVERDESCAR] v. a. — Guarnir de verdesques una obra de fortificació (ital. *bertescare;* fr. ant. *bretescher*). — Enverdescat, -ada adj. (p. p. del v. *enverdescar*). — Dotat de verdesques.

E axi fiu tot hom guarnir, e fiu estar oberts los postichs de la barbacana, que eren totes les barbacanes *enverdescades*, per ço que poguessen acorrer lla hon major ops nos fos. (R. MUNTANER, *Crònica*, cap. CCXXVII.)

Ves, -essa adj. (ll. *vesanus*). — Foll, boig, insensat, desraonat, extravagant.

E així serien vists fer contra si mateix, e amen mes usar de una *vessa* paraula vulgar que diu : — presta me·n una e prestar te·n he altra. (EIXIMENIS, *Doctrina Compendiosa*.)

Xabró s. m. — Cabiró, biga de bastida (fr. *chevron;* prov. *cabro(n)*.)

Item pagui a·l hereu d'en Jacme Mates per .xij. *xabrons* per fer bastiments al portal nou... (Arx. de la Seu de Mallorca, *Liber datarum anno Domini mccclxxxx*, [f. 2].)

Xanxa [SANXA] s. f. — Burleria, truferia, facècia (ital. *ciancia ;* cast. *chanza ;* port. *chança*).

Bon home, si tu as massa begut, ve dormir e torna de mati que jo no·m se qui s'es Andreutxo, ne quines *sanxes* son aço que tu dius. (*Decameron*, jornada 2ª, novel·la 5ª.)

— Traydor ! Tu veuras be aço que es e quines tacanyeries ne quines *xanxes* marranxes son aquestes que tu·m tramets a dir... (*Ibíd.*, jornada 9, novel·la 8ª.)

Xeixa [XEXA] s. f. (ll. med. *secena*). — Nom del blat candial (cast. *jeja*).

Tres coses fan bel pal : *xexa* candeyal, ma angelical e forn rreyal. (*Libre de tres*, f. 211 *b*.)

... e depux aies sego de *xexa* e met lo en un drap e banya·l e torç lo e met aquel such en una escudela... (MICER JOHAN, *Libre de receptes*, CXXIX.)

Xelandrí s. m. (b. ll. *salandrinus, chelandrium*, del grec χελάνδιον). — Embarcació medieval que a la fi del segle XIIIè apareix com a vaixell rodó (fr. *salandrin, selandre*).

... e les naus e los *xelandrins* e·ls lenys e les tarides foren stablides e carregades de bescuyt e de farina... (DESCLOT, *Crònica*, cap. XXXIV.)

Xufar [XUFLAR] v. n. — Burlar, escarnir, riallar, trufar (prov. *chuflar, chiflar ;* cast. i port. *chufar*). Cp. l'ital. *ciuffare*.

E gens de mi | no sa·n poran *xuffar*
Negunes gents | que tal mercat jo faça...

(LLUÍS DE REQUESENS, *Cançoner de Saragossa*, f. 113.)

E aquell pres una tovalloleta, e a l'altra part del foch ell s'asigue e mes sa tovallola, e tuyt comensaren a riure e a *xuflar*, que cuydaven se que u faes per escarn. (R. MUNTANER, *Crònica*, cap. CLXXI.)

Ydra [YDRIA] s. f. (ll. *hydria*, del grec ὑδρία). — Hídria, gerra aigüera.

3. E dix Jesu Christ a Ruth que portas una *ydra* plena d' aygua e un vexell en que lavas los peus a sos Apostols... (Sant PERE PASQUAL, *Libre de Gamaliel*, XII.)

Eren alli posades .vij. *ydries* de pedra segons la purificacio dels Jueus, dels quals cascuna cabia dos o tres metres, ço es mesures. E dix a ells Jhūs: — Umplits les *ydries* d' aygua entro a la sumitat. (*Evangeli de Sent Johan*, Còdex ms. del Palau, cap. II.)

Zetoní s. m. — Atzeituní, ric teixit de vellut de seda o de ras de diverses colors (àrab *az-zeituní;* b. ll. *zetoninus;* cast. ant. *setuní, seytuní, zeituní,* etc.). — També : *adzeitoní, atzeytuní, atzeitoní avellutat, atzeitoní ras, atzeitoní de vellut.*

> Primerament, .j. curtapeu de *zetonni* blau ab manegues folrades de sendat vert. Fo stimat .vj. flo.
>
> Item, .j. manto e una camarreta del dit *zetoni,* en que ha andes obres de perles qui·n son levades. Foren stimats .vj. flo. (Inventari de la Infanta Joana, 1385.)

Zizaniant adj. i. s. (p. a. del v. *zizaniar*). — Qui sembra zitzània o promou discòrdies.

> ... axi de la una part dels bandos com de l' altra si son atrobats escandalosos *zizaniants* o menaçants, reebuda e hauda d' aquen solament verbal informacio. (*Manual de Consells,* València, 1401, f. 82, v°, n° 22 A.)

Zizaniar v. a. — Escampar zitzània ; sembrar, promoure discòrdies (cast. *zizañar*).

> ... e açò manifestament e clara apparegue esser fet per tip o zel de *zizaniar,* divisir, attenuar e sottraure lo Concell e regiment de la ciutat sobredita e no per altre bon zel o alcuna veritat... (*Ibíd., loc. et anno cit.,* f. 80, v°, n° 22 A.)

LLUÍS FARAUDO DE SAINT-GERMAIN

HOMO NON SAPIT

Il ne s'agit pas, comme le titre pourrait le faire croire, d'une dissertation sur la sagesse humaine, ni d'étudier si celui qui s'est défini, en zoologie, *homo sapiens*, mérite ou non cette épithète : je me propose simplement et très modestement de réunir quelques locutions des patois de la Suisse romande qui ont contenu la formule mise en vedette et qui, par la perte d'une partie de leurs éléments, sont devenues bizarres et impénétrables sans le secours de la philologie.

1. *Satyin* [1], fém. *satyin·na* ou *satyinta* 'certain, maint, tel, quelque' (Vaud Blonay) ; *sakə·n*, fém. *sakəna* (même mot, prononcé autrement, ib.) : « *sakeun*, *sakena* », pl. « *sakenau*, *sakenœ* », íd. (*Bridel*, Alpes) ; *chakun*, *chakəna* (Vaud Rossinière, *Henchoz*) ; *sakin* (Genève Hermance) ; *chakin*, *chakinta* (Fribourg Gruyère) ; *chatyin*, *satyin* (Fribourg, autres parties). Exemples : *Sakənə dzin såvon på lòou révəri*, 'certaines gens ne savent pas se tirer d'affaire' (Blonay). *Chakənaoz èku*, 'quelques écus' (Rossinière). *Sakint an*, 'autrefois, une certaine année' (Hermance). *Ind a bin chatyintè*, 'il y en a bien quelques-unes, par ex. des chansons' (Gruyère). Une formule comme *sakə·n an*, 'jadis' (Vaud Oron), équivaut étymologiquement à (HOMO NON) SAPIT QUEM ANNUM. SAPIT > *sa*, *cha* est normal. Le pronom interrogatif *quel* se dit *kin*, *kun*, *tyin*, selon les patois. A mon avis, le point de départ de ce mot est l'accusatif latin QUEM, catalan *quin*, espagnol *quien*, 'qui ?' Cette dérivation soulève des difficultés que je ne puis aborder ici. Toutes les formes féminines sont analogiques. On verra, par la comparaison avec d'autres formules, qu'il faut sup-

[1] Transcription du *Glossaire des patois de la Suisse romande*. À prononcer comme si c'était du français. *ə* = *e* sourd de *me*, *levain* ; *ẓ* = spirante interdentale sonore de l'anglais *with* ; *on·n*, etc., signifie *o* nasal suivi de *n*.

pléer en tête (HOMO NON). La négation s'est maintenue dans d'autres patois : à Panex (Vaud) on dit *nəsaknan* pour *naguère* (qui lui-même est abrégé de *il n'a guère*). A Champéry (Valais) on répondra à la question : *Avez-vous des enfants ? Nəsaka·intœ*, 'quelques-uns'. « *Nesaquint* » se rencontre dans des notes laissées par le poète gruyérien Bornet. Quelle est l'origine du suffixe du pluriel (*-œ* à Champéry, *-aoz* devant voyelle à Rossinière) ? C'est le latin -ORUM qu'on a dans le fr. *leur*, afr. *celeur*, etc. La perte du sujet de la négation s'explique par l'usure à laquelle les clichés de la conversation sont exposés dans la rapidité du discours. Comparez en français : (*Je ne*) *sais pas*, etc.

2. *Chakó*, 'quelqu'un' (Vaud Rossinière) ; « *sako*, quelqu'un qu'on ne nomme pas. On frappe à la porte ; celui qui va répondre dit : *Lei a sako*, il y a quelqu'un » (*Bridel*, Alpes). Traduit aussi par « un quidam ». A Champéry on trouve encore le *nə* : *L è vənœ nəsakò*, il est venu un inconnu. La formule latine serait : (HOMO NON) SAPIT QUALEM. Comparez *kó*, *kò*, 'qui ?' dans la même région ; MALE, MALU > *mó*, *mò* ib.

3. *Chakyè*, 'quelque chose' (Vaud Rossinière) ; « *saket*, quelque chose, sans rien désigner » (*Bridel*) ; « *saket*, sorte d'indéclinable qui signifie quelque chose avec idée d'un secret » (Vaud Rossinière, *Henchoz*). Dérivé de (HOMO NON) SAPIT QUID. En Valais, il y a de nouveau des restes des mots disparus. A Isérables ont dit *ó·n sakyè ;* la formule n'y a donc perdu que la nasalité de *on ;* il est cependant possible que *ó·n* soit perçu comme l'article indéfini *un*. Exemple : *ā·tó ó·n sakyè pòr mè ?* 'as-tu qch. pour moi ?' A Chamoson, on prononce *ousakè : on·n ousakè kè vouei tè dəmandā*, 'une chose que je veux te demander'. Le *ou*, devenu inintelligible, représente un résidu de *on ne*. A Nendaz il y a une tendance très marquée à faire de *chakyè*, toujours accompagné de *oun*, un substantif. *Bayè oun chakyè*, 'donner quelque chose, par ex. à un enfant, comme récompense'. En réalité, *oun* représente anciennement HOMO. Notre correspondant de Mase traduit le mot *récompense* par *oun chakyèt*, s. m. (avec *-t* analogique). Je me demande si le mot curieux, fourni par notre correspondant de Lens, *chakoiet*, s. m., 'joujou,' ne repose pas sur une même association d'idées. La prononciation exacte serait à vérifier. L'évolution sémantique aurait eu lieu

dans les conditions suivantes : un enfant pleure ; pour le faire taire, on lui aurait promis *oun cha...* et donné ensuite un joujou.

Dans le Bas-Valais, on retrouve le *nə* : *Tə voua drə nəsakè*, 'je veux te dire qch.' (Champéry). *Y' é nəsatyə a tə baẓi*, 'j'ai qch. à te donner' (Vouvry). Une vieille personne de Liddes a dicté à M. Jeanjaquet la phrase : *vòlèi vò on·nəsatyè*, 'voulez-vous qch.', où la formule est encore complète.

4. *Chapó*, 'quelque part' (Vaud Rossinière ; *Henchoz* ajoute : « cette expr. suppose toujours quelque secret ») ; « *cha po, sa po,* expr. évasive pour indiquer le lieu, pour dire quelque part. *L'è cha po,* il est je ne sais où » (Pays d'Enhaut *Bridel).* Dérivé de (HOMO NON) SAPIT PASSUM UBI [1], où PASSUM est l'explétif connu de la négation. La variante de *Bridel* : *sa pé* (ms. de Lausanne) m'inspire peu de confiance et n'a pas été confirmée par notre enquête.

5. *Chakan*, 'il y a quelques temps' (Valais, non localisé, *Barman).* L'auteur qui seul nous a transmis cette locution, observe qu'on s'en sert avec l'article *on.* C'est donc proprement *oncha-kan,* de HOMO (NON) SAPIT QUANDO.

6. *Tsókan*, 'bientôt, sous peu' (Valais Chamoson). *L'arè tsókan fournei*, 'il aura bientôt fini'. Cette formule est d'un autre type et correspond au français (*il ne*) *chaut quand.*

7. *Sābïn*, 'assurément, certes' (Valais Châble, Lourtier, Trient) ; *chābən* (Nendaz). *I-to maryó ? Sābïn, y' é dou mainó*, 'es-tu marié ? Sans doute, j'ai deux enfants' (Châble). *Sābïn kè vouei*, 'bien sûr que oui' (Trient). Provient de (HOMO) SAPIT BENE.

Voilà, je crois, tout ce que nos patois possèdent de semblable. Il ne sont pas seuls à offrir ces locutions. Le type I existe aussi en lyonnais et *Onofrio* en donne une quantité d'exemples, comme celui-ci.

Le bruit corrie dejà deins sequino villajo
Que noutro deputos deviant pleyi bagajo.

'le bruit courait déjà dans quelques villages que nos députés devaient plier bagage' (*Essai d'un glossaire*, p. 383). Dans son

[1] Le *p* ne peut continuer le P de SAPIT.

Dictionnaire étymologique du patois lyonnais, v° *sequin* (après s'être trompé sous *cequin*), Puitspelu explique la formule avec raison comme abrégé de (*je ne*) *sais quel.*

Le type 3 est largement représenté sur la carte 1116 (*quelque chose*) de l'*ALF.* Il y a *na sāka, nə sākyé* dans le Jura, pp. 918 et 927, et surtout une foule de formes correspondantes en Wallonie, La carte 1118 (*quelqu'un*) montre en Belgique le type non représenté dans la Suisse romande *è'n sāki*, où je suis disposé, après les expériences faites dans mon pays, à reconnaître *on ne sait qui,* d'autant plus que plusieurs points donnent *on'n sāki. In'n sékyi* du p. 295 (dép. Nord) sera *je ne sais qui. Grandgagnage* cite en outre *inə saous'*, 'qque part' (notre 4), *saquantz*, 'quelques, plusieurs', composé de QUANTOS et *saquè* (notre 3) (*Dict. étym.*, II, 333). Il était dans le vrai, dans sa note p. 334, en comparant ces formules au *nescio quis* des Romains, au *je ne sais quel* français et au *non so che* italien, tandis qu'il se trompait, dans le texte, en les expliquant par la particule *al* du vieux français (*alquantz*). Sous *saquè* il mentionne un développement sémantique qui rappelle les conditions du Valais: « Vous aurez des *saquoiz* » a pris à Namur les sens de 'vous aurez des *bonbons*'. M. Marchot, en revanche, était très mal inspiré en interprétant *ine saki*, etc. par *une savez* (*vous*) *qui* (*ZRPh.*, XVI, 383), erreur qui a passé dans le *REW*, de M. Meyer-Lübke, n° 7586.

En rétoroman nos formules sont très fréquentes. Je relève dans le *Dizionari* engadinois de *Pallioppi : ünzachi*, irgend wer; *ünzache*, irgend was; *ünzaco*, irgendwie; *ünzacura*, einmal; *ünzanua*, irgendwo. Ces formules contiennent en tête UNUS, qui remplit dans ce groupe linguistique les fonctions de HOMO dans le sens du français *on.* L'idée fondamentale est par conséquent la même que dans les patois romands. Ascoli était déjà sur la bonne voie en discutant le problème dans son *AGI*, I, 48, n° 2. Lutta explique résolument *antsatye* par UNU(S) NON SAPIT QUID (*Der Dialekt von Bergün*, § 50 *a*).

Le meilleur territoire pour étudier le phénomène est l'Italie. M. Meyer-Lübke, *loc. cit.*, réunit déjà un certain nombre de formes, surtout d'après le bel article de Nigra, *AGI*, XVI, 379. C'est lui qui m'a ouvert les yeux sur l'origine de nos formules,

en ramenant les *ske, skwant,* etc., de la Haute-Italie à (*non*) *so che,* (*non*) *so quando.* Le nouvel *Atlas linguistique* de MM. Jaberg et Jud ne manquera pas d'apporter une ample moisson de ces tournures.

Puisse l'infatigable et aimable Maître, à qui sont dédiées ces pages, reconnaître en elles un peu de ce *je ne sais quoi* qui attire les âmes l'une vers l'autre.

† Louis Gauchat

1928.

VOCABULARI ROSSELLONÈS [1]

A

abatut m. — Ruixat. Averse.

s'abimissar v. — Consumir-se, delir-se. Se consumer.

s'acatar v. — Abaixar-se, inclinar-se. Se baisser.

s'aclapar v. — Acotar-se, abaixar-se. Se baisser, s'accroupir.

acocolits adj. — Ajupits i estrets l'un contra l'altre. Blottis.

adiu interj. — Adéu. Adieu.

adupit adj. — Adormit, maimó. Lymphatique, ramolli.

aflancar. — V. *flacar*.

afram m. — Golós, menjador. Glouton.

afreiturar v. — Necessitar, trobar a faltar. Trouver à manquer.

> No hi ha res de malmenat que no sigui afreiturat.
>
> (Proverbi)

aganyit adj. — Amagrit. Déprimé.

agulla f. — Rec vora d'un camp. Ruisseau champêtre.

ahir adv. — Pronunciat amb *r* sensible en rossellonès : **əírt**

aibre m. — Arbre.

aigatge m. — Rosada. Rosée. Cf. *roada*.

aigueròles a. pl. — Suc aigualit. Sauce noyée.

aïna f. — Eina. Outil.

> A dolent feiner, cap aïna no li va bé.
>
> (Proverbi)

això pron. *A'xo'n Pere, A'xo'n Pep* etc. Fórmula usual a tot el Rosselló, sobretot a la Salanca, equivalent a *A can Pere, A can Pep* etc., fr. chez.

ajustar v. — Afegir. Ajouter.

albé m. — Vent de llevant, vent de mar. Vent marin.

> Vent d'albé, pluja al carrer.
>
> (Proverbi)

alé. — V. *aré*.

alfè m. — Fenc. Foin.

> Mosca, mosca vermenera,
> Vés a jaure a la figuera,
> Foc i palla i gra d'alfè,
> Vés-te'n tu, que no vals re.
>
> (Fórmula infantil per saber qui ha de parar).

[1] Hom ha distingit sistemàticament la *o* oberta de la *o* tancada (pronunciada *u* en el Rosselló) accentuant, amb accent greu o agut respectivament, totes les *oo* tòniques.

Qui treballa, menja la palla,
qui fa pas re, menja l'alfè.
(Proverbi)

alimàries (əlimáris) f. pl. — Escarafalls, postures. Extravagances, manières.

allandar v. — Obrir totalment. Ouvrir totalement.

allí adv. — Al Rosselló es dóna la preferència a l'ús d'aquest adverbi sobre el d'*allà*, mentre que al Vallespir *allà* és el més usat.

s'allongar o se llongar v. — Ajaçar-se. S'allonger. Mot peculiar de Confient; a Rosselló s'empra el francesisme *se cotxar*.

alzena f. — Alena, instrument del sabater. Alène.

amarell m. — Mesura de capacitat per a gra (Vallespir).

Els cirurgians d'abans, per paga, se contentaven d'un amarell de segle.
(Mn. Casaponce)

amoixit adj. — Carabassat.

amóra f. — Móra (de morera o d'esbarzer). Mûre.

amorera f. — Morera. Mûrier.

anar v. — La primera persona del singular del present d'indicatiu d'aquest verb és, en general, al Rosselló, *vai*, però a Calça i alguns altres llocs diuen *vau*.

andà m. — Lloc on es tanca el ramat. Bergerie.

Andriu. — Forma que pren el nom de fonts *Andreu*, que generalment s'usa en aquesta última forma al Rosselló, en el proverbi rossellonès :

Per Sant Andriu, la perxa sobre l'oliu.

anell m. — Anyell. Agneau.

anóga. — V. *nóga.*

anónt. — V. *arónt.*

aper (əpé) f. o **pea** f. (plural : *les apers* o *les pees*). — Arada. Charrue.

apuntar v. — Preparar, aparellar, disposar. Préparer.

Apuntar tot ço que cal per se vestir.

arandòla f. — Oreneta. Hirondelle. (Vallespir). Cf. ross. *olendra.*

arbóç. — V. *llipòti.*

aré o alé. — Interjecció que empren les dones, més particularment, quan es troben al carrer o en tot altre lloc. Equival sovint a *apa*, fr. *allons;* d'altres vegades al nostre *bé!* fr. *bien!*

Aré, vina!
Aré, ja farem el que caldrà!
Les peixoneres del Barcarès criden : *aré, al pei, dones!*

argelac m. — Argelaga. Genêt sauvage.

armari. — El poble el fa femení al Roselló.

arónt o anónt adv. — Formes vulgars rosselloneses de l'adverbi *on.*

arpa f. — Grapa, urpa. Griffe.

Si me cau a les arpes n'eixirà blau com un fetge!
Te li va ficar un cop d'arpa.

També es diu *urpa,* amb el mateix significat que a Barcelona.

arpada f. — Cop d'arpa, empenta, urpada. Poussée, coup avec la main, coup de griffe.

arpallan m. — Homenàs. Grand gaillard. No hi ha forma especial per al femení; tractant-se d'una persona d'aquest sexe, es diu:

I quin arpallan de dona!

arramir v. (Ind. Pres. 3 *arramei).* — Posar a l'abric. Ranger, garer.

arreu adv. — Tot seguit. Tout de suite, aussitôt.

arrodit adj. — Arrupit. Pelotonné, recroquevillé, rétréci.

arrufit adj. — Arrugat. Froncé, ridé, plissé.

arrumar v. — Socarrimar. Roussir, brûler.

asclaire m. — Barroer. Maladroit.

asclar v. — Estellar, obrir en dos. Fendre.

assapeït adj. — Sense suc, sec. Sec.

ataular v. — Caure de costat, parlant d'un carro. Verser. Hi ha també la variant, menys freqüent, *taular.*

atudar v. — Apagar. Éteindre. *Apagar* també s'usa, sobretot a Conflent i Vallespir.

aviram m. — Ultra el significat general, té al Rosselló el de golafre, persona que gasta molt; personne avide.

I quin aviram!
És una família d'avirams.

B

babau m. — Papu; espantall. Loup-garou; croquemitaine. També s'usa en el sentit de 'beneit', com a la Catalunya espanyola.

babòt m. — Corc (del gra). Charançon.

baldaments! interj. — Quina sort! Ainsi soit-il!

bardissa f. — Fila d'arbusts. Haie.

bastiment m. — Vaixell. Bateau. Terme genèric.

batedór m. — Picador. Instrument de bugadera per a picar la roba. Battoir.

batzana f. — Eixarranca, joc dels infants; hi juguen més aviat les noies. Marelle.

bedòs,-òssa adj. — Que pronuncia *f* per *s.*

belitresca f. — Vagància. Désoeuvrement, flânerie. Frase: *córrer la belitresca* 'rodar la bola'.

belleu adv. — Potser. Peut-être.

bertranada f. — Bestiesa. Drôlerie.

bespilla f. — Espurna, centella, guspira. Étincelle.

beverris m. — El qui beu sempre. Buveur invétéré.

biatilles f. pl. — Menuts d'un cap d'aviram. Béatilles, abatis.

bigarrat adj. — Viat. Rayé.

bigòs m. (pl. *-òssos*). — Instrument aratori. Bident.

bispa f. — Aire fred, viu. Bise, air vif.

blat indi.—Blat de moro. Maïs.

blegadissa f. — Articulació. Articulation.

blegar v.— Plegar, vinclar. Ployer.

bling m.—Plec, doblec. Pli.

Quants blings hi faig ?

blingar v. — Doblegar. Ployer.

bóa. — V. **bósa.**

bòfo m.—Bufetada, cop. Soufflet. Terme familiar i pintoresc.

bolarassa f. — Bola grossa. Grosse boule.

Quatre bolarasses de blau per un sou.

(Crit del marxant de vela i fil.)

bolilla f. — Encenall. Copeau.

bolòrda f. — Bellugueig de gent, multitud popular, turba. Foule.

bordegàs m. — Bord. Bâtard.

Es pas bordegàs qui als seus sembla.

(Proverbi.)

bornyiòla f. — Embotiment provocat per un cop. Bosse.

borratxa. — Botella de cuiro. Gourde.

borruga f. — Berruga. Verrue.

bósa f. — Buina. Bouse. Al Rosselló en general es diu *buina* ; *bósa* és un terme propi de Montner. A Estagell diuen *bóa.*

botarada f. — Obstacle per a aturar l'aigua, taparussa. Digue miniature.

botàs m. (Vallespir, Muntanya) o **botit** m. (Plana). — Flux de l'aigua que arriba en un rec. Afflux, flux. Els nens el segueixen tot cridant :

El botit arriba !

botat adj. — Inflat, botit. Gonflé, enflé.

Botat com un galàpat.

botólla f. — Petit tumor. Ampoule.

botzida f. — Empenta. Bousculade.

briba f. — Fer la ~. Errar amb poques ganes de treballar.

brifar v. — Menjar amb golafreria. Bâfrer.

brigolar v.— Aixafar, esbocinar. Briser, mettre en pièces.

brisets m. pl. — Pas de dansa. Entrechats.

briu m. — Animació. Animation, brio, capacité.

bruig m. — Brogit. Bruit.

No puc suportar aquei bruig.

Són gent que estimen pas el bruig.

brúnyer o **brunyir** (menys freqüent) v. — Brunzir. Vibrer.

brunzinar v. — Sinònim de *brúnyer.*

S'ouen a brunzinar les abelles.

Escóta com brunzina el meu escaïbre.

brutinyó m. — Persona bruta. Souillon.

bufet m. — Manxa. Soufflet. A Conflent diuen *manxa*, com al Principat.

bullinadà f. — Sopa de peix.

bunyeta f. — Bunyol. Beignet, crêpe.

busaròc, -òca adj. — Poc seriós; babau, beneit. Frivole, badin; sot, stupide.

busigar v. — Remenar, manejar. Tripoter.

busim m. — Brogit, fressa. Bruit, tapage.

C

cabòta f. — Forc (d'alls). Tête (d'ail).

cabotilla f. — Peix menut per a la bullinada. Grondin.

cairat m. — Cabiró. Soliveau.

se calcinar v. — Despacientar-se. Se morfondre.

calestró m. — Caletre. Tête, raison. Usat sobretot en l'expressió *perdre el calestró*. Però també se sent en alguna altra frase, com *tenir un mal calestró*.

calmàs m. — Baf, xafogor. Temps lourd.

cambajó m. — Pernil, garró. Jambon.

canalòt m. — Canaleta per on raja l'aigua. Goulot.

canarissa f. — Carreró cobert sense eixida. Impasse couverte, cul-de-sac.

canyissat m. — Canyís. Claie de roseaux.

canyó m. — Gargamella. Gosier, gorge.

capçanà f. — Cofadura d'infant. Bourrelet.

capde ! interj. — Exclamació o renec equivalent a *fatxos, caram ; sapristi, bigre*.

capóll m. — Punta de la baldufa. Tête d'une toupie. *De capólls :* de cap per avall, la tête en bas.

carabassat adj. — Passat, tou ; es diu de la fruita i d'algun llegum, quan comença a entrar en descomposició i es torna moix abans de podrir-se. Passé, gâté.

carallada f. — Bestiesa, facècia, cosa de poca importància. Bêtise, plaisanterie, bagatelle.

carallasso, -assa adj. — Bèstia. Nigaud.

carallejar v. — Ésser de broma. Badiner.

cardina f. — Cadernera Chardonneret.

carmallers m. pl. — Clemàstecs. Crémaillère.

carpan m. — Cop de mà a la cara, bufetada. Soufflet. Terme popular i pintoresc.

carrisc-carrasc m. — Xerric-xerrac. Crécelle.

carrisquejar v. — Cruixir. Craquer, grincer.

carxòt m. — Bufetada. Soufflet.

cascarina f. — Boleta. Petite branche d'arbre.

catlleva. — *Fer* ~. Bascular. Basculer.

catxo, -a adj. — Mut, tranquil. Tranquille.

caveca f. — Òliba. Chouette.

Sord com una caveca.

(Comparança popular)

El crit d'aquest ocell, segons la interpretació popular, diu : *moriu, moriu !* Per extensió, significa també *dona beneita.*

centenat m. — Centenar. Centaine.

cervellí. — V. *xervellí.*

cintar v. — Cenyir, embolcar. Ceindre, ceinturer.

Amb nou borrassos el 'guessen pas pogut cintar.

(Expressió popular)

clafert adj. — Ple, farcit. Rempli, couvert.

clavellada f. — Rajada. Raie.

clavillar (klebiļá) m. — Turmell. Cheville.

clenxinar v. — Pentinar, fer la clenxa. Peigner, faire la raie.

clica f. — Banda, partit. Bande, clique.

cliquetes f. pl. — Castanyoles. Cliquettes.

closquilles. — *Cercar* ~. Buscar raons. Chercher noise.

coat adj. — (Ou) covat, passat, podrit. Couvi.

codena f. — Cotna. Couenne.

còfa f. — Còfia. Coiffe.

cofada f. — Clatellada. Coup sur l'occiput.

cofar v. — Tapar el cap amb gorra, barret o altra cobertura ; pentinar. Coiffer.

M'han ben cofada avui en aquest saló ; hi tornaré.

cogòt m. — Clatell. Occiput.

colcòm. — V. *qualcom.*

congeminar v. — Conjuminar. Combinar.

corbàs m. — Corb. Corbeau. També es diu *gòrb* i *còrb.*

cordell m. — Cordill. Ficelle.

És llarga com un cordell,
Té dents com un cadell :
La romeguera.

(Endevinalla).

córrer v. — Ind. Pres. 3 *cór* **(kúrt)**, 4 *corrim,* 5 *corriu ;* fut. *correiré,* etc.; cond. *correiïa,* etcètera; ger. *corrint;* part. *corregut* o *corrit.*

cossòls m. pl. — Fonaments d'un edifici. Fondements.

Aquesta casa té bons cossols.

cotiu adj. — *Deixar estar* ~. No parlar-ne més. Laisser de côté.

cótna f. — Brutícia. Crasse.

se cotxar. — V. *s'allongar.*

cótze m. — Colze. Coude.

cremida f. — Nyicris, persona feble. Avorton, personne faible.

crisma f. — Caspa. Crasse de la tête.

crivell m. — Garbell. Crible.

crocat adj. — Corcat. Charançonné, gâté, vermoulu.

crusca f. — Cop donat sobre el cap amb els nusos dels dits, essent el puny clos. Chiquenaude.

cuca f. — Llémena. Lente de pou.

cuitir v. — Cuitar. Se presser. Amb tot i que es diu *cuitir* en lloc de *cuitar,* en el present diuen *cuita.*

D

dalt. — V. *nalt.*

de debónes loc. adv. — De debò. Pour de bon.

degallar o desgallar v. — Fer malbé, malbaratar. Gaspiller.

Entre blat i palla, més n'hi ha, més se'n degalla.
(Proverbi.)

demest prep. — Entre. Parmi. Hi ha en ús també les variants *demès* i *demet.*

Demest els seus amics.
Demès dels seus amics.

desalapat adj. — Desvergonyit, descarat. Espiègle.

desasset, desavuit, desanòu (o disasset, disavuit, disanòu). — Són les formes rosselloneses en lloc de *disset, divuit, dinou.*

desbiscantar v. — Denigrar. Débiner.

descapbillar v. — Tirar per terra. Renverser.

Descapbillar el tap en el joc de boles.
Descapbillar una patota a les baraques de la fira.

desconseguir v. — Seguir la pista d'algú. Filer.

descossolar v. — Destruir els fonaments, minar. Saper.

deseixit adj. — Afinal, fet a la vida. Dégrossi, civilisé.

desgallar. — V. *degallar.*

desgarriar v. — Extraviar, esgarriar. Égarer.

desmargar v. — Desmanegar; espatllar. Démancher; démolir.

Desmargar el martell.
M'ha desmargat el pany.

desnuïlladór m. — Articulació. Articulation.

Se va esfonsar el dit dins l'ull fins al darrer desnuïllador.

desnuedar o desnuïllar v. — Deslligar. Désarticuler.

despatllar v. — Espatllar. Déranger, détraquer.

despit m. — Picardia. Espièglerie.

despitejaire m. — Entremaliat. Espiègle.

desquitllar v. — Capgirar, fer caure. Renverser.

destetar v. — Desmamar, deslletar. Sevrer.

destret m. — Malestar. Malaise.

disasset etc. — V. *desasset* etc.

dolent adj. — Al Rosselló, s'empra no sols com a predicat, sinó també precedint el substantiu, en el qual cas també es pot dir *mal.*

Quin dolent dia que tinc avui.

dórca f. — Càntir. Cruche.

dur adj. — Es pronuncia amb *r* sensible : **dúrt.**

E

eima f. — Esma. Discernement.

eixervellar v. — Eixordar. Assourdir, troubler le cerveau.

eixirment o xirment m. — Sarment.

eixirmentar v. — Eixarmentar, collir les sarments podades. Lier, cueillir des sarments.

embafat adj. — Entusiasmat d'algú. Coiffé, entiché.

embarbostir v. — Empastifar. Barbouiller.

L'infant era tot embarbostit de confitura.

Figuradament: *embarbostir de paraules*, empeguntar, inundar de paraules.

embega f. — Cada un dels petits recs per a regar, oberts en les hortes o jardins. Rigole d'arrosage.

embrutir v. (Ind. Pres. 3 *embrut*). — Embrutar. Salir.

emmenucar v. — Esbocinar. Hacher.

empedelec, -eca adj. — Impedit. Perclus, empoté.

emplastrissar v. — Emplastrar, empastifar. Emplâtrer.

La criatura s'havia passat el pa cobert de mel per la cara i en va quedar tot emplastrissada.

en prep. — Precedint un gerundi començat en vocal es pronuncia *ent: ent entrant, ent eixint.*

a l'encòp loc. adv. — Alhora. En même temps.

s'encrancar v. — Enganxar-se, arrapar-se. Attraper, saisir.

s'endevenir v. — Avenir-se. S'accorder.

Quan n'hom pot pas s'endevenir, cal partir palles.

enfalga f. — Alfàbrega. Basilic.

enfarenat adj. — Enfeinat, entusiasta. Affairé, enthousiaste.

enfastigat adj. — Fastiguejat. Dégoûté.

s'enforatar v. — Entrar, passar d'amagat, entaforar-se. Se faufiler, se tapir.

El cargol s'enforata dins la closca.

s'enfutimussar v. — Enfutismar-se. Se fâcher, se courroucer.

s'engànussar v. — Escanyussar-se, ennuegar-se. S'engouer.

s'engarrapar v. — Pujar ajudant-se de peus i mans. Grimper.

engatar v. — Enganyar. Attraper, tromper.

engomit adj. — Resclosit. Renfermé. *Flaire d'∼. Sent l'∼.*

enllardar v. — Penetrar fins al sagí (*llard* en rossellonès).

Tinc una fam que m'enllarda
(Expressió popular.)

s'ennaigar v. — Tenir enveja, migrar-se. Envier, tomber malade d'envie.

ennyurpir v. — Agafar amb les ungles. Saisir.

enristar v. — Travessar. Embrocher.

Enristar el cargol amb una agulla.
Enristar el pollastre amb l'ast.

s'enrossegar v. — Emportar-se quelcom rossegant. Entraîner.

entamenar v. — Encetar. Entamer. Mot rar, usat en el proverbi :

Qui el remena, l'entamena.

entendre v. — Al Rosselló es conjuga : Ind. Pres. 1 *entinc*, Subj. Pres. *entingui*, Subj. Impf. *entingués*.

entir adj. — (**entirt** m., **entira** f.). Enter, sencer. Entier.

entorquillar v. — Entortolligar. Entortiller. Ex. : ~ *un cordill.* Per extensió : embolicar *(entorquillar un paquet)*.

entrelluscar v. — Entreobrir (la porta o finestra). Entr'ouvrir.

s'enventar v. — Engegar-se a tota velocitat, com el vent. S'emballer.

envermenat adj. — Ple de cucs. Véreux.

Déu te guard, senyor évol, per la virtut que t'ha donat, tala cosa envermenada, me'n vai pas d'ací que no sigui desenvermenada.

(Fórmula de senyador per a treure els verms).

envistar v. — Encontrar-se amb el galant o amb la promesa. Voir l'amoureux, l'amoureuse. Ex. : Una noia diu a la seva amiga, que no ha pogut veure el seu galant : *No has envistat!* Un jove diu al seu amic, que surt a passeig mentre ell és malalt i no pot sortir : *Envistaràs per jo !* És a dir : veuràs la meva promesa al meu lloc.

enxibornar v. — Ensibornar, enganyar, entabanar. Duper par persuasion, monter la tête, influencer.

El va talment enxibornar que li va fer crompar tot lo que va volguer.

Ja l'ha ben enxibornat, no sembla el mateix home.

enxumar v. — Ensumar. Renifler.

esbombar v. — Esfondrar. Effondrer.

En Joanet havia fet un pont de sorra ; el seu company l'hi va esbombar.

He fet una torreta, no me l'esbombis.

El sostre s'és esbombat.

esbrollanc m. — Esvoranc. Déchirure.

escabotar v. (Ind. Pres. 3. *escabòta*). — Escantonar, escapçar. Écorner, décapiter. Ex. : *Un bolet escabotat* (que ha quedat sense cap).

escafit adj. — Esquifit. Étriqué.

escaïbre m. — Baldufa. Toupie.

escaig m. — Munt, pilot venut a baix preu. Solde, lot.

escalivar v. — Esporuguir. Effaroucher.

escambaixat adj. — Escamarlat, eixancarrat. Les jambes écartées.

escampillar v. — Esparpallar. Éparpiller.

escarcaix m. — Gargall, escopinada grossa. Crachat.

escarmussar v. — Mocar, donar una lliçó. Moucher.

escarrabillat adj. — Viu, eixerit. Vif, éveillé.

escarvella f. — Escletxa, esquerda. Fente.

escobàs m. — Escobilló de flequer. Écouvillon.

escocell m. — Clot entorn d'un cep de vinya, que fa el vinyater treballant la terra que l'arada no ha pogut atènyer quan han passat els llauradors.

escocellar v. — Fer els escocells. Déchausser.

escofió m. — La còfia senzilla i negra que es posava sota la còfia de puntes. Escoffion, bonnet.

escofir v. — Guanyar-ho tot a altri. Ruiner, tout gagner à son partenaire.

escondir v. — Treure, foragitar (algú). Éconduire.

escopinyada f. — Escopinada. Crachat.

escorregantar v. (Vallespir). — Escórrer, afluixar. Vider.

> Els metges... de seguit us parlen de purgues que vos escorreganten.
>
> (Mn. Casaponce)

escorrilles f. pl. — Escorrialles, deixalles. Égouttures.

escorrit adj. — Assecat. Égoutté, épuisé.

escotar v. (Ind. Pres. *escóta*). — Escoltar. Écouter.

escotzar v. — Ensopegar, sorprendre. Surprendre. Al Vallespir té el sentit de *copsar, tomar*, concepte que a Rosselló s'expressa mitjançant el verb *aguantar* o *agafar*.

escrassa. — *Paper d'* ~. Paper d'estrassa. Papier brouillard, gros papier de boucherie.

s'escrimar v. — Fer gran esforç sense resultat. S'escrimer.

escumiralles f. pl. — Bocins de vaixella amb els quals juga la mainada. Débris de vaisselle dont s'amusent les enfants.

escúrpit m. — Escorpí. Scorpion.

s'esganyolir v. — Pedre la veu cridant o cantant. Perdre l'haleine en criant ou en chantant.

esgarrafinyar v. — Esgarrapar. Griffer.

esgarraixar o esgarranxar (rar) v. — Esgarrinxar. Égratigner.

esgarrar v. — Fer malament. Gâcher.

> Si el sastre m'esgarra el vestit, no l'hi pagui.

esmorteir v. — Esmortuir. Amortir.

espapissar v. — Forfollar paper. Farfouiller.

s'espavillar v. — Espavilar-se. Se dégourdir.

> Prou s'espavilla el jovent!

espedregada f. — Lluita a cops de roc. Lutte à coups de pierre.

espedregar v. — Lapidar, gitar rocs. Lapider.

espellir v. (Ind. Pres. 3. *espellei*). — Eixir de l'ou; descloure's, badar-se, esclatar. Éclore; s'épanouir.

> Quan espelliran les roses, també el meu cor espellirà.

espellotit adj. — Esparracat. Mis en lambeaux.

espenyir v. — Entreobrir (la porta o finestra). Entr'ouvrir.

espertina f. — Berenar. Goûter.

De Pasqua a Pentecosta, l'espertina és d'una crosta.

(Proverbi.)

espertinar v. — Berenar. Goûter.

espertineta f. — Àpat d'infant. Dînette.

espeternellat adj. — Estirat apàticament, cames ençà, braços enllà. Étalé, étendu.

espiar v. — Mirar. Regarder.

espicassar v. — Picar gra per gra. Picoter, becqueter.

espiterlat adj. — Escarit, ensenyant el pit. Décolleté.

s'espletir v. (Ind. Pres. 3 *s'espletei*). — Aconsolar-se cridant o plorant. Soulager sa peine en s'expliquant ou en sanglotant.

Té pena ; el cal deixar espletir.

esplomissada f. — Pallissa, llisada. Râclée.

s'espompir v. — Estar cofoi. Se pavaner, s'épanouir.

Espompit com una bagra.

(Comparança popular.)

esporuc, -uca adj. — Poruc. Peureux.

estacar v. — Lligar. Attacher. *S'estacar*, agafar-se, arraparse. S'accrocher.

Un negat s'estaca a totes les barques.

estatgí m. — Sutge. Suie.

estela f. — Estel. Étoile.

Resplendent com una estela.

(Comparança popular.)

esterrissant adj. — Espantós. Terrifiant.

estinflat adj. — Instal·lat mollament. Mollement installé.

estirallar v. — Estiregassar. Tirailler.

estirgonyar v. — Estireganyar. Étirer, allonger.

estorlocat adj. — Eixelebrat, capboig. Écervelé.

estornut m. — Esternut. Éternuement.

estossar v. (Ind. Pres. 3. *estóssa*). — Deixar per mort. Assommer.

estragina f. — Teranyina. Toile d'araignée.

estrebancar v. — Entrebancar. Faire trébucher. *S'estrebancar*, trébucher.

Atenció, si s'estrebanquen !

estrigo m. — Ortiga. Ortie.

Coent com un estrigo.

(Comparança popular.)

estropassar v. — Entrebancar-se. Faire un faux pas, trébucher.

etsurs m. — Sobressalt. Sursaut.

F

fa. — V. *fatxos*.

fallat adj. — Buit de dins, eixorc. Vide, stérile.

Una noga, una avellana fallada.

Un home fallat.

farda f. — Brutícia. Ordures.

fargat adj. — Vestit de qualsevol manera. Accoutré.

Anava fargat; anava fargat de tal manera que tothom reia.

També es diu: *mal* o *ben fargat*.

farnat m. — Guisota. Ratatouille.

fasti m. — Fàstic. Dégoût.

fatxos! interj. — Vatua! Fichtre! També es diu *fa!* amb el mateix sentit.

fena f. — Feina. Occupations, travail.

Qui amb dones va i burros mena, ja té fena.

(Proverbi.)

fer v. — La primera persona del singular del present d'indicatiu és normalment *fai*, però hi ha també la forma *fau*.

La figa te fau, guarda-lé.

(Expressió popular.)

se fer v. — Jugar a un joc determinat. Jouer.

Se fer a totos, se fer a batzana.

ferrada f. — Galleda (de ferro o de zinc i, antigament, d'aram). Seau.

fiçó m. — Fibló. Aiguillon. *Plantar el fiçó*, fiblar.

filata f. — Pal que porta banderes per les festes, generalment dreçat a l'entrada del poble, a la plaça, a les balles. Mât, poteau.

filbastar v. — Embastar, cosir provisòriament amb punt llarg. Faufiler.

filerella f. — Filera. File.

fillòl m. — Al Rosselló es pronuncia **fiļól** i no **fiǫl** com a Barcelona i molts altres punts.

fites f. pl. — Embalbiment del cap dels dits causat pel fred, piulots. Onglée.

flacar o flancar o aflancar v. — Fallar, flaquejar. Faillir, flancher.

Pot portar cent bótes de vi i flaca per una agulla de cosir: L'aigua.

(Endevinalla.)

flare m. — Frare. Moine. Forma pròpia de Rosselló; a Vallespir ja diuen *frare*.

flasco, -a adj. — Imbecil. Imbécile.

flaüta f. — Flauta. Flûte.

flecó m. — Panet. Petit pain.

flingar v. — Ésser flexible, vinclar-se, fimbrar. Etre flexible.

La llata flinga, flexible com l'acer.

flissada o flingassada f. — Cop de llata o de sarment al cos, a les cames, sobretot.

fónzo m. — Fons. Fond.

Al fónzo del sac trobarem les engrunes.

(Dita popular.)

fornyigar v. — Furgar. Fureter.

Què fornyiga aquest dintre el meu calaix?

forróll m. — Forrellat. Verrou.

Un pam encí, un pam enllà, un pam que li'n penja: El forróll.

(Endevinalla.)

fossaró m. — Abegot, abellot. Frelon.

fotral, -a adj. — Bèstia, ximple. Bêta. També s'usa en el mateix sentit com a substantiu :

Quin fotral de dona!

franquet m. — Cranc *(cranc* és desusat al Rosselló). Crabe.

fregadór m. — Fregall. Lavette.

freitura f. — Fretura. Manque.

Els diners li fan freitura.

fretar v. — Fregar fortament. Frotter.

Se fretava les mans.

frigo m. (o el diminutiu *frigoleta*). — Farigola. Thym.

fringaire m. — Galant. Amant.

frixa f. — Freixura. Poumon.

fúger v. — Fugir. Fuir. La tercera persona del singular del present d'indicatiu és, al Rosselló, *fui*.

Al gener la neu s'assenta com un cavaller, al febrer fui com un ca llebrer.

(Proverbi).

fusada f. — Coet. Fusée.

G

gaio, -a adj. — Guerxo. Loucheur.

galàpat m. — Gripau. Crapaud. Terme propi especialment de la muntanya i Conflent, usat sobretot en les comparances : *botat com un ~, i quin frotal de ~!* (parlant de persones). Cf. *grapau*.

galetejar v. — Beure a galet d'una manera abusiva, tornant-hi sovint. Lever le coude, lamper.

galipandàs m. — Home alt, garrallarg. Dégingandé.

gamarro m. — Gandul. Paresseux. Saisset en la poesia *L'Hortolana* l'usa com a nom d'ocell (gamarús?).

gamarutxes f. pl. — Picardies galants. Lutineries.

gamat adj. — Tarat, avariat. Taré, avarié.

gamberòta f. — Gamba, crustaci. Crevette.

ganarra f. — Ganduleria. Flemme.

ganso m. — Ganxo. Crochet. Variant pròpia del Vallespir ; al Rosselló es diu *ganxo*.

ganyidar v. — Grinyolar. Gémir, grincer.

garra f. vulg. — Cama. Gigue, guibole.

garranxa f. — Esgarrinxada. Égratignure. Mot rar.

garrapada f. — Esgarrapada.

de garrell loc. adv.—De gairell, de tort. De guingois.

Anava tot de garrell.

de garripautes loc. adv. — De quatre grapes. A quatre pattes, en rampant.

garró m. — Jarret.

gassòt m. — Xopoll, bassella, bassal. Flaque.

gatimell m. — Penjoll, gotim. Grappillon.

gatimóix m. — Confús i avergonyit. Gêné, mal à l'aise, attrapé, embarrassé.

gatlla f. — Guatlla. Caille.

gaunyes f. pl. — Ganyes, bànquies; p. ext.: apòfisis del baix de les galtes. Ouïes, branchies; p. ext.: bajoues.

gerbit o girbit (més usual) adj. — Vestit de qualsevol manera. Accoutré. És rigorosament sinònim de *fargat* i se li apliquen els mateixos exemples.

gèrria f. (žéři). — Gerra. Jarre.

givert m. — Julivert. Persil.

glorieta f. — Lloc per a pastar, vora del forn. Fournil.

gòda f. — Fleuma, apatia. Flemme, apathie.

> Quina goda que tinc!
> Caminava amb una goda!

Aquest vocable s'usa també al país de Fenolledes, on es parla llenguadocià.

gòrb m. — Corb. Corbeau.

> Negre com un gorb.
> (Comparança popular).

granxolar v. — Gronxar. Bercer, balancer.

granyòta f. — Granota. Grenouille.

grapau m. — Gripau. Crapaud. Cf. *galàpat*.

grassilló m. — Llardó. Graillon, creton.

gravilla f. — Graella. Gril.

greixes f. pl. — Créixens. Cressons.

gresala f. — Gibrell de gres o de terrissa que serveix per a rentar els plats i altres coses; generalment està a l'aigüera. Terrine.

grinyolar v. — Rosegar. Grignoter.

grut m. — Segó. Son.

guastar v. — Danyar. Gâter.

guifer m. — Pap. Jabot.

guimbar v. — Gambejar. Gambader.

guinxo. — *Ull de ~*. Ull guerxo. Oeil atteint de strabisme.

guiny m. — Espina, estelleta, punxa. Écharde, saillie, pointe.

guinyolar v. — Grinyolar. Gémir, grincer.

> La porta guinyolava.
> Com guinyola aquei mainatge!

guiscar v. — Xisclar. Jeter des cris perçants.

guisquet m. — Xisclet. Cri perçant.

H

haver v. — *Fer haver:* Cedir. Céder.

> El forner li va fer haver un quintal de farina.
> No passis pena, te'n faré haver un parell.

hiretge m. — Desvergonyit, descarat. Espiègle.

ho pron. — *Ho és:* és així, és veritat. C'est vrai.

— L'altre dia vas pendre sucre a ta mare. Ja l'hi diré.
— Quina mentiderassa !
— Ho és !
— Ho és pas !

hòm pron. — Aquest pronom i la seva variant *n'hom* (< *un hom*) són d'ús popular a la Catalunya francesa, on, ultra el valor conegut en la llengua literària, poden tenir el dels pronoms *un* i *si*, i a vegades s'aproximen al de *tothom*.

N'hom iria bé si tothom s'hi ajudava.

Els cirurgians d'embantes [d'abans] enraonaven com hom [com la gent].

hòrre adj. — Grosser, rude, rugós. Rude, grossier au toucher.

Tinc la pell horra.

J

janet m. — Janot. Sot.

jaupar v. — Lladrar. Japper.

jogar v. — Jugar. Jouer. En lloc de *jugo, jugues* etc., es diu *jògui, jògues* etc.

Qui se lloga, sos plers se joga.
(Proverbi).

joglar m. **(žugglá)**. — Músic, tocador de festa major. Musicien.

Joglar pagat d'avança, fa pas bon so.
(Proverbi).

joguet m. — Joguina. Jouet.

jóve m. — Galant. Amoureux.

judrìola f. — Capsa per a guardar els estalvis, guardiola. Tirelire.

juliana f. — Bacallà (mot que al Rosselló no s'usa). Morue.

L

llagast m. — Llagasta. Tique.

llancar v. — Fugir de pressa. Détaler, décamper.

llauseta f. — Alosa. Alouette.

lleixa f. — Postada, prestatge. Étagère, rayon.

llembrigo m. — Llombrígol. Nombril, ombilic.

llestar v. — Triar. Choisir.

lletissó m. — Herba lletera. Laiteron.

lletresa f. — Euforbi. Euphorbe.

lleu adv. — Aviat. Bientôt.

Qui lleu denta, lleu disparenta.
(Proverbi.)

llimauc m. — Llimac. Limace.

llipoter m. — Arboç. Arbousier.

llipòti m. — Cirera d'arboç (dita també *arbóç* en rosellonès). Arbouse.

llisar v. — Lliscar, relliscar. Glisser.

llisereta f. — Lliscada, relliscada. Glissade.

se llongar. — V. *s'allongar*.

lluernà f. — Cuca de llum. Ver luisant.

lluert m. — Llangardaix. Lézard.

llur poss. — És d'ús corrent i vulgar al Rosselló. Com a adjectiu, la mateixa forma *llur*

s'usa per al femení que per al masculí ; com a pronom, el femení és *llura*. Amb el mateix valor que *llur*, però menys sovint, es diu també *seu*.

llurcar v. — Ullejar, mirar amb insistència i vigilant. Reluquer.

Fill, com me llurca aqueixa minyona.

Tota la nit llurcava; és que el seu promès li posava poca atenció.

llussar v. — Llampegar. Faire des éclairs.

M

macadís m. — Macadura. Meurtrissure.

magrantí, -ina adj. — Magret. Maigrelet.

mainada f. — Els infants. Enfants.

malòria f. (**məlóri**). — Malura, malaltia de les plantes i dels animals. Maladie des plantes et des animaux.

malvís m. — Malví. Guimauve.

mandró m. — Fona. Fronde.

manglana f. — Magrana. Grenade.

a manta loc. adv. — Molt, un munt, força. Beaucoup, très. Emprat sobretot cap a Baixàs i en el Conflent.

La meua patota costa a manta de sous.

manuixa f. — Gat. Minet. Terme del llenguatge infantil. Figuradament, s'usa també per una persona o infant manyac, mans.

manxa. — V. *bufet*.

mar. — És sempre femení en el Rosselló.

marellenga f. — Mallerenga ; xerraire. Mésange ; bavard.

margarideta f. — Bestiola del Bon Déu. Coccinelle.

mastegó m. — Castanya, pinya, mastegot. Beigne, coup de poing.

matacabra f. — Calamarsa. Grésil.

matuet m.— El qui és fill de la barriada de Sant Mateu (Perpinyà) o hi viu. Parlar d'aquesta barriada. És un aspecte particular del dialecte rossellonès, més degenerat, més afrancesat, que per ventura no ix del seu bressol urbà.

meca f. — Moc. Morve.

meitat f. — Mot conflentí equivalent a *litre*.

meniell adj. — *Dit* ~: menovell. Auriculaire.

mentresta f. — Mendastra, menta borda. Mente sauvage.

menudalles f. pl. — Menuts ; entremesos. Abatis de volaille ; hors d'oeuvres.

més que loc. conj. — Amb que, a condició que. Pourvu que.

Tot fa ventre més que hi entri. (Proverbi.)

mesuret m. — Mesuró. Petite mesure.

mi-ci o mi-qui adv. — Vet aquí. Voici.

millassos m. pl. — Farinetes amb blat de moro. Gaudes.

mistò. — Exclamació pintoresca i popular per dir que una cosa és bonica, admirable.

móix, -a adj. — Carabassat.

a mollega f. — En remull. À détremper.

Qui ten oques a ferrar, que posi els claus a mollega.

(Proverbi.)

molsir v. (Ind. Pres. 3. *molsei*). — Munyir. Traire.

móna f. — Ganyota. Moue, grimace.

monard m., **-arda** f. — Que fa mones o ganyotes. Grimacier.

monina f. — Mona, simi. Singe.

mónja f. — Mongeta, fesol. Haricot.

moquill m. — Moc. Morve.

mordaixes f. pl. — Molls. Pincettes.

morròtis m. — El qui sempre fa morros. Boudeur.

mosollut adj. — Carnós, molsut. Charnu, pulpeux.

mossènyer (musénə) m. — El mosso principal. Chef de culture.

Som mossènyer al Mas de l'Oli.
Ne parlaré al mossènyer.

mósses f. pl. — Trespeus (de la llar). Trépied, servante.

mostollar v. (Ind. Pres. 3. *mostólla*). — Llaminejar; dir entre dents (oracions, etc.). Lécher des friandises; marmotter (des prières etc.).

mostrar v. — Com el barceloní, el rossellonès expressa amb un sol mot els dos conceptes de 'mostrar' i 'ensenyar', però a la inversa d'aquell el rossellonès solament empra el mot *mostrar,* que així significa també 'ensenyar'.

A un vell gat li cal pas mostrar de ratar.

(Dita popular.)

motjar v. (Ind. Pres. 3. *mótja*). — Morrejar. Frotter le visage et surtout les lèvres contre une chose quelconque.

Li vàrem fer motjar la farina del plat.

motó m. — Moltó. Mouton.

muntar v. — En lloc de *pujar*, emprat al Vallespir, al Rosselló, especialment a la Salanca, es diu *muntar*, mentre que a Perpinyà també es diu *anar a dalt.*

murgóla f. — Múrgola, mena de bolet. Morille.

Al marc, la murgóla treu el nas.

(Proverbi).

muscle m. — Musclo. Moule.

N

nalt o dalt adj. i adv. — Alt, dalt. Haut, en haut.

narió m. — Nariu. Narine.

nentilla f. — Llentilla. Lentille.

nentillós adj. — Pigat. Qui a des taches de rousseur.

nevàs m. — Gran nevada. Grande chute de neige.

nin m., **nina** f. — Noi, noia. Garçon, jeune fille. En lloc d'aquests mots perpinyanesos, a la Salanca diuen *petit, petita*.

nòc m. — Gavadal (per als porcs). Auge.

noella f. — Gargamelló. Luette.

nóga, anóga f. — Nou. Noix.

noïlls m. pl. — Residu de fruits o granes olioses, pinyola. Tourteau.

nòstron adj. poss. — El nostre. Notre. S'usa quasi només en *nòstron pare*.

nut, -uda adj. — Nu.

nyama f. — Polpa. Chair, pulpe.

nyany m. — Menjar. Nourriture. (Terme infantil).

nyasco m. — Nafra produïda per un cop. Coup, blessure.

nyaufar v. — Aixafar, aplanar. Aplatir.

De la batussa ne va eixir amb el barret nyaufat.
Si l'agafi, el nyaufi.

nyicris o nyicritis m. — Persona dèbil. Avorton.

nyiular v. — Respirar (les persones) amb el nas. Renifler.

nyòsca f. — Marca resultant d'un xoc. Marque résultant d'un choc.

nyoscar v. — Fer una nyosca. Marquer un objet à la suite d'un choc, bosseler.

O

ò adv. — Sí. Oui. Propi del Vallespir i la Muntanya. A la Plana es diu *sí*.

oir v. — D'ús vulgar al Rosselló. La tercera persona del singular del present d'Indicatiu fa *òu*.

Ou i no té orelles : La paret.
(Endevinalla).

òi-tal interj. — Ja ho crec. Bien sûr.

olendra f. — Oreneta. Hirondelle. Cf. vallesp. *arandòla*.

oliu m. — Olivera. Olivier.

L'oliu crema tot viu.
Per Sant Andriu, la perxa sobre l'oliu.
(Proverbi).

ordilles f. pl. — Estris, coses d'una persona. Affaires, effets, objets d'une personne. *Plegar* ~ : plegar (abs.). Figuradament : no esperar més, enllestir-se a deixar el lloc, plier bagages.

en òrri loc. adv. — A desdir. Abondamment.

òu adv. — Què diu ? Plaît-il ? (Propi del Vallespir).

P

pago m. — Paó. Paon.

Fier com un pago.
(Comparança popular.)

paixit adj. — *Ben* ~. Ben nodrit, tip. Rassasié.

pallago m., **-ga** f. — Adolescent. Terme propi sobretot de Toïr.

pallagostí m. — Llagosta. Sauterelle.

pallat m. — Pallús. Litière de paille.

Terra negra fa bon blat, terra blanca fa pallat.
(Proverbi.)

a les palpantes loc. adv. — A les palpentes. À tâtons.

paltrigar v. — Trepitjar. Piétiner, marcher sur.

panna f. — Paella. Poêle.

panxegar v. — Gemegar. Gémir.

panyera f. — Panera. Panière.

papanyanya m. — Papanates. Simple, sot.

papo m., papa f. — Petit insecte. Tout petit insecte.

paradór m. — Bateria de cuina. Batterie de cuisine.

parpallòl (Vallespir, Conflent) o parpanyòl o parpinyòl (Plana del Rosselló) m. — Papallona. Papillon.

parrabostada f. — Llisada forta. Râclée, rossée.

parreguera f. — Corral. Basse-cour.

pastís m. — Fangar. Gâchis.

patana f. — Patata. Pomme de terre. Terme vallespirenc, equivalent al rossellonès *trufa*.

patòrra. — Terme vallespirenc, equivalent al rossellonès *batzana*.

patòt m., patòta f. — Ninot, nina. Pantin, poupée.

patusca f. — Parrabostada.

pea. — V. *aper*.

pebrina f. — Bitxo. Petit piment.

Picant com una prebina.
(Comparança popular.)

pedrejar v. — Fer malbé. Abîmer.

Amb els tantos que li va donar, el va pedrejar per la vida.

Se va pedrejar la salut.

Aquesta ventada ho ha tot pedrejat.

Pobra maleta: me l'han pedrejada.

peirer m. — Paleta. Maçon.

peixoner m. — Peixater. Marchand de poisson.

peixoneria f. — Peixateria. Poissonerie.

pelalla f. — Pelada. Écorchure.

pelleròt o pellerotaire m. — Drapaire. Chiffonnier, acheteur de chiffons, de peaux de lapin et de lièvre.

pellòt m. — Parrac (que també es diu). Lambeau.

penjorlina f. — Penjarella. Pendeloque.

penre v. — Fa el gerundi *prenint*, el futur *pinré* etc., el condicional *pinrïi* etc.

pentecòsta f. — Pasqua Granada. Pentecôte.

De Pasqua a Pentecosta, l'espertina és d'una crosta.
(Proverbi.)

perna f. vulg. — Cama. Gigue, guibole.

peròt m. — Pera menuda de certa qualitat. Petite poire.

pesuc, -uca adj. — Pesat, feixuc. Lourd.

a peu roncòt loc. adv. — A peu coix. À cloche-pied.

pial m. — Peüc. Chausson.

picassa f. — Destral. Hache.

picòta f. — Pigota, verola. Petite vérole.

pigre m. — Pebret, gambellut. Vanneau huppé.

pilsar v. — Trepitjar els raïms. Fouler les raisins.

pimparrat adj. — Cofoi. Pomponné, épanoui.

Anava pimparrat d'un cap a l'altre de la sala, espompides les galtes, amb una visible satisfacció.

pincarda f. — Gallina de Guinea. Pintada.

pinyata f. — Gros pinyoc. Tas, lot.

pinyòc m. — Manyoc, grapada. Poignée, tas.

piòc m., **piòca** f. — Gall dindi, polla d'Índies. Dindon, dinde. S'usa també figuradament.

pioquer m. — Indiotaire. Gardien de dindons.

pita-róig m. — Pit-roig. Rougegorge.

planósa f. — Parrabostada.

plugim-plujòt m. — Plovineig, roina. Bruine.

poal m. — Càntir, cantiret de terra fabricat a Toïr. Cruche.

a polit loc. adv. — A poc a poc. Doucement.

porcigóla f. — Cort del porc. Porcherie.

pórro m. — Porró.

potó m. — Petó. Baiser.

pòu f. — Por. Peur.

se presar v. — Vanagloriar-se. Se vanter.

prestatge m. — Bastida de paleta, estrada feta amb taulons per a poder asseure-s'hi els músics de festa major. Échafaudage ; tréteaux, estrade.

prilló m. — Penelló. Engelure.

primór f. **(primú)**. — Mèrit. Mérite.

De fer com els altres hi ha pas primor.

(Proverbi).

S'usa sobretot en les exclamacions *quina primor ! mala primor !* C'est certain, cela va de soi, la preuve est là !

priure v. impers. — (Ind. Pres. 3 *priu*). Fer picor, pruir. Démanger.

privitja f. — Picor, pruïja. Démangeaison.

psalm m. — Es pronuncia, en plural, *sáns*.

L'ermità nos va dir els sans.

punxerut o punxut adj. — Punxegut. Pointu.

Q

qualcòm pron. **(kolkóm)**. — Alguna cosa. Quelque chose. També es diu *quelcòm*.

queca f. — Espècie de corranda, que s'acosta a l'endevinalla.

És pas d'ací lo meu fringaire,
És pas d'ací, que és de Toïr,
No és de Toïr, que és de Prada,
No és de Prada, que és d'ací.

quinyòl m. — Tascó, cuny ; tros. Coin, taquet ; gros morceau.

Renyegar els quinyòls (expressió popular) : renyar fortament algú.

quitlla f. — Bitlla. Quille.

quitllar v. — Dreçar. Dresser.

quitllo m., quitllereta f. — Pilot. Pile.

Un quitllo de bunyetes, de duros.

De forcs d'all n'hi havia un galant quitllo.

R

rabixa m. — Rabiós, dolent. Rageur.

racar v. impers. — Recar. Regretter, faire à contre-coeur.

Ja me raca d'haver donat la meva adhesió.

rall m. — Grup de xipoteres. Groupe de commères.

ramball m. i adj. — Desordre ; desordenat. Désordre ; désordonné.

Quin ramball en aquesta casa !

Aqueix minyó és un ramball !

Mai t'haguessi cregut tan ramball.

ramballada f. — Flamarada. Flambée.

rameniòt m. — Escura-xemeneies. Ramoneur.

rasimat m. — Raïmat. Raisiné.

rata-penera. — Rata-pinyada. Chauve-souris.

ràvec m. — Rave. Radis.

rebai o rebaix m. — Rebaixa. Rabais. *Vendre al rebai :* vendre a baix preu. *Anem, dones, al rebai !* Crit dels venedors ambulants.

rebaixí m. — Fil de pells a l'entorn de les ungles, repeló. Filet de peau autour des ongles.

se rebifar v. — Respondre, redreçar-se. Regimber.

rebitllar v. — Rebatre, gitar. Jeter.

Sa mare li va rebitllar un plat sul cap.

Si t'agafi, te rebitlli a terra.

recòrds m. pl. — Raïms, generalment verds per no haver madurat a temps, que la colla ha descuidat o deixat a les vinyes durant la collita ; els cullen els espigolaires. Grappillons.

refastinyós adj. — Llepafils. Délicat, dégoûté.

regadóra f. — Rec, petit canal al carrer seguint les voreres de les cases. Ruisseau, ruisselet.

regirat m. — Eixelebrat. Écervelé.

regritllat adj. — Eixerit com un grill que punteja. Reverdi.

S'estava ben regritllada i fresca sul pas de la porta.

reguitnar v. — Tirar guitzes. Ruer.

a reguitzer loc. adv. — A reguitzell. À profusion.

relleu m. — Deixalles, restes de les postres ; batialles, el que tiren a la quitxalla, en els bateigs, els padrins i altres persones que formen la comitiva. Reliefs du repas ; étrennes je-

tées aux enfants à l'occasion d'un baptême.

rembolar v. — Renyar. Gronder, reprendre.

El meu amo sempre rembóla·

remenamarión m. — Tumult, bullici. Remue-ménage.

remingòl m.—Sinuositat. Sinuosité.

Els remingòls del camí.
La bicicleta anava descrivint uns remingòls.

remingolada f. — En les cançons amb acompanyament instrumental, frase melòdica dita pels instruments sols mentre calla la veu humana. Refrain musical.

remostegar v. — Murmurar. Marmotter.

renyegar v. — Reganyar. Montrer, remuer visiblement.

Renyegar els quinyols.
Renyegar les anques.

repatana f. — Lluna (disposició d'esperit del llunàtic). Lune (disposition d'esprit du lunatique).

Aqueix home té repatanes!

repetell m. — Reflectiment. Refléchissement, réverbération.

S'estar estinflat al repetell del sol.

repetellar v. — Presentar, mostrar. Exposer, présenter.

Repetellava un cogot tan gras i lluent!

repicadís m. — Acció de repicar vivament, repicadissa.

repotegar v. — Reganyar, rondinar. Grommeler.

respalma f. — Comporta, restallador de resclosa. Vanne.

resquill m. — Esquitx, goteta que ressalta d'un liquíd que es mou. Éclaboussure, embrun.

se resquitar v. — Rescabalarse. Racquitter.

ressopet m. — Ressopó. Réveillon.

retxòtxa f. — Rebuig. Rebut.

reumàs m. — Refredat. Rhume.

revisurar v. — Revisar (un treball, una llista). Contrôler.

ric-ric m. — Grill (mot que no és popular al Rosselló). Grillon, cri-cri.

rim m. — Raïm. Raisin.

roada f. — Rosada blanca, gelada, gebrada. Gelée blanche. Cf. *aigatge*. En l'oració popular contra les airades, té, però, també el significat de rosada, significat, altrament, foraster en el Rosselló :

Sant Cosme i Sant Damià te'n defendran, com la roada del matí de Sant Joan.

roblec m. (**fubblék**) — Doblec. Pli.

roblegar v. — Doblegar. Ployer.

rodal m. — Lloc, indret. Lieu, endroit.

rodón adj. — Rodó. Rond.

rondinejar v. — Romancejar. Lambiner.

rosquilla f. — Bescuit en forma d'anell. Gimblette.

rovelló m. — Brou que s'ofereix als nuvis. Brouet.

rovill m. — Rovell; roina. Rouille; bruine.

rua f. — Seguit de cagallons. Chapelet de crottin.

rufa f. — Arruga. Ride, pli.

rufaca o rufacada f. — Ràfega, Rafale.

S

sacorrum m. — Socarrim. Brûlé, roussi.

safrà m. — *Anar al ~*. Fer campana. Faire école buissonnière.

sàller o sallir v. — Eixir. Sortir.

Pregueu pels pobres petits que vénen de sallir del niu, sí !

(Crit del tudó segons la interpretació popular).

salopeta f. — Brusa lleugera. Sarrau.

samal bugadera. — Cubell. Cuvier.

sang. — És del gènere masculí o femení indiferentment en rossellonès.

se sangcremar v. — Corsecar-se, impacientar-se. S'impatienter.

sanglót m. — Singlot. Hoquet.

sangsuga f. [pronunciat habitualment **sunsúgə**]. — Sangonera. Sangsue.

sarcir v. — Sargir. Repriser.

sarda f. — Sardina. Sardine.

savuc m. — Saüc. Sureau.

sé m. — Si. Poitrine, sein.

secutida f. — Sotrac ; forta emoció. Secousse.

Va rebre una secutida tal, que n'és malalt.

secutir v. — Sacsejar. Secouer.

segur adj. — En rossellonès es pronuncia amb *-r* sensible **(səgúrt)**.

sélvia f. **(sélbi)** f. — Serva. Sorbe, corme.

semblar v. — Assemblar-se. Ressembler.

És pas bordegàs qui als seus sembla.

(Proverbi).

sénia (séni) f. — Sínia. Noria, réservoir pour l'irrigation.

sequinell adj. — Dessecat. Desséché.

Figues sequinelles.

Tenia el cogot sequinell i arrufit.

serrill m. — Serradures. Sciure.

servecial m. — Lavativa, crestiri, ajuda. Lavement, clystère.

singlantana f. — Sargantana. Petit lézard, gecko.

siure m. — Suro. Liège.

sóc m. — Soca, tronc d'arbre tallat. Billot, souche.

Qui té socs pot fer estelles.

(Dita popular).

sodrillar v. — Sotragar, sacsejar ; amonestar durament. Secouer d'importance.

solà m. — Solana, solei. Côté exposé au midi.

solaments adv. — Sols, solament. Seulement.

somicar v. — Ploriquejar. Pleurnicher.

soviny adv. — Sovint. Souvent.

T

tabalar v. — Insistir, importunar. Insister, importuner.

El va tabalar fins tant que va tenir satisfacció.

Sempre el tabala i l'enfada a la llarga.

talaiar v. — Mirar. Regarder. Terme propi de Baixàs. Al Rosselló, en general, es diu *espiar*.

tambre m. — Barret fort. Chapeau dur, haut de forme, melon.

tampa f. — Tapa, finestró de vidriera. Couvercle, volet de porte vitrée.

taparussa f. — Obstacle per a aturar l'aigua, botarada. Digue miniature.

taular. — V. *ataular*.

tauler m. — Taulell d'artesà, obrador. Établi.

El tauler del sastre.
Amb un salt era sul tauler.

taupa f. — Talp. Taupe.

taüt, -üda adj. — Buit de dins. Creux, vide.

teina f. — Orgia. Bombance, orgie. En la frase *fer la teina*.

tibòla f. — Tiberi, orgia, tabola. Noce, bombance. Es diu molt: *menar tibola*.

timbau m. — Timba. Précipice.

tindar v. — Sonar agut. Tinter.

tiró m. — Ànec petit. Caneton.

tiróll m. — Pal gros, tronc. Gourdin, bûche.

tòca-tòca loc. adv. — Donant i rebent alhora, toquem i toquem. Donnant-donnant.

tófa f. — Tòfona. Truffe.

tòina f. — Bufetada. Soufflet.

topeta f. — Garrafó petit per al rom o altre líquid. Carafon.

topetòni m. — Baralla, brega, cridòria. Querelle, chamaillerie.

tòrca f. — Tela de netejar el paviment. Toile du pavé, frottoir.

torònjo m. — Taronja. Orange.

toscano m. — Toix, cap-gros. Sot, stupide.

tosquirar v. — Tondre, xollar. Tondre.

Vingui bestiar de llana i tosquirarem.
(Dita popular.)

tòtos m. pl. — Ossets per a jugar, cast. *tabas*. Osselets.

trampellada f. — Llisada. Râclée.

trascar v. — Trescar, fugir de pressa. Détaler, accélérer le pas.

trastejar v. — Trafeguejar, trotar curt. Trottiner.

trastos m. pl. — Habituds. Habitudes.

Aquesta persona usa d'uns trastos que no m'agraden.
Quins trastos teniu!

trebutjar v. — Sotragar, trabucar. Agiter.

trefugir v. (Ind. Pres. 3. *trefugei*). — Tremolar, escruixir-se. Trembler, frémir.

trialles f. pl. — Peladures. Épluchures.

tribena f. o **tribó** m. — Barrina, tribenell. Vrille.

trossar v. — Bolcar. Emmailloter.

de trucalembut loc. adv. — De poc valor. De peu de valeur, au décrochez-moi ça.

trufa f. — Patata. Pomme de terre.

tumar v. — Tossar, donar un cop amb el cap. Cosser, cogner de la tête.

> Fuig, que si te tuma la vaca!
> Vaig tumar amb la paret.

U

ujam m. — Aviram. Volaille.

unguany adv. — Enguany. Cette année.

userda f. — Alfals. Luzerne.

V

valer v. — *Bé val que:* Sort que, heureusement que.

variejar v. — Desvariejar. Délirer, extravaguer.

verm m. — Cuc, especialment el del cos humà. Ver.

vermenera adj. f. — *Mosca ~.* Mosca vironera. Mouche bleue.

voler v. — Amb tot i que al Rosselló no sona mai la *ll* com a *i*, la primera persona del singular del present d'indicatiu d'aquest verb es pronuncia *vui*.

se voludar v. — Rossegar-se pel sòl. Se traîner.

> Els infants se voluden.
> El gos, l'ase se voluda.

vormell m. — Moc. Morve.

vòstron adj. poss. — El vostre. Votre. Com *nòstron*.

X

xabeca f. — Sinònim de *caveca*.

a xacamallà loc. adv. — Cama ací cama allà. À califourchon.

xapa f. — Força llengua, aplom. Bagout.

xaperòtes f. pl. — Mullader. Mouillures.

xerritar o **xirritar** v. — Xerricar.

xervellí o **cervellí**. — Soroll; esquellots. Charivari.

xicòria f. — Xicoira. Chicorée sauvage.

ximar v. — Beure molt. Boire, lamper.

xinxirinxinà f. — Ball del gitano, acompanyat d'una repicadissa dels punys sota les barres. Danse gitane.

xipòt m. — Xafarderia. Potin, cancan.

xipotejar v. — Remenar; xafardejar. Tripoter; faire des cancans.

xipoter m. — Xerraire. Bavard.

xirimpiu m. — Xarampió. Rougeole.

xirment. — V. *eixirment*.

xopóll m. — Fangar. Gâchis.
xuc m. — Suc. Jus, sauce, liquides.
xucar. v. — Sucar. Tremper.
xuia f. — Seny. Jugeote.
xurmar o **xurrupar** v. — Xarrupar. Boire en aspirant, lamper à petits coups, buvoter.

CARLES GRANDÓ

NÒMINA DELS SARRAÏNS

DE

LES MUNTANYES DEL COLL DE RATES, DEL REGNE DE VALÈNCIA EN L'ANY 1409

SEGONS EL LLIBRE DE LA COL·LECTA DEL MORABATÍ DEL BATLLE DE CALLOSA

I

Preliminar

Entre els fons documentals de l'Arxiu de la Batllia General de València, conservats a l'Arxiu Històric General del Regne, hi ha uns quaderns que contenen la col·lecta del dret del «morabatí» de diferents comarques habitades pels sarraïns, vulgarment apellats, ja en aquells segles, «moros». He estudiat fins ara alguns d'aquests quaderns, un titulat *Libre del Morabatí dels moros de les valls de Gallinera e de Ebo, lo qual fon fet a xxvij. de abril del any MCCCXC hu*, un altre, *Llibre de la scripció del morabatí de les moreries de les montanyes deçà Coll de Rates del any de la natiuitat domini Millmo. CCCXC primo* [1], i un altre que duu el títol següent: *Libre de la collecta del Morabatí de les montanyes dellà Coll de Rates, del any MCCCC nou.* Aquest darrer, extremadament mutilat i foradat pels corcs, ha esdevingut manta vegada il·legible i es troba incomplet; li manca algun full a l'acabament, però en els quaranta-set que conserva, hi ha una interessantíssima nòmina dels sarraïns habitadors de la

[1] Relligat el primer dins un volum titulat *Llibre de les Cartes que son estades fetes entre lo Duc de Gandia al. don Jaume de Prades, ab donna Leonor, filla del dit Duc*, sign, antiga 14.; es troba en l'apèndix de la Batllia i el segon en un altre volum que duu el títol, amb lletra i relligadura d'època molt posterior, *Nomina dels christians de les muntanes Calp, Althea, Taulada y del morabatí dels moros de les muntañes del Coll de rrates*, sig. antiga, J, 13, en el mateix lloc.

Vall de Guadalest i altres pobles de la rodalia en l'any 1409. El primer llibre de les muntanyes del Coll de Rates, de 1391, és també molt interessant, i tan ric en noms personals i topònims com el segon, però es conserva més bé i no hi ha perill de perdre'l; ajornada la seva publicació fins a un altre moment, volia donar avui al públic el segon, per tal com no dubto que així restarà assegurat el seu text, tan ric en elements per a l'estudi de l'onomàstica musulmana; per a conèixer la transliteració que dels noms aràbics hom feia als començaments del segle XV; per a l'estudi de les grafies dels noms de lloc; per al coneixement, també, de la història de molts d'aquests pobles, desapareguts de molts segles ençà, alguns abandonats d'abans del bandejament dels moriscs; per a escorcollar la demografia d'aquelles comarques en aquella època o el règim econòmic de llurs habitadors i àdhuc per a la història del Dret, puix que hom pot esbrinar-hi temes ben variats i diferents.

A més a més, aquest llibre es troba relligat en un pergamí de l'any 1352, escrit en vulgar, i referent a la mateixa comarca; hom veu que el 1409 el batlle de Callosa d'En Sarrià, en haver de formar aquest quadern per tal de fer la llista dels qui havien de pagar el morabatí, féu relligar-la en aquell vell pergamí que potser va trobar, entre altres, a les seves arques i considerà ja antic i inútil.

II

Criteri d'exposició

El criteri d'exposició que he adoptat és el següent: Primerament remarcaré els *termes topogràfics,* transcrivint-los amb l'ortografia original, i seran fetes referències a nomenclàtors i altres obres geogràfiques. Els noms de lloc que ens dóna el *Llibre de la Col·lecta* van numerats amb xifres romanes així: *j., ij., iij.,* etc., dins del document. Aquest va transcrit amb la seva ortografia, llevat dels signes de puntuació que he cregut convenient fixar per tal de fer-lo més útil.

En segon lloc aniran unes curtes notes sobre les *paraules de caire econòmic o monetari* que hi ha al document; després un

quadre estadístic. Seguiran algunes observacions sobre els *apellatius dels sarraïns* habitadors d'aquestes comarques, observacions que seran molt breus, car vull deixar per als arabistes la utilització del text donat ací a llum, des del punt d'esguard fonètic i, en general, filològic.

A seguida d'aquestes notes hom trobarà el document sencer. Per fer-lo més profitós i poder fer-ne les referències, he numerat cada habitador amb xifres nostres, 1, 2, 3, etc., amb numeració correlativa dintre de cada localitat. La quota (iij., 23), per exemple, vol dir que en la localitat numerada amb l'ordinal iij., la Nòcia de Polop, cal cercar l'habitador assenyalat amb el nº 23, Abdalla Xocell. Cal advertir que m'he abstingut d'accentuar gràficament els noms propis de persona, per tal com l'accentuació de molts d'ells és dubtosa. Cal dir també que en l'original no es distingeix, per exemple, entre C i Ç, com veiem en Cayt, que hom legia Çayt per bé que no fos escrit així; hi ha també dualitat de formes en l'abreviació de la *n* de *Aben*, que unes vegades el manuscrit l'abreuja amb el signe general i unes altres no. La diversitat de formes d'alguns noms o cognoms aràbics són del ms., efecte de l'exactitud més o menys gran amb què el qui va escriure la llista recordava l'ortografia propia. Cal fer saber que l'estat del manuscrit és extremadament lamentable i que per tal de poder-lo transcriure ha calgut fer un treball previ de reconstrucció de la major part dels seus folis, corcats, foradats com una randa i que es desfan entre les mans.

III

Termes topogràfics

En el *Llibre de la Col·lecta* del batlle de Callosa hom trobarà més de trenta noms de lloc; abans de transcriure'ls, cal recordar algunes paraules de valor topogràfico-històric que van amb ells. Trobem els sarraïns vivint als *ravals* de les viles, a les *moreries* o les *alqueries*. Quant als ravals, no hi ha res de nou a dir pertocant l'accepció d'aquesta paraula. Els sarraïns de Callosa d'En Sarrià vivien al raval (j.); els de Finestrat, en una

moreria que tenia dos ravals (XXV.). Els de la major part de les muntanyes d'enllà el Coll de Rates, en alqueries (ij., vj., vij. i següents) Aquestes alqueries eren petites poblacions rurals, formades per cases, estables, magatzems o lloc per a emmagatzemar les collites, trulls, etc., és a dir, tots els edificis que calen a una població agrícola o ramadera. La major part de les esmentades no han subsistit fins avui com a entitats municipals, i són caserius o partides dels termes dels pobles veïns més importants; però n'hi ha d'altres que són avui municipis, pobles o viles d'importància, Hom ha remarcat que algunes alqueries — no d'aquestes valls precisament — arribaren a tenir muralles. [1]

Les localitats importants on havien romàs elements musulmans tenien moreries. Així ho veiem a la mateixa ciutat de València, a Finestrat, esmentada en el document, etc. [2]

[1] RODRIGO I PERTEGÀS, J., *La Urbe valenciana en el siglo XIV,* en « III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó », vol. I, p. 285, paraula *alqueria.*

[2] Els sarraïns que s'avingueren al domini de Jaume I, de la ciutat de València, habitaren un barri situat fora dels murs, en l'antic districte de Roteros (RODRIGO I PERTEGÀS, *ob. dita,* p. 335) formant la « moreria », a la qual pertanyia gran part de la demarcació extramurs de Sant Nicolau. El *Llibre del Repartiment* ens recorda el *vicus sarracenorum.* El *Llibre de la Col·lecta* del batlle de Callosa era fet tot justament en aquell any, 1409, en què el rei Martí ordenà al batlle general de València que no deixés viure dins el recinte de la moreria cap cristià, car havia sabut que alguns hi romanien, contravenint el que era estat manat (TEIXIDOR, J., *Antigüedades de Valencia,* ed. CHABÀS. 1895, I, p. 387). En un dels seus registres, el batlle general Simó Miró s'ocupa dels sarraïns de la moreria de València (Arxiu Històric General del Regne, *Batllia,* sign. 1219). Cal recordar la importància d'aquesta moreria en la història de la ciutat; destruïda per un avalot popular el 1455, Joan II castigà amb extremat rigor els culpables el 1458, fins donar l'indult general el 1460 *(Dietari del Capellà d'Anfós el Magnànim,* ed. SANCHIS SIVERA, p. 194; DANVILA COLLADO, Francesc, *Saco de la moreria de Valencia,* en « El Archivo », III, p. 124 i ss.; DANVILA COLLADO, Manuel, *La expulsión de los moriscos,*pp. 34-37). Encara en temps de la Germania trobem nous esdeveniments a la moreria de València, el 12 d'agost de 1521 la mesquita feta església, « la qual està al Tossal » (Dietari de Jeroni Sòria, vist per TEIXIDOR, *ob. dita,* p. 388, registrat per ALMARCHE, Francesc, *Historiografía valenciana,* p. 98).

Quant al recinte de la moreria, CARBONERES, *Nomenclátor de las Puertas, Calles y Plazas de Valencia,* 1873, p. 4; CRUÏLLES, *Guía urbana de*

Els noms topogràfics trets del *Llibre de la Col·lecta* van exposats alfabèticament; per tal de veure si aporten quelcom nou al que ja coneixem, ens referirem al conegut llibre de Sanchis Sivera, *Nomenclàtor,* [1] que escorcollà el *Llibre del Repartiment,* la *Crònica de Jaume I,* les obres d'Escolano, Viciana, Cavanilles, Madoz, Costa, Hübner, Casiri, Ximeno, Chabàs, Martínez Aloy, Almanac de la diòcesi de València, i Arxius de la Corona d'Aragó, del Regne de València, de la Seu valentina i de la Cúria, i l'arranjament de les rectories de moriscs de 1574, més el padró de 1646. [2] En alguns casos em referiré a alguna obra

Valencia antigua y moderna, 1876, I, pp. 138 i 140; TEIXIDOR, *ob. dita,* I, p. 25 i ss.; MARTÍNEZ ALOY, *Geografía General del Reino de Valencia,* I, p. 72, dades superades per les de RODRIGO I PERTEGÀS, autoritat moderna en topografia històrica, *La Morería de Valencia. Ensayo de descripción topográfico-histórica,* en « Boletín de la Academia de la Historia », vol. LXXXVI, p. 229 i ss. Sobre l'element musulmà del Regne fins al segle XVI, preparo un aplec documental a base de l'Arxiu Històric General, que crec ha d'ésser interessant per a tots.

Per situar, més encara, en el temps el document que publico ací i valorar el factor musulmà, recordeu que aleshores hom feia comerç amb les terres de Barbaria, d'on era tret or per dur-lo a la Senyoria del rei d'Aragó, per tal d'abastir les seves seques; l'any 1405 els Jurats de la ciutat de València es planyien perquè la Seca no podia fer el servei que feia com a centre de contractació de l'or estranger per tal com el seu mestre es trobava absent (el meu assaig *La Ceca de Valencia,* p. 54) i del mateix any del *Llibre de la Col·lecta* de Callosa, tinc aquesta dada, dels registres del batlle general Simó Miró, que serà ampliada oportunament a l'anunciat aplec, i que ara ens recorda el comerç amb les terres musulmanes: « Isach Almalhe, juheu del realme de Fez, de les parts de Berberia, dix e manifestá que'u la galera d'en Pere Anthoni Çelles, mariner de la ciutat de Valencia, li eren vengudes de la ciutat de Fez, quatrecentes dobles d'or morisques. Munta lo dret del quaranté al Senyor Rey pertanyent x. dobles que valen a raó de xviij. sous per dobla clxxx. sous. » (Arxiu Històric General del Regne, *Batllia,* sign. 1219, f. viij.)

[1] *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia,* 1922.

[2] He esmentat aquestes obres, autors i arxius per l'ordre seguit per En JOSEP SANCHIS SIVERA, el modern historiador de València, traspassat en la primavera de 1937. Crec oportú de dir que, dissortadament, l'Arxiu de la Cúria, tan escorcollat per ell, ha desaparegut, i que l'Arxiu de la Seu, no menys treballat pel mateix historiador, es conserva gairebé ínte-

concretament, a més del *Nomenclàtor* (que abreujaré així: *Nomenc.*), estalviant-me de repassar totes les ja vistes per Sanchis Sivera.

ABDET. *L'alqueria de l'* (viij.). En la Vall de Confrides. El *Llibre de la Col·lecta* afegeix dades al *Nomenc.*, les notícies del qual no són anteriors al bandejament dels moriscs. Avui és un caseriu, que coserva el nom, *Abdet* o *Labdet,* pertanyent a Confrides, amb el qual forma municipi.

ALCUDIA, *L'Alqueria de l'* (xxviiij.). En la Vall de Castell. Afegeix al *Nomenc.*, on és *Alcudia de Castell de Castells*, que identifica amb l'actual Castell de Castells, i no dóna dades del segle XV.

ALGAR (v.). En *Nomenc.*, *Algar* i *Alguar,* per bé que la darrera grafia fonèticament equivalia a la primera, en l'ortografia antiga. Afegeix dades al *Nomenc.* entre els segles XIII i XVI. Desaparegut; avui és una partida de Tàrbena; el nom el conserva el riu[1].

ALHOFRA, *L'Alqueria de l'* (vj.). En la Vall de Confrides. A remarcar la reduplicació de l'article femení català i l'*Al* aràbic, cas ben freqüent en noms de lloc valencians, vius encara avui. En *Nomenc., Alfofra.* Afegeix dades al *Nomenc.*, que solament en dóna del segle XVI en avant. Avui despoblat.

ALMAÇOROF (xxvij.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Almaxarof.* Afegeix dades posteriors al segle XIV.

ALMOXARAQUES, *Les.* Aquest nom de lloc és al pergamí de 1352 utilitzat pel batlle de Callosa per a relligar el seu *Llibre de la Col·lecta.* En *Nomenc., Moxerques, Moxaraques, Mojaraques,* sempre sense el doble article. Afegeix dades al *Nomenc.*, puix que

gre, i ha estat traslladat de lloc en l'estiu del mateix any 1937, trasllat en el qual, juntament amb d'altres companys del Cos d'Arxivers, he intervingut.

[1] El riu Algar neix en el Bèrnia, barranc dels Sacs, prop de Callosa, i rep un altre riu que baixa de Bolulla; després s'uneix al riu de Guadalest i tots tres formen el que conserva el nom del primer, això és, Algar. Alguns anomenen aquest riu, format pels tres, riu d'Altea, però CAVANILLES afirma que en el segle XVIII els nadius l'anomenaven riu d'Algar (*Observaciones sobre la Historia natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia,* II, p. 234). Sobre el riu d'Algar, vegeu encara FIGUERAS I PACHECO, *Geografía General del Reino de Valencia. Alicante,* p. 746.

el pergamí de 1352 ens parla de l'alqueria « Beni Annagar en les Almoxaraques », i les dades del *Nomenc.* són del segle XVI. *Muxaracas* apareix com un dels divuit pobles de la Vall esmentats en les rectories de moriscs de 1574, anex de Beniardà [1].

ATZENETA, *L'Alqueria d'* (xviij.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Adzaneta* com un d'Albaida i un altre de Pego. Afegeix dades al *Nomenc.* anteriors al segle XVI.

AYAUT, *L'Alqueria d'* (xxviij.). En la Vall de Castell. En *Nomenc.*, *Ayalt* i *Aialt*. Afegeix dades entre el segle XIV i XVI. Desaparegut; el nom, Aialt, el conserva un barranc. [2]

BENIAÇIM, *L'Alqueria de* (xv.). En la Vall de Guadalest. Afegeix dades al *Nomenc.* Desaparegut.

BENIANNAGAR, *Alqueria*. Figura al pergamí de 1352, utilitzat per a relligar el *Llibre de la Col·lecta*. No l'he trobada a l'índex general del *Nomenc.* Vegeu *Almoxaraques, Les,* en aquest treball [3].

BENIARDÀ, *L'Alqueria de* (xiij.). En la Vall de Guadalest. Afegeix dades al *Nomenc.*, que en dóna de 1535 en avant. Avui municipi.

BENICICLÍ, *L'Alqueria de* (viiij.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Benisiclí, Benisecli, Benicecli, Beniceclis* i *Beniceli*. Afegeix dades entre els segles XIII i XVI. Avui caseriu.

BENICUDEMA, *L'Alqueria de* (xxiij.). En la Vall de Guadalest. No hi és al *Nomenc.* Vegeu *Beninatjar* en aquest treball.

BENIFARFELL (xxj.). En la Vall de Guadalest. No he trobat aquest lloc al *Nomenc.*

BENIFATO, *L'Alqueria de* (xvij.). En la Vall de Guadalest. Afegeix dades al *Nomenc.* entre 1248 i 1535. Avui municipi.

BENIHALET, *L'Alqueria de* (xvj.). En la Vall de Guadalest.

[1] Esmentat així en el llibre de *Visitas de los años 1578 hasta al año 1595*, que existia a l'arxiu parroquial de Guadalest, estudiat per GENOVÉS, Eduard, en un treball titulat *La Vall de Guadalest i l'expulsió dels moriscs*, premiat per Lo Rat Penat el 1912 i publicat parcialment al *Diario de Valencia*, 1r. de febrer i 15 de març de 1914, treball que esmentaré novament. Vegeu FIGUERAS I PACHECO, *Geografía*, p. 740.

[2] FIGUERAS I PACHECO, *Geografía*, p. 725.

[3] Pel susdit pergamí veiem que, l'any 1352, l'alqueria de Beniannagar era, juntament amb altres heretats, de «Sohrona, sarraina, muller que fo de Hamet Abenhenygell, quondam, habitador en la dita alqueria et de Hacen Aben Honeygell e de Hamet Aben Honegell, fills de aquells». A remarcar la varietat de formes per a designar el mateix llinatge.

En *Nomenc.*, *Benialet* o *Benielet*, esmentat entre els pobles de la Vall el 1574; un *Benihalet*, despoblat de Guadalest, que és el mateix, i un *Beniholet*, caseriu prop de Benifato, que ens recorda la susdita antiga alqueria. En el *Llibre de la Col·lecta* els corcs han impedit de llegir el nom sencer, però pels buits que resten, crec que estava escrit amb *h*.

Benimantell, *L'Alqueria de* (xij.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Benimantell*, *Benamantell* i *Benimantel*, les dues darreres, corrupcions de la primera, que és la pròpia. Afegeix dades al *Nomenc.* entre els segles xiii i xvi. Avui municipi.

Benimuça, *L'Alqueria de* (xiiij.). En la Vall de Guadalest. Afegeix dades al *Nomenc.* entre 1292 i 1535. Avui despoblat. Hi ha un *Benimusa* al *Nomenc.*, alqueria d'Altea.

Beninatjar, *L'Alqueria de* (xxiij.). En la Vall de Guadalest. No és al *Nomenc.*

Beniqueyç, *L'Alqueria de* (xviiij.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Beniqueis*, *Benicais* i *Benichais*, amb visible arcaisme ortogràfic la darrera forma. Afegeix dades al *Nomenc.* anteriors a 1535.

Callosa, *El Raval de* (j.). El *Llibre de la Col·lecta* esmenta sempre *Callosa*, sense cap determinatiu. És Callosa d'En Sarrià, de Bernat Sarrià; l'altra Callosa, la que hi ha prop d'Oriola, figurà sempre amb el nom de *Callosa d'Oriola*, i així la trobem als documents de l'Arxiu Històric General del Regne; avui, Callosa de Segura.

El *Llibre de la Col·lecta* afegeix dades al *Nomenc.* sobre Callosa d'En Sarrià i el seu raval. El *Nomenc.* dóna dades dels segles xiii i xiv i dels anys 1440 i 1453 en avant. Els moros vivien al raval de la vila, que era la població cap de la comarca de la Marina, residència del batlle que féu el document que es publica ací. Avui municipi.

Castell, *La Vall de*. En el *Llibre de la Col·lecta* comprenia quatre alqueries, almenys : la d'Aiaut, la de l'Alcúdia, la de Gannimayra i la de Cella, que és la darrera esmentada.

Cella, *L'Alqueria de* (xxxj.). En la Vall de Castell. En el *Nomenc.*, *Sella*. Afegeix dades entre els segles xiv i xvi. Hi ha un altre *Sella* a la comarca de Cocentaina.

Coll de Rates. En les *Relaciones geográficas, topográficas e históricas del Reino de Valencia*, de Tomàs Lòpez, és descrit el Coll de Rates com format pel Bèrnia, l'Ombria i el Parelles, mi-

rant cap al nord, «por donde pasa el camino Real» [1]. A remarcar la continuïtat del nom, en ple segle XVIII, i fins avui ben viu entre els actuals habitadors de la comarca, entre Tàrbena i Parsent.

El Coll de Rates no fou esmentat per Cavanilles en el seu llibre *Observaciones sobre la Historia Natural, etc.*; no esmentat tampoc al *Nomenc.* En la *Geografía* de Carreras i Candi, volum «Alacant», de Figueras i Pacheco, és situat el *Coll dels Rates* com a pertanyent al terme de Tàrbena [2]. Avui els nadius diuen *Coll de Rates* com en l'any 1409.

CONFRIDES, *La Vall de.* En aquesta vall hi haxia tres alqueries, la de l'Alfofra, la de Florent i la de l'Abdet (vj., vij. i viij.).

COTES, *El Raval de* (XXVj.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.* un *Cotes*, despoblat d'Algemesí; un altre en el terme de Pego i un altre, que pertanyia a Càrcer, i és el que avui existeix. El del *Llibre de la Col·lecta* no és cap dels tres esmentats, car el situa en la Vall de Guadalest; cal identificar-lo amb el despoblat *Cota*, que esmenta el *Nomenc.*, com a prop de Finestrat, del qual dóna dades del segle XVI. N'hi afegeix, doncs, alguna més.

FINESTRAT, *Els Ravals de la Moreria de* (XXV.). En la Vall de Guadalest. El *Nomenc.* dóna dades de Finestrat del segle XIII, del XIV i de l'any 1445 en avant. El *Llibre de la Col·lecta* hi afegeix dades sobre la moreria. Finestrat, avui municipi.

FLORENT, *L'Alqueria de* (vij.). En la Vall de Confrides. En el *Nomenc.*, *Florent* i *Floret*, grafies que són una sola. El *Llibre* hi

[1] *Relaciones geográficas, topográficas e históricas del Reino de Valencia hechas en el siglo XVIII a ruego de don Tomás Lopez*, publicades per Vicenç CASTAÑEDA, en «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», vol. XXXVI, p. 43 i ss., on és descrit en parlar de Tàrbena i és indicat en la carta geogràfica corresponent a la comarca de la Marina (Calp, Altea, etc.).

[2] En parlar d'aquest terme diu l'autor susdit: «En este territorio, que es montuoso y pintoresco, se encuentra el *Coll dels Rates*, y se forma el barranco de Sacos en los orígenes del río Algar» (p. 746), on veig la variant *dels* en comptes de *de*, com figura al *Llibre de la Col·lecta*. A remarcar la importància d'aquest Coll com a punt divisori: el batlle de Callosa, en començar la seva col·lecta, anotava els moros dels seus llocs «de les montanyes del Coll de Rates ençá»; en la Batllia General, en haver de titular el *Llibre de la Col·lecta* de Callosa, el titulaven, com ha estat vist, «de les montanyes dellá Coll de Rates».

afegeix dades anteriors al 1535. El nom, Florent, el conserva avui una font [1].

GANNIMAYRA, *L'Alqueria de* (XXX.). En la Vall de Castell. No l'he trobada al *Nomenc.*

GODALEST, *La Vall de.* Segons el *Llibre de la Col·lecta*, on trobem sempre *Godalest*, i no *Guadalest*, comprenia els següents llocs, alqueries o viles : Beniçiclí, Ondarella, Ondara, Benimantell, Beniardà, Benimuça, Beniacim, Benihalet, Benifato, Atzeneta, Beniqueyç, Maurar, Benifarfell, Pila, Beninatjar, Benicudema, Relleu, Finestrat, Cotes i Almaçorof. Pel pergamí aprofitat pel batlle de Callosa el 1409, hom pot veure que en l'any 1351 era «batle de Godalest en Ponz Ciller», i que davant ell havia estat presentada «una carta publica de substitució» per «lo molt honrat e discret en Michel de Palomar, ciutadá de Valencia, procurador de la molt alta senyora donna Elionor, per la gracia de Deu Regina Daragó e senyora del loch de Godalest», dades molt interessants per a la història d'aquesta vall [2].

[1] *Geografía General del Reino de Valencia*, p. 728.

[2] Els habitadors sarraïns de l'alqueria de Beniannagar, en les Almoxaraques (vegeu aquests termes en la meva llista), com a vassalls d'aquestes heretats es comprometien «a laurarles e conrearles a us de bon llaurador». Aquest pergamí duu aquesta subscripció : «Quod est actum in Godalest, pridie idus septembris anno domini mcccl. secundo. Se ✠ nyal den ponz ciller ... de procurador qui dessus [son scrits] totes les dites coses loa, atorga e ferma. Se ✠ nyal de Mahomat Annargar qui semblantment totes les dites coses loa, atorga e ferma». Al marge de la dreta duu aquesta interessant nota, posada en haver de pagar-se el preu de l'arrendament o quantitats estipulades : «del .j. florí fall .xvij. diners; del altre .j. diner; del altre .ij. diners; lo mig florí es dintre, lo que es lligat ab lo drap es de Yahie Abenheymut e no es pesat». Vegeu *florí* entre els termes monetaris d'aquest article, i per entendre exactament el valor d'aquest text, des del punt de vista metrològic, el cap. V del meu *Catálogo de los ponderales monetarios del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 1934.

La Vall de Guadalest, des del punt de vista històric, ha estat objecte d'un treball d'EDUARD GENOVÉS, esmentat en la meva nota 7, fet a base dels arxius parroquials, i del qual tan solament han estat publicats uns fragments (*Diario de Valencia*, n.ºs 1045 i 1087, del 1.r de febrer i 15 de març de 1914, respectivament). Per aquest treball sabem que en la visita de 1578 s'esmentaren quinze pobles, per aquest ordre : Castell de Guadalest, Benimantell, Alfofra, Beniardà, Beniseclí, Maurar, Beniaçim, Benimuça, Muxaracas, Benifato, Benialet, Adçaneta, Beniqueis, Ondarella i Florent; i en la visita de l'any 1583, s'esmentaren tots aquells, més Confrides, Ondara i Abdet, divuit en total.

MAURAR, *L'Alqueria de* (xx.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Maurar* i *Maura*; hi afegeix dades entre 1248 i 1535.

MECLETA, *L'Alqueria de* (ij.). En *Nomenc.*, *Micleta*. Hi afegeix dades. El nom, Micleta, el conserva avui una partida.[1]

NOÇIA DE POLOP, *La* (iij.). En *Nomenc.*, *Nucia* i *Lanucia*. En la *Geografía*, *Nucía* o *La Nucía*; avui municipi *Nucía*. En l'obra de Cavanilles, però, llegim sempre *Lanusiá*, i cal recordar que l'il·lustre naturalista accentuava bé, p. ex., *Algár*, *Bérnia*, *Xábea*, *Polóp*, etc. El *Llibre de la Col·lecta* afegeix dades entre 1271 i el segle XVII, amb l'interessant determinatiu *de Polop*.

ONDARA, *L'Alqueria de* (xj.). En la Vall de Guadalest. Afegeix dades al *Nomenc.* Hi ha un altre *Ondara*, avui municipi *Ondara i Pamis*, a 7 km. de Dénia, prop del riu Girona o del Verger.

ONDARELLA. *L'Alqueria de* (x.). En la Vall de Guadalest. En *Nomenc.*, *Ondarella*, *Hondarella* i *Andarella*. Hi afegeix dades anteriors a 1535. El nom el conserva avui una partida i una font.[2]

PILA, *L'Alqueria de* (xxij.). En *Nomenc.* hi ha un terme anomenat *Pila*, als voltants d'Altea. Crec que aquesta alqueria correspon al susdit terme d'Altea, per tal com el *Llibre de la Col·lecta* no hi és aquesta localitat. Aquesta identificació em fa suposar que el 1409 l'element musulmà no vivia a la mateixa Altea, sinó a Pila, el record de la qual ens conserva avui un caseriu, a diferència de Callosa o Finestrat, on vivia als ravals de les maiteixes viles. És per això que Altea no figura al Llibre del batlle de Callosa? Així ho sembla. [3]

RELLEU (xxiiij.). En la Vall de Guadalest. Hi afegeix dades entre els anys 1322 i 1535. Avui municipi.

XIRLES (iiij.). En *Nomenc.*, *Chirles* i *Xirle*. Hi afegeix dades entre 1248 i 1535. Avui caseriu de Polop.

[1] *Ob. dita*, p. 686.

[2] *Ob. dita*, p. 738.

[3] Altea va ésser objecte d'una *Monografía histórica de la villa de Altea*, per MARCELINO GUTIÉRREZ DEL CAÑO, València, 1920, que duu un apèndix documental; no he trobat, però, al capítol corresponent al temps del *Llibre de la Col·lecta*, cap al·lusió a la població sarraïna de Pila. Pila tenia, el 1910, vint-i-tres cases, quaranta-vuit habitadors de fet i cinquanta de dret, segons el *Nomenclátor de las ciudades, villas, etc., de España, formado por la Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico*, Madrid, 1916, vol. I, p. 35; el 1409 tenia divuit habitadors.

IV

Termes monetaris

Tant el *Llibre de la Col·lecta* com el pergamí de 1352 tenen una valor econòmica indubtable. Les paraules d'aquest caire que hi trobem són glossades breument tot seguit.

DINER. Moneda i part en la divisió del marc, pesal [1]. En el pergamí de 1352, pesal; vegeu el seu text, transcrit en la nota 12, on té la significació de peça divisionària del marc per a pesar els florins.

FLORÍ. En la Senyoria del rei «d'Aragó», moneda d'or exclusivament, batuda als estats del Rosselló, Principat de Catalunya, Aragó i Regnes de València i de Mallorca. *Mig florí* = peça meitat de la unitat, pel seu pes i valor. Hi havia encara *quart de florí*, peça petita, quarta part, en pes i valor, de la unitat.[2]

MORABATÍ. Aquesta paraula té dues accepcions : *a*) moneda, i *b*) dret. *a*) *Morabatí*, forma catalana, paral·lela a la castellana *maravedí*; primerament, la moneda d'or, *dinar*, del almoràvits ; després, la també d'or d'Anfós VIII de Castella, en els documents «*morabatinos alphonsinos*», l'equivalència dels quals en la moneda de València-Mallorca fixà Jaume I, l'any 1247, en 6 sous de reals de València. *b)* Dret. Un dels més antics que pagaven els regnícoles de València, corresponent a la confirmació de la moneda creada per Jaume I el 1247, els quals, el 1266, s'obligaren al pagament d'1 morabatí per cada habitador que tingués béns per valor de 15 morabatins o més, de set en set anys, impost anomenat, en altre regnes, del «monedatge» o pagament fet al rei per tal de conservar la moneda pròpia inalterable [3]. És per la susdita raó que el batlle de Callosa posà al costat dels qui pagaven : *p*[*aga*] *vij. ss*[*ous*], i, de vegades, *paga vj. ss. deu j. sou*, o *p*[*aga*] *mig morabatí*, que són 3 sous i mig.

[1] Vegeu les dues accepcions al meu article *El vocabulari medieval de l'exercici de la monederia segons documents valencians*, en «Butlletí de Dialectologia Catalana», vol. XXIV, any 1936, pp. 105 i 110.

[2] Els florins batuts en un estat es distingeixen dels fets en un altre mercès als senyals o marques de seca que apareixen en un lloc fix de la moneda. Aquesta qüestió l'he exposada en l'opuscle titulat *El Florí d'or d'Aragó. Assaig de classificació i ordenació dels florins per llurs senyals*, València, 1937.

[3] En el meu assaig, *La Ceca de Valencia*, pp. 4, 19 i 20, és resumida la bibliografia precedent.

SOU, abreujat *s*; plural, *ss* = sous. És la suma de 12 diners, de billó, unitat de compte.

V

Dades estadístiques

El nombre d'habitadors musulmans de les muntanyes d'enllà el Coll de Rates que figuren al *Llibre de la Col·lecta* pujava a més d'un miler, segons el compte que he pogut fer sobre els fulls del manuscrit. Aquesta nòmina ens dóna algunes dades demogràfiques que creiem d'interès; és per això que he fet el quadre estadístic que imprimeixo a la pàgina següent, tot respectant les grafies de l'original i afegint-hi els ordinals.

VI

Sobre els apel·latius i determinatius personals

Un dels aspectes més interessants del *Llibre de la Col·lecta* és l'estudi de l'onomàstica, dels noms, cognoms, despectius, etc., en la grafia dels quals hom trobarà, a més a més, elements dignes d'ésser tinguts en compte per a escorcollar la fonètica i la transliteració. Aquestes y altres qüestions semblants són ofertes als arabistes i especialitzats. Voldria fer, però, algunes observacions sobre el to general d'aquesta nòmina, recordant l'onomàstica actual, emprada en els pobles valencians, i els diferents elements que intervenen en els determinatius personals o apel·latius. Observem:

a) Terminacions que recorden els diminutius de la llengua del país.

Exemples: Mahomat *Alfaquinet* (i., 46); Azmet *Tauanet* (ij., 26); Çaat *Combaret* (iij., 24), etc.

b) Ús de determinatius que denoten condicions físiques, oficis, treballs i altres semblants.

Exemples: Yaex *lo Curt* (j., 5); Yahie *el barber* (j., 16); Abdalla *fill del fuster* (xxij., 17), etc.

Localitat	Homes	Dones	Total
j. Raval de Callosa	101	28	129
ij. L'Alqueria de Mecleta	39	5	44
iij. La Nocia de Polop.....	71	3	74
iiij. Xirles.....	39	4	43
v. Algar.....	48	4	52
Vall de Confrides			
vj. L'Alqueria de l'Alhofra....	31	5	30
vij. L'Alqueria de Florent	30	2	32
viij. L'Alqueria de l'Abdet	16	—	16
Vall de Guadalest			
viiij. L'Alqueria de Beniçiclí	55	17	72
x. L'Alqueria d'Ondarella	18	3	21
xj. L'Alqueria d'Ondara	9	2	11
xij. L'Alqueria de Benimantell.	36	12	48
xiij. L'Alqueria de Beniardà....	32	3	35
xiiij. L'Alqueria de Benimuça ...	19	4	23
xv. L'Alqueria de Beniacim....	13	—	13
xvj. L'Alqueria de Benihalet....	19	4	23
xvij. L'Alqueria de Benifato	16	3	19
xviij. L'Alqueria d'Atzeneta	13	—	13
xviiij. L'Alqueria de Beniqueyç...	4	2	6
xx. L'Alqueria de Maurar	34	3	37
xxj. Benifarfell	13	1	14
xxij. L'Alqueria de Pila	16	2	18
xxiij. Les Alqueries de Beninatjar i Benicudema	8	—	8
xxiiij. Relleu	20	1	21
xxv. Els dos Ravals de la Moreria de Finestrat.....	33	9	42
xxvj. El Raval de Cotes.....	39	3	42
xxvij. Almaçorof.....	19	5	24
La Vall de Castell			
xxviij. L'Alqueria d'Ayaut.....	35	3	38
xxviiij. L'Alqueria de l'Alcúdia....	24	2	26
xxx. L'Alqueria de Gannimayra .	10	—	10
xxxj. L'Alqueria de Cella	10	—	10

Com que manca algun full al manuscrit, hom pot dir que la població sarraïna d'aquestes muntanyes passava del miler.

c) Ús de cognoms que ens en recorden alguns de nostres actuals.

Exemples : Hamet *Ferriz* (xxvj., 22); Yahie i Abrahim *Ramonfolch* (ij., 36 i 37); Mahomat *Pocullull* (iij., 14), etc.

d) Ús de la desinència *-í* per a designar els determinatius d'origen o procedència.

Exemples : Abrahim i Hucey *Almoçorofí* (v., 6 i 7), això és, els naturals d'Almoçorof, que vivien a Algar; Çaat *Finestrati* (iij., 60 i altres més), de Finestrat, que vivien a La Nocia; Cilim *Tarbaní* (xxv., 12 i altres més), de Tàrbena, que vivien a Finestrat, etc., etc. Aquestes formes recorden les actuals, *X el torrentí*, és a dir, X que viu en un altre poble, que no és Torrent, és conegut pel seu poble d'origen.

e) Ús de determinatius acabats en *-o*.

El tema de la *o* final en valencià ha estat exposat per Joan Coromines en *Mots catalans d'origen aràbic* [1], i per recordar aquest fet, la demostració del qual anuncia, presenta els nombrosos noms de lloc valencians en *-o* : *Xodos*, *Xaraco*, *Pego*, i «relíquies pre-catalanes conservades en el vocabulari» [2]. El *Llibre de la Col·lecta* ens dóna : un Hamet *Xomorro* (j., 60), que recorda la forma *Xamorro*, cognom o malnom valencià viu a molts pobles com a determinatiu personal [3]. La paraula *moço*, usada el 1409: Hatap *moço* de Çaat Abenzihir (ij., 3). Cognoms aràbics en *-o:* ...*xaxo* (ij., 27) [4], etc.

f) Determinatius de parentiu.

Hom en veurà al *Llibre de la Col·lecta* molts exemples : *X la sogra de*, *Y la germana de*, *Z nuller de*, etc.

L'onomàstica dels sarraïns pot seguir-se amb documents de diferents segles, fins al moment del bandejament dels moriscs

[1] «Butlletí de Dialectologia Catalana», vol. XXIV, 1936, pp. 1-81.

[2] *Ob. dita*, p. 21, n. 3.

[3] *X, el xamorro*; *Francisqueta, la xamorreta*, etc.

[4] Quant a la *-o* valenciana, he vist el fet en determinatius personals : *X el Rullo*, quan és viva la forma *rull* en *cabell rull*, per exemple, *-o* que, estigui o no relacionada amb la *-o* dels moros del segle XV, la recorda.

i àdhuc molts anys després. En el segle XVI trobem davant la Cort de La Batllia General de València, any 1523, un procés de Mahomat Melich contra Azmet Moeryz, moros de la Baronia de Llombai, els quals s'havien barallat per la compra d'un *matxo* («macho», diu el document) de l'Alfaquí de Carlet, Querfe; un Azmet Alazdrach, moro de Mirambell (recordeu l'Alazrach revoltat contra Jaume I); un Çaat Alahuy, moro de la moreria de València; una Fàtima Bugaydala, un Acen Bugaydal, etc., etc. [1]

VII

Libre de la collecta dels morabatins que al Batle de Callosa son tenguts de pagar los moros dels seus lochs de les montanyes del Coll de Rates ençà, lo qual fou començat a sis dies del mes de març de l'any de la nativitat de nostre senyor mil cccc nou.

j.) ... persones que de ... que son tenguts de pagar el morabetí en lo raval del seu lloch de Callosa son los seguents : CALLOSA. LO RAVAL.

1. Çaat Zorzo, paga vij. ss.
2. Yahie Moçoab, paga vij. ss.
3. ... bbia.
4. ... labbo, pobil, paga vij. ss.
5. Nuzey, muller de Yaex lo Curt, nixil [per « nichil »].
6. ... ona, filla del dit Aytix, pobila.
7. Yaço... Mocoab, paga vij. ss.
8. Ali A ... t, a pagat a Altea.
9. Çaat Pexenni.
10. Ali Alfaqui, paga vij. ss.
11. Mahomat Abbach, pobil.
12. Erina, filla de Yaex Çabbach, pobila.
13. Çaat Alcalha, paga vij. ss.
14. Hamet Almacri, major.
15. Hamet Almacri, menor.
16. Fotaym, muller de Yahie el barber, paga vij. ss.
17. Ali Alguden.
18. Yuçaf Morem.

[1] Arxiu Històric General de València, *Batllia*, sign. 1440. Al meu apleg documental sobre els moros valencians a base d'aquest Arxiu, he pogut veure la continuïtat de les formes onomàstiques fins al bandejament dels moriscs, decretat el 1609. Sobre aquest exili, vegeu PASQUAL BORONAT I BARRACHINA, *Los moriscos españoles y su expulsión*, València, 1901, dos volums, amb molts documents. La supervivència o deformació dels noms de moriscs pot veure's, per exemple, a la llista dels exiliats de Bèlgida, publicada per MARIANO JORNET PERALES, *Bélgida y su término municipal*, València, 1932, pp. 345 i 346, on trobem *Alcadí*, *Casim*, *Gamir*, *Macari*, *Adris*, junt a *Saldo*, *Songuet*, *Paymat*, *Pastoret*, etc.

19. Yahie Ayet, paga vij. ss.
20. Çaat Affen.
21. ... Ramadan, paga vij. ss. *(f. ij.)*
22. Çaat Martob.
23. ... Abuayax, paga vij. ss.
24. Mahomat Ayet, paga vij. ss.
25. Yahie Çabbach, paga vij. ss.
26. Mone, muller quondam de Çaat Xeeb, paga vij. ss.
27. Ali Almuzeyn, paga vij. ss.
28. Fatona, muller quondam de Mahomat Abarrech, paga vij. ss.
29. ... Abarrech, pobil.
30. ... Abarrehech.
31. ... Abarrehech. Aquests tres pobills, ab dos que y a en la segueut plana, paguen un morabatí.
32. Abrafim Abarrehech, pobil.
33. Mahomat Abarrehech, pobil. Aquests v. pobils paguen tots hun morabetí.
34. Axona, muller quondam de Çalc. No a bens com mostrás n'agues feta donació a sos fills.
35. Hazmet Ambexi, paga vij. ss.
36. Ali Huarani, paga vij. ss.
37. Axer Abenhamenusa, paga vij. ss.
38. Abrahim Çale (?), paga vij. ss.
39. Yahie Çale, paga vij. ss.
40. Yucaf Alquerrem.
41. Fatona, filla de Çaat...
42. Haçen Abenxebel, paga vij. sous.
43. Fatima, filla de Hucey Abenxebel, pobila.
44. ... fill de Huçey Abenxebel, pobil *(f. iij.)*.
45. Mahomat Abenjeylut, paga vij. ss.
46. Mahomat Alfaquinet, no a bens.
47. Mahomat Xoxay, paga vij. ss.
48. Ali Abenjat, paga vij. ss.
49. ... ...
50. La filla de Ali Alfaqui no a bens.
51. Mahomat Ambaxir, paga vij. sous.
52. ... Ganya, paga vij. ss.
53. ... ..., paga vij, ss.
54. ... Camet, paga vij. ss.
55. Mahomat Abenhebel, paga vij. ss.
56. Zohra, muller quondam de Caçim.
57. Çaat Cacim, paga vij. ss.
58. Erina, filla de Caçim Aben ...
59. Mahomat Caçim, fill del dit Çaat Caçim paga vij. ss. Aquests dos pobils paguen un morabetí.
60. Hamet Xomorro, paga vij. ss.
61. Hamet Abenjat, paga vij. ss.
62. Fatima, filla de Hamet Xomorro.
63. La filla de Xahuya, pobila, no a bens.
64. Ayet Buquequer, paga vij. sous.
65. Azmet Buquequer, paga vij. sous.
66. Erina, filla de Çaat.
67. Maymó Rage, paga vij. s.
68. Çaat Yazet, paga vij. ss.
69. ... Ganya *(f. iiij.)*.
70. Mahomat Arracaç, paga vij. sous.
71. Mahomat Albayar, paga vij. sous.
72. Yahie Xabeb, paga vij. ss.
73. Çaat Atnatjar, paga vij. ss.
74. Çaat Ambaxir, paga vij. ss.
75. Mahomat Xoayb, paga vij. sous.
76. Mahomat Zintar.
77. Mahomat Moznit, paga vij. sous.
78. Mahomat Atnatjar, paga vij. sous.

79. ... Ayet.
80. Hamet Ayet, paga vij. ss.
81. Çaat Abengalip, paga vij. ss.
82. Çaat Ayet, fill de Hamet Ayet.
83. Çaat Çabba.
84. Hamet Ambuney.
85. Mahomat, fill de Çaat Ceyeli, pobil.
86. Azmet Mahmut, paga vij. ss.
87. Haçen Abenxebel.
88. Huzeyz, muller quondam de Mahoma.
89. Abdalla Xadit, pobil.
90. La filla de Xadit, pobila. Aquests dos paguen un morabetí.
91. Ali Xadit, paga vij. ss.
92. Culçuma, muller quondam de Hucey Ganya. *(f. v.)*
93. Fatima, filla de la dita Culçuma, pobila.
94. Hamet Buxux.
95. ... Ayet.
96. ... Tagari, paga vij. ss.
97. Mahomat Abenjat, paga vij. sous.
98. ..., fill de Mahomat Abenjat.
99. ..., fill de Hamet Humey, pobil.
100. ..., filla del dit Hamet Humey.
101. ..., filla del dit Hamet Humey, pobila.
102. Azmet Abengalip.
103. Mahomat...
104. Abrahim Tagari.
105. Axona, muller quondam de Gemet Mo...
106. Fatima, filla del dit Gemet.
107. Huzeyç, filla del dit Gemet.
108. Çaat Ayet no a bens.
109. Nuça, muller quondam de Ayex Ahmet.
110. Mahomat Alquerrem. [1]
111. Yaye, muller quondam de Hamet, no a bens per ço com feu donació de sos bens a sos fills.
112. Hamet Alquerrem. [1]
113. Ali Xer..., paga vij. ss.
114. Yahie Abenmah...
115. ... Nubex, paga vij. ss. *(f. vj.)*
116. Mahomat Ganim.
117. Çaat Ganim.
118. Abdalla Ganim.
119. ... Ganim.
120. Yahie Ganim.
121. ... Ganim.
122. Mahomat Ganim.
123. ... Ganim.
124. La filla de Mahomat Ganim. [Aquests viij pobils] no an bens.
125. Çaat Ça... xil, está a Orba.
126. Abrafim Harrubi.
127. Axer Camet.
128. Çaat Paypriç, paga vij. ss.
129. Hamet Abudi.

ij) ... persones de moros que son tenguts pagar lo morabetí en l'alqueria de *Mecleta.*

1. Çaat Abenzihir *(f. vij.)*.
2. Abrafim...
3. Hatap, moço de Çaat Abenzihir.
4. Azmet Abramer.
5. ... muller quondam de Çaat Martob, paga vij. ss.
6. Mahomat Martob, no a bens.
7. ... ... yo, paga vij. ss.
8. Mahomat Xalumbe, paga vij. sous.
9. Çayt Nuaye, paga vij. ss.
10. Taher Almerini, paga vij. ss.
11. Çilim Alcombeo, paga vij. ss.

[1] Lliçó dubtosa. Alquerrem ? Alquetreni ?

12. Zohrona, muller de Çaat Aboquep, no a bens.
13. Genie Rege, paga vij. ss.
14. Çilim Genil, paga vij. ss.
15. Çilim Abentejan.
16. Abdalla Almacri, paga vij. ss.
17. Mahomat Abenaziza, paga vij. ss.
18. Abrafim Abohamiz, paga vij. sous.
19. Ali Abenaziza, paga vij. ss.
20. Hamet Abenaziza no a bens *(f. viij.)*.
21. Çaat Almerini, paga vij. ss.
22. Çoltana, muller quondam de Ayex Nuno, paga vij. ss.
23. Mahomat Nuno.
24. Yahie Nuno, no a bens.
25. Azmet Nuno.
26. Azmet Tauanet, paga vj. ss. resta j. s.
27. ... Xaxo.
28. Mahomat Abeyaex, paga vij. sous.
29. ... Abeyaex, paga vij. ss.
30. Axa, muller quondam de Hamet Abeyaex, paga vij. ss.
31. Azmet Çumbel, paga vij. ss.
32. Azmet Alhuix, paga vij. ss.
33. Yahie Alhuix, paga vij. ss.
34. Cilim Almerini, paga vij. ss.
35. Çuteyt, muller quondam de Homuda, paga vij. ss.
36. Yahie Ramonfolch.
37. Abrahim Ramonfolch, paga vij. ss.
38. Yahie Aben..., paga vij. ss.
39. Ali Alzel sta a Sagra
40. Azmet Axer, paga vij. ss.
41. ..., muller quondam de Yahie Abennoahim, paga vij. ss. *(f. ix.)*.
42. Abdalla Almerini, paga vij. sous.
43. Azmet Alelxi, fill de Çaat Alelxi, pobil, paga vij. ss.
44. Mahomat Xeti, paga vij. ss.

iij.) LA NOÇIA DE POLOP

1. Yahie Xullati, paga vij. ss.
2. Mahomat Xullati, paga vij. ss.
3. Mahomat Alfubey.
4. Çaat Malle.
5. Mahomat Abeyell, paga vij. ss.
6. Çaat Eça, paga vij. ss.
7. Mahomat Caydello, pobil, no a bens.
8. Yahie Aberriduna.
9. Yafar Aberriduna.
10. Yahie Alfaqui.
11. Yahie Mahuya, paga vij. ss.
12. Yahie Abeyaex, paga vij. ss.
13. Çuleymen Alexi, pobil, no a bens.
14. Mahomat Pocollull, paga vij. sous.
15. Abdalla Haddet paga vij. ss.
16. Abrafim Ambuneya, paga vij. sous.
17. Mahomat Ambuneya, paga vij. ss.
18. ... Alelxi, paga vij. ss. *(fol. x.)*
19. Azmet Alexi, son fill, paga vij. ss.
20. Muça Alelxi, paga vij. ss.
21. Mahomat Albayar, paga vij. sous.
22. ... Zintar, paga vij. ss.
23. Abdalla Xocell, no a bens.
24. Çaat Combaret.
25. Mahomat Zagal, paga vij. ss.
26. Mahomat Zagal, menor, paga vij. ss.
27. Azmet Abengibir.
28. Çaat Abengibir, paga vij. ss.

29. Mahomat..., paga vij. ss.
30. ... Çayt Çanqui, paga vij. ss.
31. Çaat Çanqui, paga vij. ss.
32. Abrahim Çanqui, paga vij. sous.
33. Ffatima, muller quondam de Ali Alfecayel, no a bens.
34. Abrahim Abenxihir, paga vij. sous.
35. Yahie Ambuneya, paga vij. sous.
36. Çaat Çindi.
37. Yaex Zintar, paga vij. ss.
38. Mahomat Alhuaquel, paga vij. ss.
39. Maçot Alcalha, paga vij. ss.
40. Çaat Alhaddet, paga vij. ss.
41. Ali Haddet, paga vij. ss.
42. Azmet...
43. Abdalla...
44. ... ... *(f. xj.)*
45. Maçot Edam, paga vij. ss.
46. Yahie Abencaçim, paga vij. sous.
47. Mahomat Abencacim, paga vij. ss.
48. Azmet Abenjafar, paga vij. sous.
49. Çelim Nabil, paga vij. ss.
50. Ali Abeyaex, paga vij. ss.
51. Yahie Albuxerqui, paga vij. sous.
52. Mahomat, fill de *(Ratllat.)*
53. Çaat A.lug, paga vij. ss.
54. Cilim A.lug, paga vij. ss.
55. Abrafim Nagar, paga vij. ss.
56. Abrafim Socall, paga vij. ss.
57. Çaat Paçada, no a bens.
58. Hamet Affif, paga vij. ss.
59. Çuleyman Finestrati, no a bens.
60. Çaat Finestrati, paga vij. ss.
61. Yucaf Finestrati, paga vij. sous.
62. Abdalla Finestrati, paga vij. sous.
63. Çaat Alegrina.
64. Genie Paleta, paga vij. ss.
65. Hamet Maçip, paga vij. ss.
66. Çaat Pixaluo, paga vij. ss.
67. Çaat Março, no a bens.
68. Abrafim Paleta, no a bens.
69. ..., muller de Paleta, no a bens *(f. xij.)*
70. Yahie Paleta, no a bens.
71. Mahomat..., no a bens.
72. Yahie Gallor, no a bens.
73. Ali Xullati.
74. Ffatima, muller quondam de Ali Hadda, no a bens.

iiij.) Xirles

1. Mahomat Alguileli, paga vij. sous.
2. Yahie Abenjafar.
3. Cilim Moçoab, paga vij. ss.
4. Çaat Moçoab, paga vij. ss.
5. Yahie Albulili, paga vij. ss.
6. Cilim Aceyt, paga vij. ss.
7. Abrafim Albolili, paga vij. ss.
8. Çuleymen Albolili, paga vij. sous.
   Erina, muller quondam de Ali Albolili, no a bens.
10. Çuleyman Tam...en, paga vij. ss.
11. Çaat Almoguenex, al[iter] Xorl...
12. Çaat..., paga vij. ss.
13. Çaat ...çoot sta a Calp, no a bens *(f. xiij.)*
14. Ffotaya Zintar, paga vij. ss.
15. Çaat Abualbahar.
16. Nugey, muller quondam de Abdalla Zacar.
17. Yahie Zacar, pobil.
18. Azmet Zacar, pobil. Aquests dos pobils paguen un morabetí.
19. Çeyt Zacar.

20. Ceyt Abarrere.
21. Hayie, muller quondam de Mahomat Xubey, no a bens.
22. Mahomat Xubey, pobil.
23. Abrahim Xubey, paga vij. ss.
24. Hamet Abenaçim, paga vij. sous.
25. Hacen Abenjafar, paga vij. sous.
26. Abdalla Abenali, paga vij. ss.
27. Hamet Çolayta *(sic)*.
28. Mahomat Çalema, paga vij. sous.
29. Hamet Camem, paga vij. ss.
30. Çaat Xarxach.
31. Hamet Xarxach, paga vij. sous.
32. Genie Xarxach, no a bens.
33. Mahomat Rafe, alfaquí, paga vij. ss.
34. Mahomat...
35. Mahomat...
36. ...Xullati, paga vij. ss.
37. Çaat Çobayca, paga vij. ss.
38. Çaat Fat, no a pagat.
39. Erina, filla de Çaat Fat, pobila, no a bens.
40. Çaat Abenali, paga vij. ss.
41. Çaat Zintar.
42. Yahie Alfahar.
43. Yahie Galip.

v.) ALGAR

1. Hamet Alarabi. *(f. xiiij. v.)*
2. Abrahim Abenllup.
3. Mahomat Gebbeç, paga vij. ss.
4. Maymo Almacri, paga vij. ss.
5. Cilim Abenali, paga vij. ss.
6. Abrahim Almoçorofi, paga vij. ss.
6. Abrahim Almoçorofi, paga vij. sous.
7. Huçey Almoçorofi, paga vij. sous.
8. Mahomat Abencacim, paga vij. ss.
9. Genie Abencacim, no a bens.
10. Cilim Hedar, paga vij. ss.
11. Ayet..., paga vij. ss.
12. Çaat Abencacim, paga vij. ss. *(f. xv.)*
13. Ali Abenjafar, no a bens.
14. Çuleyman Abenjat, no a bens.
15. Genie Abenjat, paga vij. ss.
16. Ali Alhedar.
17. Çaat Almauri, paga vij. ss.
18. Mahomat Atnatjar, paga vij. sous.
19. Mahomat Alhaddet.
20. Yahie Aboamar, paga vij. ss.
21. Alfaqui Algazel, paga vij. ss.
22. Çaat Algazel, paga vij. ss.
23. Ali Abenxebel, paga vij. ss.
24. Azmet Abenali, paga vij. ss.
25. Hamet Çabba.
26. Çoltana, muller quondam de Mahomat Almauri, paga vij. ss.
27. Yuçaf Almauri, paga vij. ss.
28. Hamet Albizay Alactar *(sic)*, paga vij. ss.
29. Haye, muller quondam de Jafar Albizay.
30. Hamet Albizay, paga vij. ss.
31. Mahomat Albizay Albisquerti, paga vij. ss.
32. Nugey, filla de Jafar Albizay. Aquestes dos pobiles no an bens.
33. Hadia, filla de Jafar Albizay.
34. Çeyt Albizay, pobil, no a bens.
35. Cilim Albizay, paga vij. ss.
36. Hamet Albizay, fill de Gafier Albesay, paga vij. ss. *(f. xvj.)*
37. Mahomat Albezay Zacaria, no a bens.

38. Abrahim Albizay.
39. Çaat Abencacim, paga vij. ss.
40. Mahomat Albizay Xaer.
41. Yahie Albizay, fill de Gafier Albesay, paga vij. ss.
42. Hamet Abencaçim, paga vij. sous.
43. Mahomat Alcahuy, no a bens.
44. Ayet Alcaala, paga vij. ss.
45. Hamet Albezay, ja scrit damunt lo primer de la present plana.
46. Yahie Albizay.
47. Ali Almauri.
48. Azmet Almauri, pobil.
49. Çabe Almauri, pobil. Aquests dos pobils no an bens.
50. Yafar Almauri.
51. Yahie Almauri.
52. Yaex Almauri.

LA VALL DE CONFRIDES

vj.) L'ALQUERIA DE L'ALHOFRA

1. Fadal Abenfadal, paga vij. ss.
2. Azmet Mafle, paga vij. ss.
3. Çayt Anfathon, paga vij. ss.
4. Mahomat Abdolaziz Foto, paga vij. ss.
5. Abrahim Atnatjar, paga vij. sous.
6. Yazit Atnatjar.
7. Yahie Atnatjar. Aquests dos pobils no an bens.
8. Mahomat Atnatjar Alami.
9. Yahie Abenyahie, paga vij. sous.
10. Abrahim Abenyahie, paga vij. ss.
11. Çaat Abenyucef, paga vij. ss.
12. Çaat Abencaçim, paga mig morabetí, com no era vist pagador.
13. Yahie Abencaçim, paga vij. sous.
14. Abrafim Abencacim, no a bens.
15. Mahomat Abenhatap, paga vij.
16. Hania, mare de Mahomat Abenhatap, vidua, paga mig morabatí.
17. Mahomat Hiat, paga vij. ss.
18. Abrafim Abenjama, paga vij. sous.
19. Hamet Abenjama, no a bens.
20. Çadia, muller quondam de Azmet Abenjama, paga vij. ss.
21. Mahomat Abenyahie Abenjama, no a bens.
22. Çaat Abenfathon, paga vij. sous. *(f. xviij.)*
23. Faraig Abenyahie, paga vij. sous.
24. Mahomat Abenyabqua, paga vij. ss.
25. Haçen Abdulgeril, paga vij. sous.
26. Ali Abenyabqua, paga vij. ss.
27. Ali Abarrafe, paga vij. ss.
28. Abdolaziz Foto, paga vij. ss.
29. Çaat Ziat, paga vij. ss.
30. Abrafim Abenyuçef, paga vij. sous.
31. Yahie Abenyuçef, paga vij. sous.
32. Yahie Abençale, paga vij. ss.
33. Çalc Ab... Abençale, pobil, paga vij. ss.
34. Axa, filla de Yahie Abençale, pobila.
35. Nexme, filla de Yahie Abençale, pobila.
36. Ezme, muller quondam de Yahie Abençale.

vij.) L'ALQUERIA DE FLORENT

1. Cilim Alboxerqui, paga vij. ss.
2. Yahie Albuxerqui, no a bens.
3. Çayt Albuxirqui, paga vij. ss.
4. Mahomat Abenaziza, no a bens.
5. Hamet Abenaziza, paga vij. ss.
6. Yahie Abençuleymen, paga vij. ss. *(f. xix.)*
7. ... paga vij. ss.
8. ... Abennabil, no a bens.
9. Yahie Abennabil, paga vij. ss.
10. Mahomat Abenfathon, paga vij. ss.
11. Damnon Mahuya, paga vij. sous.
12. Yahie, fill de Dampnon Mahuya, paga vij. ss.
13. Mahomat Abençellem, paga vij. ss.
14. ... Abencaçim, paga vij. ss.
15. Mahomat Abenyabqua, paga vij. ss.
16. Mahomat L...xo, paga vij. ss.
17. Abdalla ..., paga vij. ss.
18. Mahomat Mofbe, paga vij. ss.
19. Hamet Mafbe, paga vij. ss.
20. Abrafim Amfathon, pobil.
21. Çaet Abenfathon, pobil.
22. Ali Abenfathon, pobil. Nichil tots aquests per ço com no foren atrobats pagadors.
23. Nexme, filla de Cale Abenfathon.
24. Çoltana, filla del dit Cale.
25. Hamet Abenfathon, paga vij. sous.
26. Yuçaf Mahmut, paga vij. ss.
27. Ali Abenfathon, pobil, paga vij. ss.
28. Mahomat Xirquir, paga vij. sous.
29. Abrahim Abenfathon, paga vij. ss.
30. Axer Abenfathon, paga vij. sous.
31. ... Abenfathon, no a bens. *(f. xx.)*
32. ... Abenfathon, paga vij. ss.

viij). L'ALQUERIA DE L'ABDET

1. Ali ...
2. Hamet Albuxerqui, paga vij. sous.
3. Mahomat Abenbaquer, paga vij. ss.
4. Ali Abenx... upiti, paga vij. ss.
5. ... Abenabil, paga vij. ss.
6. Haçen Abennabil, paga vij. ss.
7. Alí Abencacim, paga vij. ss.
8. Hamet Almoeddi, paga vij. ss.
9. Mahomat Albuxerqui, paga vij. ss.
10. Mahomat Almorit, paga vij. sous.
11. Hamet Lopo, paga vij. ss.
12. Mahomat Lopo, no a bens per ço com fon vist aver feta donació a sos fills.
13. Çaat Albuxirqui, paga vij. ss.
14. Çilim Abeyalle *(esmenat)*, paga vij. ss.
15. Mahomat Abennabil, paga vij. sous.
16. Ali Abennabil, paga vij. ss.

LA VALL DE GODALEST

viiij.) L'Alqueria de Beniçicli

1. Abdala Abolcaçim, fill de Cilim Abolcacim, paga vij. ss.
2. Mahomat Abolcaçim, son germá.
3. Genie Habip, paga vij. ss.
4. Ali Habip, paga vij. ss.
5. Abdalla Abencaçim, major.
6. Ezme, muller de Hamet Abençuleymen quondam, no a bens.
7. ...yt, germana de Hamet Abençuleymen, no a bens.
8. ... muller quondam de Çaat Abençuleymen, paga vij. ss.
9. Yahie Abençuleymen, pobil, paga vij. ss,
10. Abdalla Abençuleymen, pobil, paga vij. ss.
11. Dampnon Abençuleymen, pobil. *(f. xxj. v.)*
12. Hamet Abençuleymen, pobil. Aquests dos pobils paguen un morabatí.
13. Genie Exalumben[1], paga vij. sous.
14. Mahomat Abolfaraig.
15. Çaat Abolfaraig, paga vij. ss.
16. Ali Abençuleymen.
17. Hamet Exalumben, paga vij. ss.
18. Yahie Exalumben, pobil, no a bens.
19. Çaet Abenjati, paga vij. ss.
20. Hamet Habib, paga vij. ss.
21. Henie Habib.
22. ... Abualfaqui, paga vij. ss.
23. ... Abualfaqui, pobil.
24. ... Abnalfaqui, pobil. Aquests dos pobills no an bens.
25. Ali Abualfaqui, paga vij. ss.
26. Zadia, filla del dit Ali Abualfaqui, pobilla.
27. Çaeyt Abenxebel, popil *(sic)*.
28. Mahomat Abenxebel, pobil.
29. Mahomat Alhaddet.
30. Fatima, muller de Hamet Alhaddet, no a bens.
31. ..., filla de Dampnon Alhaddet, pobila.
32. Ubequer Fathon, paga vij. ss.
33. Hamet Fathon, no a bens.
34. Mone, muller quondam de Çaat Abenjat.
35. Hamet Abenjat, pobil.
36. Yahie Abenjat, pobil. Aquests tres pobils no an bens.
37. Zoayra, filla de Çaat Abenjat, pobila.
38. Zohrona, muller de Çaat Moçron.
39. Çuleyman Abolfaraig, paga vij. ss.
40. Çahit *(esmenat)* Abualfaqui, paga vij. sous.
41. Mahomat Çafran, no a bens.
42. Abdolaziz Çafran, paga vij. sous.
43. Çaat Abolfaraig, paga vij. ss.
44. Axer Abolfaraig, son fill pobil, no a bens.
45. Abdalla Çeyt, paga vij. ss.
46. Çilim Exalumben. *(f. xxiij.)*
47. ... filla de Cilim Exalumben.
48. Zoayra, filla del dit Cilim Exalumben.
49. Haye, filla del dit Cilim. Aquests

[1] Ací i pertot on surt (ij. 8, ix. 17, 18, 46, 47, 67, 70, 71) la lectura d'aquest nom és dubtosa. El manuscrit porta *Exalube* amb una ratlla llarga damunt les últimes lletres. Cal llegir *Exalumben* o *Exalumbe* o *Exaluben*?

tres pobils no an bens e per ço son nichils.
50. Yahie Arraiz, paga vij. ss.
51. Yahie Çafra.
52. Çaat Ganim.
53. Yahie, fill de Genie Çafra, pobil.
54. Çayt Çafra, paga vij. ss.
55. Dampnon Dinena.
56. Azmet Nabil, paga vij. ss.
57. Abdalla Nabil, son fill.
58. Er[in]a, filla del dit Azmet. Aquests dos pobills no an bens.
59. Çaat Fathon, paga vij. ss. *(f. xxiij. v.)*
60. Fatima, filla del dit Çaat.
61. Altra filla del dit Çaat, pobila. No an bens aquestes dos pobilles.
62. Yahie Dinena.
63. Yazit Dinena.
64. Ezme, muller quondam de Azmet Almoeddi, no a bens.
65. Çoltana, filla de Yahie Fathon, pobila.
66. Abrahim Açeyt, paga vij. ss.
67. Yahie Exalumben.
68. Fatima, filla del dit Yahie, no a bens.
69. Hamet Abualhucey.
70. Mahomat Exalumben.
71. ... Exalumben.

x.) L'ALQUERIA D'ONDARELLA

1. Hamet Ambaxir, paga vij. ss.
2. Hamet Alaxich, paga vij. ss.
3. Mahomat Abualfaqui, paga vij. ss.
4. Yahie Abualfaqui, fill del dit Mahomat, pobil, no a bens.
5. Yahie Ambaxir, paga vij. ss.
6. Fatima, sa sogra, muller quondam de Yahie Ambaxir, no a bens.
7. Nadil Alaxich, paga vij. ss.
8. Hatap Abehunegel, paga vij. sous.
9. Azmet Alaxich, fill de Hatap Alaxich.
10. Hatap Alaxich, paga vij. ss.
11. Yahie Alaxich, ... paga sa muller en loch seu.
12-14. Dos fills e una filla de Yahie Alaxich, no an bens.
15. Genie Açeyt, paga vij. ss.
16. Hamet Açeit, paga vij. ss.
17. Maymo Albalahuy, paga vij. sous.
18. Maçot Albalahuy, pobil.
19. Fatima, filla de Maymo Albalahuy. Aquests dos pobils no an bens.
20. Mahomat Abehunegel, paga vij. ss.
21. Axer Abualfaqui, paga vij. ss.

xj.) L'ALQUERIA D'ONDARA

1. Ali Xullati, paga vij. ss.
2. Yahie Xullati, fill del dit Ali, pobil, paga vij. ss.
3. Mahomat Xullati, paga vij. ss.
4. Baçem Xullati, paga xij. ss.
5. Çuteyt, filla de Yahie Xullati, pobila.
6. Mone, filla del dit Yahie Xullati, pobila. Aquests dos pobils no an bens.

7. Hamet Xullati.
8. Ali Alcacim, paga vij. ss.
9. Ali Aceyt.
10. Yuçaf Açeyt, pobil paga vij. ss.
11. Hamet Açeyt.

xij.) L'Alqueria de Benimantell

1. Lopo Abehamet, paga vij ss. *(f. xxv. v.)*
2. Bacha Abehamet, paga vij. ss.
3. Hatap Abenaçim, paga vij. ss.
4. Abrahim Çibit, paga vij. ss.
5. Abdalla Çibit, pobil.
6. Nexme, filla del dit Abrahim, pobila. No an bens.
7. Hamet Almuzeyn, paga vij. ss.
8. Ali Almnzeyn, paga vij. ss.
9. Hamet Hedar.
10. Hamet Abenhalua, paga vij. ss.
11. Çuleyman Alhaig, paga vij. sous.
12. Fatima, filla de Çuleyman Alhaig, pobila, no a bens. *(f. xxvj.)*
13. Zohrona, muller quondam de Yaçit Faron, no a bens.
14. Abrahim Faron, pobil.
15. Hamet Haron (sic), pobil.
16. Nexme, filla de Yazit Haron, pobilla. Aquests tres pobils no an bens.
17. Fatima, muller quondam de Ali Abolfaraig, paga vij. ss.
18. Hamet Abolfaraig, pobil, paga vij. ss.
19. Mahomat Abolfaraig, pobil, paga vij. ss.
20. Yahie Abolfaraig, pobil, paga vij. ss.
21. Cu[l]çuma, filla de Ali Abolfaraig, pobila.
22. Altra filla del dit Ali, pobila. Aquestes dos pobilles son menors de xv. anys e paguen un morabatí.
23. Yahie Almuzeyn, paga vij. ss.
24. Mahomat Alaxich, paga vij. sous.
25. Çaat Alaxich, pobil.
26. Abrahim Alaxich, paga vij. sous.
27. Cayt Abolfaraig, paga vij. ss.
28. Mexde, muller de Rodoua.
29. Dampnon Abolfaraig, paga vij. ss.
30. Abrafim, fillastre de Cayt Abolfaraig, pobil, no a bens.
31. Ubequer Abolfaraig, pobil, no a bens.
32. Hamet Abolfaraig.
33. Yahie Xamach, papa vij. ss.
34. Mahomat Abdorramen, paga vij. ss.
35. Erina, filla del dit Mahomat, pobila.
36. Zoayra, filla del dit Mahomat Abdorramen, pobila. Aquests dos pobils no an bens.
37. Hamet Xamah, paga vij. ss. *(f. xxvij.)*
38. Lo fill de Abdalla Xama, pobil, no a bens.
39. Mahomat Xamach, pobil, paga vij. ss.
40. Hamet, son germá, pobil.
41. Cu[l]çu[n]a, muller de Genie Xamach.
42. Axa, filla del dit Genie, pobila, no a bens.
43. Abdolaziz Xamah, pobil, paga vij. ss.
44. Yahie Xamah, pobil, no a bens.
45. Yahie ..., paga vij. ss.
46. Abdalla, son fill, pobil, no a bens.
47. Caet Çale.
48. Mahomat Alfer... no a bens.

xiij.) L'ALQUERIA DE BENIARDÁ

1. Yazit Abolcaçim, paga vij. ss.
2. Çayt Abolcaçim, paga vij. ss.
3. Dampnou Abenmazmut.
4. Abrahim Abenmazmut, paga vij. ss.
5. Hamet Abenayet Almahmut, paga vij. ss.
6. Mahomat, fill de Azmet Abenmazmut, pobil, paga vij. ss.
7. Fatima, filla del dit Azmet, pobila, no a bens.
8. Yahie Almazmut.
9. Yaex Abolcaçim.
10. Abdalla Abualhuçey, paga vij. ss.
11. ... Abualhuçey, paga vij. ss. *(f. xxviij.)*
12. Hamet Yuniz, paga vij. ss.
13. Mahomat Aduatjar, paga vij. sous.
14. Abdalla Atnatjar *(sic)*, paga vij. ss.
15. Hacen Abualemen, paga vij. sous.
16. Ali Abenaziza, paga vij. ss.
17. Mariem, muller quondam de Xeel Abualemen, no a bens.
18. Yahie Abentarrafes, paga vij. sous.
19. Yahie Abulcaçim, paga vij. sous.
20. Haçen Abuen..., paga vij. ss.
21. ..., muller quondam de Abentarrafes, no a bens.
22. Yahie Abentarrafes, paga vij. sous.
23. Hamet Abentaher, paga vij. sous.
24. Abdalla Benaziza, paga vij. sous.
25. Yaex Abentaher.
26. Abdalla Abentaher, paga vij. sous.
27. Abdalla Abualhuçey, paga vij. ss.
28. Yahie Abolfaraig, paga vij. sous.
29. Hamet Abdolhach, paga vij. sous.
30. Yahie Abenjat, paga vij. ss.
31. Hamet Abenjat, paga vij. ss.
32. Abdalla Abenjat, paga vij. sous.
33. Çayt Abeyazit, paga vij. ss.
34. ... Abenyazit, son fill, pobil, no a bens.
35. Yahie, fill de Çayt Abolcaçim.

xiiij.) L'ALQUERIA DE BENIMUÇA

1. Mahomat Abenmazmut, paga vij. ss.
2. Hamet Abentarxol, paga vij. ss.
3. Mahomat Abentarxol, paga vij. ss.
4. Abrahim Almachmut, pobil, paga vij. ss.
5. Nuza, filla del dit Yuçaf Almazmut, pobila.
6. Erina, sa germana, pobila. Aquests dos pobils no an bens.
7. Ayet Aben...
8. ... Mazmut, paga vij. ss.
9. ... Alcaliti.
10. Hamet Abenhuaquil, paga vij. ss.
11. Mone, filla del dit Hamet Abenhuaquil, no a bens.

12. Erina, muller quondam de Abrahim Mazmut.
13. Dampnon, fill del dit Abrahim, pobil.
14. Yahie, fill de Abrahim Mazmut, paga vij. ss.
15. Mahomat, fill de Abrahim Mazmut, paga vij. ss.
16. Mone, muller quondam de Abrahim Mazmut.
17. Abdalla Atnatjar, paga vij. sous.
18. Abrafim, fill de Azmet Mahmut, paga vij. ss.
19. Hamet Çabba, paga vij. sous.
20. Abrahim Atzebip.
21. ..., Atzebip, paga vij. ss. *(f. xxx.)*
22. ..., Mazmut, paga vij. ss.
23. Yahie, fill de Hamet Almahmut, no a bens.

xv.) L'Alqueria de Beniacim

1. Dampnon Abenmazmut, paga vij. ss.
2. Axer Almazmut, paga vij. sous
3. Mahomat Abenubey, paga vij. sous.
4. Ubequer Abentarxol, paga vij. sous.
5. Ali... ..., paga vij. ss.
6. Mahomat..., paga vij. ss.
7. ... ..., paga vij. ss.
8. Dampnon..., paga vij. ss.
9. ... Abuali Dampnon.
10. ... Abenhaçen, paga vij. ss.
11. Abrahim, fill del dit Yahie, paga vij. ss.
12. Mahomat, fill de Hamet Mazmut, paga vij. ss.
13. Azmet Amb..riz, paga vij. sous.

xvj.) L'Alqueria de Benihalet

1. Hamet Abualhucey, paga vij. sous.
2. Hatap Abenaçey, paga vij. ss.
3. Yahie, son fill, pobil.
4. Mahomat, fill del dit Hatap.
5. Çaat Attorroxi, paga vij. ss.
6. Yahie Abenaçim.
7. Yahie Xullati.
8. Yahie Attorroxi, paga vij. ss.
9. Yahie Abualhuçey, paga vij. ss.
10. Fatima, muller quondam de Çayt Abenhuçey.
11. ..., muller quondam de Hamet Abualhucey, no a bens.
12. Yahie, fill de Abrahim Abualhuçey, paga vij. ss.
13. Mahomat Abualfaqui.
14. ..., fill de... Abualhuçey, pobil.
15. ... Abualhuçey, pobil.
16. Mariem, germana sua, pobila.
17. Fatima, muller quondam de Abrahim Abualhucey.
18. Mahomat Abualfaqui, ja scrit atras [en] l'altra plana.
19. Ali Abualfaqui.
20. Axer Abualfaqui, no a bens.
21. Ali Atnatjar, paga vij. ss.
22. Ba... Abarrida, paga vij. sous.
23. Ali Abualfaqui.

xvij.) L'ALQUERIA DE BENIFATO

1. Yahie Abenjeylut, no a bens.
2. ..., fill del dit Yahie, paga vij. ss.
3. Ubequer, fill del dit Yahie, paga vij. ss.
4. ... Abenjeylut, paga vij. ss.
5. ... Abenjeylut, paga vij. ss.
6. ... Abarrida, paga vij. ss.
7. Abrafim Abarrida, paga vij. ss.
8. Yahie Abarrida, paga vij. ss.
9. Mahomat Aboaquil, paga vij. sous.
10. Ali, fill del dit Mahomat, pobil.
11. ..., fill del dit Mahomat, pobil.
12. ..., pobila. Aquests tres pobils no an bens.
13. Abdalla Boaquil, paga vij. ss.
14. Abrahim Aboaquil, paga vij. sous.
15. Hayt, sogra de Abdalla Boaquil, no a bens.
16. Yahie Aboaquil, paga vij. ss.
17. Hamet Aboaquil, paga vij. ss.
18. Abdalla, fill de Yahie Aboaquil, pobil.
19. Altre fill del dit Yahie, pobil. No an bens aquests dos pobils.

xviij.) L'ALQUERIA D'ATZENETA

1. ... Boaquil, no a bens. *(foli xxxiij).*
2. Abrahim Aboaquil, paga vij. sous.
3. Ali Abarrida, paga vij. ss.
4. Mahomat Xiquir.
5. Çaat ben..., paga vij. ss.
6. ... Abarrida, paga vij. ss.
7. Çaat Abarrugell, paga vij. ss.
8. Abdolaziz Muzlema, paga vij. sous.
9. Hamet Aboaquil, paga vij. ss.
10. ... Aboaquil, paga vij. ss.
11. ... ..., paga vij. ss.
12. Abdelmelich Almuzlema.
13. Yahie Abarrida, no a bens.

xviiij.) L'ALQUERIA DE BENIQUEYÇ

1. Abrahim Almazmut, paga vij. sous. *(f. xxxiij).*
2. Mahomat Almazmut, paga vij. sous.
3. Abdalla Almazmut, paga vij.
4. ..., muller quendam de Çaat Aben...
5. Çalc Abenjeylut, paga vij. sous.
6. Nuza, muller quondam de Mahomat...

xx.) L'Alqueria de Maurar

1. Çayt Almanarí, paga vij. ss. *(f. xxxiiij.)*
2. Azmet Abualfaqui, missagge del Alamí, paga vij. ss.
3. Ali Abualfaqui Algarbi, paga vij. ss.
4. Mahomat Abençot *(sic)*, paga vij. sous.
5. Çaat Abençuleymen, paga vij. ss.
6. Hamet Abenfadila, paga vij. ss.
7. Ali Abenfadila, paga vij. ss.
8. Axa, muller quondam Abdalla Abenfadila, no a bens.
9. Mahomat Abenfadila, pobil, paga vij. ss.
10. Mahomat Ambelel, paga vij sous... Masayat paga per ell.
11. ... Ambelel, paga vij. ss.
12. Mahomat Abuaxayr.
13. Çale Abenlup, paga...
14. Yuçaf Abenlup, paga vij. ss.
15. Yahie Abuaxayr, paga vij. ss.
16. Axer, fill de Ubequer Abuaxayr, paga vij. ss.
17. Çaet Abuaxayr, fill de Yahie, pobil.
18. Mahomat, fill del dit Yahie Abuaxayr, pobil.
19. Ali Abuaxayr, fill del dit Yahie, pobil. Aquests tres pobils no an bens.
20. Yahie Abennabil, paga vij. sous.
21. Ali Abualfaqui Abenyahie.
22. Axer Abualfaqui, paga vij. sous.
23. Fotaym, muller quondam de Ali Abualfaqui, viuda, paga vij. ss.
24. Abrahim Abenhadida, paga vij. ss.
25. Mahomat Abenhadida, paga vij. ss.
26. Abdalla Abenlup, paga vij. sous.
27. Abdolaziz Abenlup, pobil, paga vij. ss.
28. Abdalla Abenali, paga vij. ss.
29. Ali Abualfaqui Abencaçim, paga vij. ss.
30. Ali Abualfaqui Algarbi.
31. Çayt Alcacimi, paga vij. ss.
32. ... Abenjat, paga vij. ss.
33. ... Abenjat, fill de aquell, paga vij. ss.
34. Çayt Abenjat, paga vij. ss.
35. Edam Abenhadida, paga vij. sous.
36. Ayxux, filla de Yuçuf Abenllup, pobila.
37. Ali AbençaleAbenlup.

xxj.) Benifarfell

1. Abrahim Abençada, paga vij. sous. *(f. xxxvj. v.)*.
2. Hamet Abenabdalla, paga vij. sous.
3. Humeyt Abenabdalla, paga vij. ss.
4. Hamet Abenabdalla, paga vij. sous.
5. Hamet Abengalip, paga vij. ss.
6. ... ..., no a bens.
7. Hamet Abençada, no a bens.
8. Ali Abenaçim, paga vij. ss.
9. Çat Çulaytan, no a bens.
10. Axer Abarrida, paga vij. ss.
11. Hamet Ambattach, paga vij. sous.
12. Ali Atnatjar, paga vij. ss.
13. Nuza, filla de Mahomat Atnatjar, pobila, no a bens.
14. Hucey Atnatjar.

xxij.) L'ALQUERIA DE PILA

1. Yahie Atnatjar Alami, paga vij. ss. *(f. xxxvj. v.)*.
2. Abdolaziz, fill del dit Alami, pobil.
3. Zahra *(sic)*, filla del dit Alami. Aquests dos pobils no an bens.
4. Abdalla, fill del dit Alami, paga vij. ss.
5. Abrahim Atnatjar, paga vij. ss.
6. Fatima, filla de Abrahim Atnatjar, no a bens.
7. Yahie Abenjama, paga vij. ss.
8. Mahomat Abenjama, pobil.
9. Abrahim Abenjama, pobil. Aquests tres pobils no an bens.
10. Çaat Abenjama.
11. Axer Abenjama.
12. Yahie Abenali Atnatjar, paga vij. ss.
13. Abrahim Yahie Atnatjar, paga vij. ss.
14. Mahomat ..., paga vij. ss.
15. Yazit Abenyazit Atnatjar pobil, no a bens.
16. Abrahim Abenali Atnatjar, paga vij. ss.
17. Abdalla, fill del fuster, no a bens.
18. Yahie, fill de Ali Adnajar, no a bens.

xxij.) LES ALQUERIES DE BENINATJAR E BENICUDEMA

1. Yahie Abenjat, paga vij. ss. *(f. xxxvij.)*.
2. Çalim Abenjat, paga vij. ss.
3. Mahomat Abenjat, paga vij. sous.
4. ... ..., paga vij. ss.
5. Mahomat Abenjat, ...
6. Ayet Abençuleymen, paga vij. sous.
7. Axer Abenabdalla, paga vij. ss.
8. Abdalla, fill del dit Axer, pobil, no a bens.

xxiiij.) LA [MORERIA] DE RELLEU

1. Çaat Aziza. *(f. xxxviij)*.
2. Alí Fadal, paga vij. ss.
3. Mahomat Fadal, major, paga vij. ss.
4. Mahomat Fadal, paga vij. ss.
5. ..., muller muller *(sic)* de Mahomat Ambaglia.
6. Hucey Ambaglia, pobil, no a bens.
7. Ali Aymar.
8. Çaat Abenzarro.
9. Cilim Cajola, paga vij. ss.
10. Haeen Mangel, no a bens.
11. Azmet Cajola, paga vij. ss.
12. Mahomat Cajola, fill de Cilim Cajola, paga vij. ss.
13. Mahomat Fadal, menor.
14. Azmet Almerini Alami, paga vij. ss.
15. Hamet Abehabel, paga vij. sous.
16. Fadal Abenfadal, paga vij. sous.
17. Hamet de Rajoli, paga vij. ss.
18. Abrafim Rajoli, paga vij. ss.
19. Mahomat Rajoli, paga vij. ss.
20. Cilim Abolcaçim, paga vij. ss.
21. Axer Xicay, no a bens.

xxv.) Los dos ravals de la Moreria de Ffinestrat

1. Mahomat Fat. *(f. xxxix)*.
2. Çaat Almorit.
3. Yahie Alhuaquil.
4. Yahie Abenabdalla, paga vij. ss.
5. Ali Abenhader.
6. Yahie Abenhader.
7. Çutey, muller quondam de Ali Arragil.
8. Ali Abualhucey, pobil, paga vij. ss.
9. Ayup Abuahuçey *(sic)*, pobil, paga mig morabetí, deu, encara que son oncle es lo qui paga.
10. Abdorramen Abualhucey.
11. Axer ... carcha.
12. Cilim Tarbani, paga vij. ss.
13. Hamet Tarbani, paga vij. ss.
14. Çaat Abenjat Al.caxen.
15. Çaat Ambaxir, paga vij. ss.
16. Fatima, muller quondam de Caçim Perriti.
17. Çaat Perriti, pobil.
18. Cacim Perriti, pobil. Aquests quatre pobils no an bens.
19. Nugeym (?), filla de Caçim Perriti, pobila.
20. Çoltana, filla del dit Caçim, pobila.
21. Ezme, muller quondam de Azmet Ambuneya, paga vij. ss.
22. Dampnon Ambuneya, pobil, no a bens. *(f. xl.)*.
23. Abrahim Albayar, paga vij. ss.
24. Dampnon Anatjar.
25. Domem (?) Alcahuy Alami, paga vij. ss.
26. ... Abenyahie, paga vij. ss.
27. Hamet Abenyahie, pobil. Aquests dos pobils no an bens.
28. Xaex Abenyahie, pobil.
29. Ça...ate Fat, paga vij. ss.
30. Ayxa, filla de Ali Abolfaraig, pobila. Aquests dos paguen i. morabatí.
31. Çaat Abolfaraig, pobil.
32. Mariem, muller quondam de Yahie Morit.
33. Hamet Almorit, pobil.
34. Çaat Almorit, pobil; paguen los ij. morabatins.
35. Nuza, filla de Yahie Morit, pobila.
36. Ezme, filla del dit Yahie, pobila. Ja son scrits atras.
37. Çat Açeyt.
38. Galip Abehamet, paga vij. sous.
39. Mahomat Açeyt, paga vij. ss.
40. Yahie Tarbani.
41. Çaat Çafran, paga vij. ss.
42. L'Alfaquí Abarrida sta a Godallest, e no a bens.

xxvj.) Lo Raval de Cotes

1. Mahomat Perriti, paga vij. ss. *(f. xlj.)*.
2. Genie Alhaig, paga vij. ss.
3. Hamet Sinpran, paga vij. ss.
4. Çaat Abolfaraig, paga vij. ss.
5. Cilim Mocarcha, paga vij. ss.
6. Çaat Abenjat, paga vij. ss.
7. Yahie Abentaher, paga vij. ss.
8. Hamet Abentaher, sta a la Nocia de Pollop.

9. Mahomat Abolfaraig, paga vij. sous.
10. Ayxa, muller quondam de Jafar Abentaher, paga vij. ss.
11. Yahie, fill de Jafar Abentaher, pobil, paga mig morabatí; deu encara...
12. La filla de Jafar Abentaher, pobila, ... deu ij. ss.
13. Hamet Abolfaraig, paga vij. ss.
14. Yafar, fill de Cilim Abentaher, paga vij. ss.
15. Hamet Alguazir, paga vij. ss.
16. Maymo Finestrati, paga vij. ss.
17. Hamet Haçen, paga vij. ss.
18. Jafar Abentaher, major, paga vij. ss.
19. Bacha Abenaziza.
20. Abrafim Abenaziza; los pobills els fills de Benda no an bens.
21. Ali Abenjat, paga vij. ss.
22. Hamet Ferriz, paga vij. ss. *(f. xlij.)*
23. Ayup Abualhucey, paga vij. sous.
24. Abrahim Almerini, paga vij. ss.
25. Yahex Fat es mort.
26. Hamet Abenjeylut, paga vij. sous.
27. Hebel Ambaglia, paga vij. ss.
28. Yahie Almerini, paga vij. ss.
29. Galip Abenjeylut, paga vij. ss.
30. Ffotaym, muller, es morta.
31. Çayt, fill de Cilim Abentaher, pobil, paga vij. ss.
32. Abrahim, fill de Cilim Abentaher, pobil, paga vij. ss.
33. Çaat Mocarguer.
34. Mahomat Abenjama, paga vij. ss.
35. Hamet Almorit, paga vij. ss.
36. Cilim, fill de Jafar Abentaher, paga vij. ss.
37. Abrahim Ambaxir, paga vij. ss.
38. Haceu Ambaxir, jurà p[agar] nixil.
39. Yahie Abenxemçi no a bens.
40. Abdalla Abenjeylut, paga vij. sous.
41. Hamet Abenjat, paga vij. ss.
42. Mahomat Abengeylut, paga vij. ss.

xxvij.) ALMAÇOROF

1. Abdalla Algallari Alami. *(foli xliij.)*
2. Abdolaziz, germá del dit Alami.
3. Axer, misatge del dit Alami.
4. Hamet l'Alfaqui.
5. Çaat Alazrach.
6. Çaat Humeyt.
7. Abdalla Humeyt, pubil.
8. Aziza, filla de Mahomat Humeyt, pubila.
9. Yahie Abollahar.
10. Mahomat Alcampaner.
11. Huzeyz, muller quondam de Cilim Alajçar.
12. Ali Alaiçar, pobil.
13. Yahie Alaicar, pobil.
14. Hacen Almongunun.
15. Erina, muller quondam de Ayex Alaiçar.
16. Axona, filla de Ayex Alaiçar, pobila.
17. Ffotaym, filla del dit Yaex, pobila.
18. Abrahim Algazi, no a bens.
19. Hamet Algazi.
20. Mahomat Alazrach.
21. Çaat Algalladi.
22. Abrahim Alanquet.
23. Cilim Algizar.
24. Çaat Alaxich ja scrit a Godallest.

LA VALL DE CASTELL

xxviij.) L'ALQUERIA D'AYAUT

1. Mahomat Abdellel, paga vij. sous. *(f. xliiij)*.
2. Hamet Algulili, paga vij. ss.
3. Abolaix Alguilili, paga vij. ss.
4. Hamet Abdellel, paga vij. ss.
5. Dampnon Abenhamedo, paga vij. ss.
6. Abrahim Almorit, paga vij. sous.
7. Hamet Almorit, paga vij. ss.
8. Mahomat Abdellel, menor, paga vij. ss.
9. Abrahim Ubequer, paga vij. sous.
10. Yahie Ubequer.
11. Çaat Xoayah, paga vij. ss.
12. Çaat Axuayach, paga vij. ss.
13. Amar Axuayach, paga vij. ss.
14. Hamet Alfocay, paga vij. ss.
15. Abdolaziz Ayet, paga vij. ss.
16. Genie Ayet, paga vij. ss.
17. Ali..., paga vij. ss.
18. Çaet Abeyucef, paga vij. ss.
19. Hacen Ayet, paga vij. ss.
20. Hacen, fill de Çaat Ayet, paga vij. ss.
21. Hucey, muller quondam de Çaat Ayet, paga vij. ss.
22. Mahomat Ubequer, paga vij. sous.
23. Hacen Alfocay, paga vij. ss.
24. ... ..., paga vij. ss. *(f. xlv)*.
25. Coraya, muller quondom de Mahomat Ata, no a bens.
26. Çaet Almorit, paga vij. ss.
27. Ffatima, muller quondam de Mahomat Alfocay, paga vij. ss.
28. Alfaqui Dampnon, paga vij. sous.
29. Mahomat Almorit, paga vij. sous.
30. Yahie Alguileli, no a bens.
31. Yahie Alfocay, paga vij. ss.
32. Çayt Ata, paga vij. ss.
33. Hamet Lopo, paga vij. ss.
34. Hamet Ata, paga vij. ss.
35. Hamet Almorit, paga vij. ss.
36. Mahomet Almorit, paga vij. sous.
37. Abrafim Alfocay, paga vij. ss.
38. Abolaix Abenayet, paga vij. sous.

xxviiij.) L'ALQUERIA DE L'ALCUDIA

1. Hacen Abenabrahim, paga vij. sous. *(f. xlv.)*.
2. Mahomat Abencacim Abenabrahim, paga vij. ss.
3. Çaat Xaybini, paga vij. ss.
4. Abrafim Abenabrafim, paga vij. ss.
5. Yahie Ab.... paga vij. ss.
6. Hanye Ubequer, paga vij. ss.
7. ... ..., paga vij. ss. *(f. xlvj.)*.
8. Abdalla Ubequer, paga vij. ss.
9. Abrafim Obaydalla, paga vij. sous.
10. Axer Abenabrahim, paga vij. sous.
11. Çaat Abenhaçen Abenyahie, pobil, paga vij. ss.
12. Alfaqui Haçen, paga vij. ss.

13. Çoltana, muller de Çayt Abenabdalla, paga vij. ss.
14. Çaat Abenxucey, paga vij. ss.
15. Çaat Benhubaydala, paga vij. ss.
16. Çaat Abenabdalla Ubequer, paga vij. ss.
17. Mahomat ...
18. ... ...
19. ... ...
20. Ffatima, muller quondam de Hamet Abenhamet.
21. Abrahim Abenhamet, paga vij. ss.
22. Mahomat Huzema, paga vij. ss.
23. Yahie Huzema, paga vij. ss.
24. Mahomat, fill de Abdalla Huzema, paga vij. ss.
25. Çilim Huzema, paga vij. ss.
26. Azmet, fill de Mahomat Abyaleme *(sic)*, paga vij. ss.

xxx.) L'ALQUERIA DE GANNIMAYRA

1. Mahomet ..., paga vij. ss.
2. Azmet ...
3. ..., paga vij. ss. *(f. xlvij.)*.
4. Çayt Abeneça, paga vij. ss.
5. Mahomat Abeneça, paga vij. sous.
6. Mahomat Alpolopi, paga vij, sous.
7. Taher Abentaher, paga vij. sous.
8. Ali Mançor Hunegel, paga vij. sous.
9. Çayt Alaraig Mogihit, paga vij. ss,
10. ... ...

xxxj.) L'ALQUERIA DE CELLA

1. Ali Mogihit, paga vij. ss.
2. Yahie Mogihit, paga vij. ss.
3. Yahie Halaça, paga vij. ss.
4. Hacem Arrahli, paga vij. ss.
5. Çaat Ubequer, paga vij. ss.
6. Mahomat Alguileli, paga vij. ss.
7. Ali Alguileli, paga vij. ss.
8. Ali Alhaig, paga vij. ss.
9. Abolaix ...
10. Cilim...

APÈNDIX

Noms i cognoms que són en diversos bocins de paper del manuscrit, els quals procedeixen dels darrers fulls, ja despareguts.

1. Ali Abenhatgeig altre ...
2. Ambrona, muller de ...
3. Hamet Axanta.
4. Haçen Abenabdalla.
5. ... Haçen.
6. Çaat Abençebel.
7. ... mare de Mahomat ...
8. ... Abeyuniz.
9. Cilim Azmet, misatger de ...
10. ... Abenhamet.
11. Alfa ... Albellini.
12. Ali Maxarro no a bens.

13. **Azmet ... mboret.**
14. **... Abenhamet.**
15. **Dampnon ...**
16. **Abdalla Alguileli.**
17. **... Alguileli.**
18. **Lo fillastre de Azmet.**
19. **Amer Abençilim.**

L'ALQUERIA DE...

1. **Abdolaziz Abenhatgeg.**
2. **... Abenhatgeg, fill de ...**

F. MATEU I LLOPIS

PETIT VOCABULARI DE BENASSAL

(MAESTRAT)

El present vocabulari comprèn solament mots propis del parlar de Benassal que no figuren en la part publicada del *Vocabulari del Maestrat, replegat i ordenat per Joaquim Garcia Girona* [1], el qual vocabulari registra fins al mot *guaja* (amb pronunciació castellana). La mort de l'arreplegador —desembre de 1928— fou la causa que no arribés a publicar-se tot el material que hom havia recollit.

Hi hem afegit alguns mots que tot i ésser registrats al tal *Vocabulari del Maestrat* els havem oït amb una altra pronúncia o amb una distinta significació, o bé amb un matís de significació diferent. A fi d'augmentar el valor documental del recull indiquem mitjançant l'accent gràfic el timbre obert o tancat de totes les *ee* i *oo* tòniques.

Aquest petit vocabulari no és ni vol ésser una continuació del de Garcia Girona. Ens havem limitat a replegar lexicografia benassalenca viva actualment, deixant de banda l'escorcoll del lèxic contingut al llibre de *Rúbriques e Stabliments* i altres documents antics de Benassal.

El present recull no és altra cosa que una part mínima del tresor lèxic del Maestrat i, no caldria dir-ho, una part del benassalenc, les característiques del qual ja han estat estudiades pels filòlegs.

Que els nostres llegidors vullguen vore en aquest recull un petit assaig i una aportació a la lexicografia catalana.

[1] Castelló. Est. Tip. de Fill de J. Armengot. MCMXXII. Societat Castellonenca de Cultura.

A

ablanir v. tr. — Calmar, fer amainar, fer desaparèixer o minvar un estat d'agitació, violència (en algú o alguna cosa), portar (algú) a sentiments plàcids, de pau, de concòrdia.

abresquillat -ada. adj. — Rude, difícil, no suau. S'aplica al geni, al caràcter de les persones.

Té un geni molt *abresquillat.*
Deixeu-la, que està *abresquillada.*

acarar v. tr. — Passar la cara superior d'algunes llaminadures (pastissos, rosques, etc.), per clara d'ou, retornant-les al forn.

En *acarar* els pastissos aniré a casa.

agosa(r) v. intr. — Atrevir-se.

No hai *agosat* preguntar-li tal cosa.

albitra(r)-se v. pron. — Buscar-se, trobar, obtenir, haure (feina, diners, béns de fortuna o bé altres coses per a la vida).

Si m'*albitro* un bancal més bo em deixo el que tinc.
M'hai *albitrat* un bon amo.

albitre m. — Béns de fortuna, diners, treball.

Si no tinc cap *albitre,* com m'hai de casar?
Qui no té *albitres* no pot fer res.

Alfarde(r) (Mas de l'). — Nom d'una masia de Vistabella.

L'Alga(r). — Nom d'una masia benassalenca.

algarí -ina adj. — El masover o habitant de la masia dita l'Algar.

allavòns adv. — Aleshores. (Quasi no s'usa).

almorza(r) v. tr. — Esmorzar (Dicc. Gen. Fabra).

amorrudat -ada adj. — Enfadat, que fa morros.

Si està *amorrudat,* ja li passarà.

amòstra f. — La quantitat de gra (blat, ordi, panís, etc.) que cap en les dues mans fent concavitat (*almosta,* Dicc. Gen. Fabra).

anogue(r) m. — Noguera (Dicc. Gen. Fabra).

anòu f. — El fruit de la noguera.

A quin preu has comprat les *anous*?
Eixes *anous* estan cucades.

ariçó m. — Eriçament. Acció d'eriçar o eriçar-se. Es diu del tremolor dc fred.

Tinc un *ariçó* de fred.

arrossega(r) v. tr. i intr. — Portar a ròssec alguna cosa.

Si *arrossegues* el tronc escamparàs la terra.

arruca(r)-se v. pron. — Enrabiar-se, enfadar-se, molestar-se manifestant l'enuig amb plors, gestos, etc.

És un malcriat; sempre està *arrucat.*

astora(r) v. tr. — Causar espant (*astorar*, Dicc. Gen. Fabra). 3ª pers. sing. pres. Ind. *astóra*.

astorat -ada adj. — Que té o patix astorament.

L'home *astorat* no fa les coses a dretes.

atabàla(r) v. tr. — Causar enuig, molestar amb paraules o crits.

M'ha *atabalat* en la seua conversa.

No crides, que m'*atabales*.

atapit -ida adj. — Dolent. Es diu del geni de les persones que sovint prenen enrabiades.

Oi, quin geni més *atapit* que tens!

aufega(r) v. tr. — Ofegar.

Sant Vicent, el menudet,
fill de la Mare de Déu,
s'ha *aufegat* en una espina
minjant peix en Sant Mateu.

(Cançó popular).

avante(r) -a adj. — Es diu de la persona o animal que va o està davant de tots.

El més *avanter* de la rècua.

La meua filla és la més *avantera* de la costura.

B

bado m. — Badall, clavill, escletxa, fenedura (*clivella*, Dicc. Gen. Fabra).

S'ha fet un *bado* en la paret i tinc por que caiga la casa.

bancaleja(r) v. intr. — Pasturar els animals l'herba del camp.

Esta ovella ja no *bancalege*, perquè no té ferramenta.

banque(r) m. — Tela de cotó o llana amb la qual es tapa el pa dels taulells d'anar al forn. // Davantal blanc, d'anar al forn.

baques f. pl. — Les rojors moradenques que ixen a les cames dels qui s'escalfen vora el foc de la llar durant força temps.

Fuig del foc que se te faran *baques*.

Com que m'hai torrat tant, me s'han fet *baques*.

baralluga f. — Joguina infantil; consta d'un disc travessat d'un palet que es fa ballar impulsant el palet amb els dits de la mà. Balladoreta.

batussa(r) v. tr. — Batre cigrons, fesols, llentilles, etc., a colps de vara.

Ahir vaig *batussar* el fesols.

besat adj. — Es diu del pa que dins del forn s'apega a un altre pa.

El pa *besat* no és tan bonic com el que no ho està.

besse(r) -a adj. — Bessó.

Aquestes ovelles són *besseres*.

blèc -a adj. — Encantat, embadalit, atordit, beneit, curt d'intelligència.

bolutxa(da) f. — L'aigua que, en ploure, cau més forta i espessa.

Plou fort? No; però de tant en tant cauen *bolutxades*.

Conjunt de persones que fan el mateix camí.

Quines *bolutxades* de gent passen quan hi ha fira!

borcatxa f. — Butxaca (Dicc. Gen. Fabra).

botillós -osa adj. — Farfallós, tartamut, balbuç.

bracilla(da) f. — Acció i efecte de moure vivament el braç.

Quan parla pega moltes *bracillades*.

En una *bracillada* és capaç de tombar un home.

brasila(da) f. — Les brases que es fan al foc de la llar; les brases que cremen al braser o conca; les que algú porta en la pala del foc.

bréna f. — Berena. Menjada que es fa a mitja vesprada. // El menjar que hom porta al bancal per tal de dinar o el que es porta per fer un viatge

Vaig a Castelló, però com porto *brena*, no em resultarà car el viatge.

brena(r) v. intr. — Berenar (Dicc. Gen. Fabra).

burganye(r) m. — Forqueta de dues pues, usada als forns per a atiar el foc.

C

cabal m. — *Fer* ~. Donar importància a alguna persona o cosa. Tindre interès per alguna persona o cosa.

Ell sí que ha dit això de mi, però jo no en *faig cabal*.

cadéna f. — La columna vertebral.

Va tot corbat; s'ha trencat per la *cadena*.

candi(r) v. tr. intr. — Embalbir, enrigidir.

Estic *candida* (de fred).

Ara no vulle eixir, perqué el fred em *candirà* tota.

canyamèlo m. Barra cònica de gel que es fa als ràfels de teula en revindre o fondre's la neu.

No vages per baix dels ràfels, perqué et caurà un *canyamelo*.

capcingle m. — Anella de fusta o ferro de l'extrem de la cingla.

caragòls m. pl. — Borumballes (*encenalls*, Dicc. Gen. Fabra).

caratussa f. — Carícia, gest agradós que fan les mares als fills, els enamorats entre ells, o bé la persona que tracta de guanyar-se les simpaties.

Em fa *caratusses*, però com si no.

carnissera f. — Mesura de carn, ja en desús en el comerç, d'un poc més d'un quilogram.

Per a tres persones ens en rostírem dos *carnisseres*.

carratell m. — Tonellet per a vi, vinagre, aiguardent, etc.

Hai comprat prou vi per a omplir el *carratell* del racó.

carta f. — *Fer les cartes de matrimoni*. Parlamentar els pares dels promesos sobre el dot que

han de lliurar als fills en casar-se.

Sí que es casaran; ja han fet les *cartes*.

castanya f. — Cert lligat dels cabells de les dones. (En castellà: *rodete, topo*).

Eixa xica porta la *castanya* ben feta.

castró m. — Cove de vímens, més ample de la boca que de la base, que s'utilitza per a transportar terra, pedra, etc., a pes de braços.

Han eixit coranta *castrons* de terra.

cavallet m. — Suport de fusta amb quatre potes on va encaixat l'embut per tal de fer tota mena d'embotits.

clatell m. — Occipuci. A València es diu *bascoll*.

El Tal sempre pedrá; té molta llana al clatell.

còll m. — Munt de pallús que es fa a l'era en aventar el blat.

còlla f. — El parell d'animals que baten a l'era.

collera f. — El colleró que usen els animals per a batre a l'era.

còngre m. — Llaminadura feta de farina, oli i matafaluga, cuita al forn.

congréll m. — Cert aparell usat en fusteria (*congreny*, Dicc. Gen. Fabra).

consonant m. — *Estar una cosa al* ~. Estar conforme.

La teua nota està al *consonant* al que et vaig dir.

Sí; ara ja estem tu i jo al *cònsonant*.

corca f. — Corc. (Dicc. Gen. Fabra en la primera accepció). A València es diu *polilla*.

corésma f. — Quaresma.

Carnistoltes quinze voltes,
i Nadal de més a més.
Si tots dies foren festa,
la *Coresma* mai vingués,
(Cançó popular.)

corrintxòl m. Corn de la manta i de la sàrria.

Ara en buidar la sària t'ho donaré, perquè ho porto al *corrintxol*.

cridó -ona s. i adj. — El qui crida contínuament; el qui parla en veu alta.

Antoni és un *cridó*.

Un home *cridó*, una dona *cridona*.

Un color *cridó* (ço és, viu, pujat de to).

cuixeres f. pl. — Les peces de fusta on descansen les bótes del vi en els cellers.

Si jo et venguera les *cuixeres*, on hauria de posar les bótes?

cuixot m. — Cuixa salada del bou.

En entrar l'estiu encetarem el cuixot del bou que matàrem.

cutximande(r) -a adj. — Es diu de qui es fica en tot i amb tots per tal d'endreçar o dirigir.

Si no haveren vingut les *cutximanderes*, ja ho tindríem tot resolt.

cutxòla f. — Concavitat natural o artificial en la terra, d'escassa fondària; la que es fa amb les dues mans juntes per sostindre líquids o grans.

Vaig poder beure fent *cutxola* en les mans.

D

d'ahí dellà adv. — Mes enllà.

El meu mas no es veu d'ací; està *d'ahí dellà* de la carretera.

delmado(r) adj. — *Corral* ~. Nom d'un edifici on antigament es cobrava el delme.

desacupa(r) v. tr. — Donar a llum *(parir*, Dicc. Gen. Fabra). A València es diu *desocupar*.

desamorit -ida adj. — Es diu de qui té o manifesta poca amor a algú o alguna cosa.

Fill, quant *desamorit* eres! No fas cas de ningú.

descobèrt m. — Corral, pati, no cobert.

Tinc la llenya en el *descobert*.
En el *descobert* de davant de casa no queden bacons.

descosca(r) v. tr. — Llevar la calç o l'arrebossat d'una paret.

La humitat *descosca* la paret.
Eixe pany es *descoscava* massa.

despalla(r) v. tr. — Apartar en l'era la palla llarga per tal de batre millor.

destempla(r)-se (a algú el cos) v. pron. — Sofrir una indigestió. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *destémpla*.

En sentir-se el cos *destemplat* hagué de marxar a casa.

destinta(r) v. tr. — Fer perdre el color a una cosa tenyida. (*destenyir*, Dicc. Gen. Fabra).

No et poses més les basquinyes que estan *destintades*.

desventa(r) v. tr. — Fer perdre a un líquid alguna de les seues qualitats per l'acció del vent. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *desvénta*.

Tapa el tonell, que *desventes* el vi.

devoció f. — Afecte, amor, que es té a algú o a alguna cosa.

Ell sí que es casaria; però lo que és ella no li té *devoció*.

disfórme adj. — Enorme.

Això que dius és *disforme*.

disformitat f. — Enormitat.

Al soterrar anà una *disformitat* de gent.

E

eixavegó m. — Teixit de cordell gros, de cànem, per a portar la palla des de l'era a la pallissa o paller. És més petit que l'eixàvega.

eixida f. — Andana, porxe; l'habitació més alta de la casa, sense compartiments, on es

guarden les collites, mobles envellits, etc.

embaleta f. — Corda, no molt llarga, de cànem o espart, per a embalar o fer paquets.

embroca(r) v. tr. — Agafar-se la parella per tal de valsar. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *embróca*.

— Vols *embrocar-te*?
— M'*embroco*.

embude(r) -a adj. — S'aplica a la persona o animal que menja molt i no engreixa.

És *embuder* el meu bacó; menja i sempre flac!

empall m. — La palla de les garbes escampada a l'era i a punt de batre.

En escampar l'*empall* ens posarem a batre.

empiula(r) v. tr. — Afegir una fusta, llistó, canya, tub, per un dels extrems.

El llistó ja està *empiulat*; ara que és més llarg ja et servirà.

engolida f. — Convidada, cosa menjada o beguda.

Hasda demà, i gràcies per l'*engolida*.

enguerra(r) v. tr. — Fer renyir, enutjar dues o més persones, partits polítics, etc. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *enguèrra*.

Ens havem *enguerrat* de tal manera, que ja no haurà pau en el poble.

enruna f. — Brutícia als peus, mans, coll, etc., de les persones. || Brutícia a la pell dels animals. || La brossa i terra que es posa als reguerons per tal de fer una parada i tallar el corrent de l'aigua. || Enderrocs.

enruna(r) v. tr. — Enrunar (Dicc. Gen. Fabra). || Embrutar, posar terra, brossa, pedres, etc., als reguerons, teules, etc., per dificultar el pas de l'aigua.

Si no lleves la brossa, *enrunarà* la canal.

entabuixa(r) v. tr. — Ofegar per causa de fum, carbònic o males olors fortes.

Si no ixc d'allí, m'*entabuixo*.

esborra(r) v. tr. — Esborrar (Dicc. Gen. Fabra). 3ª pers. sing. pres. Ind.: *esbórra*. A València es diu *borrar*.

esbranzida f. — Velocitat adquirida.

Portava tal *esbranzida*, que quasi no l'hem pogut observar.

esburga(r) v. tr. — Remoure el foc. || Indagar, mitjançant la conversació, els pensaments d'algú.

Jo sí que l'hai *esburgada* i sé el que ha de fer!

escapça(r) v. tr. — ~ *una paret*. Llevar les pedres més altes d'una paret per tal de refer-la de nou o d'igualar-la.

esclaquina(r) v. intr. — Les veus que fan les gallines en haver post un ou.

Vés al ponedor, que ja *esclaquina* la gallina.

escota(r)-se v. pron. — Pagar a escot. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *s'escóta.*

Berenarem junts i ens *escotarem.*

escura(r) v. tr. ~ *a u el ventre.* — Indagar els pensaments més recòndits d'algú, fer-li declarar algun secret.

esgüitill m. — Esquitx, escarritx.

En fregir l'oli m'ha saltat un *esguitill* al braç.

ésme m. — Seny, enteniment, coneixement, sentit d'orientació.

Ha perdut l'*esme* i no farà res de bo.

Xe, quin bac! Li féu pedre l'*esme.*

Perguí l'*esme* i no vaig saber trobar la casa.

Valor, atreviment.

No ha tingut *esme* ni per a respondre-li.

esparpota(r) v. tr. — Escarbar, netejar.

A la finestra l'hai vista
tota plena d'arguments,
i en una coa de forca
s'*esparpotae* les dents.
(Cançó popular).

espelluca(r) v. tr. — Indagar minuciosament.

Cal que li *espelluques* la vida, perqué no sabem qui és.

espèlma f. — Ciri curt de la grandària d'una bugia o encara menor. A València es diu *canèla.*

Encén l'*espelma* i fes-me llum.

espés -essa adj. — Aspre, agre.

Quin geni més *espés* que tens, home!

estalona(r) v. tr. — Seguir alguna persona de ben prop darrera d'ella.

estatge(r) m. — Es diu de l'arrendatari d'una casa, el propietari de la qual es reserva una habitació per a poder-la usar quan va al poblat.

estevat -ada adj. — La persona que té tortes les cames.

estenalles f, pl. — Tenalles.

esturment m. — Instrument.

F

faci(r) v. tr. — Farcir (Dicc. Gen. Fabra).

Ja hem *facit* les botifarrres.

No poses això al calaix, que el *faciràs* massa.

família f. — El conjunt de fills, cada un dels fills.

Tota la *família* la tinc al llit.

T'enviaré una *família* perqué t'acompanye.

familieta f. — El nen o la nena, petits.

No haveu vist la meua *familieta*?

fardasca adj. — S'aplica a l'o-

vella platxada en blanc i negre.

féo -a adj. — Lleig. (També usen *lleig*).

Això està *feo*; no ho faces més.

fistó m. — Fistó (Dicc. Gen. Fabra). A València es diu *festó*.

fistoneja(r) v. tr. — Fistonar (Dicc. Gen. Fabra).

fita(r) v. tr. — Acció dels gossos a l'aguait de conills, llebres, perdius. || Posar-se els gossos de mostra.

fòia f. — Clotada entre dues muntanyes.

forqueta f. — Utensili de fusta o metall, de tres o quatre pues, per a agafar la vianda.

forróll m. — Barra de ferro o de fusta amb un colze en un dels extrems, usat per a picar l'abeurall o beuratge que hom dóna als bacons, gallines, etc.

freitera f. — Motllo per a fer formatge.

fréssa f. — Senyal que deixen conills, llebres, perdius, pel qual els caçadors segueixen el rastre.

Vaig vore la *fressa* del conill vora un romer.

Fer ~. Fer soroll amb les dents.

fura f. — Fura (Dicc. Gen. Fabra). A València es diu *furó*.

furona(r) v. tr. — Posar la fura dins dels caus dels conills. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *furóna (furetejar,* Dicc. Gen. Fabra).

G

galdufa f. — El cèrcol de la lluna en el qual de vegades apareixen els colors de l'iris.

gallòfa f. — Es diu, burlescament, de tot escrit llarg i insubstancial.

No em llixques eixa *gallofa*, que és irresistible.

gamella f. — Eina de fusta en forma de pastera on es posa el menjar dels bacons.

garguirot m. — Gargot (Dicc. Gen. Fabra). || Colp donat al cap, orella, etc., amb els dits. || pl. Ratlles fetes amb tinta, de qualsevol manera i sense sentit.

En lloc de rúbrica ha fet quatre *garguirots*.

garròfa f. — Garrafa (Dicc. Gen. Fabra).

gavella f. — Part de la garba de blat o ordi formada per tres o quatre falcats.

granet -a adj. — Grandet.

El teu fill és més *granet* que el meu.

gros adj. — *Fer lo* ~. Fer l'enutjat, l'orgullós, l'important.

Com que li he cantat les veritats, ara em fa *lo gros*.

El sinyor Alcalde fa *el gros* a tots.

gurronera f. — Forat de la peça de fusta o pedra on encaixa el pujant de la porta girant sobre ell mateix en obrir i tancar la ventalla.

gurrumbèu m. — *Parlar en ~.* Parlar en falset amb veu desgarrada, propi dels dies de Carnestoltes, per evitar que siga coneguda la persona disfressada que parla.

Li vaig parlar en *gurrumbeu* i no em va conéixer.

H

hasda prep. — Fins a, *cast.* hasta. V. un exemple a l'article *engolida.*

haure v. tr. — Haver o heure.

Si puc *haure* lo que em demanes, t'heu portaré.

hòra f. — Temps, temperatura. A València diuen *oratge.*

Fa bona *hora,* però si s'amaga el sol farà mala *hora* de bo de veres.

J

Jèsus n. pr. — Jesús. (Quan algú esternuda, qui és a la vora diu : *Jèsus*).

L

llambrenc -a adj. — S'aplica a la persona o animal que té poca panxa.

Un home *llambrenc* ; un gos, un cavall *llambrenc.*

llamp m. — Descàrrega elèctrica entre un núvol i la terra.

Caigué un *llamp* al campanar.

llana (tindre ~ al clatell). — Tindre poca intel·ligència alguna persona.

El Tal sempre pedrà ; té molta *llana al clatell.*

llanda f. — Llauna (Dicc. Gen. Fabra).

llandero m. — L'home que fa setrills, embuts, garbells, etc., de llauna.

llanderòl m. — El disc de metall que es fa passar com a moneda.

M'ha pagat en menuts i m'han eixit uns quants *llanderols.*

llanguanissa f. — Certa mena d'embotit. Llonganissa.

llanterne(r) m. — L'home que fa llanternes, setrills, embuts, garbells, etc., i els ven pregonant pels pobles.

llaóna f. — Lligona (*aixada,* Dicc. Gen. Fabra).

lledriguera f. — El cau dels conills, llebres.

Els gossos no es feren en els conills perquè estos s'encauaren en la *lledriguera.*

lléit f. — Llet (Dicc. Gen. Fabra).

lleitera f. — Lletera, recipient per a transportar la *lleit* (llet).

Pren la *lleitera* i porta la *lleit.*

lletiga(da) f. — Rabera de bacons petits.

La meua *lletigada* encara no ix de la soll.

llevat m. — Rent (Dicc. Gen. Fabra).

lluïssa f. — La superfície superior d'una roca.

llumbrera f. — Forat, finestra feta per deixar passar la llum a una habitació fosca. || pl. Les ascles que es llancen al forn perquè en encendre's l'allumenen.

M

macarulla f. — Cada una de les boletes que fan els roures i amb les quals els infants juguen a bales.

malcora(r) v. tr. — Desaconsellar, parlar mal d'algú o d'alguna cosa.

> No aniré allà més, perqué m'ho han *malcorat*.

maldament adv. — Encara que.

> Aniré a sa casa *maldament* no em recibixque bé.

malfarjat -ada adj. — S'aplica a la persona o cosa mal feta, desproporcionada, contrafeta.

> Una dona *malfarjada*; un vestit *malfarjat*.

malla(da) f. — Llit de palla menuda que es posa en la soll perquè els bacons estiguen sobre un pis sec. || El blat gitat al bancal per causa de la pluja o vent o per haver-hi entrat persones o animals.

mandil m. — Peça de tela de bell teixit i amb plomalls, que per ornament es posa sobre les anques de les cavalleries en algunes festes assenyalades.

manifesse(r) m. i adj. — Manifasser (Dicc. Gen. Fabra).

màntero -era m. i f., adj. — Malfeiner.

> El Tal no farà res de bo; és un *mantero*.

manya. — V. un exemple de l'ús d'est vocatiu a l'article *sagrantanya*.

mardà m. — Corder pare.

marraixa f. — Botija, vas de terrissa (Dicc. Gen. Fabra).

marturi m. — Martiri.

> No sé res dels fills. Quin *marturi* em donen!

masséja f. — Fona.

matafaluga f. — Llavoretes; llavor d'anís.

mataquirro m. — Granís molt petit i que es fon ràpidament.

> De primer granissava, però ara cau *mataquirro*.

matxuca(r) v. tr. — Trencar a petits bocins, triturar.

> La pedra està *matxucada*.
>
> Li passà el carro pel damunt i té l'os del braç *matxucat*.

memòria f. — *Dormir de* ~. Dormir de sobines, cara al cel, panxa amunt.

> Mira si estava cansat, que tota la nit l'he dormida de *memòria*.
>
> Quan hai entrat a vore't, dormies de *memòria*.

menuts m. pl. — Xavalla (Dicc. Gen. Fabra).

micatxa. — Miqueta, diminutiu de *mica*.

Li donà una *micatxa* de pa. Quatre *micatxes* de terra no són per a sostindre una família.

minja(r) v. tr. — Menjar (Dicc. Gen. Fabra).

mòble m. — El conjunt de caps de bestiar d'un mas, d'un poble, d'una comarca, etc.

És una bona masia; té molt de *moble*.

modórro -orra adj. — S'aplica a qui s'atordix per efecte de cavil·lacions, impressions o begudes alcohòliques.

No llixques tant, que et faràs *modorro*.

La beguda el torna *modorro*.

Atroncat -ada.

La son em fa *modorro*.

momero -era adj. — Qui fa *momos*, ço és, festes, carícies, afalacs, etc.

Com és tan *momero*, està ben caigut de tots.

mómo m. — Festa, carícia, graciositat.

Li vaig fer quatre *momos* i se quedà contenta.

monjàvena f. — Llaminadura en forma de panet, cuita al forn i feta amb oli roent, farina, ous, aigua, i sucre per damunt.

moraleta adj. f. — S'aplica a la pluja fina i seguida, l'aigua de la qual els bancals s'embeuen bé i que no arrossega la terra cap als barrancs.

Cau una aigua ben *moraleta*.

mostatxó m. — Llaminadura feta de farina, sucre i ou. Es porten a coure al forn en papers de sis mostatxons. Tenen forma de panets.

mostillo m. — Pasta feta de suc de raïm mesclat amb farina perquè s'endurixca.

mòstra f. — *Posa(r)-se els gossos de ~*. Es diu de l'actitud dels gossos caçadors quan es queden parats fitant un animal (conill, llebre, etc.).

Tres vegades es *posà el gos de mostra*, però no hai desparat l'escopeta.

mustèla f. — Mostela (Dicc. Gen. Fabra).

N

nafra f. — Ferida, plaga.

La *nafra* del peu tres mesos que la porto.

nafra(r) v. tr. — Ferir, plagar.

No tingues por, que el meu gos no et *nafrarà*.

núgola f. — Núvol.

NY

nya. — N'hi ha.

Del que tu em demanes, no *nya* (no *n'hi ha*) gens.

En la recuina *nyavien*, de botifarres,

D'oli no *nyaurà* més.

Nyaurie, de pa, si tots treballàrem.

Que *nyasgue* prou és menester, de fruita.

Si *nyaguere*, de bajoques, te'n passaria.

O

olivat adj. — S'aplica al pa que ix del forn tacat per no estar bona la pasta. V. *purnes*.

orceta f. — Gerra petita d'uns deu centímetres d'alçària per a posar-hi sal, pebre, mel, etc.

òrdi m. — S'usa en lloc del mot *civada* de València, que és equivalent del cast. *cebada*.

órso m. — Ós.

P

palaura f. — Paraula (Dicc. Gen. Fabra).

palla(da) f. — El menjar que hom dóna als muls, cavalls bous, etc. La *pallada* pot ésser de palla, herba, ordi, canyots, etc.

palóma adj. — S'aplica a l'ovella que té la llana blanca.

palometa f. — Petita papallona.

S'ha avivat el blat i tota l'eixida està plena de *palometes*.

pampa f. — La fulla de la figuera, cep, parra.

Pren unes *pampes* i tapa el raïm del cistell.

panís m. — Dacsa, blat de moro.

panissa(r) m. — Camp plantat de panís.

pany m. — Paret de les cases.

Em vaig haver d'arrimar al *pany* per a deixar passar el carro.

parallòfa f. — Pellorfa. || Raonaments inútils, paraula vana, insubstancial.

No faces cas de la *parallofa* del discurs i vés al gra, a la veritat.

parat -ada adj. — Dret.

El Mestre vol que ens posem *parats* quan algú visita l'escola.

paridera f. — Lloc tancat de paret o part de corral pròxima a la masia on tanquen les ovelles quan han de criar.

passera f. — Totes i cada una de les pedres, lloses, etc., que sobreeixint del llit d'un barranc, carrer, etc., servixen per a passar per damunt sense mullar-se els peus. || Lloc per on passa molta gent.

El meu carrer té *passera*.

pàssia f. — Es diu de tota malaltia que ataca al mateix temps moltes persones o animals.

Ara hi ha *pàssia* d'ulls.

Es moren els bacons perqué hi ha *pàssia*.

pastell m. — Pestell. || Balda (Dicc. Gen. Fabra).

pataca f. — Creïlla, patata.

pataquera f. — Creïllera, patatera.

pàte(r) m. — L'oració del Parenostre.

Ara direm un *pàter* per l'animeta de Tal.

En un ~. De sobte.

Això està adobat *en un pàter*.

pati m. — Extensió de terreny destinada a edificar-hi o bé on s'ha edificat ja. || Corral, part de la casa sense coberta.

La casa és gran i, a més, té un *pati* al darrere.

pavo m. — Titot (*gall dindi*, Dicc. Gen. Fabra).

peal m. — Peüc (Dicc. Gen. Fabra).

peanya f. — Pedestal de fusta, més o menys artísticament treballat, al cim del qual es posen les imatges dels sants per a dur-los en processó.

pebràs m. — Nom d'un bolet blanquinós i comestible.

péc adj. — Beneit, estúpid, que té poc enteniment.

No li faces cas, que està *pec*.

pedrís m. — Banc de pedra o de rajoles.

pedrissa f. Pedrera. Lloc d'on hom arranca pedres i lloses per a la construcció.

pega f. — Pregunta. || Goma per a pegar.

peiró m. — Creu de terme col·locada a l'entrada dels pobles.

penja(r) v. tr. — Encalar la pilota o alguna altra cosa en un balcó, teulada, etc. 3ª pers. sing. pres. Ind.: *pénja*.

peó m. — Segador.

La sega· me la fan quatre *peons*.

L'ajudant del paleta o manobre.

La paret l'alcen tres paletes i quatre *peons* que donen manobra.

peraire m. — Qui treballa la llana. || El treballador manual, exceptuat el llaurador.

Al poble hi ha tres classes de gent: la de carrera, la dels llauradors i la dels *peraires*.

perdigana f. — Perdiu menuda que no vola encara o que alça poc el vol. Perdiueta.

pèrro -a adj. — Repenedit.

Després d'haver-ho dit, estic *perro*.

picapòrt m. — Peça de ferro per a tancar les portes de carrer, que s'alça de la part de fora estant, prement una palanqueta, també de ferro, perpendicular a l'anterior.

picat -ada adj. i s. — Embriac, ebri.

picó m. — Certa tela antiga.

Ja abaixen les poticàries
en faldetes de *picó*,
sabates reclementines
i tacó repuntado(r).

(Cançó popular.)

piga f. — Taca xicoteca que ix a la pell de la cara, coll, braç o altra part del cos. (En castellà *peca*).

pigat -ada adj. — Qui té pigues. A València diuen *pecós -osa*.

pito -a adj. — Es diu de la persona intel·ligent, treballadora, llesta, de qui té vivor.

La Maria és molt *pita*; tot ho sap fer.

pitxerrull m. — Canteret d'argila, amb un bec dalt de la panxa i dues anses al coll.

pitxòla f. — L'ungla del bacó i dels altres animals de peu partit.

pitxolí m. — Rajola més estreta que les de grandària corrent.

planeta f. — Fortuna, sort, destí de la persona.

Eixe home té la *planeta* de cara.

Se m'ha girat la *planeta*.

platxa f. — Taca, rodal, clarura.

El vestit té una *platxa*.

La paret està tota a *platxes* verdoses.

Li cau el pèl; té una *platxa* al tos.

platxat -ada adj. — S'aplica als animals que tenen el pelatge de diferents colors.

Un bou *platxat*; una egua *platxada*.

porcastre m. — Nom del bacó, quant té mig any.

porcell m. — Nom del bacó, quan mama. A València es diu *porquet*.

potecàri, poticari m. — Apotecari.

poval m. — Poal (Dicc. Gen. Fabra, en la 2ª accepció).

pova(r) v. tr. — Poar, traure amb un poal o una altra eina aigua d'un pou. || Pujar algú o alguna cosa a pes de braços.

Tota l'herba l'han haguda de *povar* pel balcó.

préssec m. — Fruit del presseguer. A València es diu *maricon*.

pressegue(r) m. — Arbre de fruit carnós, amb el pinyol solcat d'arrugues.

prim m. — Tabic de rajola o lloses que separa dues habitacions.

prima f. — Llaminadura feta de pasta de pa dura amb oli, matafaluga i sal. || *Prima pintada*. Quan la cara superior d'aquesta llaminadura porta dibuixos gravats amb pinces, didals, raors, etc., o bé a pessics.

primala f. — L'ovella que encara no ha criat.

primentó m. — Pimentó *(pebrot*, Dicc. Gen. Fabra).

primot m. — Llaminadura feta de pasta de pa, amb oli o sense, i sucre, cuita al forn.

pròms. m. pl. — Prohoms. Les autoritats, especialment les del jutjat.

pronòstic m. — Calendari, especialment l'anomenat « Saragossano ».

Veges en el *pronòstic* quin dia es gira la lluna.

propessia f. — Apoplexia (Dicc. Gen. Fabra).

pujant m. — ~ *de la porta*. Cada una de les peces verticals del marc d'una porta o bé les peces verticals d'una ventalla.

purnes f. pl. — Senyals que ixen a la crosta del pa mal cuit, a caussa de no ésser bona la pasta.

Q

quadró m. — Taulell quadrat d'argila o pòrtland usat per a entaulellar els pisos.

quartina f. — Cortina (Dicc. Gen. Fabra).

quéra f. — Corca. || *Ésser algú una* ~. Ésser algú importú.

querat -ada adj. — Corcat.

quirda(r) v. tr. — Cridar (Dicc. Gen. Fabra).

quissà adv. — Potser.

quita(r) v. tr. — Quitar (Dicc. Gen. Fabra, en la 1ª accepció).

R

rabera f. — Conjunt d'animals de pastura. Bestiar, ramat.

race(r) m. — Recer (Dicc. Gen. Fabra).

ràfel m. — Ràfec (Dicc. Gen. Fabra).

ramassada f. — Pluja violenta i de poca duració, acompanyada de vent.

> Qualsevol ix de casa en esta *ramassada* d'aigua.

ramoneja(r) v. intr. — Es diu del grinyol que fa la ceba mig cuita en mastegar-la.

> Esta ceba no està cuita; encara *ramonege*.

ranc -a adj. — Ranc (Dicc. Gen. Fabra).

rancallós -osa adj. — Es diu de la persona o animal ranc.

randa f. — Punta de fil gros.

> Portes xinel·les en *randa*
> i xinel·les en floquet,
> no tens diners ni treballes,
> i vols dir que jugues net?
> (Cançó popular).

randero m. — L'home que ven randes, roba, vetes i fils.

> Este davantal l'hai comprat al *randero*.

raspall m. — Eina per a agranar l'era, feta de branques seques i rígides de diversos vegetals.

raspalla(r) v. tr. — Agranar o escombrar l'era amb el raspall.

rastell m. — Sèrie de pedres o lloses clavades en terra i sobresortints del sòl.

rastre m. — Eina usada en l'era per a separar la palla del gra. Consta d'un pal llarg i una pinta de pues clares.

rata cellarda f. — Nom d'una rata grossa, de pelatge gris, que viu a les cases, corrals, solls, clavegueres i que malmet les coses que rosega.

rata-pana(da) f, — Rata-penada, rat-penat (*rata-pinyada*, Dicc. Gen. Fabra).

rebedo(r) -ora adj. — S'aplica a les coses en bon ús, estimables per les seues qualitats.

> Una quantitat *rebedora*, una collita *rebedora*, un formatge *rebedor*.

rebedora f. — La teula que rep l'aigua d'un o més d'un regueró d'una teulada.

> Pujaré a la teulada a canviar la *rebedora*, que s'ha trencat.

rebent adj. — Animat d'un moviment ràpid. Rabent,

recapte m. — La part sobrera del dinar i que hom menja a la nit per a sopar quan el dinar ha estat olla (patata i bajoques, o patata, fesols, cardets, botifarra, os del bacó i carn).

Esta nit sopem *recapte*.

rècua f. — Conjunt de bèsties (muls, cavalls) que fan camí l'una darrera de l'altra.

recuina f. — Habitació pròxima a la llar o cuina, on hi ha el canterer, escudellers i banc de fregar l'escurada.

refreda(r) v. tr. — Refredar (Dicc. Gen. Fabra). 3ª pers. sing. pres. Ind.: *refréda*. A València es diu *costipar*.

refredat m. — Refredat (Dicc. Gen. Fabra). A València es diu *costipat*.

regala(r)-se v. pron. — Fondre's (la neu).

Si ix el sol *es regalarà* la neu en un repent.

regall m. — Senyal, solc, que deixa l'aigua en regallar.

A la paret es veuen els *regalls*.
Com que ha plogut tant, el bancal té *regalls*.

regalla(r) v. intr. Fer regalls, regalimar.

reganyada f. — Llaminadura de pasta de pa amb oli i matafaluga per dins i amb sucre per damunt, i cuita al forn.

regatós adj. — S'aplica al pa que, per haver estat cuit al forn damunt les regates o juntes de les lloses del sòl, ix ratllat.

rejòlà f. — Rajola (Dicc. Gen. Fabra).

rellisca(r) v. intr. — Esvarar (València).

remitjó m. — Quantitat de pa, roba, pols, etc., sobrant després d'una mesura.

Hai tingut tres cafissos d'ordi i un *remitjó*.
Ací tinc un *remitjó* d'algeps.

réng m. — Filera, fila, línia.

Jo vixc en aquell *reng* de cases.
Quan copies no et saltes de *reng*.

reparat m. — Gleva de calç o de morter despresa de la paret.

En passar la granera per la paret cau el *reparat*.

repix m. Pluja finíssima.

Fa un *repix* que tot ho mulla.

repixa(r) v. impers. — Ploure una aigua finíssima.

— Plou ? — No ; *repixa* la boira.

replanillat m. — Replanell de l'escala.

repropi -òpia adj. — S'aplica als animals guits, indòcils. || Capficat, dubtós, penedit, neguitós.

Després d'haver parlat, estic *repropi*.
No sé si anar o no ; estic *repropi* per ara.

repropiós -osa adj. — S'aplica als animals indòcils.

No li puges a cavall, que està *repropiós*.

respirall m. — El forat de la bóta, tonell, carratell, per on es posa i es trau el vi.

retó(r) m. — Capellà. || Rector d'una parròquia.

retorçó m. — Retorçó (Dicc. Gen. Fabra, en les dues accepcions).

retortilló m. — Retorciment de peu, braç o gobanella.

Vaig tindre un *retortilló* de peu i vaig caure a terra.

revoltó m. — El pis que no està entaulellat.

Tinc mitja casa enquadronada i l'atra mitja és *revoltó*.

riscla f. — Estella de fusta clavada a la carn. Punxa.

risp -a adj. — S'aplica a les persones, però especialment als animals esquerps.

rivet m. — Riuet, diminutiu de riu. || Nom d'una masada dita *El Rivet*.

robinera f. — Lloc del riu, barranc, d'on hom extrau sorra per a la construcció.

rodafoc m. — Ferro amb colzes als dos extrems, usat en la llar, perquè no s'escampen els tions, les brases i la cendra.

róll m. — Gran quantitat de líquid (sang, aigua, vi) en moviment.

Li ix la sang a *roll*.

Figuradament es diu també de les persones.

Passa la gent a *rolls*.

rosari m. Nom vulgar de la columna vertebral del cos humà.

rósca f. — Llaminadura feta de pasta de « panquemao » amb ous bullits. Mona de Pasqua.

ròssec m. — La cosa que arrossega. Alzina, olivera o un altre arbre que des del camp hom portava a rossegons per fer la figuera de Sant Antoni enmig de la plaça.

rovelló m. — Nom d'un bolet comestible, que té taques verdoses.

rubiòl m. — Nom d'un bolet comestible de color obscura.

ruc m. — Ase. || Enuig manifestat amb plors, gestos, etc.

No li pots dir res ; de repent agafa el *ruc*.

ruera f. — Conjunt de persones o animals que van en la mateixa direcció. Gentada.

Va passar una *ruera* de gent que fea temor.

Una *ruera* de formigues.

S

sagrantanya f. — Sargantana (Dicc. Gen. Fabra).

Sagrantanya, manya,
que ton pare està al molí;
te durà unes sabates.
Si ixes, seran pa tu,
i si no, seran pa mi.

(Cançoneta popular infantil.)

saludado(r) m. — Curandero. || Home que cura de gràcia amb saliva, oracions, etc. || Bruixot.

sant m. — Làmina, dibuix, gravat, il·lustració d'un llibre, d'una revista gràfica. || Estampeta.

santirot m. i adj. — Ninot de palla deixat al sòl o penjat amb dues cordes enmig del carrer perquè el toro, en la festa del « bou corregut », l'envestixca i el rebente. Estaquirot, enze.

El bou s'ha aventat al nostre *santirot*.

Calla, i no sigues *santirot*.

sargall m. — Conjunt de pedres soltes arrossegades per les pluges violentes.

sargalla(r) m. — Conjunt de sargalls. || Els reguerons que fa en els bancals l'aigua de pluja violenta.

Ha plogut molt i l'aigua ha fet *sargallars*.

sària f. — Sàrria (Dicc. Gen. Fabra).

sarrómpa f. — Joguina infantil (*baldufa*, segona accepció del Dicc. Gen. Fabra).

sauló m. — Terra d'escurar, terra arenosa blanca.

saulona(r) m. — Lloc on hi ha sauló. || Nom d'una masia dita *El Saulona(r)*.

secall m. — Branca seca unida a l'arbre.

Hem de llevar tots el *secalls* de les oliveres.

secallós -osa adj. — Es diu del vegetal que s'asseca. || També es diu de la persona prima, que té poques carns.

serradís m. — Cabiró esquadrat a serra.

serritja f. — Serradures (Dicc. Gen. Fabra).

sofrage m. — Part de la cama oposada al genoll de les persones i dels animals. (El plural de *sofrage* és *sofrages*.)

El Tal té un tumor al *sofrage*.

sóll f. — Lloc on tanquen els bacons. (Dicc. Gen. Fabra).

somerí m. — Mul nat de somera i cavall.

soqueta f. — Eina de fusta, semblant als socs o esclops que usen els segadors en la mà esquerra, ficant-hi els dits.

sóra adj. — Es diu de l'ovella de llana roja fosca.

sòria f. — Contalla, conversa banal. || Xafarderia.

El que explicava ella no és més que una *sòria*.

sorieja(r) v. tr. — Xafardejar.

sorie(r) -era adj. — Qui conta sòries. || Xafarder.

sospés m. — La pesantor d'alguna persona o cosa quan cau erta o rígida. || El pes d'alguna persona o cosa que hom alça com si la sospesara.

Caigué a terra en tot lo seu *sospés* i no es féu mal. No hai pogut alçar el sac, té massa *sospés*. Tens molt gros el xic, oi quin *sospés* que té.

T

tabac m. — Panereta. || Cistell generalment guarnit.

tabal adj. — Cridó, parlador sense solta.

El Tal és un *tabal*; sempre parla, sempre crida.

tabala(da) f. — Bac; colp donat amb tot el sospès del cos sobre una paret, sobre una altra persona o sobre terra.

Caigué, donà una *tabalà*.

tabarda f. — Batussa, palissa.

Després de les paraules, passaren a les obres, i es pegaren mútuament una *tabarda*.

tafarra f. — En el guarniment dels animals de tir i de càrrega, corretja d'uns cinc centímetres, que ix del bast i passa per sota sota la cua.

tahóna f. — Antic molí de farina.

On ara viu el Tal hi havia una *tahona*.

talabants m. pl. — La part baixa de les camises, tant de les dels homes com de les de les dones. Es diu sempre en plural.

Estic repassant els *talabants* d'esta camisa.

talòs m. — Peça de fusta obrada a la paret per a poder-hi clavar una anella, ganxo o clau. || *Ésser un* ~. Ésser un neci, estúpid, de poques llums intellectuals, o inhàbil per als treballs manuals.

tamo m. — Pols i gra que resta de la batuda en haver escombrat l'era.

tana f. — Batussa, palissa.

Sa mare li ha pegat una *tana*.

tapanta f. — Cada una de les cobertes d'un llibre, llibreta, etc. || El llençol, manta, cobrellit, etcètera, del llit, que servix per a tapar-se qui s'hi gita.

Quan em vaig despertar tenia la *tapanta* en terra.

taranyana f. — La tela que fan les aranyes.

tarràs m. — Orinal.

tema(r)-se v. pron. — Témer.

Ja em *temava* que no vindries.
Em vaig *temar* lo que dius.

teuleria f. — Lloc on fan teules i rajoles.

tinta(r) v. tr. — Tenyir. || Embrutar de tinta o de color.

tinya f. — Arna.

tinya(r)-se v. pron. — Arnar-se.

tió m. — Ascla encesa.

En quatre *tions* s'escalfa la casa.

tiràs m. — Eina de fusta usada en l'era per a apartar la palla a un costat. Consta d'un mànec llarg i d'una taula travessera enganxada en un extrem. Rascle.

tigell m. — Cada una de les taules o ascles que hom posa de cabiró a cabiró per tal de cobrir un edifici. Sobre els *tigells* descansen les teules.

toca(r) v. tr. — Fer anar de

pressa els animals bé tocantlos amb el fuet o bé estirant-los els ramals. 3ª pers. sing. pres. Ind. : *tòca*.

tofla(r) v. tr. — Enutjar. 3ª pers. sing. pres. Ind. : *tófla*.

tomaca f. — El fruit de la tomaquera. Tomata, tomàquet.

tomaquera f. — Tomaquera (Dicc. Gen. Fabra). A València es diu *tomatera*.

topeta(r) v. tr. — Topar violentament. || Encontrar. || Trobar.

Topetà de cap contra la paret.
En el carrer hai *topetat* el meu amic.
Hai *topetat* una pesseta.

topetia f. — Contra.

Això ho fa per *topetia*.
Com que no es volen, tot lo que fan és per *topetia*.
Quina *topetia* es tenen !

topí m. — Olla petita d'una ansa.

tórmo m. — Cada una de les pedres que hom posa a les teulades perquè el vent no s'enduga les teules.

tornavila f. — Passejada del dolçainer o dels musics pels carrers de la vila.

La Torre En Dumenge. — Nom d'un poble del Maestrat, oficialment Torre d'En Doménec.

Gall, gallet,
de la Torre En Dumenge,
els xics el paguen
i el mestre se'l menge.
(Fragment d'una cançó popular).

traganéu m. — Vent de ponent que fa fondre la neu.

tranquit m. — El colp al cor, producte d'impressió, ensurt, esglai, etc.

En dir-me que s'havia mort,
el cor em féu un *tranquit*.

trénc m. — Colp al cap amb esguinçament de la pell i vessament de sang.

trits m. pl. — Segó, molt fi, del blat. Es pronuncia *tritx*, així com *pardaletx* (pardalets), *paretx* (parets).

tròca f. — Palet de fusta usat per a girar els budells en voler netejar-los per fer embotits. || Paper, fusta, etc., que en cabdellar una madeixa es queda al cor del cabdell.

trompitxòl m. — Joguina de fusta, de forma cònica (sense punta de ferro), la qual es fa giravoltar a colps de bastó o amb el cordell d'un assot.

trousa(r) v. tr. — Cruixir, cansar. 3ª pers. sing. pres. Ind. : *trónsa*.

Estic *tronsat* després d'haver acaminat tant.

tumba f. — Esquella molt grossa que portava el primer i el darrer animal d'una rècua.

U

ufana f. — Sanitositat, pompa. || Verdor, frondositat en les plantes.

Eixe xic, quina *ufana* porta !
Criar *ufana* una persona, una planta.

V

vasso m. — Rusc d'abelles fet de suro.

vedat m. — Vel del paladar (Dicc. Gen. Fabra).

Tusc perqué el mos m'ha pegat al *vedat*.

vencill m. — Lligam fet de palla de sègol per a fer les garbes.

ver -a adj. — Veritable. || Viu.

Esta branca és *vera*.

El contrari de bord.

Vullc teronges *veres*, no en vullc de bordes.

verdanc m. — Moradura o blaüra que deixa en el cos un colp de vara, buscall, fuet, etc.

Mira si li pegà fort, que té el cos ple de *verdancs*.

verga f. — Pal amb el qual es verguegen els arbres per fer-los soltar els fruits secs (nous, ametlles, garrofes, etc.).

vero s. i adj. — Veritable, veritat, realitat, cosa real. (Es pronuncia amb *e* oberta).

Lo *vero* és lo que dic.
Perquè és *vero* t'ho conto.

vèrre m. — Nom del bacó pare.

vidriòla f. — Guardiola (Dicc. Gen. Fabra).

vila(r) m. — Extensió de terreny de secà plantat d'oliveres.

vimen m. — Vímet (Dicc. Gen. Fabra).

Tira eixe *vimen* que em pots traure un ull.

viri m. — Ràbia. Enuig manifestat violentament. Geni violent. Ex.:

El *viri* se'l menja.
Este home té *viri*.

X[1]

xarèu m. — Moc de les criatures.

Moca't, que et cau el *xareu* !

xerolita f. — Trosset de cansalada que se sofregix i es posa després, juntament amb l'oli roent, per a fer farinetes, patates amb brou i altres menjars.

xorrera f. — Gotera, degotall (Dicc. Gen. Fabra).

xuma(r) v. intr. — Gotejar. Brollar l'aigua. Passar un líquid a través d'un cos molt porós.

xusca f. — Les fulles seques de les alzines, pins, roures, caigudes dels arbres.

Hem fet una foguera de *xusca*.

CARLES SALVADOR

[1] La *x* de tots aquests mots es pronuncia amb el so de *tx*.

ÉTYMOLOGIES CATALANES ET PROVENCALES

Catalan « quelcom », provençal « calacom, que(z)acom »

Les études catalanes, qui se poursuivent depuis à peu près 1910 en Catalogne et à l'étranger d'une façon si intense et si conséquente, n'ont pas seulement pu éclaircir maint détail de l'évolution de cette langue et pas seulement fait apparaître sous un jour nouveau le groupement des langues gallo- et pyrénéo-romanes — elles préparent aussi dans certains cas une reévaluation de problèmes étymologiques de la Galloromania, tout simplement par le fait que pour l'explication, p. ex., d'un phénomène provençal, il faut aussi tenir compte de cette langue-soeur qu'est le catalan. C'est ce que certains provençalisants, travaillant encore dans le système des *departments*, des cloisons étanches, ne semblent pas encore avoir compris. Il est curieux de voir un savant émérite, peut-être le meilleur connaisseur de la langue provençale ancienne, M. O. Schultz-Gora, traiter de phénomènes provençaux sans jeter le moindre regard curieux sur le catalan. Voilà qu'il traite de l'accusatif grec ou de spécification en provençal (le type *coa-ros* 'rouge-gorge', *boca-durs*, *ZRPh.* LIII, p. 103) sans s'occuper du type parallèle catalan (cf. mes articles *ib.* LVII, 577 ; LIII, 103, et cf. *RFH* II, 35) et non plus de l'espagnol (où se trouve la variante de la voyelle *-i-* : *boquiduro*). Non seulement l'aire du phénomène est-elle plus grande que ne l'imagine le « provençalisant pur », mais la construction (qui se trouve, dans tous ces domaines, particulièrement dans des épithètes se rapportant *au corps*) peut être mieux comprise du point de vue psychologique par la concordance des langues en certains traits fondamentaux.

Un autre exemple nous est fourni par l'article de Schultz-Gora (*ib.*, p. 93) sur les pronoms indéfinis prov. *que(z)acom(et)*

'quelque chose, un petit peu', *calacom* 'quelqu'un'. L'explication proposée est celle-ci : *que(z)acom* serait QUĬDDAMCUM(QUE), où le -QUE serait tombé (comme dans le hapax prov. *onda-com* 'quelque part', et dans le lat. vulg. UNUSQUIS = UNUSQUISQUE, QUICUM = QUICUMQUE), *quiacom* serait QUĪDAMCUMQUE (pour QUĬDAM... d'après QUĪ) ; *calacom* 'quelqu'un' aurait son *-a-* de *quezacom ;* la variante *calsacom* aurait en plus l'*-s-* de *quezacom, quesacom* ou serait QUALISCUMQUE. Le passage -DD-$>d>z$, le nexus -DD- ne se trouvant dans aucun exemple absolument parallèle et absolument probant, ne ferait pas de difficulté phonétique selon M. Schultz-Gora, pourrait d'ailleurs être influencé par QUID$>$*quez* ; le maintien de -M final aurait un parallèle en SUM = *som, son* dans des rimes avec *-m*, *-n* stables.

Toute cette construction, dont la partie phonétique n'est point du tout à l'abri de tout reproche (la forme *som* étant assez rare ; le résultat normal de -M étant *n* mobile : *re(n)* $<$ REM ; l'évolution du premier *-m-* dans *QUIDDAMCUMQUE restant inexpliquée, cf. QUAMDIU $>$ prov. *quamdius*, UMQUAM $>$ *anca* etc. ; toute sorte d'analogies devant intervenir) est basée sur la confiance dans la possibilité de la reconstruction — de la reconstruction, à partir du provençal seul, d'un étymon latin (alors qu'aucune langue romane ne montre des restes de -CUM(QUE) : le fr. *quiconque* est *qui que onques*). À noter encore que les mots en question n'apparaissent qu'au XIIIe siècle et seulement — à l'exception du capricieux troubadour Peire Cardenal près — dans la littérature didactique et narrative, d'après les constatations de M. Schultz-Gora lui-même, de sorte que nous sommes probablement en présence d'une forme plus adaptée au style réaliste, je dirais presque prosaïque ou parlé. Mais ce style offre probablement un état de langue plus avancé ou moins archaïque que le lyrisme idéaliste des troubadours. Les chances d'y trouver des restes du fonds ancien, latin, de la langue en sont d'autant plus réduites.

Nous avons vu récemment M. Rohlfs, *ZRPh.*, XLII, 724, expliquer les formes du pronom interrogatif a. prov. *quin (h)* et cat. *quin*, non pas par ce QUINAM latin qu'on avait invoqué, mais par des croisements intra-romans de QUI avec QUANTUS et MAGNUS. Le jour ne me semble pas loin où un savant fera un dictionnaire comparatif provençal-catalan, qui réussira à

établir la vie des mots des deux langues et leur étymologie sur une base plus stable, d'autant qu'elle sera plus large : des sens proposés dubitativement par Levy ou par Aguiló se trouveront soit confirmés par la concordance, soit invalidés par le manque d'accord.

Dans le cas qui nous occupe, M. Schultz-Gora aurait dû voir que les formes de l'ancien provençal avec *-a-* sont contredites par les formes modernes du provençal (*quaucon, -om* 'quelque chose'; *quicom* 'quelqu'un'; gasc. *quaucom, -omo* 'quelqu'un, quelqu'une'). Elles ne semblent pas non plus cadrer avec les formes catalanes attestées à partir du XIVe et XVe siècles par Aguiló, s. v. *quelcom : calcom, caucom, quemquom* [1] 'quelque chose' et *quelcom* 'quelqu'un' dans l'Alta Muntanya. Il est vrai que la forme *queacom* a été attestée dans le *Curial i Güelfa* (XIVe siècle) et chez Eiximenis par Anfós Par (« Anuari de l'Of. Rom. », I, p. 22), et il y a aussi, d'après Aguiló, s. v. *on*, un *a ont a com* (?) à St. Feliu Sasserra exprimant un lieu indéterminé (*vam anar a ont a com i vam arribar a tal punt*), sur lequel M. Coromines a attiré mon attention [2] — nous parlerons

[1] Cette forme contiendra l'interrogatif *quin*, de même que le prov. mod. (Forez) *quecouen* (MISTRAL, s. v. *quicon*).

[2] Il m'écrit à ce sujet :

« là où vous citez l'a. prov. *ondacom*, vous pourriez peut-être tenir compte de la forme correspondante du catalan moderne *ontacom* ou *ontocom*. C'est un mot dialectal et, malheureusement, n'ayant pas ici mes matériaux catalans, je ne peux pas vous en donner un signalement exact. Aguiló le cite pour St. Feliu Sasserra (dans le Lluçanès, près Vic) ; le sens ici me semble être 'je ne sais où', mais j'ai rencontré le mot ailleurs dans le sens de 'quelque part, n'importe où'. Je me rappelle incomplètement un dicton populaire en vers « Vina vent... [ici le nom du vent, que j'ai oublié, puis l'endroit d'où il doit venir, terminé en *-om*, ensuite :] vina d'*ontocom* » 'd'où que ce soit'. En partant de phrases telles que celle-ci, des écrivains barcelonais (à Barcelone le mot est tout à fait inconnu) ont inventé un mot inexistant *tocom*, substantif, qui signifierait 'endroit'. Le poète Josep Carner, notamment, en a fait un certain usage, et des dictionnaires (Vogel, etc.) l'ont enregistré, mais ce mot n'existe pas. Remarquez qu'en catalan oriental *ontocom* se prononce **untukǫ́m** : on a pris la première syllabe pour l'article indéfini. Le dicton ne se trouve pas chez GRIERA, *Els Noms dels Vents* ». Il me signale encore le cerdan *algom* 'alguna cosa' (qu'Aguiló atteste pour la Plana d'En Bas) = *algú* + *quelcom*.

plus bas des formes catalanes, mais il est évident que la présence de la double série de formes, avec et sans *-a-* en provençal, n'est pas favorable à la thèse de Schultz-Gora, qui a besoin d'un *-a-* ancien et stable pour étayer son QUIDDAMCUM(QUE). Les formes avec *-a-*, bien qu'attestées à date relativement ancienne en provençal, ne seront probablement pas les originaires.

Pour élucider la génèse des prov. *cal(s)acom, quiacom, que-(z)acom* et du cat. *quelcom* nous nous laisserons guider par le développement du pronom fr. *quelque* (et prov. *quauque*, it. *qualche* etc.), qui nous est connu grâce aux investigations de Tobler, *Verm. Beitr.*, II, 32 : on a dit à l'origine dans des propositions concessives : «od lui irunt *quel* part *qu'*il alt», puis avec ellipse du verbe et un changement dans l'ordre des mots (d'après *qui que* = QUISQUIS ?) : « a *quel qu'*ennui, a *quel que* painne, ting cele voie et cel santier» *(a quel que peine* = 'quelque peine qu'il eût à cela'), puis, même quand le verbe est exprimé, la conjonction *que* peut se joindre immédiatement à *quel* et précéder le substantif *(Quiex que meffaiz Cil las de chevaliers ait faiz)*, et finalement, on va jusqu'à répéter la conjonction (« par quelle *que* maniere *que* ce soit »), ce qui est l'état français moderne *(quelque riche qu'il fût)*.

Un prov. *cal(s)acom* 'quelqu'un' doit être formé de la même façon que le fr. *quelque :* si celui-ci est = *quel que* (QUALIS QUID), celui-là sera un **quel comme* (= QUALIS QUOMODO) — je ne me prononcerai pas encore sur le *-a-* que j'ai déclaré secondaire. Comment expliquer un **cal-com* parallèle à *cal(s)que ?* Je crois que nous avons affaire à l'influence de *tal(s) com* 'tel que' (attesté aussi bien en a. prov. qu'en catalan, v. Appel, *Prov. Chrestomathie*, gloss., s. v. *com*, Mistral, s. v. *tan*, et Aguiló, s. v. *tal*) : « tel que » et « tel comme » sont deux façons équivalentes d'éviter *tel quel*, qui ne s'emploie que pour signifier une correspondance absolument rigoureuse. L'influence de *tel comme* sur *quel...que* sera responsable de *quel...comme* > prov. **cal(s) com*. L' *-a-* de *calacom* (c'est ce mot qui est le chef de file de toute la série) est la désinence du féminin de *cal* : *cala* (attesté en ancien catalan, cf. Aguiló, s. v. *qual*). Ce féminin s'explique soit par un *res* omis par ellipse (cf. prov. *quauca-ren*) soit par cette féminisation du pronom neutre (it. *quella*, esp. *esa*, a. fr.

telle, celle, prov. *qualo nous dises-tu ?* 'que nous dis-tu', *oh quento* 'quelle grosse !' etc., au lieu des neutres correspondants) dont j'ai traité dans *RFH*, III : tous ces féminins sont, du fait de l'ellipse même, d'un caractère de style un peu plus familier que les neutres, et un *cala-com* a donc des chances d'appartenir plutôt à l'usage courant. L'èquivalence sémantique est d'ailleurs prouvée par le fait que dans un texte ancien provençal (Appel, *Prov. Chrest.*, gloss.) la forme *calacom* a auprès d'elle la variante *qualcom*. L'adoption de la forme *calsacom*, dont le *-s-* est celui de *cals que* = QUALIS QUID, ne peut se produire qu'à partir du moment où le sentiment étymologique des sujets parlants est brouillé, c'est à dire où le féminin *cala* n'est plus senti comme « neutre féminisé ». À partir de ce moment, le *-a-* est un élément à sens vague et disponible qui peut s'insinuer dans des synonymes et fournir ainsi un patron *-acom (quez-a-com, qui-a-com, ond-a-com)* signifiant l'indéterminé : ce *-a-* acquiert une pseudo-indépendance, au moins dans les textes écrits : le *a ont a com* de St. Feliu Sasserra semble vouloir nous faire croire à un *a* autonome (préposition ?).

En dehors de l'ellipse de *res* (ou de la féminisation) il y a encore une autre ellipse dans nos locutions, à savoir celle d'un verbe. Revenons à *quelque : a quel qu'enui..., ting cele voie...* montrait aussi l'ellipse du verbe dans l'incidente originaire *a quel qu'enui* [sc. *ce fust, j'eusse* etc.]. Dans une phrase comme *(Flamenca)* :

> E trop ne val meins totz rix hom,
> Si non sap letras *queacom*

le *queacom* est équivalent au prov. mod. *quauca-ren* (qui se dit d'après Mistral sur la rive gauche du Rhône, tandis que la rive droite dit *quaucom*) et au fr. *quelque (peu)* ; il y a aussi ellipse : « s'il ne se connaît en lettres autant que... [il est nécessaire] » — on indique par la suppression des mots (mis ici entre parenthèses carrées) combien il nous importe peu de terminer la phrase (cf. encore fr. *c'est tout comme* ; lombard *l'è bel comé* 'il est très beau', *REW*, s. v. *quomodo*, littéralement 'il est beau comme [on peut l'être]', de même dans le parler de Vienne *er ist schön als wie* 'très beau' ; et plus particulièrement, cf. a. prov. *aquel tal que*

'ce tel et tel', Levy, *Suppl.-Wb.*, s. v. *tal*, n° 7 : litt. 'ce tel que [je n'ai pas besoin de vous nommer]'). Les formes en *-n* du prov. mod. *quicon* etc. sont évidemment secondaires : le *-com* de QUOMODO a été modelé sur *un* de *quauqu'un* ; le *-i-* de *quicom* 'quelque chose' au lieu de **que-com* peut s'expliquer par la généralisation du masc. *qui* aux dépens du neutre *que(z)*, cf. fr. *ce qui* et Mistral, s. v. *que*.

L'explication des formes catalanes est plus difficile : M. Coromines m'avertit que les données d'Aguiló nous montrent que *quelcom, qualcom* etc. ne peuvent pas être interprétées par QUALIS, puisqu'en ancien catalan la vocalisation de *-l-* préconsonantique ne se produit jamais devant vélaire (et aujourd'hui même, dans cette position, elle est limitée aux Baléares), mais que le *-u-* doit être le son originaire : si des *-l-* se produisent, ils sont secondaires comme dans *malalt, arrel* (de *malaut, raïu* > *raïl*). Donc, il faut partir d'un *que*U*com*, auquel se joint le **untUkóm** dont il a été question en note. Or, M. Schultz-Gora a attesté en provençal les formes *qued*O*com, cal*O*com*, dont il explique bien le premier *o*, par l'assimilation à la voyelle tonique *ó* qui suit *(quedacóm* > *quedocóm* comme A*vangéli, d*A*vás). Queucom,* la forme de base catalane, est donc un **que*O*com* parallèle au *quedocom* provençal, et établit un *que*A*com* préalable aussi bien pour la Catalogne que pour la Provence. Toutes ces formes sont secondaires, ou plutôt tertiaires, quaternaires etc., puisqu'elles présupposent les changements (tous attestés à l'exception de *cal com*, que je n'ai pas trouvé en dehors de notre pronom) :

tal cal > *tal que, cal que*
tal com, cal com
>*cala com*
>*que(z)acom, quiacom, ondacom*

C'est la filiation romane que nous devons établir pour une famille de mots romane — la superposition d'un « latin superflu » *QUIDDAMCUMQUE en supprime tous les traits vivants, p. ex. la nuance de style impliquée dans le neutre féminisé, l'ellipse du verbe, le dégagement d'un infixe *-a-*, la parenté avec *quelque, quauca-ren* — et la richesse en variantes phonétiques

et morphologiques des mots romans, cette sorte de talent enfoui dans le sol qui fructifie à travers les siècles...

Un sens métaphorique du catalan « ram »

Le *Diccionari Aguiló* nous donne sous *ram* 'rameau' les locutions : *venir un ram d'enyorança, d'alegria, de bogeria ; ram de gota, rams de mare.* Le sens est donc clairement 'ataque, acceso'. M. Schultz-Gora. *ZRPh.* L, 286, a traité d'un sens apparenté de l'a. prov. *ram* et de l'a. fr. *rain* (*rainseau*), sans tenir compte du catalan, comme c'est l'habitude des provençalisants. Il cite *ram de traïcio, fadeza, iretgia ; rain de glotonie, traïson, lecherie, folie, vilenie* etc., et aussi l'it. *ogni uomo ha un ramo* (où il faut suppléer *di matto :* 'chacun a son grain (brin) de folie'). Cf. *La pobreza no es deshonra pero es un* ramo *de picardía* (Valera, cité par Toro *RH* XLIX, 565). Il es évident que toutes ces expressions romanes remontent à un patron unique et que les expressions 'rameau de traîtrise, d'hérésie', empreintes d'esprit ecclésiastique, doivent avoir précédé le 'rameau de folie' ou, plutôt, que 'rameau de folie', avant d'avoir été sécularisé, a contenu le mot 'folie' au sens qu'il avait au moyen âge ; 'folie de celui qui n'agit pas selon la loi de Dieu', 'folie morale du mécréant'.

Quant à l'explication de la métaphore par M. Schultz-Gora, un défaut essentiel de la vieille école des lexicographes apparaît : ici, au contraire de ce qui se passe pour leurs analyses étymologiques (v. supra), ils se confinent trop dans le domaine roman, sans trop réfléchir aux sources de la civilisation romane : la Bible et les écrits ecclésiastiques ; ainsi les langues romanes ne leur sont que du latin, alors que les métaphores romanes ne sont pas assez latines (et chrétiennes). Dans le cas de *ram*, M. Schultz-Gora rappelle bien les figurations allégoriques de vices et de vertus par des arbres et des branches dans les traités moraux du moyen âge : un de ces textes lui suggère Saint Grégoire come source, mais M. Schultz-Gora, tel Moïse, s'arrête au seuil de la terre promise. Mais c'est qu'il fallait précisément entrer dans l'enceinte ecclésiastique et particulièrement dans celle de l'Écriture pour expliquer les habitudes généalogiques du moyen âge, qui ont présidé à ces généa-

logies des vices dont nous parle M. Sch.-G. On n'a qu'à lire les *Distinctiones* d'Alain de Lille, s. v. *ramus :*

> Aliquis ab aliquo descendens, qui metaphorice dicitur ramus ; quia, sicuti rami procedunt ab arboribus, sic posteri ex praedecessoribus ; unde Apostolus : *Si radix sancta, et rami*,id est posteri. Dicitur opus, unde per prophetam Veritas ait, antiquorum hostium malitiam signans : *Posuit vineam desertam* vel *in desertum, ficum decorticavit, expoliavit eam ;* alibi : *Fracti sunt rami ejus ;* insidiantibus quippe malignis spiritibus Dei vinea in desertum ponitur, cum plena virtutibus anima humanae laudis cupiditate dissipatur.

Alain combine ici *Joel* I, 7 et Saint Paul *Ép. aux Rom.* XI, 16-24 ; l'idée étant que les branches émondées ce sont les péchés païens (« antiquorum hostium malitia ») — chaque péché est donc un 'rameau'. Cf. les versets du second passage :

> Noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergo : Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene : *propter incredulitatem fracti sunt.* Tu autem fide stas... Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.

On voit que le pluriel *rami* signifiant l' 'incrédulité' invitait les exégètes à spécifier et à individualiser les 'rameaux-péchés'. Nous comprenons que leur esprit de système devait élaborer un classement et qu'après les péchés véniaux s'introduisirent dans la généalogie : plus tard, les travers intellectuels, les velléités et même les maux physiques insidieux ('accès de maladie') suivirent. Il y avait d'ailleurs la généalogie du Bien comme celle du Mal : le Christ lui-même était une vigne (Évangile selon St. Jean), le Christ descend de David, celui-ci d'Abraham (arbre de Jessé [1]) — la généalogie de l'Amour dans le *Breviari d'Amor*

[1] Sur l'arbre de Jessé, cf. E. Male, *L'Art Religieux du XIIe Siècle en France*, p. 168 ss., qui le croit d'origine française (et dû, plus particulièrement, à l'influence de Suger à Saint-Denis) et parallèle au développement du drame des prophètes du Christ. Il y a aussi, en ancien français, un écho lexicographique de la généalogie biblique : le verbe *engenoïr* (a. prov. *engenoïr*), dérivé du passé (*en*)*genoït* = GENUIT de la Vulgate (Év. selon St. Mathieu), cf. Suchier, *ZRPh.* VI, 438. — Sur les deux arbres des vices et des vertus chez Hugues de Saint-Victor et chez le troubadour Marcabru, cf. Scheludko, *ARom.* XV, 180.

en est dérivée [1]. Que le 'rameau' soit plutôt employé avec des noms de vices qu'avec ceux de la vertu, ne s'explique pas seulement par les habitudes moralisatrices des prédicateurs, comme suggère M. Sch.-G., mais par les passages scripturaires mentionnés plus haut où le 'rameau rompu' est le symbole du vice. Et l'acception 'partie d'un tout', que M. Sch.-G. prend le soin de distinguer minutieusement du sens 'genre, sorte' (dans *rameau de folie* etc.) et qu'il explique par les *membra disjecta* d'un arbre dévasté par l'orage, est aussi latente dans le passage biblique *rami fracti sunt.* D'ailleurs, des cas comme a. fr. *rain vif de deable, bele branche de valet*, avec *rain* 'morceau', ne seront à l'origine pas foncièrement différents de *ram d'iretgia :* la généalogie du Mal apparaît tantôt personifiée (un Diable-arbre dont se détachent des rameaux-homme), tantôt à l'état d'abstraction. L'image n'était jamais absente, au moins à l'origine, de ces expressions métaphoriques.

La tendance à dépeindre l'âme humaine sous la forme d'un arbre généalogique, est étroitement liée à l'allégorisme chrétien, qui, lui, a hérité de l'esprit juif : c'est en somme un trait de l'imagination juive que la comparaison constante de la vérité de la Foi avec la richesse et les produits des arbres fruitiers, de la croissance morale avec celle de la plante, du déclin moral avec leur dépérissement. Cette « organologie » judéo-chrétienne a laissé des traces profondes dans nos langues européennes : une métaphore comme 'rameau de folie' est au fond supra-romane, elle « parle hébreu en roman».

Il en résulte que le romanisant doit connaître ce fonds de pensée judéo-chrétien avant d'aborder la phraséologie romane — la génération de nos pères a trop incliné à ignorer ce tour d'imagination particulier (probablement parce que la philologie romane est la fille de la philologie classique, et aussi, parce que le positivisme choisit son point de départ dans le « positivement donné », pas dans l'esprit qui informe le donné). *Suum*

[1] On se rappellera aussi les généalogies de héros (chrétiens et sarrazins) dans les chansons de geste cycliques ; l'idée organique des *branches* d'une oeuvre (*Roman de Renart)* et, en fin de compte, que le mot *branca* 'patte, bras' a pris en galloroman le sens de 'branche', image organologique s'il en fut.

cuique — alors que je demande théoriquement à l'étymologiste de partir plutôt du donné roman, je demande au phraséologiste d'être plutôt imbu de l'esprit de la tradition chrétienne ; mais, naturellement, dans la pratique les deux attitudes doivent concourir et se prêter des services mutuels.

M. Coromines attire mon attention sur le cat. *rampell,* synonyme de *ram* dans les emplois que j'ai signalés. C'est le synonyme vivant aujourd'hui, car *ram* ne survit plus à Barcelone que dans l'exemple unique *ram de bogeria*, qui d'ailleurs sera bientôt aussi un peu vieillot. On dit également *té* (ou *li ha agafat*) *un rampell de bogeria, de ràbia* et même *d'entusiasme,* le premier signifiant 'accès'. M. Coromines se demande si c'est un dérivé de *ram* formé sur *camp : campell ; llamp : llampec; tremp : trempat ; temps : temporada, temporal* etc. ; le *-p* de *-mp* étant muet dans toute la Catalogne (y compris les zones catalanes d'Aragon et de France) mais prononcé dans toutes les Baléares et dans tout le Pays Valencien, l'existence de *rampell* dans ces dernières régions serait un argument défavorable, mais il ignore si on y connaît ce mot [1].

Le *Diccionari Aguiló* a deux *rampell :*

> 1. Ráfaga, empenta, capricho, estranyesa. Ex. : quin *rampell* te ve ? ; és home de rampells.
>
> 2. (Empordà) Mosquit dels que piquen a la nit. Cp. *rantell* [et aussi *randell, randilla, rantelleta*].

Vu les variantes, nous écarterons 2, mais nous rattacherons à *rampell* n° 1 le mot *rampellada* 'instant, moment, moviment ràpid' (*amb una rampellada ho faré : l'he vist d'una rampellada*) et peut-être *rampoll,* dont le *Diccionari* dit : « (Manacor) Per *rampell* (?) : « Ja ho crech ! Dotze sermons d'un *rampoll* », T. Forteza » (le sens doit être 'en un seul moment, consécutivement, en enfilade'). Je crois que nous avons affaire à une formation parallèle au prov. mod. *rampèu* 'rappel de tambour', 'gronderie', 'personne inquiète, grognon', 'regret d'avoir fait ou omis quelque chose' (*avé de rampèu* 'rechigner', *es toujour tant*

[1] [L'únic mallorquí que ací puc consultar no el conceix pas. J. C.]

rampèu ? 'est-elle toujours si hargneuse ?'), *rampelado* 'rappel, roulement de tambour, trémoussement d'aile, gronderie, tapage', du verbe *rampela* 'rappeler, battre le rappel ; battre de l'aile, trémousser, trembler la fièvre ; gronder, grommeler, murmurer ; rouler la lettre R' = APPELLARE (*FEW*, s. v., qui croit à une influence de la famille de *rampougna* 'gronder, quereller' = a. fr. *ramposner*).

Je crois donc que le *rampell* catalan aura signifié à l'origine 'rappel, roulement de tambour', 'grognerie', puis 'accès de mauvaise humeur' et qu'alors l'attraction sémantique par *ram (de ràbia)*, lui-même en régression, se sera produite, de sorte qu'on dit maintenant *rampell de bogeria*. Il est aussi possible que 'rappel' ait eu au moyen âge un sens nettement physiologique, dérivé du sens propre du mot (sans le détour 'battement de tambour') : des évolutions parallèles dans des aires aussi éloignées l'une de l'autre que l'abruzz. *rappèlle* 'gran sete di vino' (Salvioni, *RDR* IV, 181) et le messin *rapiau* 'renvoi, vapeur d'estomac' (*FEW*) semblent en témoigner. On comparerait alors le sens physiologique du fr. *renvoi* et on construirait le transfert 'renvoi' > 'accès de...', avec l'attraction, propre au catalan, par *ram*.

Ancien Provençal « (per) digastendos » 'avec intention (malicieuse)'

Ce mot se trouve, comme on sait, deux fois dans le roman de *Flamenca*, v. Levy, *Prov. Suppl.-Wb.* :

Ges non fera los guinnos raire
Per nulla ren c'om li disses ;
Grifon semblet o Esclau pres,
E tot o fes *digastendos* :
« Major pavor aura midonz,
Sin vez barbat e guinhonut,
Il non fara ges tan leu drut » (v. 1565)

et :

Adoncs venc le fers aversiers (sc. Archimbaut)
Per digastedonz totz derriers,
Egaiatz fon e mal aceutz.

Appel traduit le second passage par à peu pres : 'um Verdruss zu bereiten' ; Levy compare, évidemment sans conviction, prov. mod. *deganesto* 'querelle, dispute bruyante'. Je crois que le second passage, où nous voyons quelqu'un s'approcher d'une façon subreptice et sournoise, nous replace dans la situation originaire : il s'agit de quelqu'un qui va sur la pointe des pieds et fait quelque chose sournoisement (dans le premier passage : il ne se faisait pas raser 'et il fit tout cela en secret', sans manifester l'intention qui suit). *Digastendons* se décompose à mon avis en *digas* (= *digatz*, subj. de *diré*) et *tendos* (pluriel de *tendon* 'tendon', peut-être avec l'*-s* de (*a*) *de ginolhons*) et se traduira : 'soyez[-moi] fovorables, tendons!' *Dire* a ce sens en prov. mod. (v. Wartburg, *FEW*, s. v. DICERE : Toulouse *dito* 'bonheur', prov. *dire* 'réussir, venir à souhait', cf. particulièrement note 5 et 9 sur l'esp. *decir*, *dicha* etc. ; Mistral : *se lou tèms n'en vòu dire* 'si la saison est favorable', *lou tèms nou dis pas* 'le temps ne le permet pas', *ben iè dis d'avé* 'il est heureux d'avoir', *acò n'a pas di* 'cela n'a pas réussi', *a dit de blad*, *aquest an* 'le blé a prospéré cette année') et dans le catalan de Majorque (Dicc. Aguiló : 'escaure, favorir', p. ex. *si la sort li diu, aquestes colors li diuen, aquest vestit li diu*). A. prov. *tendo(n)* 'tendon d'Achille' se trouve dans un passage de la *Crois. Alb.* (v. Levy, *Prov. Suppl.-Wb.*) : *blessetz* [sic] *dereire en lo tendon.* Pour la construction je compare la phase catalane que j'ai discutée dans *RDR* VI, 136 ss. *cametes me valguen!*, littéralement : 'aidez-moi, jambes' > 'fouette, cocher' (= 'il, elle etc. s'enfuit'), p. ex. *el tira dins el pou, i cametes me valguen! ella i es porcellins* 'et elle et les petits cochons s'enfuirent'. Pour l'insertion d'une locution impérative dans une phrase et sa grammaticalisation, cf. ibid. : *se'n va a sa taleca, se treu el berenar, i fort i no't mogues va voler que'l bon Jesús el prengués*, litt. *fort i no't mogues!* 'fort! et ne bouge pas!' > 'obstinément'. *Digas tendons* = *digatz, tendon(s)!* est en voie de grammaticalisation, puisqu'on prépose à la locution impérative le *per* et qu'on ajoute le *-s* adverbial.

Ce ne sera pas la seule fois que la littérature populaire catalane pourra éclaircir un passage de l'ancien provençal pour lequel une littérature contemporaine et du même esprit nous manque. Le roman de *Flamenca* poursuit, dans un cadre idéaliste

donné, des buts d'aproximation à la *réalité,* et une locution populaire est bien appropriée à ce style [1].

Catalan « Melangia »

Dès la première lecture de l'intéressant article de M. J. Coromines sur ce mot (« Homenatge a Antoni Rubió i Lluch », III, p. 32), j'avais l'idée que son étymologie (* μισεργ-ία) péchait par un défaut cardinal : c'est qu'il faut un terme grec qui ait existé, qui ait été courant, non pas un mot construit (d'après une seule attestation de l'adjectif μίσεργος). Les synonymes qui se trouvent dans les textes cités par M. C. sont tous des termes reçus : *ypocondria, splenetica, melancolia, migranya.*

Or, le glossaire de Miquel i Planas au *Somni de Joan Joan* (dans *Cançoner satírich valencià dels segles XV y XVI*) donne pour le passage que cite M. Coromines, v. 2866 :

> Hi dacils vel mal de migranya
> Hi *merarchia*

l'interprétation : « menorrhàgia, fluix anormal » (gr. μήν + ῥαγία). Toutes les formes catalanes : *mirarchia* (*-xia*), *merarchia, mererchia, melerchia, melangia* se laissent reconduire à un *menorrhagía* avec dissimilation des nasales : $m - n > m - r$ (*l*). Le sens de 'mélancolie' sera dérivé d'un centre 'affaiblissement, avachissement' (conséquence de la perte de sang), cf. prov. mod. *flus* 'lâche, flasque, mou' (de FLUXUS, *FEW*). Il est vrai que *menorrhagia* n'est cité qu'en 1776 pour l'anglais (*Shorter Oxf. Dict.*) et le mot fr. *ménorrhagie* qu'en 1801 par Littré. De sorte qu'il s'agira plutôt de *haimorrhagia* 'flux de sang' en grec et en latin, et attesté en français au XVIe siècle, V. Littré, qui nous dit : « Hémorragie active, hémorrhagie passive, ancienne division des hémorrhagies alors que l'on pensait qu'il pouvait y avoir écoulement de sang par exhalaison sans déchirure des vaisseaux : on

[1] J. RONJAT dans sa *Gramm. istor.*, III, §780, note que le datif éthique, si fréquent en provençal moderne et marquant une attitude naïve de prise de possession, est employé avec une prédilection marquée par l'auteur de *Flamenca.*

admettait que l'hémorrhagie active était due à un excès de vitalité, et la passive à une diminution de vitalité. » Ce sera, donc, cette dernière qui sera à l'origine de notre mot. Comme nous trouvons *emorogies* chez D'Aubigné, avec assimilation de *o — a > o — o*, on pourrait aussi s'attendre à *o — a > a — a*, en plus d'une reproduction de l'*r* par assimilation. Et, naturellement, sur les formes à *-l-* l'analogie de *melancholia* peut toujours s'être exercée. Pour la chûte de *e-*, cf. *gúmena* = ἡγουμένη d'après la convaincante explication de M. C.

Catalan « aldà », « oldà » 'vieux'

J'ai proposé pour ce mot dans mon travail *Lexikalisches aus dem Katalanischen* (1921), p. 12, l'étymon OLITANUS (de OLIM) et cette explication a été mentionnée avec bienveillance par M. Moll dans le dictionnaire d'Alcover (s. v. *aldà*). C'était à l'époque où l'étymologiste se délectait à trouver dans le vocabulaire roman des restes précieux d'une basse latinité submergée. Aujourd'hui que j'ai appris à « douter » de ces beaux étymons latins émergeant à une date tardive (*aldà, oldà* ne sont attestés qu'à partir du XVe siècle) et à apprécier davantage les « sources indigènes », la productivité des langues romanes, je ne me sens plus le courage de maintenir mon explication d'il y a vingt ans, — bien que je n'aie qu'un rapprochement peut-être douteux à proposer.

Notons aussi 1) que la forme *oldà* (qui se trouve dans un inventaire du XVe siècle) est flanquée de la forme *olrà*, qui s'explique mal par OLITANUS, 2) que *oldà, aldà* semblent signifier, non pas seulement 'vieux, âgé' mais 'envellit, retut', 'estrany, dolent, fort de geni i mal de tractar' (traductions de Moll): un exemple comme celui des *Rondaies Mallorquines:* [un costume jadis nouveau] *aleshores mostia mostia i tota aldana i espelleringada* (cf. mon travail, *l. c.*) pourrait à la rigueur contenir un *aldà* 'vieux', mais plus appropriée me semble une traduction dans le genre de 'en lambeaux, usée' etc., 3) une formation en *-à, -ana* (lat. -ANUS, -A) n'est pas inusitée en catalan (*esquerrà, boscà, tardà, jusà*), de sorte que rien, au point de vue morphologi-

que, ne s'oppose à l'hypothèse d'une création à l'intérieur du catalan — ou, peut-être, d'une refonte d'un mot étranger effectuée avec un élément suffixal catalan.

Or, il y a en français une famille de mots *oudrir,* sur laquelle le dictionnaire étymologique de Gamillscheg nous informe ainsi:

> *Oudrir* 'welk werden, verschrumpfen'. — 16. Jhdt. *heudri* 'halb verfault', vgl. dazu norm. *heudrir* 'durch Feuchtigkeit verderben', B. Maine *oudrir* 'verwelken', H. Maine dass., auch 'trocknen, sterben', vend. 'muffeln', 'schimmeln', angev. *hourdrir, heurdrir* 'schimmeln', berrich. *oudrir* 'schimmeln', 'faulen', dazu *outri* 'mit Feuchtigkeitsflecken (von der Wäsche)'; das Wort ist nach seiner Verbreitung vermutlich gallisch, der Stamm *(H)ELLETRO, für den Anknüpfungen zu fehlen scheinen.

La théorie « galloromane » de Gamillscheg ne tient pas debout: pourquoi un mot aussi tardif (il est d'ailleurs déjà attesté au XIVe siècle, p. ex. dans le *Ménagier* par Godefroy: *Heudry, pourry et legier comme mort bois*) serait-il gaulois? Le *h-* indique plutôt une origine germanique, comme l'a bien vu le *Dictionnaire Général*; et l'aire géographique (les provinces qui au moyen âge étaient anglaises) n'indique rien sur la gallicité du mot.

Or, il y a dans Godefroy une famille de mots: *hodaige* 'fatigue, lassitude', *hodé* id. (Cotgrave), *hoder* 'fatiguer, lasser, incommoder', 'ravager' (*la tierre oudant*), particulièrement le participe *hodé* 'lassé, fatigué' qui subsiste dans nombre de dialectes modernes (wallon, champenois, picard, lorrain), enfin *haudi* 'lassé' (hapax), — famille qui doit être rapprochée de *bêtes enheudées* 'bêtes retenues par des *heudes*, qui sont des liens qu'elles ont au pied' (*Dict. de Trévoux*, cf. God., qui a deux exemples du XVIe siècle): les bêtes *heudées* sont des bêtes qui se fatiguent à lutter contre leurs entraves, et *haudi, hodé* 'las, fatigué' sera probablement à la base de *heudri, outri* 'pourri' etc. (l'insertion de *-r-* provenant peut-être de *meurdrir, meurtrir?*)

Quant à ce que ces *heude* [1], *enheudé* représentent, nous le

[1] Maintenu en Saintonge: *huède* 'forte clavette qui traverse le bout d'un essieu de charrette pour y maintenir la roue'.

savons d'une façon indubitable: (*en*)*heudure* (*enholdeure, enhoudeure*) sont souvent attestés dans God. au sens de 'poignée d'épée, anneau, et tout ce qui sert à attacher', de même *enheuder* 'emmancher, garnir d'une poignée', *heuder* 'attacher, fixer', *enheudir* (*-tir*) 'emmancher, garnir d'une poignée' (*enheudir un voyage* ' l'entreprendre, le commencer', cf. *emmancher une affaire* God.; aussi 'exciter, animer' et probablement aussi 'tromper': *enheudissement, enhaud-* 'connivence, tromperie, trahison', cf. *heudeler* dans un exemple isolé de God., qui a évidemment le sens de 'tromper'), *heudi* 'couvert, orné'. Ce sont tous des dérivés de *helt* (*heut*) ou *helte, heute, heude* 'poignée d'une épée' = germ. HILT id. (*REW* 4131).

Donc, de *heut, heude* 'poignée d'une épée' dérivent des *hauder, heudir* 'attacher, entraver', puis 'fatiguer, user' et du participe *haudé, heudi* 'fatigué, usé' des sens comme 'pourri, défait, vétuste' peuvent se dégager, ce qui explique les *oudri, outri* des dialectes modernes (avec l'*r* adventice dans les patois de l'Ouest).

Le cat. *oldà, olrà* pourrait donc bien être un mot d'emprunt ou un mot dérivé à la catalane de cette famille de mots de l'Ouest français: je n'ai pas réussi à dénicher un sustantif * *oudrin* ou * *oudrain* (avec -AMEN > *-ain* comme *merrain* = MATERIAMEN) qui signifierait 'bois pourri, mort', ni un adjectif * *oudrin, -ain* signifiant 'pourri' (le nom de famille *Odin, Oudin, Houdon* appartient-il à notre famille de mots?) [1]. Le *missing link* exact manque donc encore, dans l'état actuel de mes connaissances.

LEO SPITZER

[1] L'anglais *hoyden*, inexpliqué, attesté depuis 1593 au sens 'a rude, ignorant, or awkward fellow' (COTGRAVE en 1611 traduit *badaud* par *hoydon*), et depuis 1676 au sens moderne 'a rude, or ill-bred girl or woman' (PHILLIPS donne en 1706 le sens 'a clownish ill-bred wench'), pourrait bien représenter un * *heudain* (*eu* > *oi* comme *cuer* 'choeur' > *choir, fueil* > *foil* etc.) au sens de 'être pourri, corrompu'.

PETITES GLANURES DE SÉMANTIQUE CATALANE

Accusare

En 1928, M. Francesc de B. Moll, dans son précieux *Suplement català al «Romanisches etymologisches Wörterbuch»*, demandait l'incorporation, chez Meyer-Lübke, d'un article qui y manquait: lat. ACCUSARE, avec reflets romans. Le maître viennois, tout comme il avait exclu cet ACCUSARE de l'édition de 1911, ne l'a toujours pas admis dans la 3.e éd. de 1935 de son grand travail; sans doute a-t-il considéré les mots romans relevés par M. Moll comme de simples mots savants, indignes de figurer dans un lexique étymologique des mots populaires. L'article en question de M. Moll avait la forme suivante : «ACCUSARE (falta en el *REW*) : *acusar*; mall. *acuar*». Cet article, pour pouvoir persuader un Meyer-Lübke, aurait dû être étayé de certains faits de sémantique, qui, d'ailleurs, ne manquent pas de parallèles en dehors du catalan.

On lit dans le *Diccionari cat.-val.-balear* d'Alcover et Moll, sous *acusar*, entre autre chose : 3. 'senyalar, posar de manifest', avec comme le plus ancien exemple une citation du *Spill*, de Jacme Roig (m. en 1478), 4925 :

> Dispongué,
> Mos mals refent
> . . . . . .
> Trias muller.
> Fon me acusada
> Una criada
> De monestir.

Et deux textes ultérieurs, tirés, ceux-là, d'auteurs catalans modernes. Le régime de notre *acusar* 'signaler' est, dans les deux autres textes, une chose et non, comme ci-dessus, une personne.

Je relève en outre, comme texte majorquin donnant bien également ce *acusar* 'signaler quelqu'un', Alcover, *Rondayes Mallorquines,* I (1896), p. 111 :

> El Rey se cansá d'esser fadrí, y va fer unes «dictes» que havia determinat de casarse; y per això, que li acusassen totes ses atlotes mes fines, que n'haguessen fets tretze y no haguessen doblegats es vint y un ... N'hi acusaren una mala fi. '... et que pour cela on devait lui signaler (indiquer) toutes les demoiselles les plus gentilles... On lui en signala une diable de multitude'.

Cet usage catalan continental et insulaire rappelle de près l'anc. français ; Tobler-Lommatzsch donne, sous le sens de 'anzeigen, offenbaren, verraten' : (mon corps et mon cœur épris) *tout ce qui me plaist refusent Et ce que celer voel accusent* ; puis *li cristal Tout l'estre du vergier accusent*; puis surtout *que s'ele estoit acusee* ('si sa présence avait été décelée' ; Aucassin). Le sens français moderne de 'signaler, rendre manifeste' ne se rapporte qu'aux choses, non aux personnes. Même remarque pour l'espagnol, le valencien (Martí i Gadea), le portugais, l'italien (Rigutini e Fanfani).

Ce sens de 'signaler, indiquer quelqu'un', attesté, à m'en tenir aux dictionnaires et textes à ma disposition, pour l'ancien français et le catalan, est-il connu en latin ? Le *Thesaurus* ne nous l'apprend pas; mais, comme on ignore l'étymologie (donc le sens primordial) de *causa* (Ernout et Meillet; Walde), il n'est peut-être pas contraire à la bonne logique de penser que **ad-causāre*, *accūsāre*, 'contribuer à la *causa*', aurait pu se dire un jour, dans la langue rustique des Latins primitifs, au sens d'"indiquer'; une simple survivance populaire de celui-là devrait être reconnue alors sous le sens en question, d'"indiquer une personne'. Dans ce cas, d'ailleurs hypothétique, on devrait rejeter une remarque du *Dictionnaire général de la langue française* d'après laquelle le mot *accuser* des contextes tels que *Son silence même, accusant sa noblesse*; *un vêtement qui accuse les formes*, et semblables, représenterait un sens « par extension », un « néologisme » par rapport à *accūsāre* terme de droit. Ce dernier serait alors comparable à *annotāre* 'porter quelqu'un sur une liste d'accusés ou de condamnés'.

Firmare

Le sens de 'lier, attacher, festbinden' est dûment indiqué dans les dictionnaires catalans ordinaires (Saura, Bulbena, Vogel), mais non dans le dictionnaire majorquin d'Amengual (I-II, 1858-1878), non chez Meyer-Lübke, ni dans le *Suplement* de M. Moll. Il est facile de l'attester chez Alcover, *Rondayes.*

> una corda fermada á n'es cap d'una canya (I, 251).
>
> ¡Miserable de mí!... ¡Som una bistia! ¡Meresch fermar! ¿Ahont hi ha un dogal? y ¡jo meteix me fermaré, si no hi ha ningú que me ferm! (I, 269) '...je mérite d'être lié...'
>
> bella jove, ... ¿qui t'ha fermada? (I, 273), (elle était liée à un arbre).

Cet infinitif «actif» *fermar*, qu'en français nous rendons par le passif 'être lié', se range du côté des cas observés par Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes,* III, § 16, fin : *ainçois voil estre rois que la teste couper* et semblables.

Natus

Moll, *Suplement*, sub voce, dit : «[cat.] *nat* s'usa en expressions com 'negú nat del mon', 'no hi ha persona nada' etc., comparables en certa manera al castellà *nadie* y *nada.*» Menéndez Pidal, *Mío Cid*, p. 259, avait déjà relevé dans son texte et dans d'autres, des tournures telles que l'anc. esp. *non quiere ella casarse con otro omne nado*, anc. fr. *om nez.* Or à côté de ce *negú nat* (*Rond.*, VI, 112), de ce *persones nades* (*Rond.*, I, 47), de *no volia tastar res nat del mon* (*Rond.*, VI, 117, cité à propos d'autre chose par Spitzer, *Lexik. aus dem Katal.*, p. 114), qui nous ramènent, d'une part, à l'esp. [*cosa*] *nada*, et de l'autre, à l'esp. (toujours au masc. singulier) *nado*, *nadi*, *nadie*, on trouve, toujours dans le majorquin des *Rondayes*, I, 152, une fillette qui était *sa cosa més hermosa qu'uys nats haguessen vista...*, et même, V, 33, une plaine homogène sans une pierre ni un arbre, où le diable lui-même *no'n colombra un per nat senyal*, malgré ses efforts. Dans ces textes, *nat* est déjà ce qu'il ne semble

pas encore avoir été en espagnol : un pronom-adjectif universel, susceptible de n'importe quelle des fonctions du fr. mod. *aucun*. Mais je n'ai pu attester en catalan un seul exemple de la substantivation espagnole moderne, provençale etc., de NATA, de NATUS.

Amengual, lui, ne donne que : «*nad*, fem. *nada*, partic.; lo que es natural y propio de alguna cosa; nacido, naturalis».

Compléter l'article de Meyer-Lübke, en outre, par l'esp. *nonada*, si fréquent aujourd'hui, et dont Bello-Cuervo cite des exemples chez Luis de Granada (*todas las nonadas de la vida*) et chez sainte Thérèse (*no hiciera caso de las nonadas*); puis le dérivé *anonadar*, toutes formes qui manquent également chez García de Diego, *Contribuciones al dicc. hisp.*; pour la forme, cf. cat. *anorresar* («Neuphilol. Mitteil.», 1914, p. 67).

Note additionnelle. — Mon apprécié ami M. Joan Coromines a bien voulu, après avoir lu l'épreuve du présent article, mettre à ma disposition une série de remarques que je me fais un devoir agréable de publier ci-dessous. Il m'écrit : «La plupart des emplois de *nat*, *-da* que vous signalez ne sont possibles qu'en baléare; le catalan continental ne les connaît guère. On dit quelquefois *no hi ha persona nada*, mais jamais *ningú nat*, et *res nat* ou *per nat senyal* sont tout à fait inconcevables à Barcelone; je suis à peu près sûr qu'il en est de même dans tout notre domaine continental. Bref, NATUS n'est pas grammaticalisé chez nous et dans *persona nada* on sent le mot avec le sens de 'née, vivante' tout simplement. Or, dans votre article, vu qu'il commence par une citation de Moll ayant trait au catalan en général, le lecteur non spécialisé aura peut-être l'impression qu'il s'agit, non pas d'un usage majorquin, mais d'un usage pancatalan».

Sentire

Meyer-Lübke, dans la 3e éd. de son *Wörterbuch*, indique de la manière suivante le sens de SENTIRE : «lat. 'fühlen, wahrnehmen', rum. ..., vegl. ..., it. ... auch 'hören', log. ..., engad. ..., friaul. ..., frz. auch 'riechen', prov., kat., sp., pg. *sentir*». C'est ce qui fait accroire au lecteur que le catalan, notamment, ne

connaîtrait que le sens de 'fühlen, wahrnehmen'. Or voici quelques textes majorquins où il est impossible de ne pas reconnaître le sens si bien établi en italien, de 'hören' (cat. *oir*), d'ailleurs dûment signalé par Amengual : *Rond.*, I, 246 (historiette d'une Brives-la-Gaillarde majorquine) le héros affirme aux hommes de ce village qu'un coq qu'il apporte a su, par les cris de tout à l'heure, faire venir l'aube :

> ¿No us ho deya jo que aquest animaló la cridava? Ell ja l'ha sentit, s'es enllestida, y s'en ve.
>
> Y ¿no son sorts ni cegos? [Réponse:] Senten es trapitx d'una formiga y veuen es vent volar (I, 10).
>
> senten crits y crits (I, 54).

Enfin, I, 293, un bonhomme qui vient d'entendre une série de noms étranges déclare :

> mai n'havia sentits de consemblants.

Le sens «italien» en question, mes dictionnaires le connaissent aussi pour le catalan continental (exemples chez Ruyra, *Marines y boscatjes* (1903), pp. 15, 29, 31, 38, 40 etc.), pour le valencien (=*oir*) et le portugais (=*ouvir*) ainsi que pour je ne sais quelle modalité de l'espagnol d'Amérique. Pour le roumain, *a simți* ne semble avoir eu que très accidentellement un sens un peu rapproché de celui-là (*a auzi*; « Neuphilol. Mitteil. », 1938, p. 89).

L'article de Meyer-Lübke doit être complété également pour l'espagnol, *lo siento* étant la tournure courante pour dire 'je le regrette', et pour le portugais : *sinto muito.* Cette nuance est signalée par Amengual, aussi pour le majorquin; je ne l'y ai pas attestée. Elle ne se recontre point ailleurs dans la Romania, que je sache.

Le latin à en juger par les dictionnaires ordinaires, ne connaissait pas encore les deux sens en question, les textes tels que *sonitum sentire* (Plaute) ou *ita ut ne vicini quidem sentiant* (Cic.) ne nous permettant de rien préciser.

Note additionnelle. — M. Coromines me communique, à propos de SENTIRE, les importantes remarques que voici : « *Sentir* dans le sens d'*oir* non seulement est tout à fait courant, mais dans la plus grande partie du domaine c'est le seul mot vivant

pour 'entendre', *oir* ne survivant que dans *oir missa*. Ce n'est guère que dans le pays de Valence et en Roussillon que le mot *oir* conserve encore quelque vitalité, bien que concurrencé, même là, par *sentir*. D'ailleurs le même emploi de *sentir* est général dans l'espagnol populaire de l'Argentine, et le fait qu'il se retrouve au Chili (« Bibl. Dial. Hisp. Am. », VI, 24, 362) et qu'il a même des racines dans l'espagnol classique (cf. *Quijote*, II, cap. 44 = éd. La Lectura, VII, 140; *Coloquio de los Perros*, éd. id., pp. 209 et 214; Rojas Zorrilla, *Cada qual lo que le toca*, v. 2086) démontre qu'il ne s'agit pas, comme certains l'ont pensé, d'un italianisme argentin. En revanche, dans le sens de 'regretter', *sentir* n'est en catalan qu'un calque, occasionnel et sans la moindre vitalité, de l'espagnol. »

Unus

Les dictionnaires catalans connaissent la locution *tot d'una* 'dans un moment' (Bulbena), 'gleichzeitig' (Vogel). Pour en préciser davantage le sens, j'ai pris note d'un certain nombre de passages des *Rondayes* :

> En néxer s'infant, si es una nina, hi faré posar [a la torre d'aquest palau] una filoeta...; si es un nin, una espasa... Si veys sa filoeta, veniu tot d'una; si veys s'espasa, anauvosne tant lluny com sabreu ('tout de suite') (I, 151).
>
> li va dir tot d'una ('immédiatement', la situation étant critique) (VI, 112).
>
> varen cloure sa barrina per quinze lliures, sense mes arreus qu'una jerreta de mel, que los havien de donar tot d'una ('immédiatement' =l'engagement à peine accompli) (I, 285).

Puis, d'autre part, voici, I, 53 :

> Don Martín fogía ab ells tot d'una. Llavò se retirá, y diu: Però, ... ja val mes esperar s'animal ('tout d'abord' : il commença par fuir, puis...) (I, 53).
>
> senten crits... Tot d'una no sabian qui era. Des cap d'un poch, un diu : Que'm tiran d'una passa, si axò no es Don Martín que mos crida ('tout d'abord, au commencement') (I, 54).

Donc, au moins deux nuances bien distinctes.

Cf. esp. *de una* (*vez*) 'con una sola acción; con una palabra o de un golpe';

> Los usos no vinieron todos juntos, ni se inventaron a una (Cervantes, *Don Quijote,* 21, 88).

Or une série d'adverbes roumains rappellent ceux-là; certes, on est un peu embarrassé pour en voir le joint. Voici (*tot*) *una,* défini ainsi par Candrea et Adamescu, *Dictionarul Enciclopedic Ilustrat* (1931): «necontenit, într'una» (incessamment, sans cesse), avec, entre autres, l'exemple : *nu sedea nici-cînd pe-acasă, ci îmbla tot una'n vijelii* 'il ne restait jamais assis à la maison, mais alla incessamment (= tout le temps) commettre des prouesses'; *de una* «îndata, pe loc, imediat» (à l'instant, sur-le-champ) : *cum o intrat în ogradă, de una o trecut printre oameni* 'comme ils sont entrés dans le jardin potager (ou : dans la cour), ils sont venus (ils se sont vus) tout de suite parmi des hommes'; *de-a-una* «numai decît, îndata, pe loc» (NON-MAGIS-DE-QUANTO, à l'instant, sur-le-champ) : *albina, auzind aceasta, de-a-una şi sboară de unde era ascunsă* 'l'abeille, en entendant cela (ou : celle-là), s'envole tout de suite de l'endroit où elle était cachée'; *totdeauna* «în toată vremea, pururea, necurmat, fără sfîrsit» (de tout temps, d'une façon ininterrompue, sans finir) : on parle d'une fête religieuse célébrée toujours quinze jours après telle autre fête; puis : *ori-unde mergea numai singur, totdeauna făcea prostii* 'où qu'il allât tout seul, toujours il commettait des bêtises'; et j'en finis en citant deux vers d'Eminescu : *E ca aminte să mi-aduc De tine'n totdeauna* 'C'est pour que je me souvienne De toi pour tout jamais'.

Ces locutions d'apparence disparates, reflètent le latin UNĀ 'ensemble, en même temps qu'un autre'. Est-il permis de songer à les ramener à une conception sémantique commune? On en viendra peut-être à bout le jour où l'on aura sous les yeux le dépouillement complet du lexique des anciens textes romans. A présent, je me borne à rappeler que le latin SEMPER, à l'origine 'une fois pour toutes', puis 'toujours, chaque fois', a évolué en gallo-roman vers le sens 'tout de suite, sur-le-champ, soudain', sens bien établi dans la *Chanson de Roland* à côté du sens latin de 'toujours', conservé. Le point de contact de ces

deux idées : 'toujours' et 'tout de suite', est facile à concevoir toutes les fois qu'il s'agit d'une action répétée. Le catalan *tot d'una* était-il circonscrit à l'origine aux cas où il s'agissait de ce genre d'actes qui, en se répétant, étaient suivis chaque fois d'un autre acte plus ou moins immédiat?

Note additionnelle. – Voici d'abord un commentaire de M. Coromines : « Pour *tot d'una* la définition de Vogel est tout à fait dépourvue de fondement et celle de Bulbena est inexacte. Vogel a traduit au petit bonheur une locution qu'il ne comprenait pas; quant à Bulbena, il rend gauchement le sens majorquin de *tot d'una* que vous exemplifiez et que vous avez saisi très justement. Mais à Barcelone *tot d'una* signifie autre chose : il équivaut à 'tout à coup':

Ex.:

> Aquella tarda el cel era clar ; tot d'una comencen a sortir núvols i a bufar un vent pluig, i acaba esclatant una tempestat.
>
> És un bon home però té rampells estranys. L'altre dia conversava tranquilament amb un amic seu, quan, tot d'una, s'aixeca i li clava un cop de puny.

De telles phrases sont très fréquentes dans la conversation barcelonaise. Si nous étions en temps de paix, je pourrais vous en citer des exemples tirés des écrivains, mais maintenant mon fichier particulier et celui de l'Institut sont emballés et déposés dans des souterrains à l'abri des bombes. J'ai toujours cru que chez *tot d'una* (cf. l'ital. *subito*) le sens de 'sur-le-champ' était une évolution de celui de 'soudain' et je vois d'après ce que vous dites à propos de SEMPER que vous n'êtes pas loin de le penser ».

Aujourd'hui, toujours à l'occasion de l'épreuve commentée que M. Coromines a eu l'obligeance de me faire parvenir, et tirant profit de ses précieuses explications ci-dessus, je crois devoir établir, pour les différentes idées ou nuances d'idées dont il s'agit au cas de UNA, la séquelle idéologique que voici:

1. 'toujours' (absence de répétition) : B.
2. 'toujours — toujours — toujours —...' (répétition) : B — B — B.
3. 'toujours après — après — après...' (répétition et succession) : AB — AB — AB...

4. 'toujours immédiatament après' (répétition, succession, instantanéité) : AB — AB — AB...
5. 'sur-le-champ' (instantanéité) : aB!
6. 'soudain' : B!

Soit un mot tel que lat. SEMPER (1). Il peut évoluer dans le sens de 2-3-4-5 (cas de l'anc. français). De l'autre côté, un mot tel que lat. UNĀ, qui la plupart du temps signifiait l'idée de concomitance, idée proche de notre 3-4, peut de là, en suivant toujours la trajectoire organique indiquée ci-dessus, évoluer soit dans le sens de 3-2-1 (roum. *tot una*; roum. *totdeauna* avec ou sans répétition), soit dans celui de 4-5-6 (majorq. *tot d'una* 'tout de suite' 5; roum. *de una* 5; roum. *de-a-una* 5; barcel. *tot d'una* 6). Quant au majorq. *tot d'una* 'au commencement', il m'a l'air d'une simple ramification de 5.

† O. J. Tuulio (Tallgren)

LA TERMINOLOGIA SOBRE L'INDIVIDU EN EL FLAMISELL

NOTES PER A UN VOCABULARI DEL PALLARS SOBIRÀ

Ens plau avui de donar a conèixer una sèrie de mots típics del parlar del Flamisell, molt curiosos per cert, relacionats tots ells directament amb l'habitant d'aquesta subcomarca geogràfica i etnogràfica del Pallars Sobirà i referents a la seva persona en tots els sentits: les parts anatòmiques, la manera de pensar i obrar, el caràcter i el sentiment, els defectes físics, les malalties, etc. Molts d'aquests termes són inèdits, puix que no solament no s'havien publicat, sinó que ni s'havien recollit (són els que hem escollit amb preferència), i els altres són poc coneguts. Arreplec que ofrenem joiosos a Pompeu Fabra, l'eminent filòleg i restaurador de la nostra preada llengua, i ensems pallarès espiritual per excel·lència.

Tots aquests mots han estat recollits per nosaltres durant uns quants anys, caçant-los al vol en oir pronunciar-los en diferents ocasions. Altres, són del nostre record infantil. I d'altres, per completar el recull, són recollits darrerament i directament pel sistema d'enquesta. A aquest arreplec pertanyen aquells per als quals donem la localitat (P. = Paüls de Flamisell, S. = Sarroca de Bellera). A aquest efecte hem consultat els nostres pares i alguna altra persona.

Donarem tots els termes tal com el poble els diu, reproduint els sons tan fidelment com ens ha estat possible, sense emprar, però, cap caràcter especial. Només hem tingut cura d'assenyalar sempre amb accents el timbre obert o tancat de les *ee* i de les *oo* acentuades.

Entre les característiques del parlar d'aquesta comarqueta cal notar la pronunciació de les *ee* i de les *aa* com a molt tancades,

llevat en algunes excepcions registrades ací i allà, formant contrast amb la pronunciació pròpia de l'alta vall de la Noguera Pallaresa, caracteritzada per pronunciar molt obertes i allargassades i gairebé dobles certes *ee* tòniques i *aa* àtones : *pànèra, càrrè, sénrè, ràièra, èrà.* Aquesta manera de parlár, que hem pogut observar particularment a Olp en la Ribera de Sort, a Alós en la Vall d'Àneu i a Farrera en la Vall Ferrera, fou portada a Paüls (Flamisell) per la nostra àvia materna, filla del poble d'Olp, i tots els seus fills, àdhuc la nostra mare, han heretat la fonètica típica de llur mare, i encara la conserven avui, no solament ells, sinó també els nostres cosins, que són nats a la casa pairal de Paüls. Per aquest motiu tots els mots que ens ha proporcionat la nostra mare porten la fonètica típica d'Olp i Alós. I el mateix parlar hem trobat a Sarroca de Bellera en boca d'un individu que també és natural d'Olp, i en la seva sogra, que és natural d'Estac (Ribera de Sort). A la Vall de Cabdella, a Espui i a Cabdella tenen un xic l'enraonar de la vall que els seus nadius anomenen de *Bui* (Boí). Així diuen *la cllau, lo pllat*, per *la clau, el plat,* etc. Però això és un tret lingüístic escadusser, propi dels pobles perifèrics de la conca del Flamisell, i produït més que res per les barreges constants del poble en maridar-se d'una comarca a l'altra. La situació geogràfica de la comarqueta també hi ha contribuït, ja que té constantment contacte amb els habitants de la Ribagorça, per ponent i part del nord, i amb els de la Conca de Tremp o Pallars Jussà pel sud. Sense comptar encara els refrecs constants en el vaivé dels vianants que, durant una pila d'anys, han creuat la comarqueta de ponent a orient i de nord a sud procedents de l'Alt i del Baix Aragó, ja per assistir a les fires pallareses (la de Salàs sobretot) o bé per acompanyar el bestiar a muntanya.

Darrera vocal, la *i* supleix gairebé sempre la *j* (o *g* davant *e, i*), així com el nexe final *ig* : *carreiar, ròi, gòi, bòi, mandreiar,* per *carrejar, roig, goig, boig* i *mandrejar.* Així s'obté una pronunciació tota suau, dolça i gens aspra, que contrasta força amb l'aspror del paisatge i amb l'aspecte dels pobladors. També hi ajuda la cantarella allargassada que hom pot apreciar en la conversa dels naturals que no s'han mogut gaire de la comarqueta.

En general, en lloc dels grups *ndr* i *ldr* del barceloní, el nostre parlar pronuncia *nr* i *lr* : *divènres, vinré, tinria, vulria* per *divendres, vindré, tindria, voldria.* Característica pirinenca que també trobem a les Balears (*Estudi fonètic i lexical del dialecte de Ciutadella*, per F. de B. Moll, Palma de Mallorca, 1931).

Un altre tret destacat del nostre parlar el constitueix el mot *cap,* emprat per reforçar una negació, en lloc del *pas* dels altres parlars catalans : *no en vui cap, no ho faré cap, no ho sé cap* (= no en vull pas, no ho faré pas, no ho sé pas). Mot que ja va cridar l'atenció al Dr. Griera en les seves *Notes pallareses, BDC* XVIII (1930).

Altres característiques són la *i* emprada en moltes paraules en lloc d'una *e* (*ho ti*, per *ho té*; *ni ti*, per *en té*; *ja vi*, per *ja ve*) i la duplicació que experimenta en alguns mots la *r* senzilla entre vocals (*arrencada, sorroll, sorrollar*, per *arengada, soroll, sorollar).*

Però un dels trets lingüístics més típics del Flamisell i de tot el Pallars Sobirà, és el plural masculí de l'article *les*, igual al femení: *les braços, les peus, les prats, les bous*, igual que *les cabres, les ovelles, les truites, les mans.* Dialectalisme, tan viu encara a tota la comarca, sobretot en la gent d'edat avançada, que estudià Griera en les esmentades *Notes pallareses.* (*BDC* XVIII, 146.)

Per a la lectura correcta dels mots cal advertir, encara, que les *ee* i les *oo* àtones es pronuncien aproximadament com en castellà, mentre que les *aa* àtones s'acosten generalment a les barcelonines. La *tx* sona si fa no fa com la *ch* castellana, més suaument que a Barcelona, i el mateix so té la *x* inicial i darrera consonant.

Com a tot el Nord de Catalunya, la *v* sona com a *b*, la *t* final darrera *l* o *n* és muda, i ho és també la *r* final dels polisíl·labs i d'aquells monosíl·labs en els quals l'hem posada entre parèntesis.

Fora dels punts indicats, la meva grafia s'atindrà estrictament a la pronúncia local.

I

LES PARTS DEL COS

a) *El cap i el coll*

aurélla f. — L'òrgan de l'oïda. P.

Qui no ti nas, d'aurelles ha d'haver gòi.

blanc dels ulls. — El voltant de la nineta. P.

coronéta f. — Part del darrera de la closca del cap, on el cabell forma remolí. La corona del cap.

Coroneta torta,
un altre a la porta.

cròsca f. — Closca. S.

dent quixaléra f. — Ullal.

farraménta f. — Totes les peces de la dentadura, compresos els queixals.

fróntf. — Front.

garganxó m. — El forat d'entrada a la gargamella.

góla f. — La part del coll que s'ajunta amb el pit. També és sinònim de *llaminadura*.

gollét m. — La nou del coll. P.

gorguéra f. — El sotabarba molt marcat de les persones. I també la pell i carn que els penja als bous.

memòria f. — *a)* Part del cap molt sentida a la part anterior de les orelles, polsos.

Donar's un cop a la memòria.

b) Caure sense memòria. Caure sense sentits.

mostatxo m. — Bigoti.

narills m. pl. — Els forats del nas, tant en les persones com en les bèsties, narius. Gairebé sempre s'usa en plural.

nineta f. — La nina o pupil·la dels ulls.

nou del coll f. — Gollet. S.

nyivis m. pl. — Les genives. S'usa sempre en plural. P.

palpa f. — Parpella. S.

pèl muixí. — El borrissol que surt a la cara. Quan una criatura en té molt, això assenyala misèria, que no va prou tip de menjar. P.

pèls de la palpa. — La cella. S.

pèls de l'ull. — La pestanya. S.

polséra f. — Patilla.

prim de l'aurélla. — Part de l'orella on es penja l'arracada. P.

quixal m. — Queixal.

tutut m. — Forat de les orelles.

b) *El cos o tronc*

abrèr m. — Budell dels prims, que té com dues pells. P.

budéll culà. — El budell que està adherit a l'anus. P.

budells botxacuts. — Els budells que fan arrugues i bosses. P.

budells prims. — Els budells més estrets de tots.

bufa f. — La bufeta o dipòsit dels orins.

canó de la freixura. — La gargamella.

cap de costella. — L'extrem de les costelles que toca al pit.

freixura f. — Els pulmons.

illada f. — La part més sentida dels costats de la cintura, entre el costat i el ventre. El «flato».

llóms m. pl. — La part alta de les pernes o *rinyonada*.

milic m. — Llombrígol.

móssa f. — Budell molt ample i butxacut que només té una sola obertura. El cec?

muscle m. — Part alta o superior de l'espatlla a cada costat del coll, formada pels ossos que uneixen els braços al tronc.

nyirvi m. — Nervi.

païdór m. — Estómac.

panxó m. — Mot afectuós equivalent a *panxolina*.

pèrna f. — Natja, cadascuna de les galtes posteriores de senre, tant en bèsties com en persones. Al Diccionari Fabra, trobem el mot com a sinònim de *cama* i encara només en algunes expressions.

piga de l'asquéna. — Espinada. Tant en l'home com en els animals en general.

pitréra f. — Pit sina. Cast. *seno*.

pópa f. — *a)* Mamella de la dona o d'una femella qualsevulla. Pl.: el mamellam. *b)* La que mama un infant:

Dóna-li popa, que no plorarà.

popéta f. — Diminutiu, sinònim de *popa*.

pótxa f. — Sinònim de l'accepció *b* de *popa*, però en sentit infantil. Metarrones.

potxéta f. — Diminutiu de *potxa*.

prims m. pl. — La part més sangrada i, per tant, prima, dels costats de la cintura. S'usa sempre en plural. P.

rinyó m. — Ronyó.

rinyonada f. — La part del cos on hi ha els ronyons.

satgí m. — La part del ventre corresponent a sota de l'estómac. P.

satginèra. *Tenir o fer bona ~*. Tenir o fer el ventre gros, però de greix; fer una bona panxa. P.

tortér m. — Cadascun dels ossos dels costats de la cintura que pugen de les cuixes. S.

c) *Les cames i els braços*

ascarranya f. — Entrecuix.

ascarranyar's v. — Obrir les cames, eixarrancar-se.

canélla f. — Part del braç que toca a les mans, canell; cast. *muñeca*.

clavillèr m.—Turmell del peu. P.
drét de la cuixa. — La part de sobre de cadascuna de les cuixes. P.
garró m. — La part de sobre del darrera dels talons dels peus.
ginóll m. — Genoll. S.
nòu de la mà f. — La protuberància que forma el radi en la canella. S.
nus m. — Claviller. S.
panturrilla f. — El ventrell de de la cama.
planéll m. — El palmell de les mans. S.
plantilla f. — La planta dels peus. P. i S.
prim m. — La part més prima del capdavall del ventrell de la cama, el sec de la cama. P.
retranga f. — Entrecuix. El mateix mot trobem al Diccionari Fabra com a sinònim de *rabasta* o *tafarra*.
revès de la cuixa. — La part de sota de la cuixa. P.
safranya f. — La part de sota del genoll, la sofraja. S.
sarpes f. pl. — Els dits de les mans, les grapes. Se sol usar sempre en plural. S.
sarrell m. — Serra. P.
sèrra f. — La part anterior de la cama, des del genoll al prim ; la carena de la cama. S.
serréllà f. — Serra. P.
sofranya f. — Safranya (Benés).
sóta del ginoll. — Safranya. P.
urpòtes f. pl. — Les ungles de les mans, però en sentit despectiu. S'usa en plural. S.

d) *Les parts genitals*

carrapòt m. — *a)* Conjunt dels òrgans genitals de l'home ; testicles i membre viril. *b)* També aplicat a un raïm collit de la parra. *Un carrapòt de raïms.*
fall m. — L'òrgan genital de la dona. Usat entre mainada. S.
flubiòl m. — El membre viril de l'home. S.
manelétS m. pl. — Manels.
manèls m. pl. — Els testicles dels mascles en general. S'usa sempre en plural.
mat'hòmens m. — Fall. P.
matrís f. Matriu. P.
moixona f. — Flubiol. P.
papu m. — Flubiol. S.
pataca f. — Xot. S.
patèco m. Xot. S.
pitxulina f. — Flubiol. S.
quirrilla f. — Flubiol. S.
quirrillòt m. — Flubiol. P.
tripó m. — Testicle. Generalment s'usa en plural : *tripons*.
vòravíu m. — Els llavis petits i centrals de l'òrgan genital de la dona. P.
xirrilla f. — Flubiol. S.
xiulit m. — Flubiol. S.
xòt m. — L'òrgan genital de la dona.

II

L'ASPECTE FÍSIC

acórb adj. — *Caminar* ~. Anar o caminar molt ajupit.

acurrupir's v. — Arraulir-se de fred i també arronçar-se pel pes dels anys.

acurrupit -ida adj. — Arraulit, arrupit.

aixirimicat -ada adj. — Aplicat a una persona molt escanyolida o molt prima i afinada de rostre, que ha perdut les carns.

> Mirau ! s'ha quedat tan aixirimicat... P.

apagallums m. — Aplicat a una persona que té el nas molt llarg. S.

ascolrit adj. — Aplicat al rostre descolorit, pàl·lid, que no té color.

asserenada adj. f. — *Cara* ~. Rostre rialler, alegre i ple d'optimisme. P.

asturnit adj. — Bonic i d'aspecte agradívol. Aplicat sobretot a la gent jove i també a les coses.

barba de sagall. — Barba punxeguda un xic semblant a la del boc. P. [1].

barba-sarrada adj. m. — Aplicat a l'individu que té molt de pèl a la barba. S.

bavallós adj. — Bavós, que li cau sovint la bava ; aplicat a les criatures.

bòi, bòtja adj. — Pertorbat del cervell, boig.

> La botja de Talarn.
> La botja de Larén.

borrut adj. — Que té la cara plena de borrissol. P.

camestòrtes adj. — Aplicat a la persona que camina amb les cames obertes de baix. S.

cataflut adj. — Ple de cara i d'aspecte robust.

ciégo -a adj. Cec, orb.

colrat adj. — *a)* Vermell, que té molt de color a la cara. *b)* Aplicat als cereals quan estan a punt de segar.

descurt adj.—Es diu de les persones que van despullades, nues.

femení -ina adj. — És aplicat als nens o nenes primets de cara i molt finets.

fé(r) de bòn vèure. — Tenir bon aspecte, bon semblant de rostre, una persona.

galteflut adj. — Es diu de la criatura que té les galtes molt sortides, plenes.

garramatxes m. — Aplicat a l'individu malfargat i deixadot que no sap arranjar-se prou bé en vestir-se.

garronér -era. — *a)* m. i f. Persona que camina amb les cames obertes del mig i to-

[1] El segall o *sagall* és el mascle de la cabra quan té un any.

cant-se dels garrons. S. *b)* adj. Relatiu als garrons, que afecta els garrons.

Fred garroner,
la neu al rader. P.
(és presagi de fortes nevades).

gòi m. — *Fer* ~. Fer bonic, fer goig.

gòll m. — Tumor indolent que sol sortir a la part anterior del coll de les persones.

gollut adj. — Que té golls.

Golluts de les Iglésies.
(Motiu aplicat a la gent d'aquest poble).

graciós adj. — Aplicat a les persones que tenen el clotet de la gràcia a la barba. P.

gròs d'aspatlla. — Aplicat als individus carregats d'espatlles. S.

guapo adj. — La persona que en riure se li forma el clotet a les galtes. P.

guèrxo adj. — Borni, l'individu a qui falta un ull.

mig hòme i mitja dòna. — Es diu de l'home que no té pèl a la cara, barbamec. P.

monflut adj. — Es diu de la persona botafluda, boteruda, grossa.

motaflut adj. — Aplicat al noi o noia que són molt peluts del front, per la qual cosa els queda aquesta part de rostre molt aixiquida perquè els el tapa molt el cabell del davant. S.

nas-llarg adj. — Apagallums. S.

Qui ti bon nas,
ti bon detràs. P.
Qui no ti nas, d'aurelles ha d'haver goi. P.

orat adj. — Boig, trastornat. P.

orellut adj. — S'aplica a la persona que té les orelles molt llargues. S.

Ton d'Ampena orellut,
que ha pagat i no ha begut. S.

pallargues m. — Aplicat a l'individu llarg i prim, en sentit irònic.

Astàs fet un bon *pallargotes*. S.

pótra f. — Trencadura, hèrnia. [1]

potrós adj. — Trencat, herniat, a qui la *potra* o trencadura es veu molt a l'exterior.

rabassut adj. — Es diu de la persona molt grosa i panxuda.

ras adj. — Molsut, ple, gras, parlant del clatell. P.

raséta adj. f. — *Barba* ~. Barba arrodonida i no molt sortida. P.

ravatxòl m. — Aplicat a l'hòme xic i rabassut.

reflat adj. — Es diu del nas arremangat. S.

ròi, ròia adj. — Roig. Es diu del color i de les persones.

Home roi i gos pelut
antes mort que conegut. S.

sarrut adj. — Aplicat a la persona molt peluda. S.

tivat adj. — S'aplica a la persona que quan camina ho fa anant molt rígida.

ullerat adj. — Es diu del qui fa ulleres, per tenir el voltant dels ulls o conques enfosquides.

ullerós adj. — Ullerat. S.

[1] El mateix mot trobem a Portugal: *Terra Portuguesa*, I, 88.

III

El gest i els moviments

acogomar's v. — Aclofar-se o ajupir-se a terra o bé a sobre de les cames, una persona.

acotxar's v. — Ajupir-se a collir alguna cosa del sòl o amb qualsevol altre fi.

aixorellada f. — Estirada d'orelles.

aixorellar v. — Estirar les orelles.

alçar's v. — Aixecar-se.

> Lo vellet se n'alce
> de bon dematí.
>
> (*El vellet*, cançó).

amolar v. — Amoïnar, anquitiar.

anquitiar v. — Molestar, empipar les persones y les bèsties. A la Ribera de Cardós, *ancatiar* (*BDC* XXIII (1935), 286).

antripussar v.—Ensopegar amb els peus.

aplucar v. — Tancar (els ulls), aclucar-los.

aporregar v. — Pegar (a un infant) amb les mans. S.

arrencar a córrer. — Posar-se a córrer molt de pressa.

arrevatós — *Anar* ~. Anar molt de pressa i amb molta decisió a fer les coses. (Vilella).

ascarranyar's v. — Obrir les cames, eixarrancar-se.

ascompassa f. — Passa o espai que agafen les cames bo i obertes.

ascompassar v. — Ultrapassar una cosa eixarrancant les cames, però sense saltar.

aspenteiar v. — Empènyer amb les mans les persones.

assardonar v. — Aporregar. P.

astrinxolar v. — Astruixinar.

astruixinar v.—Fer bocins una cosa amb les mans.

asxinassar v.—Estireganyar els pèls o els cabells a una persona.

atifat adj. — *Anar* ~. Es diu de la persona que va molt decidida a un lloc (Benés i Montiberri).

atranc m. — Passa molt llarga, escompassa.

> Tinràs de fer un atranc molt llarg.
>
> Fes un atranc, que no faces caure això. S.

aturrullar's v.—Esverar-se fent les coses, atabalar-se.

> No t'aturrulles i fes-ho bé.

aturrullàt adj. — Atabalat, que no sap el que es fa.

aventar a córrer. — Arrencar a córrer.

baldringueiaire m. — Baldringueres.

baldringuéres m. — Individu que quan camina sembla que es gronxi o que balli.

bardo m. — Tacó, llenyada, pallissa.

botjar's v. Moure's una persona

o animal d'allí on s'ha quedat. (Antiquat).

No et botges, eh?

cossigòlles f. pl. — Cossiguilles.

cossiguilles f. pl. — Pessigolles.

fé(r) l'abrér v. — Foradar la panxa a algú, matar-lo.

fórc m. Mesura de llargada que comprèn des de la punta del dit índex a la del polze tenint-los estirats i oberts.

fuir, fuire v. — Fugir.

gambar v. — Eixir (la mainada i també les bèsties tancades) a esbargir-se, a jugar, a prendre el sol; eixir a péixer, a fer gambirols.

guerxina f. — *Fer la* ~. Picar l'ull, fer l'ullet.

habitar v. — No moure's, estar-se quiet. Ex.: *Habita!* (Estigues quiet).

llangosteiar v. — Entretenir-se a fer quelcom.

mósta f. — La cassola formada amb les dues mans ajuntades, almosta.

mostada f. — La quantitat de coses que cap en una mosta.

nyaufar v. — Aixafar entre mans una matèria més o menys tova, ceba, mel, etc. P.

pantegada f. — Cop donat a l'esquena d'algú amb la mà.

pernada f. — Cop donat a les pernes amb la mà.

a plaiér. — a) *Anar* ~. Anar a poc a poc a fer les coses, amb calma, amb compte. b) *Astar* ~. Estar tranquil.

No em deixaràs astar a plaier, no.

rebaiar v. — Assossegar.

No em deixes rebaiar ni un moment!

sarpeiar v. — Grapejar, fer anar les grapes per agafar quelcom.

Agafar truites a sarpades, sarpeiant. (Agafar-les directament amb les mans).

soldragada f. — Sotragada.

Ha caigut d'asquena i s'ha donat una soldragada! (La Plana, prop de Mont-ros).

tringolí m. — *Semblar un* ~. Es diu de la persona petita i bellugadissa. S.

trucar v. — Aporregar.

xinada f. — Estirada de pèls o de cabells a una persona.

xinar v. — Estirar els pèls o els cabells (a les persones).

IV

El caràcter

acato m. — *Fer l'* ~. Fer molt de cas (d'una persona), fer-ho veure.

A fulano li fan tot l'acato. P.

aixarraït adj. — Aplicat a la persona poc tendra envers els seus familiars, que els duu poc afecte; eixut, sec.

aixuruvit adj. — Eixerit.

aixut -uta adj. — Persona poc afectuosa amb els altres, de caràcter fred.

arracant -anta adj. — Avar, gasiu. S.

ascanat adj. — Escanyat, estret, gasiu.

asfetgegar's v. — Matar-se treballant molt.

Jo m'asfetgego perqué no vos falte re.

aspiabrénes adj. — Aplicat a l'individu a qui no agrada gaire de treballar, el qual només mira quina hora és per anar a jeure a l'ombra a fer la mossegada i el trago ; s'entén entre la gent del camp, però també es fa extensiu a tots els individus més o menys ganduls.

aspurna f. — *a)* Esquitx de foc. *b)* Aplicat a un infant molt eixerit.

astrét adj. — Avar, rata, a qui dol molt de donar res a ningú.

astribòc m. i f. — Persona estrambòtica. P.

boato. — *Fer* ~. Fer molt el fatxenda, estirar més la màniga que el braç. P.

bonatxo adj. — Bon xicot, bon subjecte.

bonatxòt adj. — Que de tan bo arriba àdhuc a ésser tou.

bròfec adj. — Aplicat a l'individu de caràcter tivat i adust, de cara de pocs amics. P.

caifàs adj. — Aplicat a l'individu poc actiu. P.

calçòtes adj. — Aplicat a l'individu que és deixadot i desmanyotat, a qui tant se li'n dóna d'anar bé com malament. P.

cançoneiar v. — Romancejar a fer les coses, anar amb poca activitat.

cançonér adj. — Romancer a fer les coses, poc actiu.

carcamòt m. i f. — Sinònim de *carallot*. Aplicat a persones i a bèsties.

A fe és una bona carcamot.

clèco -èca adj. — Usat manta vegada en les converses com a sinònim de curtet, pau, fava, etcètera.

desmanyotat adj. — Aplicat als individus que sense haver treballat, sembla que estiguin cansats i a tot arreu es deixen anar per seure o jeure.

fateiar v. — Fer el fato, fer el beneit.

fato -ata adj. — Beneit, que fa el ximple.

favèra adj. f. — Equivalent a fava, bleda, dona poc deseixida. P.

lluciet adj. — Cleco. P.

madalleiar v. — Fer madalleries, pamplinejar, fer el desmenjat en les coses. S.

madallér adj. Pamplinaire i cacarregat de romanços.

madalleries f. pl. — Pamplineries.

mala bèstia. — Aplicat a una persona molt dolenta.

malagradós adj. — Malhumorat.

manyagós adj. — (Criatura) que

està molt- encarinyada amb sa mare. P.

manyaguit -ida adj. — Manyagós. P.

òrc -a adj. — Aplicat a l'individu que fa ximpleries, que no té la formalitat deguda. *Fer l' ~*. Fer el boneit, el ximple.

orqueiar v. — Fer l'orc, fer ximpleries, fer l'animal. S.

padomàs -assà adj. — Curtet, badoc, poc deseixit a fer les coses. P.

pamparna adj. f. — Dona mig encantada. Aplicat també com a insult. S.

pamparnòt m. i f. — Pamparna, però en sentit despectiu. S.

panerót m. — L'home que és un poc fato, una mica tou. P.

patrici. — *Bòn ~*. Bon subjecte, bon home, bella persona, bon xicot.

peçolaga m. — Sinònim del qualificatiu vulgar *bona peça*.

pèrdis m. — Aplicat a l'individu donat al vici i a la vagància, perdut.

quéra (*quèra* P.) m. i f. — Aplicat a una persona arracant, avara, que vol el seu i el dels altres. Amb el mateix nom anomenen les arnes de la roba (*querar's*, arnar-se).

rabinós adj. — *a)* Molt fort de geni i propens a enrabiar-se. *b)* Coent, aplicat al *coralet* o bitxo.

tabóll m. — Bonatxot.

És un bon taboll.

tartalòtge m. — Individu poc formal i poca-solta; tarambana. S.

taujà m. — Individu mancat d'energia; maimó.

taujanòt m. — Individu un xic talòs.

xinxirimalles m. — Aplicat en particular o col·lectivament a les persones carregades de romanços i poc serioses.

Xinxirimalles d'Arinyà.
(Dita tòpica aplicada a la gent d'aquell poble.)

V

LES NECESSITATS CORPORALS O BIOLÒGIQUES

a) *El menjar i el beure*

asbaït adj. — Defallit per efecte de no haver pres aliment d'estona.

bafureiar v. — Fer el llepafils, menjar-se o prendre les coses amb poc apetit i amb certa repugnància, remenant molt la vianda pel plat.

corpénta f. — *Tenir ~*. Tenir una persona molt d'apetit de menjar.

gargalisar v. — Fer passar l'aigua o un altre líquid fent gàrgares cap al garganxó.

glopeiar v. — Glopejar aigua o un altre líquid.

gormant -a adj. — Llaminer, a qui agraden els bons bocins. Cf. *gormanda*, llossa que usen els pastors.

gustar v. — *a)* tr. Tastar una cosa de menjar o beure. *b)* intr. Agradar el gust d'una cosa de menjar o beure.

llafinyós adj. — Llamenc, llefec.

lleféc -a adj. — Llafinyòs, que es menja les coses amb desmenjament i escrúpol.

menjuqueiar v. — Menjotejar. P.

popar v. — Xuclar la llet de les mamelles un infant o animal lletó, mamar.

potines f. pl. — Les ganyotes que se solen fer quan hom menja o beu coses molt àcides o molt agres.

prim adj. — *Astar* ~. Sentir-se defallit per efecte de no haver pres aliment d'estona, tenir mal de cor.

> No pot ser que no 'stigues prim tanta astona de no penre res.

ruigar v. Rosegar.

sabér bò. — Agradar una cosa comestible, trobar-la bona.

> A jo lo vi no em sap bo.
> La carbassa no em sap bona.
> Sí que et sabrà bona la truitada.

b) *Els residus i els excrements*

angrut m. — La brutícia o tosca que es fa a les dents.

ascompixar v. intr. — Regar una cosa orinant-s'hi directament.

ascompixat m. — Lloc regat escompixant-hi.

ascupina f. — Saliva.

ascupirina f. Ascupina.

bufa f. — L'exalació fètida anomenada vulgarment *lluía*.

burrumbèu m. — L'exhalació fètida anomenada vulgarment pet (Antist).

caca f. — La brutícia o mel del tutut de les orelles. És bona per a curar les punxades d'agulla, etc. P.

cagallòt m. — La massa d'excrement anomenada vulgarment *cagarro*.

clàrima f. — El líquid que cau dels ulls quan ploren, llàgrima.

gargallòt m. — Les reumes que es treuen del pit en tossir, gargall.

llapa f. — La pegadella del cap de les criatures. La treuen sucant-la d'oli.

lluïsa (la pronúncia oscil·la entre **l̥úiza, l̥újza** i **l̥uíza**) f. — Bufa (Antist).

mormerals m. pl. — Mocs en gran quantitat, una candela molt llarga. P.

patallòt m. — Cagallot.

peréia f. — *a)* Peresa. *b)* La bru-

tícia que se sol fer en els genolls de les persones brutes.

— Pereia, vòs sopes?
— Sí, un bon plat!
— Fes-te'ls!!
— No en vui cap. P.

sarna f. — La caspa o brutícia del cap.

sonissa f. — La remor o soroll que fa el nas en respirar quan està tapat de mocs. S.

xètxa f. — Equivalent al terme infantil barceloní *caca*.

c) *Les funcions sexuals*

apotxonar v. — Petonejar, fer petons.

apte. — *No ser* ~. L'home que no pot engendrar. S.

baciva adj. f. — S'aplica a la dona que tot essent casada no pot tenir fills. P.

barrinar v. — En sentit figurat, xingar.

cap del mès. — Menstruació. P.

corpir (ind. pres. 3 *corpís*) v. — Acte de fecundar el gall la gallina; en molts casos també s'aplica a les persones.

follós m. — L'home que no pot engendrar. P.

gròssa adj. f. — *Astar* ~. Estar embarassada la dona.

létxe f. — El líquid genital (entre nois).

mòstra de dòna f. — Menstruació. P. A la dona que no en té li diuen que és mig home i mig dona.

mostració f. — Menstruació. S.

potxó m. — Petó.

régla f. (pronunciat amb *g* doble). — *Tenir la* ~. Passar el període de l'efluvi menstrual. S.

sanat adj. — Es diu de l'home a qui no atreuen gaire les dones. S.

saó f. — *Nya força* ~. Locució equivalent a *té la regla*. S.

xatonar v. — *a)* Encetar una tona de vi. *b)* En sentit figurat, xingar.

xingar v. — L'acte d'unir-se carnalment amb la dona.

VI

DEL CRÉIXER

bafuréll adj. — Aplicat afectuosament a les criatures de pocs mesos quan fan alguna gracieta o rialleta, com de picardia, i que per l'edat no els escau.

bórd -a m. i f. — Equivalent de *bordegot*, però en sentit despectiu.

Aguell malaït bord!

bordegòt -a m. i f. — Equivalent al *bordegàs* d'altres llocs o con-

trades de Catalunya; noi o noia espigadet.

bordét -a m. i f. — El fill o filla de pares desconeguts.

borrelló m. — *a)* Rosegó de pa. *b)* Aplicat a un infant.

Quin borrelló que teniu!

borrellonét m. — Diminutiu de *borelló,* tractant-se d'un infant.

callastrét -a m. i f. — Noiet o noieta dels deu anys als quinze, aproximadament. P.

callastròt m. — Minyonet entrat ja a l'edat viril, o sigui aproximadament dels quinze als vint anys.

caragolí m. — Cargol més petit que la *caragolina.* — Adj. Aplicat a un infant de bolquers.

cónco m. — Home entrat en anys i que es manté solter.

fadrí -ina m. i f. — Minyó o minyona dels divuit o vint anys per amunt.

goiat -ata m. i f. — Aplicat als individus o persones ja fets.

A fe é un bon goiat.

Oi a fe sembla prou una bona goiatota!

medrar v. — Créixer, fer-se gran.

medrat -ada adj. — (Infant o noi) crescut.

nen -a m. i f. — Noi o noia, des d'infants fins als deu o dotze anys, que llavors són *callastrets.*

vèll adj. — Vell, d'edat molt avançada.

xinalla f. — Mot col·lectiu: mainada.

VII

Del sentir, del parlar, del veure i de l'oir

abidriar v. — Veure una cosa des de molt lluny, albirar.

agudésa. f. — Acudit.

No et vinrà l'agudésa d'astropar aguesta roba.

ambuturnats adj. m. pl. — Es diu dels ulls inflats per efecte d'haver plorat de sentiment o del fum.

anreular's v. — *a)* Patir, sentir molt el fred, *b)* Morir-se de fred.

anreulat adj. — *a)* Que sent molt el fred, fredolic. *b)* Glaçat.

L'hem trobat anreulat. (Ert de fred).

anuiar's v. — Enyorar-se.

Tot sol, s'anuiarie.

argüir v. — Xafardejar.

asclafir v. — Posar-se a riure fent asclafits.

asclafits m. pl. Rialles molt fortes i escarafalls.

ascoltagasétes m. i f. — La persona que escolta les converses del altres. Escoltapets.

ascridassar v. — Esgargamellar-se cridant; fer-se senyals de lluny dues persones bo i cridant.

asgardellar v. — Esbatanar, obrir molt els ulls ; vigilar molt amb la vista. P.

asgardellats adj. m. pl.—(Ulls) molt oberts, principalment els dels infants. P.

asgrimir de fréd. — Tremolar, esgarrifar-se, esborronar-se molt intensament de fred.

asgrims de fréd. — Tremolins molt forts que sembla que es glaci la pell del cos ; esgarrifances molt fortes. P.

astrolicaire adj. m. — Cridaner, a qui agrada de discutir fort.

astrolicar v.—Enraonar cridant o discutint i enfadant-se.

astroliqueiar v. — Astrolicar.

bumbunir v. — Rondinar o enraonar entre dents.

bunir v. — Xiular les orelles. Quan hom se sent que li *bunissen* les orelles és que hi ha algú que diu mal d'ell. P.

ètx (o ètxe) interj. — Ecs. Interjecció per indicar l'escrúpol o mania que causa alguna cosa.

judio [žudío] m. — Aplicat a l'home molt renegaire. P.

llampurneiar v. — Fer pampallugues o llampurnetes els ulls, que sembla que hom vegi moltes llumenetes. Aquest terme en altres llocs de Catalunya és sinònim de llampegar (Dicc. Fabra).

llampurnétes f. pl. — Les pampallugues que fan els ulls.

maleiar v. — Rondinar o botzinar enfadat.

mutill m. — En una família del poble hi ha un individu fortament quec i un altre de completament mut. Al primer li diuen de motiu *Lo mut de Jaumet* i al segon *Lo mutill de Jaumet*.

nèro-nèro m. i f. — Aplicat a les persones que enraonen amb el nas. P.

restiput m. — Pudor de cosa cremada. Socarrim.

— Restiput si sint !
— Pèl de porc si creme !
— Agueixa bèstia es desaspere. S. (Engauyall infantil).

taboleiar v. Fer tabola; escridassar molt enraonant fins al punt de fer mal de cap.

targonaire m. — L'individu que quan s'enfada no acaba mai de parlar repetint sempre les mateixes coses ; carrincló.

targonar v. — Fer-se pesat parlant; fer el carrincló.

tarriqueiar v. — Repetir moltes vegades uua cosa parlant.

tracadéll m. — *a)* Nom d'uua peça del molí. *b)* Aplicat a l'individu que no calla mai.

Sembles un tracadell de la mola.

tribulòssi m. — Es diu quan se sent molt de soroll, que les coses van damunt-davall, o quan la mainada fa molta saragata cridant i corrent.

Qué é aguet tribulossi ?

xamuscat adj. — A qui han clavat un moc, un miquel.

xapurrat adj. *Anraonar* ~. Parlar xafallós.

VIII

Les malalties

a) *Del cap i del coll*

airada f. — Cop d'aire molt fort que toca al costat del cap, per la qual cosa àdhuc s'inflen les galtes.

amorrar's lo cap. — Agafar rodaments de cap.

amossar's v. — Esmussar-se les dents o tall de qualsevol eina.

anfebrada adj. f. — (Llengúa) blanca, per efecte del païdor.

anginyes f. pl. — Cop de sang al coll. P.

anverdancar's v. — Agafar verdancs.

> Tot dormint malament se m'ha anverdancat lo coll.

asbaiolar's v. — Sortir a prendre l'aire per desensopir-se el cap. P.

ascanar's. v. — Escanyussar-se.

astossegar v. — Tossir. Al Flamisell el verb *tossir* és desusat.

bascós. — *Astar* ~. Tenir basca, espècie de mareig produït per l'ardor del foc, del sol, etc.

camórra f. — Caparra, migranya. S.

camorrar's lo cap. — Ensopirse; agafar camorra, caparra, migranya.

càure sense memòria. — Caure sense sentits.

cop d'airada. — Airada. P.

cresquellòt m. — Tronxinot.

dissipèla f. — Malura que es presenta amb una fogositat de la sang, per la qual s'inflen les galtes i el cap.

> La dissipèla
> mate o pèla. P.

galtéres f. — Inflor de les galtes deguda a la inflamació dels queixals. Quan és maligna, àdhuc pengen.

garrotillo m. — La malaltia del coll dita diftèria.

niélla f. — El corc dels queixals. En altres llocs de Catalunya, el corc dels cereals. (Dicc. Fabra.)

niellat adj. — Corcat o menjat per la niella

rascór a la góla. — Mal de coll que es caracteritza per una coïssor molt forta a la gargamella. És més que sentir picor al coll. S.

rovellada adj. f. — Es diu de la llengua bruta, pero és més que tenir-la *anfebrada*. P.

sanlluc m. — Singlot.

> Lo sanlluc
> é senyal de salut. S.

tronxinòt m. — Ferida en el front produïda per una caiguda o un cop de cap molt fort.

verdancs m. pl. — Malaltia del coll, en la qual sembla que

s'inflin les venes : surten uns bonyets com a mongetes del lloc que es té adolorit. Són produïts per un mal gest o refredament del coll tot dormint.

b) *Del cos*

angrut m. — *Tenir ~ al païdor.* Tenir l'estómac brut.

asllomar's v. — Deixar-se anar de les potes del darrera a terra una bèstia per efecte d'anar massa carregada. Aplicat, però, també a les persones quan se senten molt malaltes dels ronyons o lloms o sembla que estiguin mig baldades.

asllomat adj. — Es diu de la persona que per efecte dels lloms malalts camina molt *acorba* o abocada a terra.

caguèra f. — Diarrea. P.

cagueròla f. Cagarrines. P.

creixénces f. pl.—Granets molt petits, com la borradura, que surten a les criatures, però no són les *vixigues*. P.

dolórs de véntre.—Mal de ventre.

gàstiga f. — Prové de la sang i de l'*angrut del païdór*. S.

mal de mascle. — Dolors molt forts de ventre que es caracteritzen per uns cargolaments molt forts dels budells. Torçó!

orxegadís m. — La matèria que es treu en orxegar.

orxegar v.—Perbocar l'aliment o medecines després d'haver estat ingerits, perquè han fet mal o no s'han assentat prou bé al païdor.

palmonia f. — Cop de sang, pel qual el pacient es posa molt vermell i sufocat. P.

paltruc m. — Reconada de budells. La panxa bruta.

punxada f. — Cop de sang que se sent als costats o al baix ventre. S.

rebutit adj. — *Trobar's ~*. Sentir-se replè del ventre, per la qual cosa es té malestar.

rinflat adj. — Rebutit.

vixigues f. — Clapes rogenques que surten a les criatures a l'estiu i els donen molt de malestar. P.

c) *Dels braços i de les cames*

ancondolir's v. — Adormir-se o enrampar-se un membre del cos, generalment les cames.

ancondolit adj. — Es diu de la cama o altre membre enrampat o adormit.

andolorit adj. — Aplicat a la persona tolida.

cascar. — *a)* Fer que els peus es casquin. *b) cascar's*. Fer molt mal (els peus) per efecte d'haver caminat molt o perquè el calçat fa mal.

Les sabates m'han cascat les peus. S.

desllorigament m. — Sortida de lloc dels nusos dels peus o de la cama. S.

despeiat adj. m. — Aplicat a la persona que té els peus cascats per efecte d'una llarga caminada.

dolór m. — Malaltia que es caracteritza per inflar-se molt les cames i els braços.

patarruga f. — Berruga que surt als dits de les mans.

perelló m. — Penelló.

rampa f. — Mal que fa que s'adormin els peus i no es puguin deixar tocar al sòl.

repèl m. — Repeló de les ungles.

talls de fréd. — S'obren als talons dels peus per efecte del fred, com els penellons. S.

d) *Generalitats*

afatxar's v. — Cansar-se molt en el treball o caminant.

afatxat adj. — Fatigat, molt cansat.

angranellada f. — Munió de granets que surten en diverses parts dels cos.

aprét adj. — *Molt* ~. Es diu de l'individu que ha arribat molt malalt.

àsboterar v. — Rajar molta sang bruta d'una sagnia. També, fer moviment les sangs, convertint-se en grans per tot el cos. S.

ascalabrar v. — Fer malbé una cosa a cops ; produir ferides en alguna part del cos, per efecte d'una caiguda, d'un cop o cosa semblant.

asgandalir's v. — Deprimir-se, perdre greix i carns i forces corporals, defallir. P.

asgandalit adj. — Deprimit, defallit, que s'ha aprimat molt. P.

asgarranyar's v. — Esgarrinxarse.

asgarrinyada f. — Llenca de pell encetada per efecte de l'esgarrapada de la punta d'una agulla, punxa, espina, etc. ; esgarriny.

barrafunda f. — Tongada de temps d'anar malament les coses, d'estar malalt.

brastàs m. — Malaltia que consisteix a posar-se molt vermell el voraviu del sexe de la dona. P.

colbar's v. — Morir-se.

crustís m. — La crosta que es fa a les ferides cicatritzades.

florónc m. — Gra molt virulent que surt per efecte de la malignitat de la sang. P.

fluixésa f. — Fluixedat del cos, debilitat, anèmia.

malacorat adj. — Descoratjat.

malacoratxat adj. — Malacorat.

malaganós adj. — Aplicat a una persona quan té poques ganes de fer una cosa. P.

matèria f. — Postema.

nyirviós (algun cop es diu nyiriviós) adj. — Que pateix una mena de tremolor produïda pels nervis. P.

palpissar v. — Inflar-se i desinflar-se la illada per efecte del cansament. De les bèsties es diu *illar*. P.

pantéc m. — Panteix.

pantegar v. — Fer pantecs, panteixar.

postéma f. — El líquid solidificat de dins dels grans i tumors.

rebordisc adj. — Aplicat a una persona no molt sana, fluixa.

rebordonit adj. — Rebordisc. I també, neulat.

robatisme m. — Reumatisme. (Manyanet, Paüls.).

saltar (la pell) v. — Mudar (la pell), caure.

unflar's v. — Inflar-se (alguna part del cos).

xant m. — Crit o esgarip condolent-se del mal que li fan a una persona quan la curen, o bé quan s'ha fet mal.

xantar v. — Cridar o somiquejar condolent-se.

R. VIOLANT I SIMORRA

VOCABULARI VALENCIÀ DE L'ART DE LA NAVEGACIÓ

I DE LA CONSTRUCCIÓ NAVAL

NOTES D'ACLARIMENT

El present *Vocabulari Valencià* està constituït per paraules vives a la costa valenciana, les quals paraules no estan enregistrades per Amades i Roig en els seus *Vocabulari de l'Art de la Navegació i de la Pesca,* publicat pel *Butlletí de Dialectologia Catalana,* XII, l'any 1924, i *La Marina Catalana del Vuitcents,* ni en les *Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari* de Joan Coromines (en *Homenatge a Rubió i Lluch,* 1936).

Aquestes paraules van acompanyades d'una breu explicació referent a la forma, ús o significació que expressen, i a més, dels corresponents dibuixos, suficients per a aclarir qualsevol dubte.

Respecte a l'exactitud dels dibuixos, poden despertar absoluta confiança en el que significa la figura, formes de tallar la fusta, plantilles, etc. Cada plana, numerada, duu la corresponent taula d'explicació.

A continuació donem, en cursiva, tots els mots recollits pels senyors Amades i Roig en *Vocabulari de l'Art de la Navegació i de la Pesca.* A la dreta d'ells figuren les equivalències valencianes, quan difereixen totalment o parcialment de les paraules que donen Amades i Roig, siga pel significat o per la forma.

Quan manca l'equivalència, són exactament iguals la descripció dels esmentats autors i la que podria donar-se de la forma i ús valencians; al més, difereixen en la pronúncia. Altres són completament distintes, com, per exemple, *abartrell* = dogal. Finalment hem prescindit d'algunes paraules: d'aquestes, unes

per no ésser costum a València; altres, per tractar-se de vaixells o coses molt antiquades i haver-se perdut la paraula; i altres, per haver d'insistir en les nostres consultes, amb altres elements. Exemples respectius : *batiport, galiassa, guindar.*

Les consultes estan fetes a persones de l'Art, joves i velles, en el port i platges de València, des de Morvedre fins a Cullera, procurant que siguen les que no estan contaminades de formes catalanes, mallorquines o eivissenques, ni tampoc de les de Vinaròs i Alacant o les seues contrades, on es coneixen variants cap al català o el castellà, respectivament.

Fora de les formes valencianes consignades, n'hi ha altres que són clars castellanismes, importats pels pilots que han estudiat en llibres de nàutica castellans; o pertanyents a vaixells moderns, motors, màquines, embarcacions de recreació o deport d'origen estranger, etc. Aquestes paraules, no s'ha cregut interessant d'incloure-les.

I

A

abatre. — Caure el rumb per sotavent per efecte del vent excessiu o per anar mal amarinada una embarcació.

agulla. — Peça de ferro o metall col·locada a la part inferior de la roda de popa, que forma el joc inferior del timó, en unió de la femella anomenada *faixa*. (Fig. III-4.)

agulló. — Peça de ferro o metall en forma d'agulla, en sentit de dalt avall, col·locada en el timó, i que, introduint-se en el gondo o góndol, forma l'articulació. (Fig. III-2.)

aiguatge. — La rosada que cau sobre coberta a la matinada.

albornés. — Vent del N. E. És el nom que rep el gregal a la vesprada.

alçaburro. — Corda que en els antics xabecs i místics s'emprava en el govern de la vela major, reemplaçant l'orsapop.

alteró. — Es diu de les embarcacions excessivament elevades d'orla, o bé de proa o popa solament.

amantellar. — Tesar l'amantell.

amantells. — Cordes proveïdes de bossells, que des de la *cruseta* van al cap de la botavara. Serveixen per a la maniobra.

amarinar. — Enllestir les veles d'un vaixell per a una navegació determinada (aguantar un temps, virar, arriar), etc.

ambó. — Taula en forma de cuny que es col·loca en un o més llocs del folro d'una embarcació i serveix per a comprimir les altres, formant part del mateix folro.

amollar-se. — 1. *Amollar-se en popa:* es diu generalment quan, una vegada feta la maniobra per donar la popa al vent, no cal la major atenció al govern del vaixell. 2. Desatracar.

amura. — Part de l'orla, a estribord i babord, compresa en el terç de proa, que segons el tipus d'embarcació s'entén des de la roda als obencs; des de la roda a la taula de guarnició; o des de la roda a la trossa.

anar a l'orsa. — Navegar proa al vent, procurant cenyir-lo com més possible.

anar a la bona. — Dur la vela llatina correctament, o siga per la cara de sotavent del pal.

anar a la mala. — Navegar amb les veles llatines sobre el pal. Per posar-se *a la bona* es practica la maniobra anomenada *tombar*.

anar a la puja. — Obrir l'angle al vent. Les frases que el patró diu al timoner quan es fan maniobres complicades, són: *Orsa, Orsa-li* o *A l'orsa*, per manar cenyir; i *Puja, Puja-li* i *A puja* per manar obrir per sotavent.

anar a la rossa. — Anar sense govern. Es diu d'una embarcació que duu les veles arriades i el vent la fa seguir la seua direcció; també es diu quan la barca està amarrada per la roda de proa a soles, i segueix la direcció del vent; així mateix, es diu d'un tros de fusta, de qualsevol cosa que flota i el vent la duu.

anar a tope; anar amb la vela a tope. — Hissar al màxim.

anar amb el car assentat. — Quan fa molt de vent s'hissa o arria la vela llatina fins a quedar a l'alçada del bossell, o siga l'estrop del fionc o amant a la mateixa alçada que el bossell. Llavors el car arriba a tocar l'aigua. La trossa, el sanalet, l'osta i l'orsa, treballen per barlovent degudament atesats.

anar amb el car simat. — Consisteix a anar amb la vela llatina hissada a tope, l'escota solta, el davant ben arriat; el sanalet suspèn la vela per la gassa que aquesta duu en el pujam, hissant fins a tocar l'estrop del fionc. Així la vela no pren vent.

anar amb la vela al bossell. — El mateix que *anar amb el car assentat*.

anar arrambat. — Anar a tot cenyir, o siga, orsant; el car va completament unit a la roda i l'escota totalment atesada.

anar de través. — Naufragar.

anar embroncat. — Anar a un desquartelar. Es diu *anar embroncat* solament si es tracta de la vela llatina. Convé ob-

servar que quan es va embroncat, s'amolla el davant i s'atesa l'orsapop; per tant, el car entra sobre coberta i la pena s'eleva quasi verticalment.

anar penejant, anar patint. — Anar vent en popa amb la vela llatina sobre el pal.

anar per amunt del bossell. — Hissar la vela de forma que l'antena reste entre el bossell i el galcer o calcés.

anar per baix del bossell. — Hissar la vela de forma que l'antena reste molt baixa o siga per sota el bossell.

antenes. — Es diu del conjunt de car i pena. La forma més corrent és «les antenes» encara que siga barca d'una sola vela.

aparell. — 1. És el conjunt de pals, veles, cordatge, etc., que constitueixen un determinat sistema, com balandra, pailebot, bergantí, etc. 2. Conjunt de dos bossells i la corda corresponent.

arganells. — Arguenells. Gabietes.

arganeu. — Argueneu (Cat.). Argolla de l'àncora.

arjau. — És una canya de cap per a guardins, o siga perpendicular a la pala del timó (Fig. III-15).

armall. — Armadura. || ~ *de gabietes*. Encavallada de ferro que fa sobresortir per la popa els arganells o gabietes. || ~ *de xamberga*. Armadura de filferro o d'aram, alpaca, etc., formant un arc per a peixcar a la xamberga o al volantí.

arranxar. — Enllestir tot sobre coberta; netejar i enllestir la barca.

arriar a pla. — Es diu quan la vela ha de quedar arriada en banda, o siga les antenes descansant sobre les soletes o regala.

arrufament. — Corba més o menys pronunciada que forma l'orla d'una embarcació vista en sentit de proa a popa, mirant-la per un costat.

arruixims. — Ruixims.

astrallera. — Aparell que consta de dos bossells de dues politges, encapillat en la piula del pal dels aparells llatins i afermat a la popa de l'embarcació. Fa el paper de burda volant.

B

ballesta. — Regletes de llarg i ample variables, de fusta ben flexible. Introduïdes en una espècie de beines que hi ha a l'allunament de les veles cangrees i bermudianes, mantenen aquell atesat. *Sables, sabres.*

bagra, bagres. — Línies ordenades horitzontals en el ratllat d'una embarcació.

bancada. — Carcassa de fusta formada per dues peces emmossades als medissos i estimeneres, en sentit de proa a popa, i sobre les quals s'aferma el motor de l'embarcació.

barbeta. — Tros de corda prima, que sempre va nuat a un càncam a proa o popa de les embarcacions auxiliars o de les petites, i que serveix per a amarrar-les.

barca deniera. — Barques sardinals construïdes a Dénia amb un traçat típic (Fig. IV).

barcafort. — Continuació de la falca fins a la popa (Fig. V-8; VI-14).

barra. — 1. Travesser de fusta de secció quadrada i arrodonit als extrems, que col·locat al cap del molinet actua a mode de palanca fent voltar este. 2. *Arjau*, quan aquest és una barra.

barroti. — Cadascun dels trossos de bau o barra que sostenen el corredor i arriben fins a les escotilles, buc, etc., on queden tallats.

barsa. — Cistelló usat pels peixcadors de canya especialment, és de vímet, i exteriorment va folrat de lona pintada a l'oli. En la barsa porten els ormeigs de peixca.

bastard. — Corda que duu inserits els vertells formant el racament o el contradogal.

berlinga. — Cadascuna de les peces reforçadores de fusta, que en direcció de proa a popa es col·loquen, en nombre indeterminat i a diverses alçàries, sobre les estimeneres.

bigota. — Peça de fusta dura, generalment de forma d'ou, amb una canal per la vora per nuar i un forat rodó a la part més ampla. És una espècie de guardacaps i s'empra en molt diversos usos. Sol tenir tres forats, per a passar caps, col·locats en forma triangular a la part que fa de base. D'aquests es suspenen els tensors, i d'una canal que les voreja, l'obenc o *jàrcia*.

bigotera. — Triangle pintat, simplement com a element decoratiu, sobre els costats de la barca a la part de proa. El dit triangle està limitat per la cinta i la línia de flotament (Fig. V-18).

bita. — Barra o bau que va per sobre coberta, arquejat, de bitó a bitó. A ells s'aferma el botaló, les cordes que afermen aquest i les de govern de la raca.

bocana. — Vent del NE.; en estiu, gregal, provençal i albornés.

bollarí. — Petita boia feta de planxes de suro rodones, les quals planxes, una volta unides fortament per un cap que les travessa pel mig, van quasi sempre treballades afectant la forma de dos cons units per les bases. Generalment, va pintada. Serveix com a boia dels orinques i altres usos.

bossell. — Part superior de l'aparell d'hissar la vela llatina. Es d'una o més politges i va afermat per la cara de popa del pal al flonc o amant. La peça que el completa rep el nom de guindalesa.

braça. — Cap de laborar per a orientar les vergues.

braçoles. — Les peces de fusta que formen els costs de proa i popa de les escotilles. Les dels costats d'estribord i babord reben el nom de *palamars*.

bragot. — L'estrop del flonc.

buixees. — 1. Proa polena. Proa de violí; arranca des de la línia de flotament, en corba molt pronunciada, fins al bauprés. La concavitat de la dita corba es pot definir considerant el centre en un punt imaginari en la prolongació de la línia de flotament i la vertical de l'extrem del bauprés. 2. Mascaró de proa. 3. Volutes del tallamar. 4. Buixees. El que en castellà s'anomena *beques*.

burro. — Corda que en els antics xabecs i místics s'emprava en el govern de la vela major reemplaçant el davant.

C

cabanilla. — Espècie de bordó o bossell, fet amb l'eina del mateix nom, que serveix d'adorn i com a acabament d'algunes peces de l'orla de les embarcacions. (Fig. VI-8). || Eina semblant a una plana, amb el ferro de forma adequada per a fer bossells.

caell. — Testa en forma de línia trencada que es fa per a la unió de les rodes de proa i popa amb la quilla. (Fig. II-5, III-9).

cala. — 1. La part més baixa del buc d'una embarcació. Solen arreplegar-s'hi totes les aigües. 2. Instrument emprat pel calafat, consistent en una regleta o vareta gruixuda que té practicada una llarga mossa longitudinalment. En aquesta mossa actua a mode de cuny i cursor un trosset de fusta que obri més o menys els extrems, i la cala actua a mode de compàs per a mesurar i assenyalar amb exactitud profunditats de mosses, etc. 3. Petita ensenada.

calces. — Peces de fusta de forma rectangular, amb un descollat circular en un dels costats, que serveix per a mantindre tombat i immòbil un bocoi.

caloma. — Cordó prim fet de cerra de cua de cavall; s'empra per a fer eines de peixca.

cana. — Mida de longitud de vuit pams. Equival a 1'555 m.

canari. — Espècie de maça de fusta de ginjoler, emprada per a calafatar; té un so agudíssim en martellar sobre els ferros de calafatar.

càncam de traure. — Anella de ferro amb una grapa que la fixa a la roda de proa. (Fig. II-4).

cap de pato. — Acabament de la pena, per on es nua aquesta amb l'enginya a la pena. També es diu *cap de pato* a l'acabament de la pena per on es nua amb l'enginya al car.

cap de roda. — L'acabament de la roda de proa o popa.

carlinga. — Forat praticat en el

paramitjal, on s'insereixen les metxes dels pals. També es diu carlinga a una caseta formada per quatre trossos de fusta formant un forat quadrat per a rebre el metxó del pal.

catxola. — Cadascun dels corbatons col·locats sota les cofes, servint de reforçament a aquestes.

cavallet de coç de botaló. — Pronuncien a València, uns *coz* com en castellà; altres, *coç*, amb la *o* tancada. És una creuera de fusta consistent en dues peces verticals i una de transversal, deixant quatre extrems que serveixen per a afermar, com a cabiller, els caps de labor. Va col·locada a la proa de les barques de mitjana, generalment. És d'utilitat semblant a la de la bita, que va en les barques de bou. — *Bita.*

cinta. — La primera taula i més gruixuda del buc d'una embarcació. (Fig. III-25; VI-9).

cintó. — En les barques petites, el mateix que *cinta*. També sol ésser substituïda pel dorment.

clau. — El terç mig entre els trencanills de proa i popa. Generalment es creu que el trencanill volta per complet la barca. La realitat és que en les barques grans està dividit en tres trossos per banda; els dels terços de proa i popa són trencanills, i el central, clau. (Fig. III-24).

clavaçó en peu de gall. — Sistema de clavar les taules del folro, consistent a clavar dels dos claus de cada taula, el de dalt sobre l'estimenera i el de baix sobre el medís. Aquesta forma es repeteix en la taula o taules següents, i es fa des de la proa a la quaderna central o mestra. Des d'ací fins a la popa es clava igual, però tenint en compte que llavors els medissos han canviat de situació, és a dir, que de la meitat cap a proa l'estimenera es clava al medís per la cara de proa d'aquest; i del mig a popa, l'estimenera es clava al medís per la cara de popa d'aquest. (Fig. III-32. Vejau fig. II).

clavilla. — Tascó de fusta col·locat als caells o a les testes de tota mena, per tapar l'entrada d'aigua. (Fig. II-6; III-10).

closes. — Puntals de fusta que es posen per sostindre dretes les barques quan estan en terra.

clot. — Escotilló petit situat en les barques grans, un a la cara de popa del pal i un altre a l'angle de popa. Serveixen per a anar deixant caure la malleta quan es xorra. En les barques petites el timoner es col·loca sobre coberta ficant els peus en el clot.

codast. — En les embarcacions que tenen popa d'espill, la roda de popa.

colla. — Composició de brea i pega grega que s'empra a mode d'encalitxada, igualment que aquesta, per cobrir les casetes o

pous formats per les estimeneres i la quilla.

contradogal. — Anella feta d'una corda, en la qual van inserides unes boles de fusta dura anomenades *vertells ;* el contradogal abraça el pal i el flonc.

contra-roda. — Peça de fusta apeanyada a l'interior de la roda i on assenten les testes de les taules del folro exterior.

costralero. — Peça de fusta gruixuda col·locada per sobre la cinta de la barca voltant-la per complet o els dos terços mitjans, i serveix per a evitar fregaments o colps a la barca.

costures. — Les juntes que queden entre les taules del folro o de la coberta i que han d'ésser calafatades.

D

daval. — Vent del SO., vendaval, garbí-llebeig, llebeig.

desenvergar. — Llevar les veles de les antenes, perxes, etc., així com plegar tota la maniobra.

devantalet. — Llistó que corre de proa a popa pels costats interiors en les barques petites, bots i llanxes, i serveix per a sostindre els bancs.

dogal. — Aparell consistent en una corda amb una bigota en u dels extrems, el qual aparell, abraçant el flonc, envolta amb un extrem les antenes i amb l'altre el pal, passant per la bigota i nuant-se a la trossa.

donar a la banda. — Escorar una embarcació ancorada, per mitjà d'una xata, a fi de carenar o pintar el pla.

dorment. — Traca.

drissa. — Trissa ; tira.

dur el car en batalla. — Es diu quan la vela va arriada i plegada sobre les antenes, i la pena descansa sobre la forqueta, hissant fins al bossell. Resta el car més alt que la pena. Es posa el car en batalla quan els remers han de seure a la bancada de proa, i a fi que la vela i el car els deixe comoditat.

E

embroncar. — Anar embroncat.

encalitxada. — Rebliment que es fa a base de pòrtland, pedres i sorra ; cobreix les casetes que formen les estimeneres i fa un pis pla.

engassar. — Guarnir un motó amb una gassa de corda folrada de lona o cuiro pintats, de la qual gassa ixen un o dos arrigaus.

entrar el vent. — Començar a bufar un vent.

escantilló. — Instrument de metall i fusta, o tot de metall, formant un angle variable, que serveix per a mesurar els angles que formen les estimeneres sobre els costats, coberta, testes de taules, etc.

esmendar, esmendar-se. —

Canviar lleugerament de fondeig, quan es va a la peixca del volantí, per tal de situar-se sobre un rodal, alguer o roca que es busca.

estar a redós, arredossar-se. — Posar-se en un recés, lloc defès dels vents.

estoperol. — Tatxes de cap rodó, gruixut i plat, que serveixen per a clavar planxes, xapes, etc.

F

faixa. — Peça de ferro o metall que, col·locada a la part inferior de la pala del timó, serveix per a introduir-la en l'agulla, col·locada a la part inferior de la roda de popa, i forma el joc del timó en unió del góndol i l'agullot. (Fig. III-3).

falca. — Tros de fusta de corba natural, col·locada per la part superior del rodó des de la roda de proa o popa fins a la bita. (Fig. V-6 i 9).

fer alçaprem. — Fer palanca repetidament a fi d'alçar o moure una peça o barca.

ferratge a la deniera. —Sistema de ferratge del timó, típic de les barques sardinals construïdes a Dénia. (Fig. IV-14.)

fixca. — Espècie de regle llarg, molt flexible, amb el qual es determina la figura de les taules del folro de les embarcacions, fixant-la sobre el lloc convenient de les estimeneres i prenint amb un compàs els amples corresponents a cadascuna, que s'apunten per mitjà de ratlles en la fixca. Després de desclavat, es torna a fixar sobre la taula que s'ha de tallar i es repeteix la mida ratllant definitivament la figura.

fletxa. — Acabament o adorn del fòlio, tallat en fusta a gúbia. (Fig. V-17.)

fòlio. — Taula col·locada sobre l'orla, a ambdós costats de l'embarcació, a proa. Al costat d'estribord s'inscriu el nom de la barca, i a babord el seu fòlio, llista i matrícula (Fig. II-14; V-16.)

forat d'embarbament del car.- Forat practicat a la part superior de la roda de proa, sota la gorra o cap de moro, que serveix per a passar una barbeta per a subjectar el car. (Fig. IV-5.)

forat del botaló. — Forat practicat en la part d'estribord de l'orla, per on es fa sortir o calar el botaló. (Fig. V-2.)

G

gafa. — Argolla col·locada sobre l'acabament de la roda de proa dels bots. Serveix per a passar-hi el davant. (Aquests bots no tenen la roda acabada, com les barques, amb el cap de mort o gorra.) (Fig. II-1.)

galotxa. — Peça de fusta en forma de llengüeta cap avall, o bé un tascó amb un foradet, o un càncam, col·locat al costat de

babord de la roda de proa en les barques i bots, que serveix per a afermar el moc del botaló. (Fig. II, 3.) || Peça d'iguals característiques que l'anterior, col·locada a la cara de popa de la roda de proa en les barques. (Fig. V-4.)

ganxo doble. — Espècie de ganxo de dues boques encontrades, que impossibiliten que puga eixir del càncam encara que s'arrie en banda l'aparell que va proveït d'ell. Porten ganxo doble la trossa, sanalets, etc. (Fig. I-22.)

garbí. — Vent del S., migjorn, xativenc, migdia.

garbí-llebeig. — Vent del SO., llebeig, vendaval, daval, siroc.

glopada, glopà. — Cop de vent acompanyat de pluja molt forta. Fenomen de poca duració i molt freqüent en primavera.

gregal. — Vent del NE., provençal. En estiu rep el nom de *bocana*. En la vesprada el d'*albornés*.

gresa. — 1. Escotadura llarga que corre pels costats i al llarg de la quilla, continuant per les rodes de proa i popa fins a la cinta. En la gresa de la quilla s'insereixen les palaies, i a les rodes, els extrems de les altres taules del folro exterior (Fig. VI-16.). 2. L'espai que resta entre la politja d'un bossell i la caseta on va inserida.

guia. — Revisa nuada per un cap a l'agulla i per l'altre a bord. Serveix per a facilitar la col·locació del timó quan es navega. Es passa a l'efecte la dita revisa per la faixa del timó, i esta troba fàcilment l'agulla.

guillaume. — Espècie de plana o ribot, amb el ferro de la mateixa amplada que la fusta i de tall pla. Serveix per a fer greses.

I

imbornal reial. — Rep el nom d'imbornal reial quan en compte de ser foradets rodons o rectangulars els imbornals, en formen sols un, que ocupa de bitó a bitó, interromput pels borregots. S'acostuma així en bots petits.

L

lascar. — Llargar una escota o cap, a poc a poc.

largar. — 1. Llargar veles, equivalent a hissar, o amollar la vela si estava cargolada sobre les antenes, tenint-la ferma per l'escota. 2. Llargar amarres, equivalent a amollar les amarres.

llavaoret. — Regleta de 25 a 30 cm., amb les vares de forma angular i les puntes tallades obliquament. Serveix per a traçar petites ratlles i prendre llargàries de taules quan es prenen de fixca.

llepassa. — Peça de fusta que reforça les antenes per la part central inferior, o siga per on van suspeses per l'estrop de flonc. *Quimelca*.

llevantijol. — Vent de l'E, quan és suau.

llebeig. — Vent del SO., garbino, garbí-llebeig, vendaval, daval, siroc.

M

maceta. — Eina per a entorxar caps, entolladures, etc.

mamparo. - Mamparostanc. Obra de fusteria que separa dos compartiments. (Fig. VI-19.)

manegueta de la drissa o trissa. — Espècie de cornamussa fixada a la guindalesa, sobre la qual s'aferma la drissa. (Fig. I-4.)

maniobra. — Conjunt de caps, bossells, etc., que s'empra per a maniobrar les veles llatines. (Fig. I-Maniobra.) || Moviment dirigit d'una embarcació.

manuella. — Canya del timó. (Fig. V-11 ; IV-17.)

mascaró. — Vejau *buixees*.

mestral. — Vent del NO.

mestraler, mestraleret.—Masteler i mastelerillo.

migjorn. — Vent del S., xativenc, garbí.

migjorn-xaloc. — Vent del SSE.

motó. — Bossell.

N

negar-se. — Ofegar-se. Anar a fons.

nuc de calo. — Nuc que es fa amb l'osta per afermar-la a la gassa del pujam de la vela llatina.

O

obrir. — 1. Separar el costat de l'embarcació de la riba o d'un altre vaixell, per desatracar-la. 2. Navegant de bolina, caure més a sotavent.

oratge. — Vent de l'O., ponent, vent d'amont, terral.

orinque.—Cap afermat a la creu de l'àncora i acabat en un bollarí, que serveix per a facilitar l'afer de traure l'àncora, quan no es pot fer amb la cadena.

orsapop. — *Sopop, sopof,* a Alcossebre; *orsa*, simplement, al Grau, Cabanyal, Pinedo, Saler.

P

palabardons.—Defenses de fusta col·locades verticalment a l'amplada de l'orla per la part exterior del buc de les embarcacions grans.

palamars. — Dues peces de fusta que formen els costats laterals de les escotilles. Vejau *braçoles*.

paleta.—Ferro de calafatar, amb el tall quasi viu, que s'empra per col·locar l'estopa en les costures.

pallets. — Tauletes de fusta forta de 20 a 50 cm. i d'un gruix proporcionat que cobreixen el jaent i la soleta de proa per preservar estes del fregadís del cordatge. Adavants. (Fig. II-7; V-5.)

pallol. — Cadascuna de les quar-

terades de taules que, a fi de fer pla el fons d'una embarcació, van distribuïdes des del paramitjal fins als costats.

parats. — Trossos de bigueta de fusta que, degudament enseuats, es col·loquen sota la quilla per fer sallar sobre ells les embarcacions, en varar o traure.

pata de gall. — Nuada en forma d'angle, que és molt emprada. (Fig. V-1.)

penagall. — Vent del SE., xaloc.

pileta. — El sollao o pallol del clot.

piula. — Espigó.

pitges. — Cunys de fusta que s'empren per fixar el pal d'una embarcació a la bancada, o subjectar-lo per l'enfogonament.

ponent. — Vent de l'O., oratge, vent-d'amont, terral.

potim. — Pintura molt basta (creosota d'hulla?) emprada per a pintar els plans de les gavarres.

prims. — (S'empra solament en plural). Les parts més primes de proa i popa.

provençal. — Vent del NE., gregal, albornés, bocana.

Q

quarterola. — Bocoi o dipòsit on duen l'aigua potable en les barques.

quimelques. — Llistons de fusta dura col·locats en sentit vertical i envoltant el coll del pal mascle, que serveixen per a aguantar el fregadís de la boca de cranc del pico; aquestes peces són canviables.

R

racaments. — Anells de fusta, o anells de corda i vertells, usats per nuar a ells el gràtil de la vela cangrea; els anells queden inserits al pal mascle i tenen per objecte fer escórrer-se amunt i avall la vela.

rafió. — Fitora; arpó subjecte a l'extrem d'un pal.

ransal. — 1. Rastre de barques auxiliars que porta una embarcació major quan va a la peixca del fanalot. 2. Cap que porta per la popa, arrossegant, una barca.

recàs del timó. — Peça de fusta unida a la pala del timó formant part d'aquest per la cara de popa. (Fig. V-19, IV-16).

redó. — Peça de fusta de corba natural que corre de proa a popa per sota el barcafort i la falca. (Fig. V-15, VI-13).

revisa. — 1. Corda fina per a diversos usos. 2. Cap curt que porten els baldes per suspendre'ls en traure aigua de la mar des de bord.

rínxol. — Ris.

rumball. — Tros de fusta que es col·loca com a pedaç al buc d'una embarcació. Tècnicament, ha de cobrir d'estimenera a estimenera.

S

sapata. — Falsa quilla. (Fig. VI-28).

sellament. — Corba de la quilla en sentit de proa a popa, la qual corba és de construcció.

siroc. — Vent del SO., vendaval, daval, garbí-llebeig, llebeig.

siti baix o siti de forquilla. — Dues peces de fusta col·locades a cada costat de popa, arran de la regala baixa, amb un forat quadrat al centre, per encaixar el metxó de la forquilla o forqueta.

T

tac del botaló. — Tac de fusta col·locat sobre coberta a proa i al centre d'aquesta, amb un forat quadrat per a encaixar el metxó del botaló.

taló. — Part més baixa del gaó de popa. (Fig. III-8).

tambutxo. — Edificació sobre coberta, que serveix tant per a cobrir un motor com per a aixoplugar-s'hi la tripulació. Solen portar-hi llumbreres.

tapat a dentellons. — Tapat especial de la coberta que consisteix a inserir els acabaments de les teules en el trencanill i les claus en forma de dents.

tapat a puntes. — Folro d'una embarcació, quan les taules no són d'una peça de proa a popa.

tascó. — Petita peça de fusta en forma d'arc, o amb una barrinada, afermada a la punta del car; serveix per a afermar el puny d'amura de la vela llatina.

taula d'atrac. — Taula que corre paral·lelament al trencanill i la clau.

tellol. — Escàlem.

temps. — Temporal: *córrer un temps.*

terral. — Vent de l'O., ponent, oratge, vent d'amont.

testa redona. — Unió de dues peces de fusta en angle recte.

timó de rella. — Semblant al de taló, té una prolongació a la part baixa en direcció a proa, la qual prolongació sobrepassa la línia baixa de la quilla (Fig. IV-10).

timó de taló. — Es el timó més corrent; la cara de proa, recta; la de popa, corbada en forma de mitja mandolina o mandora.

tindre moltes pates. — Es diu de les embarcacions que són molt marineres i corredores.

tombar. — Maniobra que es practica a fi que les veles llatines vagen a la bona.

trabujar. — Virar per redó.

tramontana. — Vent del N.

trinca. — Corda que, entollada a l'estrop del flonc, s'aferma per mitjà d'un nuc especial a les antenes, i té la missió de mantindre-les suspeses pel punt on convé, i evitar que pel pes de la vela les antenes puguen sallar. || *Nou de ~.* Nou de fàbrica.

V

varaderes. — V. *Palabardons.*

vàraderet. — Llistó de fusta dura col·locat sobre la soleta a la part de popa de la barca, des de la roda al terç, per evitar el fregadís de les cordes de maniobra.

vent d'amont. — Vent de l'O., ponent, oratge, terral.

vent d'aval. — Vent del SO., garbí-llebeig, siroc.

vertells. — Boles de fusta dura, foradades pel mig i inserides en una corda o bastard, que formen el contradogal en els aparells llatins, o els racaments en les cangrees.

vestir. — Aparellar una barca de veles, pals i cordatge.

vindre al pla. — Arribar amb la vela molt per baix del bossell o siga quasi arriada en banda, quan hi ha molt de vent.

volutes del tallamar. — Polena, mascaró, buixees.

X

xaloc. — Vent del SE., penagall.

xativenc. — Vent del S., migjorn, garbí.

II

A

abartrell. — Dogal (Fig. I-10).

abatiment. — Escorament; escora.

abatiment (2ª accepció) — Abatiment. Desviació del rumb d'un vaixell per efecte del vent, corrents o onades.

abatir-se. — Escorar-se; 2ª accepció : abatir-se.

abocar-se.

aboiar. — Amollar.

abordar.

abraçadera. — Planxeta de proa.

abrotonar-se. — Escorar-se.

acompanyant. — Cronòmetre.

aconillar. — Voguinyar.

acoraçat.

aferrar.

afogament. — Enfogonament.

agregat.

aguantar-se proa al vent.

aguió. — Guió.

agulla. — Agulla.

agulla náutica. — Brúixula; compàs.

agullot.

aigua.

aigua viva.

aigua xifla.

aixa buixí. — Aixeta de mà.

aix de guia. — As de guia.

aixicar. — Atxicar.

aixol. — Astraleta.

alambre. — Alambre, cable de fil-ferro o acer.

alcàsser. — Toldilla.

aleta. — Amura de popa.

allunament.

altobrodo. — Alto bordo.

amant. — Flonc; antigament el flonc era de tires de cuiro cor-

xades com una corda i llavors l'anomenaven *amant;* avui, en les barques de peixca de dos o tres tones els mariners diuen *flonc*, siga este de cuiro, corda o cable de filferro; però el mateix mariner, en embarcar-se en barca més gran, diu *amant*, siga com siga el flonc. No obstant, el mot més corrent per a designar la dita corda és el de *flonc*.

amant i aparell. — Puntal.

amantillo. — Amantell; amantillo. A València es designa amb aquest mot dos aparells — un per cada costat — que van des del coll dels pals de cangrea a la punta de la botavara, destinats a mantindre aquesta horitzontal.

amarra.

amarrador.

amarrar.

ambó. — Ambó; a València es designa amb el mot de *ambó* o *taula d'ambons*, aquella on van practicats els imbornals; també es diu *ambó* una taula en forma de cuny que es col·loca en diversos llocs del folro exterior d'una barca: serveix per a comprimir les altres i forma part del dit folro.

ambó de popa.

ambó de proa.

ambons amb puntera.

amollar.

amorrar-se. — Embarrancar.

ampulguera. — Entolladura.

amura.

amurat -ada. — Escorat, -ada.

amurat -ada. — Amurat, -ada. A València es diu quan les veles van caçades, molt tivants, a fi de traure barlovent o orsar.

anar a la bona. — Anar a la bona. A València es diu quan va inflada la vela llatina per sotavent del pal, formant una única bossa.

anar a la cia. — Anar a la cia; vogar de cara.

anar a la mala. — Anar a la mala. Es diu de les veles llatines quan es navega deixant que el vent les infle contra el pal, o siga deixant este per sotavent de la vela. D'aquesta forma el vent fa dues bosses en la vela, una a proa i una altra a popa del pal. Així és la navegació més perillosa.

anar a la vaga. — Vogar avant.

anar a l'orsa. — Orsar.

anar a pico.

anar a popa. — Anar en popa.

anar a rumbo. — Anar a la via.

anar de carenes al cel. — Íd. (no és freqüent).

anar de carenes al sol. — Íd., íd.

anar de carenes per amunt. — Íd., íd.

anar de prima.

anar en mar. — Fer-se a la mar.

anar per en terra. — Anar en terra.

anar plena.

anar valenta.

ancada. — Costellam.

anclar. — Fondejar; ancorar; anclar.

àncora.
andanar. — Amarinar.
andaravell. — Andarabell.
anell. — Contradogal (Fig. I-25).
anginya. — Enginya (Fig. I-15).
ànima.
antena.
apagapenol.
apagar. — Amar amb el car simat.
apagaveles. — Apagapenol.
aparel.
aparell de pescador. — Entalingadura.
aparell llatí.
aparellar.—Aparellar; amarinar.
aparellet. — Sanalet.
apòstols. — (No es coneix la 1ª accep.: la 2ª: rellenos).
aquartelar.
arbolada. — Arboradura; aparell.
arborà. — Banc d'arborar.
arborada. — Arboradura; aparell.
arborar.
arbre. — Arbre, pal.
arbre mestre. — Pal major.
arcada. — Bodega.
arga. — Molinet.
argolla. — Anella.
arguenell. — Arganell; gabieta.
argueneu. — Anella.
arjau, — Arjau. En tota classe d'embarcacions, *arjau* és la barra transversal col·locada al cap del timó que, maniobrada per dues cordes anomenades *guardins,* governa el timó. Quan la barra de governar el timó va inserida en aquest en el sentit de proa a popa, es diu *canya del timó,* o — la paraula més generalitzada — *manuella.* A l'arjau solen dir també *barra* quan és una barra llevadissa — quasi sempre una barra del molinet de bord — que travessa el cap del timó en sentit transversal.
armador.
arramba d'escoba i *arran d'escua.* — Sotapalaia.
arrastracul. — Tapacul.
arrebossar. — Rissar.
arrencada. — Arrancada.
arriar. — Arriar; lascar.
arriar en banda.
arribada.
arribar.
arrigau. — Arrigau; es diu solament de la gassa que duu un bossell per a nuar la drissa que, passant per la politja d'un altre bossell i la pròpia, formen un aparell o palanquí. Hi ha bossells de *doble arrigau;* són els que porten un arrigau per la part superioi i un altre per la inferior.
arrufat, -ada. — Arrufat, arrufada. Es diu de les embarcacions que d'acord amb els plans de construcció tenen certa curvatura de cinta, i la proa i la popa hi resten més altes que el centre del buc. Quan aquest arrufament és exagerat, es diu de l'embarcació que *és alta a caps.*
arruma. — Estiba.
arrumar. — Estibar.
as de guia.

ascó. — Llum de tope.
aspa de Sant Andreu. — Pata de gall.
aspes. — Barres del molinet.
assocar.
assocarrar-se. — Arredossar-se; posar-se a redós.
asta. — Asta; es diu de les darreres quadernes de proa, que en lloc d'estar formades pel medís i l'estimenera, sols tenen aquesta última; es col·loquen quan la roda és molt llançada i resta un gran espai entre la darrera quaderna i la roda, i a fi de relligar el taulam.
atotxar-se.
atracar.
atravessar-se.
avís.

B

babord. — Babord; costat esquerre d'una embarcació, mirada des de popa, estant a bord.
baiard. — Escala; generalment són usats un parell de rems quan l'art és petit.
baiona.
bala. — Plom; plom de l'escandall.
balancí.
balandra.
balde.
baldear. — Baldejar.
balisa.
balona. — Coca; balona.
balou. — Tambutxo.
baluma. — Baluma; és el caient de popa de les veles cangrees.
ballestrinca. — Ballestrinque.
banc.
banc d'arborar.
banc del mig.
banc del terç.
banc de popa.
bancada.
bancassa.
banda.
banquet.
banqueta.
banyera.
banyes. — Barres del molinet.
banyot. — Bau mestre.
barba.
barbades.
barbeta.
barbiquell.
barca.
barca cobertada. — Barca coberta.
barca de cabotatge.
barca de corredor.
barca de bou. — Barca del bou.
barca de mitjana. — Llaüt.
barca de palangre.
barca de sardinals.
barca molt tirada de cinta.
barca rellevada de cinta o curvatura. — Barca arrufada.
barcassa. — Gavarra; ancló; barcassa.
barco.
barengues. — Banyador.
barlovent.
barnilla. Vores.
barquer.
barqueta. — Barqueta, bot.
barra
barragament. — Borregotada; escalamotada.
barraganet. — Borregot; escalamot.

barres del senó.
barretet. — Cap de moro ; gorra.
barril — Quarterola.
barrilet. — Enginyes ; acabament de corda prima en forma de bocoi que guarneix la punta del car.
barrina de cassola.
barrina salomònica.
barrot. Barrotí ; barrotets.
barrot de popa. — Barres de popa.
bastarda. — Major.
bastiment. — Bastiment ; es diu sols per designar un vaixell gran.
bastiment caigut de cinta.
bataiol. Botaló.
bataiola.
bataló. — Botaló.
batarràs. — Estrellera.
bategar. — Lascar.
baticul. — Baticul ; rep aquest nom un cap afermat al puny d'escota de les veles cangrees i serveix per a tesar la vela sobre la botavara. Si *baticul* vol dir els diversos cordills que serveixen per a envergar, són *botafions.*
bauets. — Barres ; barretes.
bauprés.
baus. — Baus ; barres.
bendes. — 1ª: Faixes de ris. || 2ª: Espècie de faixes de lona que en les embarcacions de recreació s'empren per a cobrir botavara, pico i vela plegats quan estan les veles arriades ; aquestes faixes reben el nom de *bendes.*
bergantell. — Bergantí.
bergantí.
bergantí goleta.
bergantí goleta de tres pals.
bergantí pollacra.
bergantí rodó. — Bergantí.
berlinga.
bes. — Panyos.
besar.
beure aigua.
bicol o bicolí. — Braçoles.
bigota. — Davant ; barbeta.
bigoti. — Bigotera.
bigotxa. — Barbeta.
bitàcola. — Bitàcora.
bitadura.
bitons.
bitxero. — Bitxero ; bitxer.
boca de cranc. — Boca de carranc.
boca de llop. — Tamboret.
boca escotilla. — Boca d'escotilla.
bocal.
bodega.
boia.
boixir. — Menar ; buixir.
bolina.
bolou. — Tambutxo.
bomba. — Cabdell.
bonet o *boneta.*
borda. — Borda ; orla.
bordo. — Bordo ; bord.
bordó.
borinar. — Bolinar ; caçar, quan és per a orsar.
bornejar. — Rodar ; bornejar ; rosar.
bossa. — Borsa ; bossa.
bot.
bot salvavides.
botació. — Dotació, barcada, marineria.
botador. — Botador; bitxer; perxa.

botafions.
botafora. — Caçaescotes.
botaló.
botaló de floc.
botana. — Estimenera.
botar.
botavar. — Botavara.
botavara.
botó. — Botó; barrilet; punta del car.
botxeria. — Sarnatxo.
bovedilla. — Reviro de popa.
braça. — 1ª: En les veles cangrees, les anelles de corda, fusta, ferro o una corda amb boles de fusta (bastard i vertells), reben el nom de *racaments*; una corda que en espiral va rodant la botavara i passant pels ullals col·locats al llarg de les relingues de gràtil i pujam, afermant la vela al *pico* o botavara, rep el nom de *culebra*. || 2ª: Braça, tipus de mida longitudinal.
braga.
bragot. — Bragot. (És la gassa que sostè les antenes, anomenada també *estrop.)*
brandal. — Burda; en les barques de mitjana, *sanal, sanalet,* és un aparell de dos bossells que tiva el pal des de la piula, on té l'encapilladura, a un càncam, situat en un borregot més a la cara de popa del banc d'arborar, i fa el mateix paper de les burdes.
bricbarca.
briol.
brúixola. — Brúixula; brússola; compàs.
buc. — Buc; casc.
buiol; bujol. — Balde.
burda.
burda volant.
burro. — Burro; en els *místics, xabecs* i altres tipus d'embarcacions aparellades amb veles llatines, l'antena de la vela de proa es governava amb *davant* i *orsapop* o *orsa;* la del mig (la major o mestra) amb el *burro* (davant) i *alçaburro* (orsapop).
bus. — Busso, bus.
bussell. — Bossell.
bussi. — Busseta; falutx.

C

cabilles.
cabotatge.
cabrestant.
càbria.
caçaescota.
caçar.
cadenots.
cageta.
caient de popa. — Baluma; caiguda de popa.
caient de proa. — Caiguda de pal, de proa.
caiguda.
caixa de cadenes.
caixes. — Casetes.
caixonet. — Sarnatxo; caixonet.
calabrot.
calafat. — Calafat; fuster de riba.
calafatejar. — Calafatar.
calat.
calcés — Galcés.
cama de pobre. — Margarida; margarita.

camarot.
cambra.
camell. — Lastre; llast.
cameta. — Forqueta; forquilla.
campetxana. — Espill de popa.
càncamo. — Càncam; càncamo.
cangrea; cangreja.
canoa.
canol. — Doble (més usat en plural).
canoner.
canot.
canya. — 1ª: Canya del timó; manuella. || 2ª: Canya de l'àncora.
canyes del moc.
cap.
cap de dar fondo. — Bolda.
cap de mans. — Guia.
cap de mort. — Cap de moro; gorra.
cap de respecte.
cap fermo. — Cap ferm.
capbussejar. — Escabussar-se.
capbussó. — Escabussó; sotracada.
capfermar. — Aferrar; afermar.
capità.
capser. — Escotera.
car.
càrcia. — Aparell; vestit; bastit de balandre, de pailebot, etc.
càrcia de treball. — Maniobra; jàrcia volant.
càrcia ferma. — Obencadura.
càrcia mòbil. — Maniobra; jàrcia volant.
carena. — Pla.
carenada. Pla.
carenat. — Palaia.
cargol. — Gat.
cargolar. — Plegar.
carlinga.
carnat. — Palaia.
carquinyol. — Clot.
carregador. — Braçola.
carregar.
carregar a seny. — Flamejar la vela; tocar.
carta de navegar.
casa. — Caseta.
casanell. — Cassanell (Fig. I-19).
casco.
casquet. — Cap de moro; gorra.
castell. — Toldilla; castell.
catalejo.
cavall. — Burro.
cenyir.
cep.
ciar. — Fer ciavoga.
cigala. — Anella de l'ancora.
cigonyar. — Apeanyar.
cingla. — Estrop.
cinglar. — Cingar.
cinta.
cintó.
cisterna.
clau.
clau de l'arboradura.
claviller.
clavilles
clavió. — Tellol.
cliviller. — Claviller.
clivilles. — Clavilles.
coberta.
cocina. — Cuina.
cocinar. — Cuinar.
cociner. — Cuiner.
codast.
cofa.
coi.
coixi. — Tinter.

coll.
colla.
collar. — Plegar.
coment. — Costura; junta.
compàs.
contoval. — Devantalet; forro.
contra. — Contraescota.
contrafloc.
contramaestre. — Nostramo.
contra-roda.
conxa. — Baló.
conxar. — Tòrcer; colxar.
coral. — Corbató de popa.
corba.
corba coral. — Corbató de popa.
corba d'orla.
corbató. — Jaent.
corbeta.
cornamusa.
corredera.
corredor.
corredora. — Corredera.
córrer el temps.
cos. — Sobrequilla.
cos mort. — Obra morta.
còssia. — Palamars.
costat.
costejar.
costella.
costellam.
cotonia. — Cotolina.
cotsineta. — Gambota.
crucero.
crugia.
cruseta.
cua de gall. — Prims de popa.
cua de pato.
cua de rata. — Rabo de rata.
cuixarro. — Borrego.
culata. — Coç del botaló.
culebra.
cunya. — Pitja. *Pl.* : pitges; cunyes.
cúrria. — Corriola.
cúrries de brandar. — Sanals; sanalets.
curtes. — Quarters.

D

dalt de proa. — Coberteta de proa.
darribar. — Derribar; arribar.
dau.
davant.
davantalet de calaix. — Sarnatxo.
defensa.
degollar. — Amordassar.
derrame. — 1ª : Tapacul. || 2ª : Derrame.
derrot. — Quarto de derrota; caseta de servar.
derrota.
derroter. — Derroter, llibre de derrotes.
desarribar. — Arribada forçosa; tornar-se.
desconxar. — Descorxar.
desembarcar. — Desembarcar; anar en terra.
desenvergar. — Desenvergar. Traure les veles de les perxes.
despalmar. — Netejar.
desplaçament.
desplaçar.
destral. — Astral.
destrier. — Destròier.
diari de bord. — Diari d'a bord; diari de navegació.
dirigir. — A rumbo.
dispens. — Gambusa.
donar estuba. — Calafatar.

donar fondo. — Ancorar; fondejar, donar fondo.
dorment. — Dorment; traca.
draga.
dragant vertical. — Roda de popa; codast.
dragar.
drassana. — Asteller; atarassanes.
drisses. — Drisses; tires.

E

elefant. — Quaderna mestra.
embarcació.
embarcació rodona.
embarcar. — 1ª: Embarcar. || 2ª: Embarcar aigua.
embarrancar.
embragar.
embrear. — Enquitranar; alquitranar.
emmarar-se. — Endinsar-se.
empalomar. — Embragar.
empavesada. — Empavesada, 2ª accepció.
empunyadura.
encallar. — Encallar, embarrancar.
encapilladura.
encapillar.
encendre. — Hissar.
encepar. — Fondejar.
encigonyar. — Apeanyar.
encostellada. — Enramada.
enferir. — Aferrar.
enflonc. — Flonc; amant.
enfogonadura. — Enfogonament.
enfogonament.
enfonsar-se. — Afonar-se; anar-se a pico.
engarxolar. — Encatxolar.
enginyes.
engratau. — Enjaretao; gratau; engaretau; engrallat.
entaular. — 1ª: abotanar. || 2ª: entaular.
entestar.
entolladura.
entollar.
entonar. — Estibar.
envergar.
envestir. — Varar.
escala.
escala de gat.
escalamera.
escalamot. — Escalamot; borregot.
escàlams. — Escàlems.
escaló. — Puny d'amura; puny de car.
escandalosa.
escandall.
escandallar. — Escandallar; sondar.
escarar. — Embarrancar.
escata. — Salobre (si és per la part exterior del buc: llimac).
esclop. — Cap de moro; gorra.
escoba. — Escua.
escobenc.
escollat. — Descollat.
escorat -ada.
escota.
escota llarga.
escotí.
escotilla.
escotina. — Escotí.
escua.
escut. — Espill de popa (la 2ª accepció no es coneix).
eslinga. — Gasa; estrop.

eslingar. — Engassar.
eslora. — Eslora (llargada).
espatlló. — Espill de popa.
espia.
espiga.
espigó. — Puny de pena.
espigueta. — Puny de pena.
espill.
espina. — Quilla.
esponja.
esquadra.
esquerar. — Ascar; escar.
esquif.
estacar.
estai.
estai de cabeça. — Estai de cap.
estai de violí.
estai major.
estai volant.
estalles. — Mosses.
estamenera. — Estimenera.
estampa. — Espill de popa.
estanc -a. — Estanc; estany.
estanyar. — Estancar; estanyar.
estar a l'alçada. — Estar a l'altura.
estar al secador. — Estar en sec.
estar en fatxa.
estatxa.
estella morta. — Obra morta.
estepa. — Asteller; astella.
estibar.
estimar.
estisora. — Estisora; tisora.
estopa.
estopejar. — Calafatar; estopejar.
estrai de contrafloc, etc. — Estai de contrafloc, etc.
estrellera. — Estrallera.
estribord. — Estribor.
estrop.
estropada. — Estropada; es diu *estropada* a la marxa que porta una embarcació suposant-la ja arrancada i detenint tota mena de propulsió; el camí que fa en aquesta forma es diu *porta més o manco estropada;* barca de molta estropada és la que llisca més fàcilment sobre l'aigua. Inèrcia.

F

faixa de rissos.
faixó. — Vora.
falca.
falca de proa.
faldona. — Desbocada.
falques.
falsa amarra.
falsa quilla. — Sapata.
falutx o *falutxo.*
fanalera.
farolera. — Farolera o fanalera.
fatxejar.
femella. — Agulla.
femellot. — Faixa; got.
fer aigües. — Fer aigües; fer aigua.
fer candela. — Estar en candela.
fer escala.
fer peu a terra. — Saltar; anar en terra.
fer proa.
fer-se a la mar.
fer tenda.
fer toldo.
ferrada. — Balde.
ferro. — Ferro; àncora; ruixó.
ferro de canal.
ferro de rebotir. — Ferro de rebatre.

ferro de rependre. — Ferro de rebatre.
ferro d'obrir. — Ferro d'aviar.
filar. — Navegar de bonança.
filàstica.
a fil de roda.
fileret. — Palamar.
filet. — Fil de palomar.
flamar. — Flamejar.
fletxadura. — Fletxast.
fletxast.
floc. — Floc; pollaca; pollaqueta.
flota.
foc. — Floc.
focar. — Tocar; flamejar el floc.
fogonadura. — Fogonament.
fondejar. — Fondejar; donar fondo.
fondo.
forat de la metxa. — Forat de la metxa; carlinga.
forat del botaló.
forat de popa. — Clot.
forca. — Forqueta; forquilla.
forejar. — Forejar; endinsar-se.
formatget. — Descollat.
forniment. — Prims.
forro.
fortuna. — Vela de capa; pitjola.
fragata.
freu. — Frau.
fusa. — Llançament, varada. *Fusa* en valencià significa l'acte de fondre el metall de la quilla d'una embarcació
fusell. — Arbre del timó.

G

gàbia.
gàbia alta.
gàbia baixa.
gabier.
gabieta. — Gabieta; arguenell.
gafa. — Reviradora.
galàpag o *galàpago.*
galeota.
galera. — 1ª: Galera. || 2ª: Galeta; coca.
galeta. — Galeta, 1ª, 2ª, 3ª i 4ª.
gallardet.
galló. — Guió.
galotxa.
galteres. — Galteres. Les barques de peixca porten als costats de la part que sobreïx de l'orla, de la roda de proa, dues peces de fusta planes, generalment de fusta molt dura, canviables, que aguanten el fregadís del car sobre la roda. Reben el nom de *galteres.*
galzet. — Calcés.
gambota.
gandul, gandula. — Maca, hamaca.
ganxo.
ganya. — Jaient; jaent.
gaó.
gaó de proa.
gaó de popa.
garjola. — Catxola.
garlí. — Trissa; drissa.
garrofa. — Mapa (de l'àncora.)
garrutxos.
gasolinera.
gassa. — Gassa; estrop; bragot (segons la grandària).
gata. — Serviola.
gatera.
qavarra. — Barcassa; ancló; gavarra.

gibrella. — Plàtera ; safa.
gigre.
goleta.
góndol. — Gòndol.
gonete.
gongo. — Faixa; got.
got. — Faixa; got.
grada.
gran.
gràtil.
gratilet. — Pujam; pujamen.
grauera. — Escotera ; passaescotes.
gresa. — Escotera; passaescotes; caçaescotes.
grillet. — Grillet; espècie d'anella en forma de ferradura amb un pern roscat; s'empra per a unir cadenes especialment.
grua.
guaira.
guarda. — Defensa.
guardacaps.
guardacostes.
guardamà. — Rempujo.
guardapunys.
guardí. — Guardí; més usat en plural. Són dues cordes que van lligades a l'arjau i per mitjà de les quals es governa el timó.
guarnir.—Enllestir; aclarir; amarinar; arranjar.
guia.
guia de l'escota. — Escotera; passaescotes; caçaescotes.
guillotinar. — Mordassar.
guinda. — Aparell.
guindalesa.
guindareses. — Guindareses. L'aparell d'hissar l'antena està constituït per un bossell a la part superior, el qual s'escorre d'amunt avall per la cara de popa del pal major o per la de proa del de mitjana, a mesura que va hissant-se l'antena, i per la guindaresa, a la part inferior, i es fixa, per mitjà de la pata de gall, al banc d'arborar. Popularment es diu *les guindareses* o. *les guindaleses.* Però els bons mariners, no els peixcadors, diuen sempre *el bossell* i *la guindalesa* o *guindaresa.*
guinyada.
guinyar.
guiterra. — Castanyola de rissos.
gussi. — Busseta.

H

hissar.

I

iat.
imbornal.
inflar. — Unflar ; omplir.
iol. — Iol ; canot.
iuiú. — Xinxorro ; busseta.

J

jaient. — Jaient ; jaent.
jardí.
jou. — Jaent de popa.
juanete. — Guanete, guanet; juanete.
juanete alt.
juanete baix.
junquillo.
junta. — Testo ; testa rodona ; mitja testa ; testa caell.

L

lastre, llast. — Astre, lastre, llast.
línia de flotació.
llagosta.
llagut.—Llaüt; barca de mitjana.
llames. Llames (és molt poc usat).
llanada.
llançacaps.
llançament del vaixell.
llanxa.
llargar la mestra. — Caça i aferra !
llata. — Llata; bau; barra.
llavorar. — Tesar; caçar; acaçar.
llegir el rumbo.
llengua.
llengot. — Lingot; llingot.
llevar ancles. — Llevar àncora; sarpar.
llibi. — Gubiada (més usat en plural).
lligada. — Sobrecoll.
lua. — Lua; *pendre per la lua* és rebre el vent una vela per la cara de sotavent, o siga al contrari de per on està amarinada.
lumbrera.

M

maçola. — Canari; maça de calafatar.
maietes. — Malletes.
maixina. — Molinet; maquinilla.
major.
mamparo.
mànega. — Mànega; és l'amplada màxima d'estribord a babord.
manegueta. — Maniqueta; manegueta.
maneta. — 1ª: Barra.||2ª: Maneta.
manilla.
manovella. — Manuella (la canya del timó).
manxa.
manxes del molinet.
mapa. — Mapa (solament la 2ª accepció).
mapes.
mare del timó. — Cap del timó.
marejar. — Amarinar.
marejar-se.
margarida. — 1ª: Margarida. || 2ª: Nuc.
mariner.
marmitó.
marxapeu.
masqueta. — Mascaró de proa.
massillar.
masteler. — Mestraler.
mastelerillo. — Mestraleret.
matafió. — Botafió.
matrícula. — Fòlio.
maux.
medís. — Medís.
medís eme.
medís major.
medís mestre.
medís mitger.
medís numerat.
medís rei.
medís romà.
} Medissos encarats.
mena.
menes. — Maniobra (suposant que l'explicació d'Amades i Roig vullga referir-se al dogal o dogals i la trossa).
menjavents. — Pollaca; és una vela que es llarga al botaló substituint el floc, un poc més gran que aquest.

menuda. — Menuda (és molt poc usat; el costum és dir cada vela pel seu nom).
messa. — Mitjana.
messana. — Mitjana.
messana poper.
mestra. — Major.
mestrança. — Asteller; carener.
mestre d'aixa. — Calafat; fuster de riba. (A València i pobles de la contrada, *mestre d'aixa* és el constructor de carros.)
meixa.
mig. — Ris del mig.
milla.
místic.
mitja junta.
mitja lluna.
mitjana.
moc.
molinet.
mort. — Mort; aquest mot designa un pes (pedrall, llingot, àncora vella o bloc de sorra, pòrtland i grava) amb una gassa de cable, anella, etc., fondejat amb una cadena i boia o bollarí, constituint una amarra fixa; aquest ancoratge no es trau mai de l'aigua; únicament pot *esmendar-se* o esmenar-se si un *temps* ha fet tirar molt i l'ha fet sallar.
mosquetó.
mosquiter. — Pollaca; pollaqueta.
mossa.
mossegar-se
mostatxo.
muixera. — Gubiada; gubiades (més usat en plural).
muleta. — Albufarenc; barquet.
muntar. — Remuntar.
mura. — 1ª: Amura. 2ª: Vents; mostatxos del botaló.

N

nus de guia. — As de guia.
nàufrag.
naufragar. — Naufragar; partir.
naufragi.
nàutica.
naval.
navegació astronòmica.
navegació d'estima.
navegant.
navegar.
navegar a la llarga. — Anar a un llarg.
navegar a la quadra — Anar a la quadra.
navegar a pal sec. — Anar en sec.
navegar de bolina o *borina.* — Anar de bolina; anar a cenyir; orsar.
navegar de popa. — Anar en popa.
navegar desquartelant. — Anar a un desquartelar.
navegar per l'aleta. — Anar per l'aleta.
nervi.
niell. — Gubiada (més usat en plural).
nòlits. — Fletes.
nostramo.
nus. — Nuc.
nus de carreter. — Nuc de llaurador.
nus pla. — Nuc pla.
ninyola. — Inyola.

O

obenc.
obra morta.
obra viva. — Obra viva; carena; baixos; pla.
obrir. — Obrir; aviar.
obrir-se una via d'aigua.
oficial de derrota.
orgueneu. — Argueneu.
orientar.
orla.
orsa.
orsapop. — Orsapop; sopop; orsa.
orsar. — Orsar; cenyir.
orsejar. — Orsar; cenyir.
osta. — 1ª: Osta. 2ª i 3ª, no es coneixen.
ostada. — Drissa.

P

pailebot.
pailebot de tres pals.
paiol. — Pallol.
pal.
pal de la mitjana. — Pal de mitjana.
pal major.
pal mascle.
pal mesana. — Pal de mitjana.
pal mestre,
pal reial. — Pals reials.
pal trinquet.
pala. — Pala, 1ª i 2ª.
palanca. — Planxa.
palangrera. — Palangrer.
palanquí. — Palanquí.
paler. — 1ª: Posero. 2ª: Paler.
palilla. — Galeta; coqueta.
pallet. — Panyol.
paloma. — Braga.
palomejar. — Paremitjal; premola; sobrequilla; berlinga.
paltejar. — Estar en fatxa.
panyar. — Apeanyar.
panyol.
parada. — Palaia.
paraia. — Palaia.
paramijal. — Paremitjal; premola; sobrequilla; berlinga.
paramola. — Premola, etc.
parascut. — 1ª: No es coneix. 2ª: Palamar.
pardal. — Nuc de pardal.
passamà.
passatge.
passatger.
pasteca.
patró.
patronejar.
pega.
peia. — Pileta.
peixe. — Costura.
pena. — Pena; extrem superior i de popa de l'antena.
pendre.
pendre amor. — Fer seno.
pendre coca. — Fer gorrites.
pendre corrida. — Fer gorrites.
pendre per la lua.
pendre rissos.
pendre volta.
penol. — Penol (es diu *penols* als extrems de les vergues de les quadres).
pentoc. — Renyó.
perdre el govern. — Perdre el govern; anar a la rossa.
perdre el rumbo
perdre el timó.

perico.
perilla. — Coqueta ; galeta.
periquito. — Sobreperico.
pern. — 1ª : Caell ; gaó. || 2ª : Tellol.
perxa.
perxar.
pesca. — Cadena de les àncores.
pescamines. — Rastrellamines.
pescant.
petifloc.
peto. — Espill de popa.
petxina. — Conxa.
peu de gall. — Cabiller.
peu de roda. — Gaó.
pianya. — Pileta.
pico.
pilot.
pimelca. — Llepassa.
pinya de rosa. — Pinya.
pinyapeu. — Pileta.
pinyó de proa. — Cap de la roda.
pinsell. — Pinta ; pinteta.
pirata.
pitifloc. — Petifloc.
pitxola. — Vela de capa ; vela de fortuna ; pitxola.
pixar. — Desgotar.
pla.
plana.
plegador. — 1ª : Faixa. || 2ª : Tambor.
pluma. — Pluma ; puntal.
policia. — Polisson.
pollacó. — Puny d'amura.
pollacra. — Pollacra ; pollaca.
pollacra barca.
pollacra goleta.
pollacra goleta de tres pals.
pollacrí. — Pollaca.
pont. — Pont, 1ª.
pontó.
popa.
popa de cul de mona. — Popa de cul de mona ; popa d'espill.
popa de dos cossos.
popa de quadro. — Popa d'espill.
popa en creu.
popa rodona.
porta de recibo. — Portaló.
portaló.
portell. — Lumbrera.
portella. — Porta.
pràctic.
prims. — Prims ; les parts més fines de l'embarcació, a proa i popa, als gaons.
proa.
proa llançada. — Proa llançada ; proa de violí ; proa polena (en barques, pailebots i bergantins, fragates o vapors antics, respectivament).
proa recollida.
proa a vent. — A l'ors ; a fil de roda ; proa a vent.
proer.
proïsar. — Fer proa.
prova. — Proa ; prova.
prover. — Proer ; prover.
pruís. — Estatxa.
pujament. — Pujam ; pujamen.
puntal.
puntal d'escotilla.
puntala.
puntallàs. — Botaló.
puny. — 1ª : Puny. || 2ª : Puny, maneta.
puny d'amarra. — Puny d'amura.
puny de boca. — Puny de trissa o drissa ; puny de pico.

puny de pic. — Puny de pico; puny de drissa.
puny d'escota.

Q

quaderna.
quaderna mestra.
quadernal.
quadrast. — Codast.
quartejar.
quartels. — Quarters.
quebrantada.
quillat. — 1ª: Cadero; caer. Aquesta classe d'embarcació és de construcció torrevellina, (de Torrevella) i té iguals característiques que la descrita per Amades i Roig.
quitrà.

R

raca. — Raca. És una anella de ferro que corre al llarg del botaló i a la qual s'aferma el floc o la pollaca pel puny d'amura. La raca es governa des de bord per llargar o arriar.
rager. — Almadier.
raig. — Almadia. A València no es practica aquest procediment de transport de fusta; no obstant hi ha gent que ha tingut o té la dita professió; ells mateixos diueu a l'ofici *almadier* o *maderer*. El mateix passa a les riberes del Xúquer, on encara es practica l'ofici.
rajoletes. — Sollaos; sollats.
randa. — Caiguda; relinga.
ranxo.
raser.
rastrera.
rebotir. — Rebatre.
recalcar. — Escorar.
regala.
relinga.
relligar. — Aferrar; fermar.
rem.
remar.
remolcador.
remolcar.
remuntar.
rependre. — Calafatar.
retenidor. — Amarra; baticul.
revirada. — Espill de popa; reviro.
revolts. — Rebols; repols.
ringau. — Arrigau. Són les gasses que duen els bossells per tal de fermar a elles (espècie de petits estrops) les drisses o tires.
rissar.
rissos.
roba d'aigua.
roda.
roda del timó.
roda de popa.
roda de proa.
rodona. — Redona; quadra.
rol.
ronyada. — Gassa; eslinga.
rosa dels vents.
rufa.
ruixó.
rumball. — Pitja. A València es diu *rumball* al dui o doll (Badalona) o siga al forat; el tap es diu *pitja*. El mateix ocorre en l'ofici de toneller: rumball és el forat, i pitja, el tapó de fusta.

rumballar.
rumbo. — Rumbo, 1ª i 2ª.

S

sabata. — 1ª: Cap de moro; gorja. 2ª: Sapata; falsaquilla.
sabre. — Sable; sabre; ballesta.
safar.
saió. — Jaent.
sallar.
salpar. — Sarpar.
salvavides. — Salvavides; xaleco.
samal. — Barsa.
sardinalera. — Sardinal.
sarpar.
sàssola. — Sàrsula.
seca. — Estai.
senal. — Sanalet; sanal.
sanalera. — Sanalet; sanal.
senó.
sentina.
senyal. — Cassanell.
ser marinera.
serreta. — 1.ª: Serreta. 2.ª: Serreta.
servar.
servar el timó.
serviola. — Serviola. També es diu *serviola* la peça de fusta que a mode de cavallet serveix per a penjar l'àncora quan es navega.
servo. — Servo; servo-motor.
sextant.
sima. — Estatxa; calabrot.
simar. — V. *car simat.*
singladura.
sirena.
sirga.
sirgar.
sirgueta.
situar.
sobranguera. — Desbocada.
sobre.
sobrecàrrec.
sobrecoll.
sobreparaia. — Sotapalaia.
sobrepalaia. — Sotapalaia.
sobrequilla.—Paramitjal; premola; sobrequilla.
sobrescoba. — Berlingues dels sollats.
sola. — Sola; soleta; regala alta.
solapa. — Trencanill; clau. Els calafats divideixen el trencanill en tres parts: el *trencanill* pròpiament dit, que és la part compresa a estribord i babord, a proa; la *clau*, o siga el terç central, i el *trencanill del terç de popa.*
soleta. —Soleta; regala; regala alta; sola.
sonda. — Escandall; plom.
sondejar. — Escandallar.
soplona. — Soplona; espia.
sòssola. — Sàrsula.
sotabocal.
sotacinta. — Bocal.
sotavent.
submarí.
surar. — Surar; flotar.

T

tac de corredor.
talla. — Bossell.
tallamar. — Tallamar; roda de proa.
tancó. — Tangó.
tap. — Pitja.

tapament de proa. — Coberteta de proa.
tapar. — Forrar.
tapetes de les enginyes. — Enginyes.
taquí. — Bau de proa; bau de popa; bau mestre.
tartana. — Falutx. A València es diu *tartana* a un falutx més gran i, en proporció, de menys vela que el falutx.
tascó. — 1ª: Pitges d'acunyar, o d'encunyar; cunyes || 2ª Tascó.
taula de reforç. — Bordó; costraler; costralero.
taules.
tercer. — Cuiner.
tercera. — Sotabocal.
tercerol. — Ris; rínxol.
terciaire. — Cuiner.
ternal. — Ternal; bossell de tres ulls.
terrejar. — Costejar; vorejar.
tessar. — Tesar.
testa. — Testa (la unió de dues fustes).
timó.
timoner.
tingladillo. — Cosit.
tinter.
tira. — Tira; amant; drissa.
tirant. — Estai de floc.
tirar a pico.
tirar a sirga. — Sirgar.
tirar per la borda.
toldilla. — Alcàsser.
topar. — Tocar.
topino. — Punta del car.
torn. — Cabristant.
torrer.
trencanell. — Trencanill.
transatlàntic.
transbordar.
transport.
trascollat. — Descollat.
trava. — Trinca.
travessia.
trempar. — Tombar.
tremuja del timó. — Llimera; tremuja.
treure. — Traure.
trenyinera. — Trainera (no és usada a València).
trincar. — Trincar; fermar; aferrar.
trinquet.
trinquet poper.
trinqueta.
trinqueta veló. — Redona; veló.
trinquetilla.
tripulació.
tripulant.
trisses. — Trisses; drisses,
trompa. — A València era abans usat un caragol que rebia el nom de *trompa, caragol* o *caragola*, segons la nota més o menys greu que produïa.
trossa. — Trossa (part de la *maniobra*).
trossar. — Atrossar.
truncar. — Trucar (molt poc usat).
tubet. — Estampa.

U

ull.
ull de poll. — Nuc de pardal.
ullet.
ungla.
unya. — Sarpes; ungles.

V

vagra. — Medís. (V. *bagra*).
vaina. — Bainetes.
vaivé. — 1ª: Braçola. || 2ª: Brandar; brandeig.
vaixell.
vano. — 1º: Espill de popa. 2ª: Grua. 3ª: Baló. 4ª: Espill de popa.
vapor.
vapor de passatge.
vapor mercant.
vaquera. — Vaca. *Pl.*: Vaques; vaquetes.
varada.
varar.
varengues. — Berlingues.
vareta.
vasos. — Galteres.
vela.
vela a la bovera. — Anar a la bouera.
vela a la colla. — Anar amb la vela plegada.
vela alta. — Anar a tope.
vela al terç.
vela baixa. — Anar per baix dels bossells; anar amb el car assentat.
vela de capa.
vela de martell.
vela de respecte.
vela d'estai.
vela de tallant. — Vela d'estai.
vela espigada.
vela llatina.
vela quadra. — Vela quadra, vela redona.
velatxo alt.
velatxo baix.
velejar. — Anar a la vela.
veler.
venolera. — Ventilador.
ventrera.
vents.
verduguet. — Bordó; costraler; costralero.
verga de gàbia.
verga de gonete.
verga de trinquet.
verga de velatxo alt.
verga de velatxo baix.
verga de sobregonete.
via d'aigua.
vigia.
virar.
virar en rodó.
virar per avant.
vitre. — Cotó; cotolina.
vogar. — Bogar.
volandera. — Virolla.
volant. — Floc volant; pollaca.
volta de rason. — Entalingada.
voltejar. — Bordar; fer bordades; barloventejar.

X

xabec.
xaica. — Buseta.
xalana. — Albufarene; barquet.
xanar. — Llargar escota; lascar.
xata.
xaveta.
xicot. — Xicote. A València es es diu *xicote* a un tros de corda, sobrant d'una estatxa, calabrot, etc., i sempre d'una braça poc més o menys. Per regla general, és un tros de corda que no és prou llarga per a cap ús o maniobra.

xinxorro. — Busseta; xinxorro; bot auxiliar.

xumassera. — Xumassera. L'explicació de J. Amades i E. Roig és exacta. No obstant, com el procediment és d'allò més antiquat i poc pràctic, segurament, s'ha substituït per un ferro en forma de lira com a suport del rem, i un pern a la part inferior, que s'introdueix en les escalameres o forats guarnits de ferro o metall, on fa el joc necessari perquè el rem tinga tots els moviments. En les ioles i xalupes de recreació n'hi ha de diferents sistemes i tots ells reben el nom de *xumasseres*.

xunxo. — Sunxo.

LLUÍS P. FLORES.

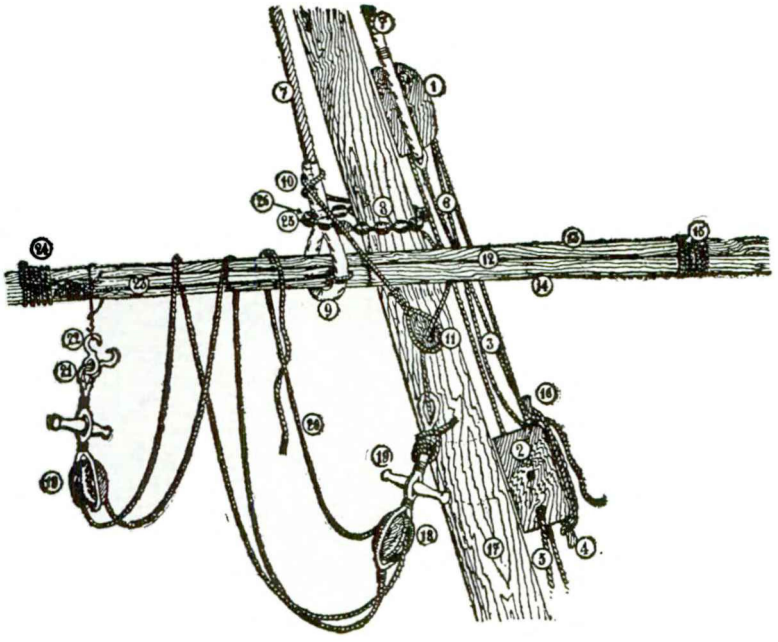

Figura 1 (Maniobra)

1, Bossell de la guindalesa; 2, Quadernal de la guindalesa; 3, Tira, drissa o trissa; 4, Manegueta de trissa; 5, Pata de gall; 6, Tira; 7, Flonc o amant; 8, Bastard; 9, Estrop de flonc; 10, Dogal; 11, Bigota de dogal; 12, Antenes; 13, Pena; 14, Car; 15, Enginyes; 16, Nuc; 17, Pal o arbre; 18, Bossell de la trossa; 19, Cassanell; 20, Tira de la trossa; 21, Guardacaps; 22, Ganxo doble; 23, Trinca; 24, Nuc de Trinca; 25, Vertells del contradogal; 26, Contradogal.

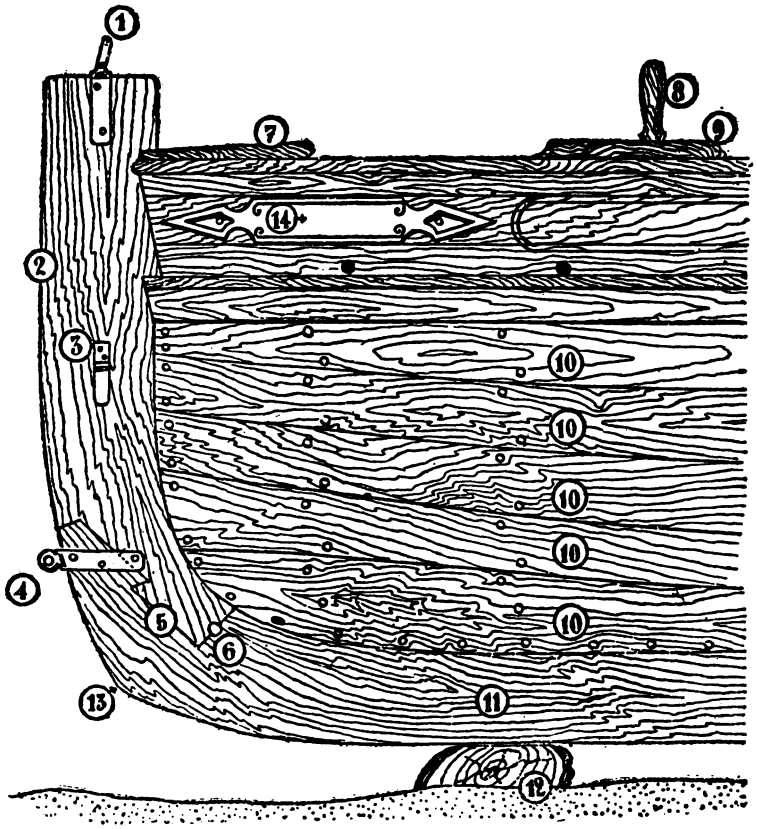

Figura 2 (Proa de bot)

1, Gafa; 2, Roda de proa; 3, Galotxa; 4, Càncam de traure; 5, Caell; 6, Clavilla; 7, Pallets o adavants; 8, Escàlem; 9, Escalamera; 10, Taules del pla; 11, Quilla; 12, Parats; 13, Gaó de proa; 14, Fòlio.

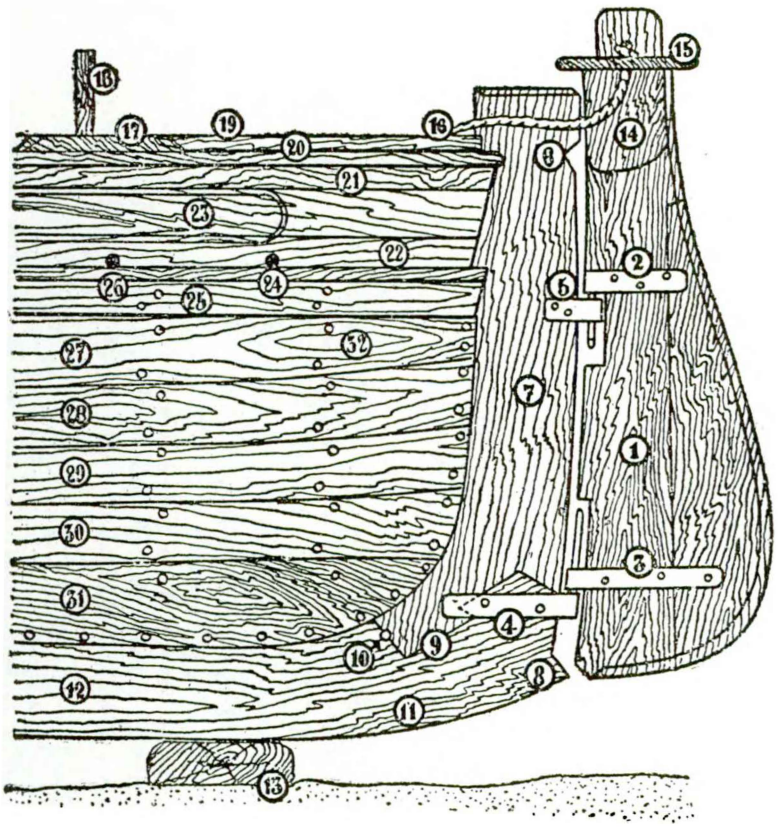

Figura 3 (Popa de bot)

1, Pala del timó; 2, Agullot; 3, Faixa; 4, Agulla; 5, Góndol; 6, Escotera; 7, Roda de popa; 8, Taló; 9, Caell; 10, Clavilla; 11, Gaó de popa; 12, Quilla; 13, Parat; 14, Galteres del timó; 15, Arjau; 16, Guardins; 17, Escalamera; 18, Escàlem; 19, Varederet; 20, Regala o soleta; 21, Cintó; 22, Taula d'ambons; 23, Orla; 24, Clau; 25, Cinta; 26, Imbornals; 27, Taula bocal; 28, Sotabocal; 29, Taula de pla; 30, Sotapalaia; 31, Palaia; 32, Clavaçó en peu de gall.

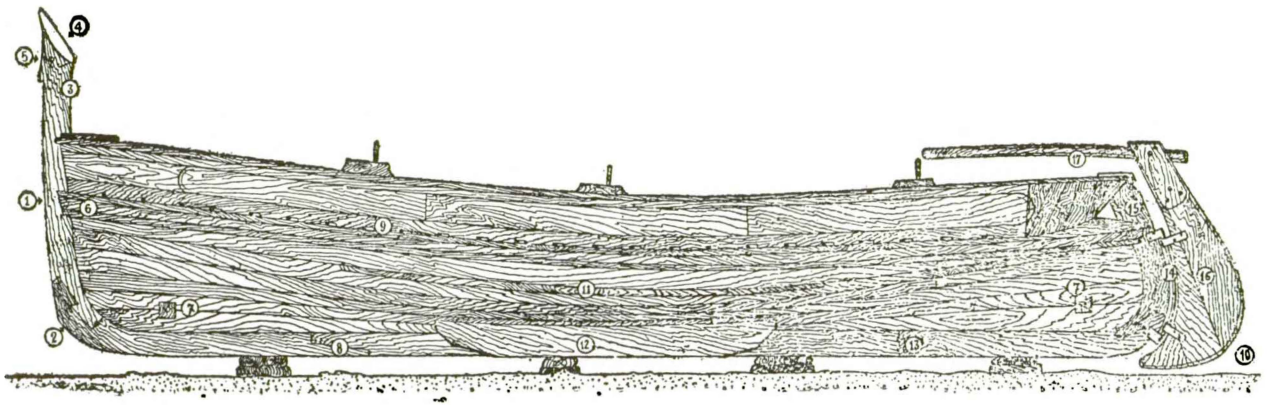

Figura 4 (Barca deniera)

1, Roda de proa; 2, Gaó de proa; 3, Cap de roda; 4, Gorra o cap de moro; 5, Forat de l'embarbament del car; 6, Cinta doble; 7, Rumbos; 8, Mitja junta; 9, Taula d'ambons o imbornals; 10, Timó de rella; 11, Ambó; 12, Escues; 13, Testa redona; 14, Ferratge a la denilra; 15, Roda de poba; 16, Recàs del timó; 17, Manuella o canya del timó.

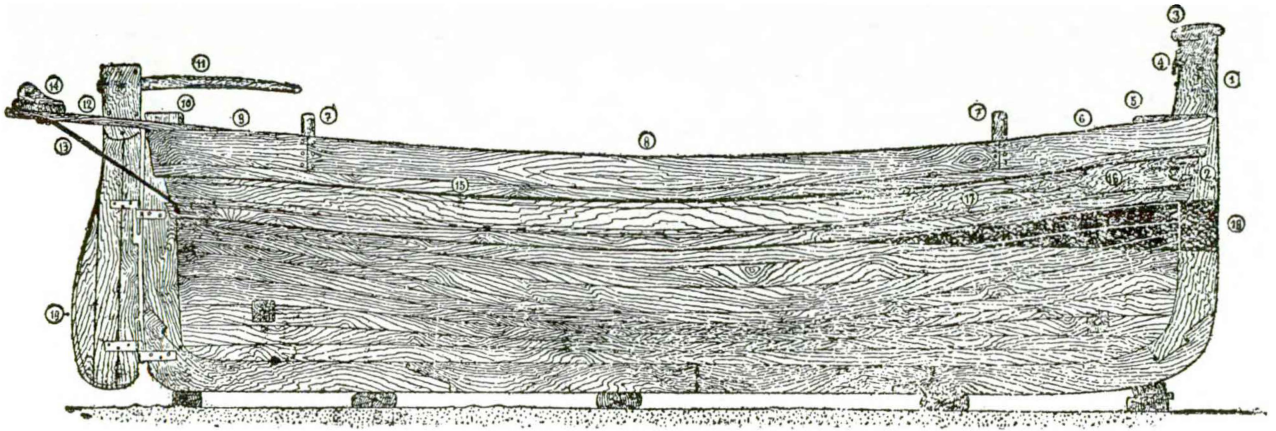

Figura 5 (Barca de bou)

1, Roda de proa amb galteres; 2, Forat del botaló; 3, Gorra o cap de moro; 4, Galotxa; 5, Pallets o adavants; 6, Falca de proa; 7, Bitons; 8, Barcafort; 9, Falca de popa; 10, Roda de popa; 11, Manuella o canya del timó; 12, Armall de gabietes; 13, Tirants de l'armall de gabietes; 14, Arganells o gabietes; 15, Redó; 16, Fòlio; 17, Fletxa; 18, Bigotera; 19, Recàs del timó.

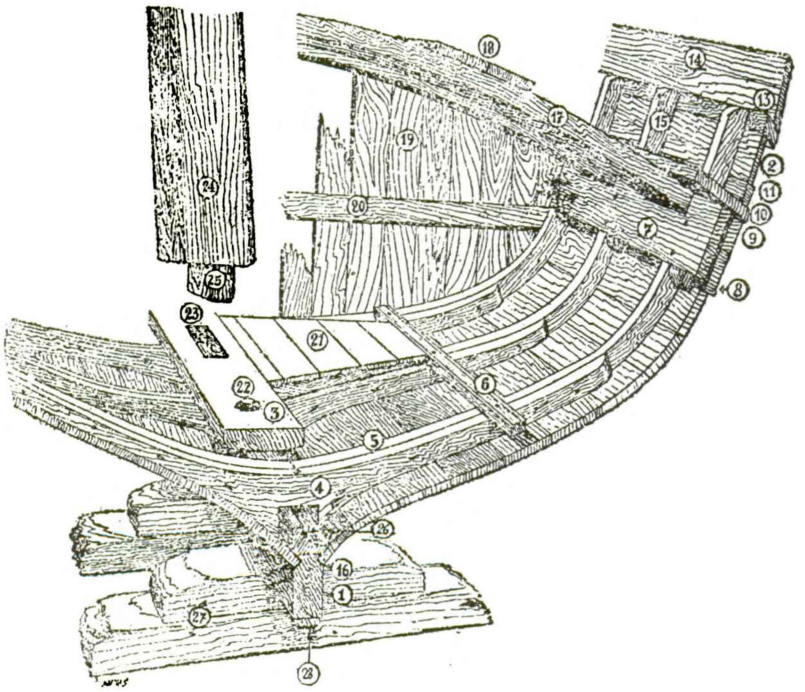

Figura 6 (Barca de bou. — Tallat transversal)

1, Quilla; 2, Sobrequilla; 3, Paramitjal; 4, Medís; 5, Estimenera; 6, Berlingues de pallol; 7, Dorment o traca; 8, Cabanilla (motlura); 9, Cinta: cinta doble; 10, Clau; 11, Taula d'ambons; 13, Redó; 14, Barcafort; 15, Borregots o escalamots; 16, Gresa; 17, Bau o barra; 18, Taules de coberta; 19, Mamparo; 20, Travesser de mamparo; 21, Pallol o sollao; 22, Pern; 23, Carlinga; 24, Pal o arbre; 25, Metxa; 26, Tacs; 27, Gubiades; 28, Sapata.

LES *E* TÒNIQUES DEL VALENCIÀ

El valencià posseeix tres *e*: dues *e* tòniques (la *e* tancada i la *e* oberta), i una *e* àtona.

La *e* àtona valenciana és una vocal anterior laxa semblant a la *e* tancada tònica, però més ampla i articulada més feblement.

La *e* tònica (oberta o tancada) en valencià correspon exactament a la *e* tònica (oberta o tancada) del català oriental, per bé que la distribució d'obertes i tancades no és la mateixa. Les dues *e* tòniques del valencià coincideixen així ortogràficament amb les *e* de la llengua literària única, provinents de les dues E del llatí vulgar i del diftong romànic *ai*; la distribució del timbre de les *e* tòniques del valencià és la següent: [1]

En general:

A) Ē, Ĭ > E̤ > val. *é*.

B) α Ĕ > E̤ > val. *é* (generalment).

β Ĕ davant L, -D-, -C-, -TI-, N'R, RR, R + consonant no labial > E̤ > *è*.

γ Ĕ + iod > *i*.

C) A + iod > *ai* > *é*.

Notem que la diferència de distribució del timbre de les *e* tòniques catalanes entre el valencià i el català oriental és en

A) Ē, Ĭ > E̤ > val. *é*, cat. or. *è*.

Heus ací els exemples valencians: [2]

[1] Hem pres com a base del nostre estudi sobre la distribució del timbre de les *e* tòniques del valencià l'estudi fonamental de Mestre P. FABRA, *Les e toniques du catalan*, «Revue Hispanique», XV, p. 5, que resolgué definitivament la qüestió. El nostre estudi és més aviat descriptiu del valencià.

[2] En l'ordenació dels exemples hem procurat de seguir en part l'ordre de *Les e toniques du catalan*, de Mestre FABRA, a fi de facilitar la comparació; hem adaptat i alterat, però, l'ordre d'exposició sempre que ens ha semblat que facilitava l'exposició dels fets valencians.

B β) La Ē del llatí vulgar, Ĕ del llatí clàssic, dóna *è* en els següents casos:

a) Davant *l*: GĔLU *gel*, GĔLAT *gela*, CAELU *cel*, MĔL *mel*, FĔL *fel*. (També Ę davant *l* passa a *è*; vegeu pàgina 354).

b) Davant *u* (< -D-,-Ć-,-TI-): PĔDE *peu* | DĔCE *deu* | PRĔTIU *preu*.

c) Davant *-n'r-* > *-ndr-*: TĔNERU *tendre*, GĔNERU *gendre*, DIE VĔNERIS *divendres*.

d) Davant *rr*: TĔRRA *terra*, SĔRRA *serra*, SĔRRAT *serra*, FĔRRU *ferro*, ĔRRAT *erra*.

e) Davant *r* seguida de consonant no labial: PĔRDIT *perd*, PĔRDERE *perdre*, MĔRDA *merda*. | CĔRTU *cert*, DE-EXPĔRTU *despert*, COOPĔRTU *cobert*, APĔRTU *obert*, DESĔRTU *desert*. | COMMĔRCIU *comerç*, TĔRTIA *terça*. | HIBĔRNU *hivern*, GUBĔRNAT *governa*, *govern*, TABĔRNA *taverna*, LANTĔRNA *llanterna*, LUCĔRNA *lluerna*, INFĔRNU *infern*. | CĔRNIT *cern*, CĔRNERE *ce(r)ndre*, QUATĔRNA *qüerna*. | MĘRULA *merla*, CANNA FĔRULA *canyaferla*. | PĔRTICA *perxa*. (Cf. *B* α *k*, final).

f) Finalment: SĔPTE *set*.

B α) En tots els altres casos, la Ĕ > Ę passa a *é*:

a) Davant labials: *p*, *b*, *v*, *u*: LĔVAT *lleva*, BRĔVE *breu*, LĔVE *lleu*.

b) Davant *m*: CRĔMAT *crema*, EX-PRĔMIT *esprem*.

c) Davant dentals: *d*, *t*: *NĔPTU *nét*, *besnét*, *rebesnét*, INCĔPTAT *enceta*. [Però: SĔPTE *sèt*.]

d) Davant *n*: BĔNE *bé*, TĔNET *té*, VĔNIT *ve*, GĔNUS *gens*; INTĔNDIT *entén*, INCĔNDIT *encén*, EXTĔNDIT *estén*, MERĔNDAT *berena*, EX-MĔNDAT *esmena*, FACĔNDA *faena*.

e) Davant *s*, *ss*, *ç*: VĔRSAT *vessa*, *PĔTTIA *peça*, PRĔSSA *pressa*, AD-PRĔSSUM *aprés* × *despuis* > *després*, TRANSVĔRSU *través*, ĔST *és*.

f) Devant *r*: MULIĔRE *muller*, ĔRAT *era*.

g) Davant *ll*: PĔLLE *pell*, SĔLLA *sella*, BĔLLU *bell*, sufix -ĔLLU, -ĔLLA *-ell*, *-ella*, ANĔLLU *anéll*, VITĔLLU *vedéll*, CATĔLLU *cadell*, CAPITĔLLU *cabdell*, CEREBĔLLU *cervell*, AGNĔLLU *anyell*, *anell*, CAPPĔLLA *capella*, LIBĔLLU *nivell*, FEMĔLLA *femella*, *FIBĔLLA *sivella*, LABRĔLLU *llibrell*, CULTĔLLU *coltell*, BOTĔLLU *budell*; *castell*, *pestell*, *anella*, *paella*, *cistella*. | THYMĔLLU *tomello* (valencià pre-català ?).

h) Davant velars: *c, g:* SĔCAT *sega,* NĔCAT *nega (renega),* PRĔCAT *prega,* GRAECU, -A *grec,*[1] *grega,* CAECU *cec, cego, encega;* ĔQUA *egua.*

i) Davant *u* en hiatus: DĔU *Déu,* MĔU *meu,* JUDAEU *jueu,* MATTHAEU *Mateu.* Però: BARTOLOMAEU *Bertomèu,* que correspondrà a la p. 358.

j) Proparoxítons i consonant + vibrant + vocal: FĔBRE *febre,* *TENĔBRAS *tenebres,* LĔPORE *llebre,* RĔPUTAT *repta,* TERRAE TRĔMULU *terratrémol.* | PĔTRA *pedra,* PĔTRU *Pere,* DE RĔTRO *darrere, arrere.* | HĔDERA *hedra;* NĔBULA *neula.* | DIE-MĔRCURIS *dimecres,* *ALĔCRE *alegre.* | MĔDICU *metge,* PĔDICU *petge.* | STĔPHANU *Esteve,* LĔNDINA *llémena,* PĔRSICU *préssec.*

k) Mots amb *m, n, s, r* travades: TĔMPUS *temps,* SĔMPER *sempre,* MĔMBRU *membre,* SEPTĔMBER *setembre, novembre, desembre.* | CĔNTU *cent,* DĔNTE *dent,* GĔNTE *gent,* VĔNTU *vent,* MĔNTIT *ment,* SĔNTIT *sent,* RECĔNTU *rent,* sufix -ĔNTE *-ent* (ex.: *lluent, valent, calent, parent, aiguardent,* etc.), terminació -ĔNDO *-ent* (ex.: *duent, bevent, venent),* SARMĔNTU *sarment, eixarment,* sufix -MĔNTU *-ment* (ex.: *manament, casament, parlament, devallament, establiment, sentiment, enteniment, naiximent,* etc.); VĔNTRE *ventre;* RĔDDITA *renda;* PĔNDICAT *penja.* | VĔSPA *vespa, avespa,* VĔSPERA *vespra.* | FĔSTA *festa,* GENĔSTA *ginesta,* FENĔSTRA *finestra* TĔSTU *test.* | MĔSPILU > *NĔSPILU, -A *nespla, nyespla.* | HĔRBA *herba,* CĔRVU *cervo,* SĔRPE *serp, asserp,* TĔRMINU *terme* (cf. *B* β *e).* | ĔREMU *erm*[2].

B γ) Davant palatal: Es característic del català el tractament Ĕ + iod > *i* — segurament diftongació condicionada de Ĕ per influència de la iod i reducció del triftong a *i* en una època preliterària —. El valencià, naturalment, té *i*: LĔCTU *llit,* PĔCTU *pit,* PROFĔCTU *profit,* CONFĔCTU *confit,* DELĔCTAT *delita,* * JĔCTAT *gita;* ĔXIT *ix,* TĔXIT *tix;* SĔX *sis;* LĔGIT *llig;* SPĔCULU *espill;*

[1] M. SANCHIS GUARNER, *Análisis fonético del valenciano literario, RFE* XXI, 1934, p. 117, dóna *grèc* amb *e* oberta; creiem que la forma popular és amb *é: mariners grécs, una gréga,* etc.

[2] Hi ha una curiosa forma dialectal *édro* ERVU (= cat. or *er* o *erb),* que, desconeixent la diftongació del cast. *yero,* però conservant la *-o,* fa pensar en un origen pre-català.

INGĔNIU *enginy*, AD-HĔRI *ahir*, CATHĔDRA *cadira*; MĔDIU *mig*, *DISĔDIU *desig*; PĔCTINE *pinta*.

A) La Ĕ del llatí vulgar, Ē, Ĭ del llatí clàssic, dóna en valencià *é*.

a) Davant labials: *p, b, v, u*: CĬPPU *cep*, CĒPA *ceba*, RECĬPIT *rep*, GĬBBA *gepa*, GLĒBA *gleva*, SĔBU *séu*, BĬBIT *beu*, DĔBET *deu*.

b) Davant *m*: terminacions verbals -ĒMUS, -ĬMUS *-em* (ex.: DEBĒMUS *devem, bevem, perdem, venem, veem, cantem*, etc.); RĒMU *rem*, TĬMET *tem*, VINDĒMIA *verema*, VINDĒMIAT *verema*.

c) Davant dentals: *d, t*: VĬTTA *veta*, NITIDU *net*, MĬTTIT *-met* (ex.: *promet, compromet*, etc.), sufix -ITTU, -ĬTTA *-et -eta* (ex.: *bracet, maneta, barret, ganivet* o *gavinet, aguileta*, etc.), PĒDITU *pet*, SĒTA *seda*, CRĒTA *greda*, MONĒTA *moneda*, sufix -ĒTA *-eda*, BLĬTU *blet*, BĒTA + BLĬTU *bleda*, SĬTI *set*, *PARIETE *paret*, FRĬGIDU *fred*, STRĬCTU *estret*, DIRĒCTU *dret*, BENEDĬCTU *Benet* (nom i cognom); FĬDE *fe*, MERCĒDE *mercé*, QUĬD *qué (perqué)*.

d) Davant *n*: POENA *pena*, VĒNA *vena*, CATĒNA *cadena*, *TRĬNA *trena*, ANHĒLAT > *ALĒNAT *alena (alé)*, AVĒNA *avena*, ARĒNA *arena*, PLĒNU *ple*, SERĒNU *seré, serena*, f., sufix -ĒNU, -ĒNA *-é, -ena* (ex.: *dotzena, vintena, sisena; novena; onzé, catorzé* (rar) *a quinzens*, etc.); DECĒNA *dena*, VĒNDIT *ven*, PRĒNDIT *pren*.

e) Davant *s, ss, ç*: VICIA *veça*, CAPĬTTIA *cabeça* (d'alls), CEREVISĬA *cervesa*, -MISSU *-més* (ex.: *promés, permés*, etc.), SPĬSSU *espés*, sufix -ĬSSA *-essa* (ex.: *abadessa, sastressa, apotecariessa*, etc.); DEFĒ(N)SA *devesa*, PĒ(N)SU *pes*, *PRĒ(N)SU *pres*, EXTĒ(N)SU *estés*, TĒ(N)SU *tes*, TRĒS *tres*, RĒS *res*, sufix -Ē(N)SE *-és, -esa*, (ex.: *cortés, francés, genovés, maltés*, etc.), PAGĒ(N)SE *pagés*, MĒ(N)SE *mes*, sufix -ĬTIA *-ea* (ex.: *pobrea, perea, tendrea, riquea, vellea*, etc.), VĬTIAT *avea*.

f) Davant *u* (< -D', -Ć'): HERĒDE *hereu*, CRĒDIT *creu*, VĬDET *veu*, (cf. *B*, β, *b)*; terminació verbal -ĒTIS, -ĬTIS *-eu* (ex.: DEBĒTIS *deveu, beveu, bateu, canteu*, etc.). | FĒCIT, *féu* (cf. *B*, β, *b)*.

g) Davant *r*: CĒRA *céra*, PĬRA *pera*, PRIMA VĒRA *primavera*, SINCĒRU *sencer*, SPĒRAT *espera*, terminació verbal -ĒRE *-er* (ex.: *haver, poder, saber* i *voler; plaer, parer*).

h) Davant palatals: *ig, j, i*: VIDEO *veig*, INVIDIA *enveja*, CORRĬGIA *corretja*, sufix greco-llatí -ĬDIAT *-eja* (ex. BAPTIZAT *bateja, clareja, neteja*, etc.). | RĒGIU *reig* (nom de peix i cognom). | RĒGE *rei*, LĒGE *llei*.

i) Davant *ll*: CONSĬLIU *consell*, CĬLIA, *cella*, ECCU ĬLLU *aquell*, ĬLLU -A *ell -a*; CAPĬLLU *cabell*, sufix -ĬC(U)LU, -ĬC(U)LA *-ell*, *-ella* (ex.: VERMĬC'LU *vermell*, PARĬC'LU *parell*, VENTRĬC'LU *ventrell*, AURĬC'LA *orella*, OVĬC'LA *ovella*, APĬC'LA *abella*, CURVĬC'LA *corbella*, etc.).

j) Davant *ny*: INDĬGNAT *endenya*, LĬGNA *llenya*, -DIGNU *desdeny*, SĬGNAT *senya*. | STRĬNGIT *estreny*, IMPĬNGIT *empeny*, FĬNGERE *fényer*, FĬNGIT *feny*. | PĬNNA *penya*. | MĬNUS *menys*.

k) Davant *ix*: IPSU > *ICSU *eix(e)*, MET-ĬPSU *mateix*, PĬSCE *peix*, CRĒSCIT *creix*, terminació verbal -ĒSCIT, -ĒSCERE *-eix*, *-éixer*, (ex.: PARĒSCIT *pareix*, CRĒSCERE *créixer*, MERĒSCERE *meréixer*, *CONĒSCERE *conéixer*)

l) Davant velars: *c, g*: SĬCCU *sec*, FRĬCAT *frega*, PLĬCAT *plega*, *plec*, APPLĬCAT *aplega* (= arriba).

m) Proparoxítons i consonant + vibrant + vocal: PĬPER *pebre*, RECĬPERE *rebre*, SĒPIA *sépia*. | LĬTTERA *lletra*, HERĒDITAT *hereta*. | NĬGRU *negre*. | TĒGULA *teula* (doblet: *tella*), RĒGULA *regle* (doblet: *rella*), DĒBITU *deute*. | TRĒDECI *tretze*, SĒDECI *setze*. | HAERĒTICU *heretge*, *FĒTĬCU *fetge*. | VĬGILA *vetla*, *revetla*, AMĬDDULA *ametla*.[1] | PĬSULU *pésol*, TRĬPHYLLU *trévol*.

n) Mots amb *m, n, s, r* travada: SĬMULAT *sembla*. | ĬNTER *entre*, TRĪGĬNTA *trenta*; VĒNDERE *vendre*, VĒNDITA *venda*, SĒMITA *senda*, sufix -ĬNG *-enc* (ex.: *blavenc*, *rogenc*, *primerenc*, *famolenc*, *xixonenc*, etc.). | *TRĬNCAT *trenca*, ORĬGANU *orenga*, LĬNGUA *llengua*. | VĬNCIT *venç*, VĬNCERE *véncer*; SĬNE + *-s sense*. | VĬNDICAT *venja*, DIE-DOMĬNICU *diumenge*, *dumenge*, DOMĬNICU *Doménec* (cognom). | CRĬSPA *crespa*; CRĬSTA *cresta*, BALLĬSTA *ballesta*, ĬSTU, -A *este*, *esta*, ECCU ĬSTU, -A *aqueste*, *aquesta* (Maestrat), MAGĬSTRU *mestre*, CAPĬSTRU *cabestre*. | ĒSCA *esca*, PĬSCA *pesca*, FRĬSCU *fresc*, FRANCĬSCU *Francés(c)*; MĬSCULAT *mescla*. | QUADRAGĒSIMA *quaresma*. | FĬRMU *ferm*. | VĬRGA *verga*; CĬRCULU *cércol*.

Però: CĬNERE *cèndra*. | VĬRIDE *vèrd*, VĬRGINE *vèrge*.

[1] Els mots *ametla*, *vetla*, etc., pronunciats *amél·la*, *vél·la*, etc., tenen *e* tancada malgrat anar la *e* seguida de *l* fonèticament: probablement degut que la *é* s'havia fixat quan encara la *t* no s'havia assimilat a la *l*.

També davant *l*: TĒLA *tèla, tèl,* VĒLA *vèla, vèl,* PILU *pèl,* PILAT *pèla,* STĒLLA *estrèla, estèl, estrèl,* CANDĒLA *canèla,* MUSTĒLA *mostèla.*

C) El diftong romànic *ai*, provinent de la combinació d'una A llatina amb una *i* resultant de l'anticipació d'una I de la síl·laba següent o de la vocalització d'una C travada, dóna sempre *é*:

a) FACTU *fet,* TRACTU *tret,* LACTE *llet* (al Maestrat: *lleit),* VERVACTU *guaret.* [*ai* àton > *e*: LACTUCA *lletuga,* LACTARIA *lletera.*] | PLACITU *plet* (arc.), la forma *pleit* és del castellà modern *pleito.*

b) AREA *era,* FACERE *fer,* sufix -ARIU, -ARIA *-er, -era,* (ex.: *cavaller, celler, carrer, obrer, forner, taverner, roder, bandoler, hostaler, tintorer, diné(r)s, esparver, cendrer, giner, primer, lleuger, figuera, olivera, panera, cullera, somera,* etc.); ACIARIU *acer.*

c) BASIU *bes,* MAGIS *més,* VA(D)E + *-s* > *vés.*

d) AXE *eix,* MATAXA *madeixa,* LAXAT *deixa,* FRAXINU *freixe, freix, fleix.* | *CRASSIU *greix.* | FASCE *feix* (però: FASCIA *faixa,* NASCERE *nàixer,* d'on *naix).*

e) LAICU *llec,* SA(P)IO *sé,* *HA(B)IO *he* [1] (al Maestrat: *hai),* terminació verbal de futur *-AIO *-é* (ex.: *cantaré, perdré, diré, faré, moriré,* etc.).

* * *

Dins els mots populars predomina en valencià la *é* tancada, la qual prové de Ĕ, A + I i Ē (generalment) del llatí vulgar. La *è* oberta del valencià prové únicament, dins els mots populars, de:

a) Ĕ o Ē davant L. Ex.: *gel, cel, mel, fel, empelt; tela, tel, entela, vela, vel, pèl, pela, estrela, mostela, canela.*

b) E davant determinades consonants, que són: *u* (provinent de D, C, TI, intervocàliques) *ndr, rr, r* + consonant no labial: *peu, deu, preu.* | *tendre, gendre, divendres* (però: *encéndre, aténdre, esténdre,* per influència de la conjugació: *encénc, encén, encénga, encés,* etc.) | *perd, perdre, cert, despert, obert; govern,*

[1] *he* cal considerar-la arcaica; realment el valencià modern diu en la primera persona del present d'indicatiu del verb *haver*: a.

hivern, taverna, ce(r)ndre; perxa, merla. | *terra, serra, ferro, erro.*

El cas SĔPTE *sèt* resta inexplicat.

c) Els casos *cendra, verd* i *verge*, on la *è* oberta valenciana prové d'una Ĭ llatina, cal explicar-los: *cendra* per influència de N'R > *ndr*, com Ĕ + N'R > *èndr*: *tendra, gendre. Verd* per influència del nexe *rd, rt, rta*, com en *perd, cert, ert*, etc. *Verge* per influència del nexe *r* + palatal (o potser caldria considerar-lo un mot semi-erudit).

* * *

El parlar català (dialecte valencià) de Bellmunt de Mesquí (Baix Aragó, prov. de Terol) ens confirma que les úniques *è* obertes del valencià dins els mots populars són les que assenyalem. El parlar de Bellmunt ha diftongat la *è* oberta valenciana en *ia*; en efecte, té: *cial, mial, fial, tiala, viala, pial, estrials, jal* (< *gial* < *gel*); *tiandre, diviandres, jandre* (< *gendre*); *diau, piau; siarra, tiarra, fiarro; piard, piardre, miarda, ciart, despiarta, tiarç; hiviarn, infiarn, goviarn, piargo* (< val. *pèrc* < *pèrdc*), *miarla, iart, siat* (< *sèt* < SĔPTE), *Miquial*, i notem: *viard, ciandra* (l'única excepció que hem trobat és *preu* en compte de **priau* que caldria esperar: probablement la diftongació ha estat aturada pel grup *pr-* per evitar un amuntegament de sons dins d'una sola síl·laba: **pr̥iau*).

En general hi ha: *è* val. > *ia*; *é* val. > *é* tant si < Ĕ com si < Ē, Ĭ. Ex.:

ái > *é*: *giné, sancé,* -ARIU > *-é(r), lléit*, etc.

Ĕ > *é*: *Déu, llebre, cent, vent, avespa, temps, brena*, etc.

Ę > *é*: *pebre, ceba, xiquet, sabé(r), podé(r), beure, Valéncia, endenya,* TĒGULA *tella, greda, gleva, gavinyet, despertem (despiarto), domenge, enveja, correja, bateja, creix, peix, sépia, venda, ame(t)la, madeixa, perea, pobresa, devea (= devesa), dolent, festa*, etc.

CASOS DUBTOSOS

Sovint la *é* tancada del valencià no ens indica si es tracta d'una Ę o Ę llatina, en casos dubtosos com val. *neu, fem, rega, ginebre.* | NĬVE, *NĔVE cast. *nieve*, cat. or. *néu*, però it. *néve*,

fr. ant. *noif.* | FĬMUS, *FĔMUS arag. *fiemo*, cat. or. *féms.* | RĬGAT, *RĔGAT cast. *riega*, cat. or. *réga.* | JUNĬPERU, *JENĔPERU fr. *genièvre*, cat. or. *ginébre;* però cast. *enebro*, altres parlars orientals *ginèbre.*

val. *bec:* BĔCCU cat. or. *béc*, però cf. it. *bécco.*

val. *tretze:* TRĒDECI cast. *trece*, fr. i it. suposen Ę, però cat. or. *trétze* suposa E.

val. *llegua:* *LECUA cast. *legua*, però fr. *lieue.*

val. *sembra* SĒMINAT. El cast. *siembra* i cat. or. *sémbra* són formes analògiques que corresponen a Ę, però it. *sémina.*

val. *mentre:* DUM-ĬNTERI, però cast. *mientras*, cat. or. *méntre.*

val. *adés:* *AD(D)ĔSSU oc. *adès*, it. *adèsso*, cerdà *adés*, però s'acostuma a partir de AD ID ĬPSUM com a etimologia.

En els proparoxítons verbals l'accentuació paroxítona és secundària, i havent-se produït la dislocació de l'accent quan ja la noció de la quantitat era obliterada, tant pogué pronunciar-se una Ę com una Ẹ́: NOMĬNAT *nomena*, CARRĬCAT *carrega*, DUPLĬCAT *doblega.* | MASTĬCAT *mastega*, MORSĬCAT *mossega*, COMMUNĬCAT *combrega.* (Cf. cat. or. *nomèna, carrèga, doblèga, mastèga, mossèga*, però *combréga*).

També és secundària l'accentuació actual en CUM-ĬNĬTIAT, CUMĬN'TIAT *coménça.* (Cf. Barcelona *comènça,* it. *comincia,* però cast. *comienza*, Girona *coménça*).

El valencià *cèrç* podria en rigor representar CĬRCIU, la forma normal en llatí (V. p. 353, el cas de *vèrd*, etc.), però el cast. *cierzo* suposa CĔRCIU.

La *è* oberta valenciana en *seu* SĒDE cal explicar-la per tractar-se d'un mot semiculte introduït dins el llatí vulgar amb la pronúncia sàvia SĔDE > val. *sèu.* (Cf. Bβ*b*)

Anàlogament FĒRIA, introduït al llatí vulgar com a mot erudit pronunciat FĔRIA > *fira* (cf. *B*γ).

val. *èrt* *ERCTU, de *ERGERE, tret de ĒR(I)GO; cal suposar *ĔRCTU > *èrt,* cast. *yerto*, però it. *érto.*

La *e* dels imperfets forts és tancada: *feia, veia, treia, creia*, etc. (sovint reduïts a *fea, vea, trea, crea,* etc.), segurament per influència de la *é* de les formes fortes de *veure, creure*, etc.

Tenen *é: creu* (CRŬCE) i *véu* (VŌCE).

* * *

Mots germànics, aràbics, etc., i d'etimologia dubtosa.

En valencià hi ha: *esquèrra* (cf. *izquierda)*; al costat de la forma masculina *esquèrre* hi ha una altra forma masculina poc usada: *esquèr (el braç esquèr, el costat esquèr).* | *guèrra* (cf. it. *guèrra,* però cast. *guerra)* < germ. WĬRRA. | *gèrra, gèrro* (etim. aràb.) | *guèrxo* < germ. DWERHS. | *cèrda* 'cerra' < cast. *cerda* (?); *esquèrda; pèrla* < it. *pèrla* (?); *esbèrla.* | *mèlsa* < germ. MĬLZA (però arag. *mielsa,* gascó *mèussa,* suposen una forma amb Ĕ en lloc de ĭ). | *empèlt,* verb *empèlta* (cf. gascó *empèut).* | *llènç* LĬNTEUM o LĔNTEUM cal considerar-lo erudit.

Amb *é: béna* < germ. BINDA; *llésca* < germ. LISKA; *llépa, llépol; llést; trépa.* | *quét* més aviat que venir de QU(I)ĒTU (> cast. *quedo),* cal suposar que ve de la forma erudita *quiet, quieta* > *quet, queta* (noteu la *t* de *queta* i la mancança en val. de la forma *quiet, quieta).* | *església* ECLESIA és semierudit. | *menestér* < MINISTĔRIU × -ARIU.

Tenen *é* els següents mots aràbics: *Algér (meló d'), taléca, fés, almagatzém, séquia, sénia.*

Amb *é: sémola* < it. merid. *sémola* SIMILA. | *pécora* < it. *pècora* PĔCORA. | *café; ximenéra.*

Topònims:

a) Amb *è: Bel, Bèlgida, Serra, Tavernes, Mutxamel, Novelda, Xert, Elx, Aielo, Benimeli, Novetlè, Manuel, Paterna,* etc.

b) Amb *é: Dénia, Morvedre, Cullera, Corbera, Relleu, Sant Mateu, Torrent, Canet, Atzeneta, El Genovés, Massalavés, Albuixec, Altea, Antella, Vilafamés.*

ELS MOTS ERUDITS

Els mots erudits, per regla general, presenten *e* oberta.

La *e* de la terminació popular *-ença* és tancada: *coneixença, convinença, creixença,* etc. La *e* de *València* és també tancada.

La *e* de la terminació erudita *-ència* és sempre oberta: *penitència, sentència, evidència, abstinència, presència, influència,*

essència, conseqüència, pac(i)ència, ciència, experiència, etc. També ho és la dels noms semi-populars en -ENTIUS: *Vicènt, Llorènç.*

La *e* dels mots erudits seguida de síl·laba amb *i* àtona (mots llatins), és sempre oberta: *neci, espècie, tedi, tragèdia, comèdia, egregi, privilegi, premi, epidèmia, acadèmia, geni, vènia, cementeri, misteri, adulteri, misèria, tesi, dècim, mil·lèsim, règim, elèctric, benèfic, anèmic, lèxic, èpic, ètnic, crèdit, inèdit, ingènit, mèrit, exèrcit, enèrgic, accèssit, decrèpit, èxit, silenci, obsequi, adverbi, proverbi, dèbil, imbècil, estèril, col·legi,* [1] *nervi* etc. Així mateix, certs mots populars amb *i* posttònica: *dèria.*

En general en les terminacions *-edi, -èdia, -egi, -ègia, -eli, -èlia, -emi, -èmia, -eni, -ènia, ..., -enci, -ència, -endi, -eri, -èria, -esi, -èsia, ..., -èctic, -èdic, -èfic, ènic, -èptic, ..., -èdit, -ènit, -èpit, -èrit, ...*, etc.

També és oberta la *e* dels mots com: *increèdul, èmul, benèvol*, etc., *pèndol*, etc.

Tots els esdrúixols erudits: *anècdota, rèplica, cèlebre, gènere*, (h. *gènero), cèdula, ingènua*, etc., *gènesi, parèntesi, èxtasi*, etc.

Els nexes erudits *-ept-* i *-ect-* [2]: *recepta, concepte, precepte, inepte, adepte.* | *respecte, afecte, prospecte, insecte, directe, dialecte, projecte.* | *perfecte, arquitecte, objecte, recte*, etc.

Els verbs en *-eptar, -ectar, -ersar, -ernar, -elar*, fan *-èpta, -ècta, -èrsa, -èrna, -èla*, respectivament: *accepta, recepta, intercepta; respecta, afecta, projecta; dispersa, conversa; alterna, enquaderna; anhela, recela, revela* (les fotografies, però *revéla un secret*). Així mateix: *etern, modern; Albert, Robert; vers, advers, dispers, conversa, a la viceversa; zel, recel, rebel, model, novel·la, Miquel, Rafel, Manel (Nelo), Isabel; Josep (Pep).*

Els mots erudits en *-eu* tenen generalment *è: ateneu, liceu, solideu, trofeu, recreu, correus, reu, Romeu, Pompeu, Prometeu*, etc. En els adjectius com *européu*, etc., sota la influència dels femenins *européa*, etc., predomina la pronúncia amb *é.*

Tenen *è: zero, clero, èter, llenç.*

[1] El mot *col·legi* és pronunciat *colège.*

[2] Cf., en cat. or.: *recépta, concépte, precépte, respécte, afécte, prospécte, perfécte*, etc.

Per analogia amb les terminacions populars *-et, -eta, -eda, -ec, -eca, -ega, -epa, -eba, -é, -ena, -ea, -és, -esa, -essa, -er, -era, -eva, -ema, -ent, -esc, esca,* i altres de populars amb *é* (exemple, respectivament: *paret, maneta, bleda, sec, cega, trepa, ceba, alé, quinzens, esquena, pobrea, encés, francesa, pressa, acer, cera, gleva, verema, valent, fresc, esca,* etc.), els mots erudits d'igual terminació tenen *é: secret, concret, decret, qu(i)et, discret, poeta, profeta, dieta, escopeta, s'inquieta; Biblioteca, peca* (verb), *col·lega, al·lega* (verb); *Noé, acetilé* (així mateix: *té, café, vosté); idea; accés, progrés, congrés, procés, interessa, expressa, professa, confessa; auster, persevera* (verb); *Eva, eleva* (verb); *suprem, problema, poema, tema, teorema* (cf. amb el cat. or., que té *è* en uns casos i *é* en altres segons el model de les terminacions populars).

La terminació *-ént: talent, prudent, innocent, evident, recent, divident, freqüent, ambient, client, convenient, orient,* etc.

La terminació *-éns, -énsa: dens, extens, defensa, dispensa, compensa, pensa.*

Els mots: *temple, contempla* (verb), *exemple, indemne; centre, arenga, celebra* (verb), *ginebra, metre, anex, remei,* tenen *é.*

La influència castellana pot haver influit en *béstia, série, época* (també *època*).

Els mots terminats en *-ést: manifest, modest, molest, agrest, honest, manifesta, amonesta, resta.* Però tenen *è: protesta, pesta, indigesta, ell protesta.* (Així mateix: *modèstia, molèstia).*

Els mots en *-érva: conserva, enerva, reserva,* etc. Però: *advèrbi, provèrbi,* etc.

En general els mots erudits tenen *è,* tret dels mots que tenen terminació anàloga a les populars en *é.* Aquestes terminacions populars en *é* són: *-ent (cent), -esta (festa, cresta), -é (bé, alé), -ebre (febre, pebre), -era (pera, Pere), -eu (lleu, Déu, veu,* però *dèu, pèu, sèu), -eva (lleva, neva), -ema (verema, crema), -ega (prega, plega), -esca (esca, bresca), -en (ven, estén), -et (nét, net), -ell (pell, ventrell), -és (adés, espés), -ena (berena, cadena), -ec (sec, grec), -eula (teula, neula), -eix (peix, greix), -er (haver, darrer), -etge (metge, fetge), -entre (ventre, entre), -eja, -eda, -ep,* etc.

* * *

Tots els exemples citats són vius. A continuació donem unes indicacions sobre el significat i ús valencià actual d'alguns mots que a Barcelona podria semblar a algú que els havem presos de la llengua escrita:

lluerna. — L'hem trobat en ús. També es diu *cuc de llumeneta.*

cerndre, cern. — *Cendre la farina, cern a pressa.*

qüerna. — Nom d'un panet.

besnét, rebesnét. — Els havem sentit usar.

lleu. — Els pulmons, esp. dels animals. *Traure el lleu,* etc.

test. — Tros de cànter, cassola, gerra, pitxer, plat, etc., trencat. | *Fer testos* (= trencar els plats, etc.). | *Ja haveu fet el cànter a testos.* | *Ferir-se una mà amb un test.* | *Un test* (= una cassola, un perol, una gerreta, cast. *maceta*). | *Traure els testos al balcó.* | *En un test tinc una clavellinera.*

verga. — *La verga del bou. Una verga de bou* convenientment adobada i amb una anella a l'extrem per a posar-se-la al puny, serveix per a pegar. | *Una verga* es pot fer també de corretja, etc. | *A estos xicots se'ls ha de pegar amb una bona verga.* | Una vara flexible i resistent, d'olivera, etc., més aviat petita i ben flexible. (Encara: *una vergassà, a vergassaes*).

fényer. — Fregar, treballar, pastar, la massa (del pa, de les coques, etc.), després que ja ha fermentat i s'ha tallat a peces (pans, coques, etc.) i abans de ficar-la al forn: *Me'n vaig a fényer.* | *Maria feny les coques.* | *Abans les dones fenyien el bollo, ara només es feny pa.*

tes. — *Posa't ben tes.* | *Un xicot que va sempre ben tes.* | *Estava tes com nn garrot.* | *Quin vell més tes!* | *Una vara tesa.*

després. — Sentit a pagesos d'edat empesa.

faena. — Forma valenciana de *feina.*

neula. — Pasteta fina usada per servir de base a les coques, pastissets, etc. Les hòsties son de neula.

petge. — De les cadires, taules, etc.

llémena. — Mot usual.

devallament. — *El devallament de la creu.* | *El devallament* (de la muntanya) *dels veremadors* (amb els carros enramats, etc.).

rent. — Mot usual (= llevat).

vespra. — Mot usual (= cat. or. *vigília*).

cervo. — Mot usual.

erm. — *Un camp erm.* | *La banda d'allà de la muntanya és erma, és un ermot.* | *Este barranc abans era erm.*

espill. — Mot usual (= cat. or. *mirall*).

gepa. — Mot usual (= *gep*).

greda. — *Terra de greda.*

sisena. — Una mida per a fer unes coques. També una col·lecció de sis (rar).

catorsé. — Sentit en un conte, com a ordinal.

a quinzens. — Usat en el joc de pilota per indicar la igualtat a quinze punts. (Usual).

dena. — Terme del rosari. (Usual).

devesa. — Sentit en diverses poblacions. Lloc on pastura el bestiar. A València: *la devesa de l'Albufera.*

hereu. — El qui hereta. (Usual).

menys. — Mot vivent en el País Valencià, però cada dia menys usat, substituït per *menos, manco.*

tella. — Tros de rajola, teula, etc., usat pels xiquets per a jugar a cartonets, a cromos, a pinyols, a matar, al rogle, etc. | Tros de ferro (quadrangular, rodó) per al mateix fi. | Tros de rajola, atabó, etc., usat per a colpejar un altre objecte (una falca, un tascó, etc.). | A un jugador de futbol que pega bé al baló se li diu que és una tella.

revetla. — Serenata, festa nocturna als diumenges, amb música, etc.

semblar a. — assemblar-se.

senda. — Mot usual. Camí als camps (que separa uns camps d'altres). | *No deixes sendes velles per novelles.*

venda. — Sentit diverses vegades. A València, habitualment, cast. *venta.*

famolenc. — Usual.

freixe. — Un arbre (al Maestrat). | *Una vara de fleix.* | *Fusta de fleix.*

combregar. — Mot usual.

ert. — *Posa't ert.* | *Es va quedar ert* (de fred, etc.). | *Quan estigues dalt de les paral·leles no poses les cames ertes.* | *Ballava amb tot el cos ben ert.*

guerxo. — *Té els ulls guerxos.* | *Mira guerxo.*

cerda. — Pèl bast, llarg, esp. d'animal.

empelt, empeltar. — Mots molt usuals, populars, etc.

llesca. — *Llesca de pa, fer llesques,* etc. | Llesca de pa remullada amb ou, llet, mel, etc., convenientment adobada (fregides, etc.). | — *Qué vols per a sopar?* — *Llesques.* — *Quines llesques més bones!* (Usual.)

bresca. — Bresca de mel, etc. (Usual.)

llegua.— Distància coneguda (segons uns, cinc quarts, etc.) (Usual).

església. — Sentit a Montcada. A València només a persones d'edat. Conec una dona de València la qual diu sempre *la (e)sglésia.* Però habitualment tothom diu *iglésia.*

eix. — Mot usual, popular. *L'eix del carro.* | *L'eix de la sénia.* | *L'eix de la corriola s'ha trencat.* | *L'eix d'una roda del rellonge.*

pécora. — *Aquell és una pécora* (=una persona no bona). | *Ésser una pécora* (dit maliciosament d'algú). | *Fuig d'ací, mala pécora* (=persona dolenta). | *Ja està feta ella una bona pécora.* | *És una mala pécora* (=insult).

edro. — Fruit d'una papilionàcia; els *edros* són petits, rodons, negres, usats de preferència per a aliment dels coloms.

esquerda. — Usual. *El cànter té una esquerda.*

esberla. — Usual. *Fer una cosa a esberles,* a trossos. *Traure esberles d'una fusta. Esberles del cor.*

GUILLEM RENAT I FERRÍS

DE LES LLEGENDES O INSCRIPCIONS SIGIL·LARS

Entre els diversos objectius que ofereix l'estudi dels segells, no és un dels menys interessants el de les llegendes o inscripcions que encerclen la figura o tipus, i expressen el nom i atributs de la corporació o personatge a qui pertany el segell.

Aquest estudi de les llegendes sigil·lars, el qual es relaciona, principalment, amb la paleografia i epigrafia, no manca, però, d'interès per a la filologia, per tal com en aquestes llegendes hi ha per a estudiar dues coses: la forma de les lletres i el significat de la paraula o frase. D'ací dos punts de vista, l'un purament paleogràfic o epigràfic, i l'altre gramatical i històric.

Quant a la forma de les lletres, la més comuna és la de les majúscules; les minúscules no són tan usades. En el començ dels segells medievals les lletres que apareixen en les llegendes són, generalment, les capitals romanes, quelcom degenerades. Després, ja entrat el segle XIII, hi ha una barreja de lletres romanes i gòtiques, que constitueix el període de transició del romànic al gòtic, del qual es passa a les majúscules gòtiques en tota llur puresa.

Des de mitjans del segle XIV fins ben entrat el XV, entra l'ús de les minúscules gòtiques, molt florides, en les llegendes sigillars; i, finalment, reapareixen les capitals romanes, ja des que s'inicia l'època del Renaixement, i segueixen usant-se en els segles posteriors.

Per causa d'haver-se de transcriure, ben sovint, en les llegendes, molts mots en un espai relativament limitat, fou forçós d'introduir-hi sovint algunes abreviatures. Poden citar-se, com a més usades, les següents: S i SIG per *sigillum* i *segell*; DNI, per *domini*; DI GRA, per *Dei gratia*; REG, per *regis*; COMIT, per *comitis*; SCE, per *sancte*; ECCLE, per *ecclesie*; EPI, per *episcopi*; FR i FRIS, per *frater* i *fratris*; ABBIS, per *Abbatis*; CAPLI, per

Capituli; CECI per *clerici;* DNE, per *dominae;* GVILL, per *Guillelmi;* IOHIS, per *Iohannis;* MAGRI, per *magistri;* ORD, per *ordinis;* PBRI, per *presbiteri;* PP, per *Papa;* PVICIE, per *provinciae;* SCOR, per *sanctorum;* SED', per *sedis,* i altres. Fins el nom del personatge representat pel segell, molt sovint apareix indicat per mitjà d'una sigla, o sigui la seva inicial; per exemple: I, per *Iacobi;* P, per *Petri;* G, per *Guilelmi;* R, per *Raimundi;* BN, per *Bernardi;* BNG, per *Berengarii.* Ultra aquestes i altres abreviatures, els gravadors de matrius, per guanyar espai, adoptaren signes convencionals, com ȝ, per *et,* i feren ús dels nexes, o sigui lletres conjuntes.

Quant a la llengua usada en les llegendes dels segells, la més general fou la llatina, no sols en les nacions meridionals i d'origen llatí, sinó també en les del nord d'Europa.

Alfons VII, rei de Castella, any 1126-1157 [1], porta en el seu segell aquesta llegenda:

✠ ADEFONSVS IMPERATOR HISPANIAE

La llegenda del segell del rei dels Francs, Dagobert, anys 628 a 638 [2], diu:

DAGOBERTVZ REX FRANCORVM

El de Lluís VIII, també rei de França, any 1223 [3], porta aquesta llegenda:

LVDOVICVS · DI · GRA · FRANCORVM REX.

En els segells dels altres reis francesos apareix constantment la llegenda en llatí. Lluís XIII, any 1642, trenca aquest costum, i en el seu segell trobem la llegenda en llengua vulgar.

[1] J. MENÉNDEZ PIDAL, *Sellos españoles de la Edad media,* Madrid, 1921, (Archivo Histórico Nacional. Sección de Sigilografía, Catálogo. I), nº 1.

[2] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 2.

[3] Id., nº 40.

Diu així:

LO[UIS P]AR LA GRACE DE DIEV · ROY DE FRANCE · ET · DE NAVARRE

(Louis par la grace de Dieu roy de France et de Navarre.) [1]

També en llengua vulgar són les llegendes dels segells de Lluís XIV, any 1674, [2] Lluís XV, any 1728, [3] i Lluís XVI, any 1790 [4].

L'any 1791 aquest darrer porta en el seu segell la següent llegenda [5]:

LOUIS XVI PAR LA GRACE DE DIEU ET PAR LA LOY CONSTITUTIONNELLE DE L'ETAT ROY DES FRANÇOIS

Enric I d'Anglaterra, anys 1100 a 1135 [6], té en el segell aquesta llegenda:

✣ HENRICV... ACIA REX ANGLORVM.

(✣ Henricus Dei gracia rex Anglorum.)

Els seus successors segueixen usant la llengua llatina en les llegendes de llurs segells.

La del segell d'Enric III, d'Alemanya, any 1056 [7], diu:

✣ HEINRICVS DĪ GRA ROMANOR' IMPR AVG

(✣ Heinricus Dei gracia Romanorum imperator augustus.)

Les llegendes llatines es troben en tota mena de segells, ço és, no sols en els reials, sinó també en els de les ciutats i viles, i fins en els dels particulars, i sobretot en els eclesiàstics. Des del

[1] Arxius Nacional de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 111.
[2] Id., nº 116.
[3] Id., nº 127.
[4] Id., nº 133.
[5] Id., nº 134.
[6] Id., nº 10,000.
[7] Id., nº 10,884.

segle XIII, però, comencen a veure's algunes llegendes sigil·lars en llengües romàniques.

En llengua castellana trobem, per exemple:

El segell de Pere Guzman, *adelantado mayor*, de Castella, de l'any 1261 [1], que diu:

S : DE : PO : GVÇMAN..... CASTIELLA

(*Siello de Pero Guçman adelantado mayor de Castiella.*) (?)

El segell de don Pere Pérez de Sant Fagunt [2], de l'any 1286, la llegenda del qual diu:

✣ S : PERO PEREZ : DE SANT FAGVNT

El de l'*Hermandad de los Concejos de Extremadura y del arzobispado de Toledo,* any 1295 [3], porta la següent llegenda:

✣ SELO DE LA HERMANDAT [DE LAS VI]LLAS DE EXTREMADURA E DEL ARÇOBISPADO DE TOLEDO

La llegenda del segell del *concejo* de Madrigal [4] (segle XIII al XIV) diu:

✣ SIELLO : DEL CONCEIO : DE : MADRIGAL

El segell del *concejo* de Figueruelas [5] té aquesta llegenda:

✣ S DEL : CONCELLO DE FIGUERUELAS :

El d'En Vasco Rodríguez, Maestre de l'ordre de Santiago, any 1331 [6], diu:

✣ S VASCO RODRIGES M[AESTR]E D LA OR[DEN D] CAVALLERIA D SANIAGO :

[1] J. MENÉNDEZ PIDAL, *op. cit.*, nº 338.
[2] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 374.
[3] Id., nº 300.
[4] Id., nº 275.
[5] Id., nº 266.
[6] Id., nº 240.

Alfons XI de Castella, any 1349, té un segell [1] amb aquesta llegenda:

✣ S ⁝ DEL ⁝ MVI NOBLE ⁝ DON ⁝ ALFONSO ⁝ REI ⁝ DE ⁝ CASTILLA ⁝ DE.....

El segell de la Infanta dona Violant, filla del rei Sanç IV de Castella, any 1326 [2], porta aquesta llegenda:

S DONA VIOLANTE FIIA DEL REI DON SANCHO

Un segell de Tarazona de l'any 1493 [3] porta la següent llegenda:

✣ SIELLO DE LA CIVDAD DE TARAÇONA

Segell de la ciutat de Toledo, de l'any 1493 [4]. Porta aquesta llegenda:

SELLO DE LA MUY NOBLE CIVDAT DE TOLEDO.

En el regne d'Aragó trobem els següents segells les llegendes dels quals apareixen escrites en llengua vulgar:

De dona Teresa Gil de Vidaure, any 1272 [5], coneixem un segell amb aquesta llegenda:

S DONA TESA GIL DE V[IDAV]RR[E].

Un segell de l'Infant En Jaume, senyor d'Eixèrica, fill natural de Jaume I, any 1296 [6]. Conté aquesta llegenda:

S' DON IAYME SENYOR D. XERICA

[1] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 36.

[2] Id., nº 397.

[3] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 11,336. Per haver interpretat malament la llegenda, aquest segell és atribuït equivocadament en l'esmentat Inventari, a la ciutat de Tarragona.

[4] Arxius Nacional de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 11.337.

[5] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. I, nº 241.

[6] Id., nº 242.

El segell de l'Infant Jaume Pérez, senyor de Sogorb, fill natural de Pere III, any 1296 [1], té a l'anvers una llegenda en llengua llatina; en el revers diu:

S DEL NOBLE YACME PERE :

L'Infant N'Alfons, marquès de Villena i comte de Ribagorça i Dénia (fill de l'Infant Pere d'Aragó i nét de Jaume II), any 1398, té un segell [2] amb la següent llegenda:

✣ S DO' ALFO'SO MARCQ D' BILEA COTE D' RIBAGORÇA E DE[N]IA

Un segell de l'Infant En Joan de Aragó (fill de Ferran I; després Joan II) [3], any 1419, té aquesta llegenda:

✣ S ⁝ DEL ⁝ INFANTE ⁝ DON ⁝ JUAN ⁝ DE ⁝ ARAGON ⁝ E DE ⁝
⁝ SECILIA

En llengua francesa, des del segle XIII, trobem les següents:

Segell d'Eustace de Beu Marchais, procurador de Navarra, any 1272 [4]. Diu la llegenda:

✣ S HVSTASE DE BEV MARCHAIS CHEVA.
(Seel Hustase de Beu Marchais, chevalier.)

Un segell de la vila de Compiègne, del segle XIII [5], porta en el revers o contra-segell una flor de llir i aquesta llegenda:

✣ CE FV FAIT EN LAN DE GRACE M CC L IIII.

En el segell dels moneders de Vierzon, segle XIV [6], es llegeix:

✣ S' AV 9PAIGNO DOV SMAT DE FRACE Z D' LA MONOIE D' VSŌ
(Seel aux compaignons dou sermant de France et de la monoie de Vierson).

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. I, nº 246.
[2] Id., nº 200.
[3] Id., nº 225.
[4] SAGARRA, *Segells del temps de Jaume* I, Barcelona, 1912, p. 44.
[5] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 5,759.
[6] Id., nº 5,910.

La llegenda del segell d'Olivier de Clisson, any 1397 [1], diu:

✣ SEEL OLIVIER SIRE DE CLISON ET DE BELLEVILLE

Lluís, primogènit del comte de Clermont, any 1315 [2], té la llegenda del seu segell escrita en llatí, en l'anvers. Diu:

S' LVDOVICI PMOGENIT : COM..... CLAROMONTE MI.....
(Sigillum Ludovici primogeniti comitis de Claromonte, militis.)

La llegenda del revers diu així, en llengua francesa:
S' LOVYS DE CLERMONT CHEVALIER.
(Seel Louys de Clermont, chevalier.)

Entre les escasses llegendes en francès, que trobem en la col·lecció de més d'onze mil exemplars de segells medievals dels Arxius Nacionals de París, a més dels esmentats, hi ha:

El de Joan de Varennes, cavaller, any 1292 [3]. Diu així:
✣ S' IEHAN DE VARENNES CHR
(Seel Iehan de Varennes chevalier.)

Els següents segells, de la França meridional, apar que porten les llegendes escrites en llengua occitana:

Segell dels Cònsols de Brusca (Roergue), any 1303 [4]. La llegenda diu:
✣ S COSOLS DE BRVSCA
(Saiel Cosols de Brusca.)

Els Cònsols de Vilanova de Roergue tenen en un segell de l'any 1243 [5] la següent llegenda:
✣ S COSOL DE VILANOVA
(Saiel Cosol de Vilanova.)

[1] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 202.
[2] Id., nº 1,043.
[3] Id., nº 218.
[4] Id., nº 5,841.
[5] Id., nº 5,853.

Un segell de Vilamostausson, de l'any 1303 [1], porta aquesta llegenda:

S COSOLS DE VILAM...

(Seel Cosols de Vilam...)

La vila de Vilamur, l'any 1242, tenia un segell [2] amb aquesta llegenda:

✣ SAGEL DE LA COMVN.....LAMVR

(Sagel de la Comuna de Vilamur.)

Un mestre fuster de Tolosa, mestre Joan, de l'any 1272 [3], usava un segell amb la següent llegenda:

✣ S' MESTRE YVAIN LE CHARPENTIER

(Seel Mestre Ivain le charpentier.)

Madona Jacobina Bocanegra (l'Inventari l'anomena *Jaqueline Bouchenègre*) usava un segell, el 1274 [4], que té aquesta llegenda:

✣ S. MADONA JACOBINA BOCANIGRA

El segell d'En Bertran de Porcellet, any 1247 [5], porta la següent llegenda:

✣ S. EN BERTRAND PORCELLET

La llegenda del segell d'En Bertran de Fos, senyor de Canet, de l'any 1262 [6], diu:

S : EN BERTRAND DE FOS : SEINGNER : DEL CANET

Pere Cailhau, any 1274 [7], té aquesta llegenda en el seu segell:

✣ LE SEEL PEIRE CAILAV

[1] Arxius Nacionals de París, Inventari de Douët d'Arcq, nº 5,690.

[2] Id., nº 5,691.

[3] Id., nº 5,880.

[4] Id., nº 5,881.

[5] BLANCARD, *Iconographie des Sceaux et Bulles des Archives Départementales des Bouches-du-Rhône*. Marsella, 1860, p. 60.

[6] BLANCARD, *op. cit.*, p. 61.

[7] P. RAYMOND, *Sceaux des Archives du département des Basses-Pyrénées*. Pau, 1874, p. 270.

Roger Bernat, comte de Perigord, any 1353 [1], en el seu contra-segell porta la següent inscripció :

ROGIER BNART COTE DE PERREGORT

El contra-segell d'Isabel de la Tour, comtessa de Perigord i vescomtessa de Limoges [2], té aquesta llegenda :

CONTRESEEL YZABEAV DE LA TOUR

Joana de Vesins, senyora de Mirapeix i de Lagarde, any 1418 [3], té en el seu segell aquesta inscripció :

.....DE VEZIS. DONA D MIRAPEYS E LA.....

En el segell de Joan, comte d'Astarac, any 1423 [4], diu la llegenda :

S. JOHAN COMTE D' ESTARAC

Finalment, Alain, senyor d'Albret, any 1468 [5], té un segell, la inscripció de l'anvers del qual diu :

SEEL DE ALLAIN..... DE LEBRET

i en el revers o contrasegell :

CONTRE SEEL DE ALLAIN DE LEBRET

El segell més antic que fins avui coneixem de la casa comtal de Barcelona, és un de Ramon Berenguer IV [6].

La llegenda d'aquest segell diu a l'anvers :

RAIMVNDVS BERENGARII COMES BARCHINONENSIS

i en el revers :

ET PRINCEBS REGNI ARAGONENSIS

[1] RAYMOND, *op. cit.*, pàg. 28.
[2] Id., pàg. 29.
[3] Id., pàg. 196.
[4] Id., pàg. 44.
[5] Id., pàg. 14.
[6] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. I, nº 2.

A semblança dels primitius reis francs, aquest comte posa el seu nom en nominatiu. Els seus successors, comtes-reis, per tal com el fan precedir pel mot *sigillum*, el posen en genitiu: *Alfonsi, Petri, Jacobi,* etc. Des d'Alfons II, però, s'observen ambdues fórmules. Pere I, el Catòlic, introdueix en la llegenda el *Dei gracia*, escrit en llatí bàrbar, ço és, substituint la *t* de *gratia* per una *c,* la qual cosa delata la pronúncia vulgar.

Pere II, el Gran, en el seu segell majestàtic, en lloc del *Dei gracia,* posa *Divina clemencia,* i en el revers introdueix aquell versicle del llibre de la Saviesa: *Diligite iusticiam qui judicatis terram,* [1] al qual en la llegenda del segell, també majestàtic, dels seus successors, s'afegeix, tret dels psalms de David: *Et occuli vestri videant equitatem* [2]. Coneixem alguns segells de Martí l'Humà i d'Alfons IV, en els quals el nom del comte-rei va precedit pels mots: *serenissimi domini.* Són notables, també, la llegenda d'un contra-segell del mateix Alfons IV, que diu:

ALFONSUS ✣ REX ✣ PACIS

i la d'una de les seves bolles d'or, que conté aquest versicle de la Biblia: *Fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est michi in salutem* [3].

En els segells dels comtes-reis d'Aragó i de les comtesses-reines, i també en els dels Infants, la llegenda apareix escrita, comunament, en llatí; en són excepcions algunes llegendes abans transcrites, i aquestes altres: el segell de l'Infant En Pere, fill de Jaume I (després Pere II), de l'any 1266, [4] la llegenda del qual diu:

✣ : S : INFANT : DŌ : P : CONTE : DE BARCELONA

i el segell de dona Leonor de Castella, segona muller d'Al-

[1] Sap., I, 1.

[2] Ps. XVI, 2.

[3] Ex. XV, 2. — Ps, CXVII, 14. — Isai., XII, 2.

[4] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana,* vol. I, nº 183.

fons III, anys 1329 a 1335, [1] que porta aquesta llegenda :

✣ S : DONA : LEONOR : POR : LA : GRACIA : DE : DIOS :
REYNA : DE : ARAGON :

* * *

Tal com succeeix en altres llocs, en llengua llatina trobem escrites les llegendes, en molts dels segells catalans, des del segle XIII fins al XVIII, no sols en els eclesiàstics, sinó també en els de les ciutats, viles i llocs, i fins en els dels particulars.

El segell del Consolat de catalans, establert a Messina, encara en el segle XVII [2], ultra els senyals heràldics de la ciutat de Barcelona — la creu i les barres — portava aquesta llegenda :

SIGILLUM MAGNIFICÆ NATIONIS CATALANORUM...

* * *

Tanmateix abunden els segells catalans de particulars i de localitats, dels quals, per la relació que puguin tenir amb els estudis filològics, donarem com a mostra algunes llegendes en català, corresponents als segles XIII, XIV i XV.

Segell d'Arnau Roger, comte de Pallars (segle XIII ?) [3]. Diu la llegenda :

✣ S' : A : ROTGER P L[A GRACI]A DE DEV COMTE D' PAYLARS

Segell de Constança de Montcada, comtessa d'Urgell, muller del comte N'Àlvar de Cabrera, anys 1257 a 1269 [4] :

✣ S : GO[S]TANSA COM[TESA] D' [U]RGELL

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana,* vol. I, nº 157.
[2] Id., vol. II, nº 1,802.
[3] Id., vol. II, nº 256.
[4] Id., vol. II, nº 285.

Segell de la vila de Montblanc, any 1288 [1]. Diu la llegenda:

✣ S D'LS : PRO : OMES : D' MOBLA.
(✣ *Segell dels prohomes de Montblanch.)* (?)

Del Batlle de la Cort de Torroja, any 1303 [2]:

✣ S DEL BATLE DE LA CORT DE TERROIA.

Dels Consellers de Barcelona, any 1332 [3]:

✣ CON'ELERS DE BA.....LONA.
(✣ *Concelers de Barcelona.*) (?)

Del Batlle de Palamós, any 1336 [4]:

✣ S DE. BATLE DE PALA....S
(✣ *Segell del Batle de Palamós.*) (?)

Dels Diputats de Catalunya i de Mallorques, oïdors de comptes, any 1364 [5]:

: ✣ : / SEGEL : / DLS : DEPUTAT / S : D : CATALUYA / E : DE : MALLORCHES / ORDONATS : A : RE / EBRE : LOS COPTES : / ✣ :

D'En Berenguer des Cortey, regent la tresoreria de la reina, any 1390 [6]:

✣ DEL REGENT LA TRESORARIA D LA SENIO.A R.

De la Procuració general del comtat de Prades, segle XIV (?)[7]:

✣ S : DE LA PROCURACIO DEL COMTE DE PRADES

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. II, nº 1,307.
[2] Id., vol. II, nº 629.
[3] Id., vol. II, nº 918.
[4] Id., vol. II, nº 499.
[5] Id., vol. II, nº 775.
[6] Id., vol. II, nº 438.
[7] Id., vol. II, nº 333.

De la vila d'Igualada, any 1400 [1] :

✣ SEGELL D LA VILA D AGUALADA CARRER D BARCHNA.

Del castell de Claramunt, any 1404 [2] :

DEL CASTELL DE CLARAMON...

Cúria o Cort de la batllia del Castell de Pals, any 1406 [3] :

✣ S DE LA CORT DEL CASTELL DE PALS

Del Cònsols de la vila de Perpinyà, any 1419 [4] :

✣ SAGEL · DEL · CONSOLAT · DE LA · VILA · DE · PERPEYA

Cort del batlle d'Argilers, any 1429 [5] :

✣ SAGEL DE LA CORT DARGILES

De la Cúria o Cort de la vila de Sabadell, prop Barcelona, any 1432 [6] :

✣ SAGEL D' LA CORT D' SABADEL P BARCELONA

De la Diputació del General de Catalunya, any 1440 [7] :

SEGELL : DEL : OFFICI : DE LA DEPUTACIO : DEL : GENERAL : DE : CATHALUNYA

Cort del batlle de Cardona, any 1451 [8] :

✣ SAGEL DE LA CORT DE LA VILA DE CARDONA

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. II, nº 1,205.
[2] Id., vol. II, nº 1,101.
[3] Id., vol. II, nº 502.
[4] Id., vol. II, nº 1,386.
[5] Id., vol. II, nº 466.
[6] Id., vol. II, nº 613.
[7] Id., vol. II, nº 763.
[8] Id., vol. II, nº 546.

Dels diputats oïdors de comptes, segle XV [1]:

SEGELL : DELS : / DEPUTATS : A OYR : / LOS : COMPTES : DE / L : GENERAL : D / E : CATA/LUNYA

Del castell de Pontils, segle XV (?) [2]:

✣ AQUEST ES LO SAGEL DEL CASTEL DE PONTILLS

Els Cònsols de Cotlliure, l'any 1559 [3], usaven un segell la llegenda del qual deia:

SEGELL DELS CONSOLS DE LA VILA DE COPLLIURE.

Les Cúries o Corts reials de Vic, l'any 1597 [4], tenien en el seu segell aquesta llegenda:

* SAGELL * DE LES * CORTS * REALS * DE * VICH

El segell de la Cort del terme del castell de Montpalau l'any 1606 [5] portava la següent llegenda:

SAGELL DE LA CORT DEL TERMA DEL CASTELL DE MONPALAV.

En els segells dels particulars laics, catalans, es troben moltes llegendes en llengua llatina; des del segle XIV, però, són ja molt freqüents les catalanes. Així, per exemple, entre altres de les quals podríem fer esment, poden citar-se:

La del segell d'En Bernat de Líbia, batlle reial de València [6], que diu:

✣ S' BERNAT DE LIBIA

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. II, nº 776.

[2] Id., vol. II, nº 1,403.

[3] Id., vol. II, nº 1,109.

[4] Id., vol. II, nº 660.

[5] Id., vol. II, nº 595.

[6] Id., vol. II, nº 2,435.

En Bernat Metge, secretari del comte-rei Joan I, any 1395 [1], té en el seu segell aquesta llegenda :

✣ SEGELL DEN BERNAT METGE

En Mino de la Seda, argenter i ciutadà de Barcelona, segle XIV [2], usava un segell amb la següent llegenda :

✣ SAGEL DEN MINO DE LA SEDA

El segell d'En Bernat d'Olzinelles, conseller i tresorer del rei, any 1349 [3], portava aquesta llegenda :

✣ S : DE : MIC' BN : DULZINELLES

(✣ Segell de micer Bernat Dulzinelles.)

Un segell d'En Perpenyà Blan, dispenser de l'Infant En Joan, duc de Girona, any 1377 [4], te la següent inscripció :

PERPENYA BLAN DISPENSER DEL SENYOR DUCH

Dona Constança de Luna, vescomtessa de Castellbò, any 1344 [5], usava un segell amb aquesta lleguenda :

✣ : S : DE : DONA : CONSTANSA : DE : LUNA : VESCONDESA : DE : CASTELLBO :

En Joan Desplà, tresorer del rei, any 1402 [6], tenia en el seu segell la següent inscripció :

✣ S : D : MIC : IOH : D' PLA : TS : DL : SEYOR REY

(✣ Segell de micer Iohan Despla tresorer del senyor rey.)

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. II, nº 2,517.

[2] Id., vol. II, nº 2,523.

[3] Id., vol. II, nº 2,593.

[4] Id., vol. II, nº 1,944.

[5] Id., vol. II, nº 2,133.

[6] Id., vol. II, nº 2 231.

En Bernat de Pinós, vescomte d'Illa i de Canet, any 1435 [1], porta en el segell aquesta llegenda:

BERNAT DE PINOS VESCOMTE DILLA

En P. de Sentcliment, escrivà de Jaume II, any 1291 [2], tenia en el seu segell aquesta llegenda:

✣ S' P D' SENTCLIMET ESCRIVA DL SEINOR REI

De Na Gueralda de Sentmartí, segle XIV (?) [3], es conserva un segell amb aquesta inscripció:

✣ S' NA GVERALDA DE SENMARTI

En Felip de Sentceloni, cavaller, segle XV [4], porta en el seu segell aquesta llegenda:

S' DEN FELIP DE SENTCELONI.

El segell de N'Andreu de Biure, cavaller, any 1446 [5], té la següent llegenda:

S. DE MOSSEN ANDREU DE BIURE

Moltes més llegendes catalanes trobaríem en els segells de particulars laics, sobretot dels segles XIV i XV; fins en els dels eclesiàstics, en els quals és més comú i corrent trobar les llegendes en llengua llatina, n'hi ha bon aplec de catalanes.

De Guillem Codina, rector de Santa Maria del Pi, any 1323 [6], es conserva un segell amb aquesta llegenda:

✣ S GIEM CVDINA

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. II, nº 2,652.
[2] Id., vol. II, nº 2,813.
[3] Id., vol. II, nº 2,822.
[4] Id., vol. II, nº 2,812.
[5] Id., vol. II, nº 1,938.
[6] Id., vol. II, nº 4,357.

Pere Oliva, rector de Sant Julià de Lliçà de Munt, any 1328 [1], porta en el seu segell la següent senzilla llegenda:

✣ S PERE OLIVA

Jaume Sortor, canonge de Tortosa, any 1341 [2], té un segell amb aquesta llegenda:

✣ S DEN IACME SORTOR

El segell d'En Bartomeu Bertran, beneficiat de la capella d'En Bernat Marcús, any 1352 [3], té la següent llegenda:

✣ S DEN BERTOMEU BERTRAN

En la mateixa forma i amb igual senzillesa apareixen les llegendes, en llengua catalana, en els segells de Bernat Català, canonge de Barcelona, any 1353; Jacme Pascal, rector de l'altar de Santa Apol·lònia, de la Seu de Barcelona, any 1359; Ramon Aimerich, vicari de Sant Just, de Barcelona, any 1364; Berenguer Ramonat, beneficiat de la Seu de Barcelona any 1366; Nicolau Gili, canonge de la Seu d'Elna, any 1378; Jaume Aldomar, beneficiat de la Seu de Barcelona, any 1379; Berenguer de Masons, canonge de Barcelona, any 1386; Jaume Oller, beneficiat de Sant Feliu de Girona, any 1380; Pere Tolosa, beneficiat de l'Hospital d'En Colom, any 1390; Jaume de Perafita, rector de Santa Coloma de Gramenet, any 1394, i molts d'altres que podríem esmentar, del segles XIV i XV.

† FERRAN DE SAGARRA

[1] SAGARRA, *Sigil·lografia Catalana*, vol. II, nº 4,462.

[2] Id., vol. II, nº 4,071.

[3] Id., vol. II, nº 4,305.

FOLKLORE GEOGRÀFIC DE LA COMARCA D'ALCOI

Resum de Geografia Comarcal

A l'abrupta comarca que reconeix Alcoi per capital, formada per la conca alta del migrat riu anomenat Serpis i reclosa per les altes i descarnades serres de Mariola, Benicadell i Aitana, s'obrin reduïdes planes amb belles hortes i diverses valls trencades i pintoresques. Les muntanyes que ocupen la comarca quasi completament, de les entranyes de les quals brollen amenes i abundoses deus, tenien per temps passats els cims revestits totalment de pinedes i carrascals, els quals boscs, prou maltractats, són refugi d'àguiles i gralles, i llurs vessants apareixen en gran part escalonats en bancals amb els conreus mediterranis de secà: vinyes i cereals, pomeres, ametlers i cirerers, i també garrofers i oliveres.

Per raó de la fragositat del terreny, ben lluny de constituir un espai únic, esta comarca és en realitat un conjunt de compartiments prou variats però també molt relacionats uns amb altres. Els seus poblats poden agrupar-se en les subcomarques següents:

La Vall d'Agres. Els vessants meridionals de la Serra d'Agullent i els septentrionals de la de Mariola componen la pintoresca vall d'Agres, per la qual corren el barranc del seu nom i els ferrocarrils d'Alcoi a Xàtiva i a Villena. Pròpiament la vall sols comprèn el terme municipal d'Agres. S'hi troba un santuari molt visitat per tots els romeus del País.

El Comtat de Cocentaina. L'antic Comtat de Cocentaina comprenia les dos riberes del Serpis en un recinte relativament ampli limitat al Nord pel Benicadell, a l'Oest pel port d'Agres, a l'Oest i al Sud per la serra Mariola amb el Montcabrer, i a

l'Est per l'Alt de la Capona. Dins del Comtat, la gent d'allà designen amb el nom de la Plana de Cocentaina els pujols d'entorn de la vila. Actualment subsistixen en el Comtat les següents localitats: Gaianes, Alcosseret (o Alcosser), Benàmer, Turballos, Setla del Comtat, Muro del Comtat, el Ràfol Blanc (o Alqueria d'Asnar), l'Alcúdia del Comtat (o Alcudieta), i Cocentaina.

La Vall de Perpunxent. Entre el Sud de les muntanyes del Benicadell i el Nord de les del Xapolat, per l'abrupta vall de Perpunxent, el riu Serpis i el ferrocarril d'Alcoi a Gandia, baixen a l'Horta de Gandia, a la qual ixen encaixonats entre els penyals que formen l'Estret de l'Orxa, entremig de les serres del Benicadell i de la Safor. En l'actualitat comprèn els pobles de Beniarrés i l'Orxa.

La Vall de Planes. Al Sud del Xapolat i del Tossal de la Dona, i al Nord de la serra d'Almudaina, s'obri la vall de Planes, que formava una antiga Baronia, i és travessada hui per la carretera de Concentaina a la Vall de Gallinera i Marquesat de Dénia. La componen actualment els següents pobles: Almudaina, Benifaquí, Planes de la Baronia, Catamarruc i Margalida.

La Vall de Travadell. L'antic castell de Travadell, prop de Gorga, dóna nom a la vall que formen els vessants occidentals de la serra d'Almudaina i els orientals de la Gorga i de l'Alt de la Capona, i actualment comprèn els poblats de Gorga, Billeneta (o Billena), Benillup i Benimarfull.

La Vall de Seta. Els vessants meridionals de la serra d'Almudaina i els septentrionals de la Serrella, componen la trencada vall de Seta, constituïda per la conca alta del barranc de Seta, afluent del Serpis, i a la qual existixen actualment els pobles de Balones, Quatretondeta (o Quatretonda), Benimassot, Tollos, Fageca i Famorca.

Subcomarca de Penàguila. Els vessants del Sud de la Serrella i els del Nordoest de la serra d'Aitana formen la conca del barranc de Penàguila, afluent del de Seta. La carretera d'Alcoi a la vall de Guadalest i la Marina voreja el barranc de Penàguila. Els poblats d'esta subcomarca, que pertanyeren tots antigament a la jurisdicció de Penàguila, on hi havia un castell molt fort,

són hui Benilloba, Benifallim, Penàguila, Benesau, Ares del Bosc, Beniafé i Alcoleja d'Aitana.

La Foia d'Alcoi. A la ciutat mateixa d'Alcoi, la confluència dels barrancs del Molinar, de Barxell i dels Cinc, origina el naixement del riu d'Alcoi, denominat modernament Serpis per falsa erudició, dins d'una estreta clotada voltada totalment de cims elevats, entre els quals es destaquen Montcabrer i Mariola al Nord, el Serrat a l'Oest, el Carrascal i la Carrasqueta al Sud, i el Puig i l'Ull del Moro a l'Est. La populosa ciutat industrial d'Alcoi, ultra importants ravals fabrils, compta amb els caserius anexos de Barxell i del Salt.

Notícies Històrico-Culturals

Esta comarca, habitada des d'una època molt remota, com ho testifiquen els nombrosos jaciments prehistòrics que s'hi han descobert, va ésser segurament el nucli dels ibers contestans, el nom dels quals es conserva en el topònim Cocentaina (cf. Coromines, *BDC* XXIV, 1936, p. 71), i estigué colonitzada intensament durant la dominació musulmana segons documenten els seus copiosos noms de lloc aràbics i mossàrabs.

Jaume I, amb la conquesta d'estes terres l'any 1244, completà la dominació del Regne de València, al qual foren incorporades des del començament. Però a penes acabada la conquesta, els moros es revoltaren i va costar molts treballs de tornar-los a sotmetre. En commemoració d'esta campanya se celebren encara a diversos pobles de la comarca, rumboses festes anyals de *moros i cristians,* que gaudixen de fama mereixcuda. En ésser bandejats els moriscs l'any 1609 esta comarca vingué a restar quasi del tot deshabitada; després va repoblar-se penosament, però llavors desapareguеren molts poblats, els noms dels quals se conserven hui per a designar certes partides rurals: el Llombo, Benicapsell, l'Alcanissia, Penella, Beniasmet, Costurera, Capaimona, etc. Els habitants d'estes terres secundaren el moviment social de la Germania, i així mateix van lluitar coratjosament a favor de la Casa d'Àustria durant la Guerra de Successió.

La cultura popular presenta característiques muntayenques. La casa camperola manca quasi sempre de pati i els animals de

conreu viuen allotjats sota el mateix trespol que les persones. El carro és d'introducció recent i encara s'empra prou el transport a bast. El vestit típic, ja desaparegut totalment, era de colors foscs, sense les tonalitats estridents dels vestits valencians de la plana. Les indústries de teixits i del paper són tradicionals a diverses poblacions. Des del punt de vista etnogràfic oferixen interès les mantes ratllades i les *peladilles*, o ametles confitades, d'Alcoi.

L'idioma i les formes populars de cultura es mantenen amb secular puresa, a penes contaminades del castellà i de la civilització industrialitzada. Res d'estrany, doncs, que a la comarca d'Alcoi, com s'esdevé quasi sempre en terres muntanyoses, les tradicions populars siguen nombroses i interessants.

Recollida de Materials

No obstant llur profusió, llur varietat i llur arcaisme, la cultura i les tradicions populars d'esta comarca estan quasi sense estudiar.

Per sort, Mn. J. Martí i Gadea, el millor folklorista valencià, que era fill de Balones, va deixar disperses per les seues obres moltes de les tradicions del seu terrer. Així mateix, l'any 1924. els germans Joaquim i Just Sansalvador i Cortès van recórrer el Comtat de Concentaina a la recerca de cançons i música populars, i publicaren la Memòria de llur Missió al vol. III de *Materials* de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya*, Barcelona, 1928.

Fa uns quants anys, en companyia del senyor F. de B. Moll, i per encàrrec del Centro de Estudios Históricos de Madrid, vaig fer una excursió filològica per la comarca d'Alcoi, i vaig aprofitar l'ocasió per recollir el folklore geogràfic a les localitats visitades. Posteriorment, en viatges ràpids, amb la consulta de la bibliografia i en converses amb gent nadiua d'aquelles terres, he augmentat molt la meua col·lecció.

He exclòs d'est article el folklore geogràfic recollit a la comarca alcoiana que no es relaciona expressament amb els pobles de la dita comarca, i en canvi, hi incloc el folklore arreplegat a altres localitats que feia referència a la comarca d'Alcoi.

Abreviatures

En els dictats i cançons que no han estat recollits directament per mi, indique en abreviatura l'obra d'on els transcric. Vet ací la llista:

ALBEROLA, *Refraner Valencià,* per E. Alberola, València 1928.

CPC, Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Fundació C. Rabell i Cibils, Barcelona.

FIGUERAS, *Geografía General del Reino de Valencia,* dirigida por F. Carreras y Candi, vol. Provincia de Alicante, por F. Figueras y Pacheco. Barcelona s. d.

GALIANA, *Recopilación de Refranes Valencianos,* hecha por el P. Luis Galiana, Dominico. Manuscrit inèdit que es conserva a l'Acadèmia de la Història, publicat pel senyor V. Castañeda i Alcover al *Boletín* de la dita institució, LXXV, 1919, pp. 495-513, i LXXVI, 1920, pp. 29-52.

M. GADEA, *Tipos, Modismes y Coses Rares y Curioses de la Terra del Gè,* per J. Martí i Gadea, València 1912.

ENSISAM, *Ensisam de totes Herbes...* per un afisionat... (J. Martí i Gadea), València 1891.

PITOS I FLAUTES, *Folklore Valensià, titulat Pitos i Flautes...,* per un ahuelo sense néts ni nétes (J. Martí i Gadea), València 1918.

VERGARA, *Diccionario Geográfico Popular de Cantares, Refranes, Adagios, Proverbios, Locuciones, Frases Proverbiales y Modismos Españoles,* por G. M. Vergara Martín, Madrid 1923.

* * *

1. Gent de la montanya,
el que la perd, la guanya

(FIGUERAS, 244)

2. Serra de Mariola, a on van les socarrades,
tota a floretes, a les fontetes,
tota a floretes, sí, a les fontetes, sí,
tota a floretes, no, a les fontetes, no,
tota a floretes, a les fontetes.

«Socarrats» és el malnom de la gent de Cocentaina, que, segons alguns, data de l'incendi de la vila l'any 1303 pels moros revoltats (Figueras, 763). També els xativins porten el nom de «socarrats» en record de l'incendi de Xàtiva per Felip V l'any 1707.

A Alcoi varien lleugerament la lletra:

Serra de Sant Cristòfol,
tota a floretes,
a on van les alcoianes
a les fontetes.

Esta cançó, popularíssima a tota la comarca, és coneguda també a les terres circumdants. Per a la melodia, recollida per Sansalvador, es pot consultar *CPC* III, 15. Figueras, 249, reprodueix una altra transcripció, de la Mariola, harmonitzada i un poc diferent.

3. Benillup, Benimarfull,
Benimassot, Billeneta,
Balones, Quatretondeta,
en Tollos, que beure vullc;
Fageca, Famorca; vullc
en Benesau xiques guapes;
Gorga, Benilloba i Ares
per passar-me'n al Comtat.
Per Penàguila ha passat
de Catamarruc a Planes;
a Ca Margalida aplegue
per tan mal camí que hi ha;
d'allí se'n passa a Alcalà
i la vall de Gallinera:
la Carroja és la primera
Benessivà i Benitaia,
pobles de cireres fines;
p'a bones i jorovines,
Benifaquí i Almudaina,
i Ebo, que no es veu d'allí.
Passant per Benialí
un xiquet casi m'enganya;
en Benitaia, les cames
d'anar no tenien ganes.
Passe a l'Orxa, cavallers,
i passant per Beniarrés,
per Alcosser a Gaianes.

(a Benilloba).

Alguns dels pobles esmentats en est itinerari pertanyen a la Vall de Gallinera.

4. En Benesau, la panseta,
de moscatell, no de planta;
en Ares, el bon tabaco,
que a Beniafé no alcança;
en Benilloba, els borratxos
i la carabassa en aigua;
en Benifallim, anduixos,
gent de la costella ampla;
en Penaila, els donçainers,
perquè tots toquen en casa;

en Alcoleja, els dotors,
afamats per tota Espanya ;
en Confrides, els bons naps,
p'a curar tota la sarna.

(a Benilloba)

5. A la Vall de Seta, els mallorquins i els garruts

(*Ensisam*, 401)

6. Jo sóc de la vall de Planes,
d'un geni molt trencallós,
que no puc aguantar puces
ni que em lladre ningun gos.

(*Ensisam*, 121)

7. Anar-se'n un vi cap a Agres

(a València)

Tornar-se agre.

8. A la fira no vages
si no portes dinés ;
i a la Mare-Déu d'Agres,
si no ho tens promés.

(a Alcoi)

Perquè va massa gent a les romeries. Altres vegades esta cançó no té caràcter geogràfic i canvia els dos darrers versos :

que voràs moltes coses
i no compraràs res.

9. D'Alcoi i bovo ?
Canta-li un trovo !

(a Benesau)

Ho diuen també de molts altres pobles valencians.

10. Els d'Alcoi, si plou, la deixen caure.

(a Benesau).

Asseguren que tampoc s'inquieten per esta causa els d'altres pobles de diverses comarques.

11. En Alcoi, la capa blava.

(a Benilloba)

12. Els xeus d'Alcoi ja no poden
tirar ronques com abans,
perquè els amos se les toquen
i tanquen tots els batans.

(*Ensisam*, 39)

Xeu, és a dir, teuladí (pardal), és el malnom dels alcoians.

13. L'alegria del fadrí
és un mocador de pita,
una manteta d'Alcoi
i una xica ben bonica.

(FIGUERAS, 241)

A Cocentaina, segons *OPC* III, 80, canvien el tercer vers:

una manta morellana

14. El bando d'Alcoi: cada cabró que s'arregle.

(GALIANA, 30)

La col·lecció de Galiana va ésser compilada al segle XVIII. Actualment esta crida s'atribuïx a Morvedre (*BDLC* XVIII, 1936, 98).

15. El pardalot d'Alcoi, que quant anà a volar li faltava la cua.

(a Alcoi)

Conten que un alcoià intentà volar sobre el Barranc dels Cinc, amb dos canyissos lligats a l'esquena, i que quan planejava, després d'haver-se llançat des de dalt del pont, un dels espectadors l'advertí que no portava cua, i es va desconcertar de tal manera que caigué i s'estavellà. Alberola, 126, dóna una versió un poc modificada:

Gràcies al pardal d'Alcoi, que quant anà a volar no tenia ales.

16. Costar una cosa més que el pont d'Alcoi

(a Benilloba)

Han tardat molts anys a construir-lo. És una variant de la locució catalana general:

Costar més que l'obra de la Seu.

17. Ser una xica una peladilla d'Alcoi.

(a València)

Tenir molt bones qualitats.

18. *Las muchachitas de Alcoy*
cuando van por agua al río,
se dicen unas a otras:
— ¿ Cuándo tendremos marido ?

(VERGARA, 292)

19. Adiós, Carrascal d'Alcoi,
solana de pinyes verdes !
Adiós, morena de l'ànima,
jo me'n vaig, i tu te'n quedes !

(FIGUERAS, 241)

20. Cocentaina, la pollosa,
i Alcoi, el gran cavaller ;
no passeu per Benilloba
que no hi ha cap de diner.

(a Benilloba)

21. En Muro tots són carlistes ;
en Alcoi, republicans ;
en Cocentaina, pandorgos,
i en l'Alcúdia, lliberals.

(a Benesau)

Pandorgo és sinònim de 'beat'.

22. D'Alcoi a Cella, un pam.

(a Relleu)

Vol dir 'del coll a la cella'. Cella (escrit també *Sella*) és un poble de l'interior de la Marina.

23. Alcoleja,
ta mare es peteja.

(*Ensisam*, 395)

24. En Alcoleja, la lletja,
tot són raboses ;

En Benilloba, la guapa,
totes són *flores*.

(a Benesau)

25. Cocentaina p'a la ceba,
Benilloba p'al meló,
Alcoleja p'a la pera,
Benifallim p'al cigró.

(a Benesau)

26. Ares és de Benesau ;
Beniafé, d'Alcoleja,
i l'Abdet és de Confrides,
i Famorca, de Fageca.

(a Benesau)

Les localitats amb el nom de les quals comencen els tres primers versos, són poblets anexos dels municipis citats en segon lloc.

27. Alcoleja és celebrada
per lo raïm de clotet,
i pels gallardos i borres
de Benesau el poblet.

(M. GADEA, 28)

28. *No compres mula de Pego,*
ni de Énguera paño pardo,
ni mujer de Cocentaina
ni de Alcoleja amigacho.
La mula te saldrá mala,
el paño te saldrá caro,
la mujer te saldrá puta,
y el amigacho, contrario.

(a Benilloba)

Forma de cançó geogràfica molt difosa en el folklore castellà.

29. El Retor de l'Alcúdia
té una quimera:
que molts sols van a missa
quan hi ha canela.

(a Benilloba)

30. Tots els de Cocentaina
van a l'Alcúdia;
jo m' estic en ma casa:
vaja qui vullga!

(a Benilloba)

31. Mireu si ha corregut terres
que ha estat en Benifaquí,
en Catamarruc i Planes,
en Almudaina i ací.

(a Benilloba)

Son els pobles que componen la Vall de Planes. En moltes comarques valencianes hi ha cançons de factura anàloga.

32. En Muro tots són beatos,
socarrats en Cocentaina,
en Gorga són cavalleros,
culiblancs en Almudaina,

(a Benilloba)

Els tres darrers versos contenen els malnoms respectius.

33. A Planes tots són borreros
i a Almudaina cavallers,
a Gaianes són toreros
i lladres a Beniarrés.

(a Benialí)

34. Per a algepsers Cocentaina,
p'a faeners Benillup,
p'a cantadors Almudaina,
p'a pobres Catamarruc.

(a Benilloba)

35. Per a mantes Benilloba,
per a algepsers Cocentaina,
per a estar amples Famorca,
p'a cireres Almudaina.

(a Benilloba)

36. En Penaila està la glòria;
en Ares, el primer cel;

en Benesau, purgatori;
en Alcoleja, l'infern.
(a Benesau)

La mateixa factura té la cançó del nº 41 i unes quantes mes de diferents comarques valencianes.

37. En Balones,
és la casta grossa de les dones.
(a Benesau)

38. A l'entrar de Billena,
cau de raboses;
a l'entrar de Balones,
flor de las flores.
(M. GADEA, 204)

39. Balones, Gorga i Billena
són pobles de mala mort,
afectats a punxar bótes
i posar-se al cara-sol.
(*Ensisam*, 18)

40. En Balones són sarvatxos;
en Gorga, molt redotors;
en Billeneta, raboses;
Quatretonda, espentadors.
(*Ensissm*, 40)

41. Billeneta és la glòria;
Gorga és el primer cel;
Quatretonda, el purgatori,
i Balones és l'infern.
(a Billeneta, *CPC* III, 37)

42. Sent Francés està en Balones;
Sent Jusep, en Billeneta;
la Verge de Gràcia, en Gorga;
Senta Anna, en Quatretondeta.
(a Benilloba)

Són els Sants Patrons respectius.

43. La Senyora de Benesau,
que tanca en clau.
(a Benilloba)

44. Benesau
tanca en clau;
el que la penja, l'hau;
el que la fica, la trau.

(*Ensisam*, 397).

45. Beniarrés
tot ho fa al revés

(a Alcoi)

46. Catamarruc i Planes,
i Margalida,
Beniarrés i l'Orxa:
vaja una eixida!

(a Benialí)

Al·ludix a l'aspecte escabrós dels ports de les valls de Planes i de Perpunxent.

47. *Donde el bien fallece,*
el águila pena,
y la loba cría:
¡no me verás Penàguila
en toda mi vida!

(a Benilloba)

Conten que l'arquebisbe de València doctor Company, naixcut a Penàguila l'any 1732, féu est joc d'etimologies populars amb els noms de Benifallim, Penàguila i Benilloba.

48. Benilloba,
agarra la lloba.

(a Alcoi)

49. Hòmens de Benilloba, acudiu en fessos.

(M. GADEA, 111)

Els de Benilloba acostumen portar a l'espatla el *fes* o aixadell. Alberola, 131, diu «feixos» per *fessos*, segurament per error. El mateix Martí i Gadea diu a una altra banda:

Hòmens de Benilloba,
acudiu en fessos,
que ve un llop i una lloba
de quinze mesos;

porteu aixades
i en la pala rompeu-los,
als dos, les barres.

(*Ensisam*, 152)

50. A Benilloba ham vingut,
que hi ha figues i raïm,
a cantar-li l'estrevillo
al glorioso San Joaquín.

(a Benilloba)

51. Benillup,
el compare Lluc.

(a Benilloba)

52. Una vella en Benillup,
carregant-se una taleca,
li dia al compare Lluc :
— Qué botifarra tan seca,
que no li puc traure suc !

(M. GADEA, 24)

Segurament el nº 51 és un fragment d'esta cançó, els versos primer, quart i quint de la qual es repetixen en diverses cobles valencianes de diferents comarques.

53. Els de Benimarfull són pagats i flatosos.

(M. GADEA, 161)

54. Benimarfull
té gran orgull,
per una mica
d'oli que es cull ;
si la collita erra
Benimarfull en terra.

(a Benilloba)

Cançó repetida a altres comarques amb lleugeres variants.

55. Catamarruc, Planes
i Benimarfull :
totes eixes terretes
me les clave en el cul.

(a Alcoi)

56. En Planes tot són borreros;
Benimarfull, vinaders;
en Albaida són morqueros,
i en la Vila, peixcaters.
(a Alcoi)

La Vila és la Vila Joiosa, capital de la Marina.

57. Benimassot
trau l'assot.
(a Benilloba)

58. Com l'abre de Sent Jusep de Billeneta.
(ALBEROLA, 47)

A Benilloba conten que a la plaça de Billeneta hi ha un xop o pollancre d'uns 12 metres, al qual durant les festes de Sant Josep, per fer cucanyes, ensabonen el tronc, pel qual proven d'enfilar-se els jóvens al cim de l'arbre, on han lligat un gall, que hom donarà com a premi al que l'abaste.

59. Créixer com el campanar de Billeneta
(ALBEROLA, 51)

A Benilloba conten que a Billeneta veent que tardaven massa a acabar la torre de l'església, penjaren les campanes al xop de la plaça.

60. En Gorga, els borratxons,
que dasta el Retor la gasta;
eu Billena, les llentilles,
per a curar tinya i sarna.
(M. GADEA, 195)

61.

Les xiques de Cocentaina
toquen la vaina
de la donçaina
del donçainer...

Melodia imcompleta recollida de llavis d'un nadiu de les Useres (Tinença d'Alcalatén). Transcripció de F. de B. Moll.

A Benilloba diuen simplement:

Cocentaina,
trau la vaina
de la donçaina.

62. Socarrats de Cocentaina,
ja hau perdut l'enteniment,
que hau baratat les campanes
en tramussos i aiguardent.

(al Comtat, M. GADEA, 213)

63. A Sent Jaume i a Senta Anna,
raïm en la Plana,
si no en la d'ací,
en la de Cocentaina.

(a Benesau)

64. A Alacant me'n tinc d'anar
a enramar-me de petxines;
a Cocentaina, a tornar
per la flor de les fadrines.

(a Cocentaina, *CPC* III, 80)

65. Fageca,
si no està verda,
està seca.

(a Benialí)

66. I'ho compraré al mercat de Famorca

(M. GADEA, 2ª, 75)

Famorca es un poble molt xicotet, que no té mercat.

67. Gaianes,
poble de quatre gitanes.

(a Alcoi)

68. Gorga, París i Roma
(a Benilloba)

Són, segons creuen els de Gorga, les millors capitals. Es diuen coses semblants dels d'altres poblacions també.

69. Guitxo, fuig del món i passa a Gorga.
(a Cocentaina, M. GADEA, 101).

70. A Gorga, que és purgatori de gossos.
(a Benilloba)

71. Ser de la casta de Gorga.
(a Alcoi)

Ésser una persona de grans dimensions. A Gorga hi ha una raça de pollastres molt grans.

72. Paréixer la Bessona de Gorga.
(a Alcoi)

Al mateix personatge al·ludix la cobla:

Estes seguedilletes,
qui les ha tretes?
— La Bessona de Gorga,
que té pessetes.
(al Comtat, M. GADEA, 25)

73. La processó de Gorga.
(GALIANA, 35)

Pareix que hui s'ha perdut esta locució del segle XVIII.

74. Els fadrins de Gorga
ja no pinten res,
els que pinten ara
són els forasters.

Sí que pinten, sí,
sí que pintaran,
perquè els forasters
vénen i se'n van.

Cançó de rotlle arreplegada a Gorga per Sansalvador, que la va publicar amb la melodia a *CPC* III, 26.

75. De Muro,
ni haca, ni burro
ni dona que valga un duro.
(a Benialí)

Escala : 1 : 357.500

76. El tio Pep se'n va a Muro ;
tio Pep,
de Muro qué em portarà ?
Tio Pep,
tio Pep, tio Pep, tio Pep.

— Una tartana i un burro,
tio Pep,
per a anar a passejar,
tio Pep,
tio Pep, tio Pep, tio Pep.

(a Teulada)

A Cullera a vegades modifiquen la primera estrofa:

El so Jogim va a Xixona;
so Jogim,
de Xixona qué em durà?
So Jogim,
so Jogim, so Jogim, so Jogim.

Transcripció de la melodia per F. de B. Moll.

77. Herba seca per al burro
sols me'n queda un manollet;
però demà aniré a Muro
i li'n pendré un costalet.
(a Benialí)

78. Turballos, cau de raboses;
Margarida, la llobera,
i Muro és l'avivador
de la gent malfaenera.
(a Benialí)

A diverses comarques valencianes abunden les cançons geogràfiques d'esta mateixa construcció.

79. Estar entre Tots-Sants i Penaila.

Estar molt prop una cosa d'una altra. Tots-Sants és una ermita que hi ha damunt de Penàguila.

80. Ser de Planes.

Ésser de pocs compliments (ALBEROLA, 257), o ésser beata (ALBEROLA, 264).

81. Ser una xica de Planes.
(a Alcoi)

Tenir els pits poc desenrotllats. A València diuen:

Ser una xica de la Plana.

82. La Tirana té un floronco
i el té a punt de rebentar;
si no ve el Dotor de Planes
la Tirana es morirà.
(a Benialí)

83. Quatretondeta,
pobra i xicoteta.
(a Benilloba)

84. Turballos, dalt d'un altet,
a mi pujar res em costa ;
les xiques del Ravalet
per no filar trenquen l'osca.
(a Benilloba)

85. Bones xiques, en Turballos,
xiques de bon gra de cara,
i a la baixada del port
està l'agüela Senta Anna.
(a Benilloba)

86. Tivero té una donçaina,
la repica en Alacant ;
la donçaina de Tivero
respon en lo Tossal Blanc.
(*Ensisam*, 107)

Tivero de Benimassot era un masover que, quan descansava dels treballs del camp, s'entretenia tocant una flauta de canya (M. GADEA, 222)

87. Dalt de l'Alt de Montcabrer
moriren tres rossinyols;
la un va nàixer en Provença ;
el més vellet, en Alcoi ;
l'atre, en el Grau de Valéncia.
(a Cocentaina, *CPC* III, 80)

88. El riu d'Alcoi emboirat,
als tres dies banyat.
(ALBEROLA, 78)

89. Quan Benicadell
es posa el mantell,
pica espart i fes cordell.
(ALBEROLA, 222)

Significa que convé preparar faena a casa perquè plourà. Ho diuen de quasi tots els pics del País. El mateix Alberola, 347, canvia els dos primers versos pels tres següents:

Si Mariola
fa cassola,
i les Tulles, capell,

Segons Figueras, 244, a Cocentaina es reduïx a dos versos, el primer dels quals diu:

Boira en el Castell.

M. SANCHIS GUARNER.

TAULA

Agres 7, 8.
Alcoi 2, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 87.
Alcoi (riu d') 88.
Alcoleja 4, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 36.
Alcosseret 3.
Alcúdia 21, 29, 30.
Almudaina 3, 31, 32, 33, 34, 35.
Ares 3, 4.
Balones 3, 37, 38, 39, 40, 41, 42.
Benesau 3, 4, 26, 27, 36, 43, 44.
Beniafé 4, 26.
Beniarrés 3, 33, 45, 46.
Benicadell 89.
Benifallim 4, 25, 47.
Benifaquí 3, 31.
Benilloba 3, 4, 20, 24, 25, 34, 47, 48, 49, 50.
Benillup 3, 34, 51, 52.
Benimarfull 3, 53, 54, 55, 56,
Benimassot 3, 57, 86.
Billeneta 3, 38, 39, 40, 41, 42, 58, 59, 60.
Carrascal d'Alcoi 19.
Catamarruc 3, 31, 34, 46, 55.
Cinc (barranc dels) 15.
Cocentaina 2, 20, 21, 26, 28, 30, 32, 34, 35, 61, 62, 63, 64.
Comtat de Cocentaina 3.
Fageca 3, 25, 65.
Famorca 3, 26, 35, 66.
Gaianes 3, 33, 67.
Gorga 3, 32, 39, 40, 41, 42, 60, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74.
Margalida 3, 78.
Mariola 2, 89.
Montcabrer 87.
Muro 21, 32, 75, 76, 77, 78.
L'Orxa 3, 46.
Penàguila 3, 4, 36, 47, 79.
Plana de Cocentaina 63.
Planes 3, 31, 33, 46, 55, 56, 80, 81, 82.
Planes (vall de) 6, 31.
Quatredondeta 3, 40, 41, 42, 83.
Sant Cristòfol (serra de) 2.
Seta (vall de) 3.
Tollos 3.
Tossal Blanc 86.
Tulles 89.
Turballos 78, 84, 85.

ÍNDEX

ADVERTIMENT V

PAUL AEBISCHER, Autour de l'Origine du Nom de Catalogne..... 1
P. B. BALAGUER, Bastero i els Orígens de la Llengua Catalana... 27
JOAQUIM CASES-CARBÓ, La Preposició «amb» dins els Textos Antics 37
ALEXANDRE GALÍ, L'Alliberament de la Frase. Notes per a una Metodologia de la Composició 42
J. G. MAS, Llegint «La Colla del Carrer». Notes Filològiques i Folklòriques 62
AMADO ALONSO, Partición de las Lenguas Románicas de Occidente. 81
P. BOSCH I GIMPERA, Lingüística i Etnologia Primitiva a Catalunya. 102
JOAN COROMINES, Noms de Lloc Catalans d'Origen Germànic..... 108
WILLIAM J. ENTWISTLE, Remarks on the Idealistic Extensions of Linguistic Science 133
L. FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Consideracions entorn d'un Pla de Glossari Raonat de la Llengua Catalana Medieval..... 143
† LOUIS GAUCHAT, Homo non sapit..... 175
CARLES GRANDÓ, Vocabulari Rossellonès 180
F. MATEU I LLOPIS, Nòmina dels Sarraïns de les Muntanyes del Coll de Rates, del Regne de València, en l'any 1409..... 206
CARLES SALVADOR, Petit Vocabulari de Benassal (Maestrat)..... 242
LEO SPITZER, Étymologies Catalanes et Provençales..... 264
† O. J. TUULIO (TALLGREN), Petites Glanures de Sémantique Catalane..... 280
R. VIOLANT I SIMORRA, La Terminologia sobre l'Individu en el Flamisell 289
LLUÍS P. FLORES, Vocabulari Valencià de l'Art de la Navegació i de la Construcció Naval..... 309
G. RENAT I FERRÍS, Les *e* Tòniques del Valencià..... 349
† FERRAN DE SAGARRA, De les Llegendes o Inscripcions Sigil·lars. 363
M. SANCHIS GUARNER, Folklore Geogràfic de la Comarca d'Alcoi.. 380

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS
BARCELONA